

UNIVERZITET U BEOGRADU

FILOZOFSKI FAKULTET

ALEKSANDRA M. PEĆINAR

DIPLOMATSKI ODNOSI KRALJEVINE
JUGOSLAVIJE I GRČKE U PERIODU
POSLEDNJE VLADE ELEFTERIOSA
VENIZELOSA (1928-1932)

DOKTORSKA DISERTACIJA

BEOGRAD 2012.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOSOPHY

ALEKSANDRA M. PEĆINAR

DIPLOMATIC RELATIONS OF THE
KINGDOM OF YUGOSLAVIA AND
GREECE DURING THE TERM OF THE
LAST GOVERNMENT OF ELEFTHERIOS
VENIZELOS (1928-1932)

DOCTORAL DISSERTATION

BELGRADE 2012.

Članovi komisije

Prof. dr Milan Ristović, redovni profesor Filozofskog fakulteta, Beograd,
Katedra za opštu savremenu istoriju

Prof. dr Miroslav Jovanović, vanredni profesor Filozofskog fakulteta,
Beograd, Katedra za opštu savremenu istoriju

dr Mile Bjelajac, naučni savetnik Instituta za noviju istoriju Srbije, Beograd

DIPLOMATSKI ODNOSI KRALJEVINE JUGOSLAVIJE I GRČKE U PERIODU POSLEDNJE VLADE ELEFTERIOSA VENIZELOSA (1928-1932)

APSTRAKT

Rad je posvećen istraživanju i analizi grčko-jugoslovenskih diplomatskih odnosa tokom poslednje vlade grčkog premijera, Elefteriosa Venizelosa, (1928-1932), u lokalnom, balkanskom okviru, kao i u širem evropskom kontekstu. Odnosi dva naroda, geografski bliska i upućena jedan na drugoga, posebno tokom novije istorije međusobnih diplomatskih veza, posmatrani su iz aspekta njihove promenljivosti pod uticajem složenih političko-ideoloških činilaca, ali i ekonomskih i kulturnih faktora kompleksnog međuratnog perioda.

Naročita pažnja posvećena je vezama Grčke i Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca (Kraljevine Jugoslavije) u navedenim hronološkim okvirima, predistoriji njihove diplomatske komunikacije, određenom savezničkim nastupom na međunarodnoj političkoj sceni od 1913. do 1923, kao i nastojanjima da se zaokret i zahlađenje u zvaničnim relacijama Atine i Beograda, zabeleženi u razdoblju od 1923. do 1928, prevaziđu putem bilateralnih pregovora i uspostavljanja nekadašnje ravnoteže i obnove saradnje. Poseban akcenat u procesu evaluacije i definisanja činilaca koji su uticali na diplomatiju dveju zemalja, stavljen je na "makedonsku problematiku", presudan faktor koji je uticao na promenljivost intenziteta njihovih odnosa, kako tokom ranijeg, tako i za vreme istraživanog perioda, vremena poslednje vlade grčkog premijera Venizelosa.

Posebna pažnja poklonjena je uticaju velikih sila, Francuske i Italije, na razrešavanje grčko-jugoslovenskih razlika. Takođe, istraživani su i efekti pojedinih diplomatskih inicijativa na ponovnom približavanju dva suseda, pokretanih od strane predstavnika grčke spoljne politike, i samog Venizelosa, ali i jugoslovenskog državnog vrha, predvođenog kraljem Aleksandrom Karađorđevićem.

Uprkos izmenjenim unutrašnjim političkim okolnostima u dve zemlje, kao i novoj preraspodeli snaga na međunarodnoj sceni, ovo ponovno zbližavanje Jugoslavije i Grčke, ostvareno početkom proučavanog perioda, predstavilo je uvod u pokušaje implementacije ideje o pacifikaciji Balkana, a na jednom širem planu, i osnovu za sprovođenje namere da se međubalkanski odnosi otrgnu od presudnog uticaja velikih evropskih sila putem potpisivanja jednog pakta balkanskih država.

Autor zaključuje, da je evolucija u grčko-jugoslovenskim odnosima dostignuta zvaničnim razrešavanjem određenih konfliktnih pitanja, iako u velikoj meri ostvarena zahvaljujući političkim posredovanjem velikih sila, i predstavljajući samo segment složenih međubalkanskih odnosa u uslovima nove evropske realnosti međuratnog perioda, ipak doprinela procesu uspostavljanja jednog novog balkanskog poretka, kome su smernice definisane upravo u istraživanom razdoblju i kontekstu.

Ključne reči: grčko-jugoslovenski diplomatski odnosi, međuratna ekonomska kriza, razrešavanje konfliktnih pitanja između Atine i Beograda, oživljavanje prijateljskih veza, Elefterios Venizelos, jugoslovenski kralj Aleksandar, Makedonija, novi balkanski poredak, Francuska, Italija

Naučna oblast: Istorija

Uža naučna oblast: Opšta savremena istorija

UDK broj: 327(497.1):(495)"1928/1932"

**DIPLOMATIC RELATIONS OF THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA AND
GREECE DURING THE TERM OF THE LAST GOVERNMENT OF
ELEFThERIOS VENIZELOS (1928-1932)**

ABSTRACT

The thesis is dedicated to the analysis of and research into Greek-Yugoslav diplomatic relations during the last Government of the Greek Prime Minister Eleftherios Venizelos (1928-1932), in the local setting of the Balkans, as well as in a wider, European context. The relationship between the two peoples, geographically close and directed to one another especially in the recent history of mutual diplomatic relations, was examined in the context of their changeability conditioned by the intricate political and ideological factors, as well as by economic and cultural factors of the complex interwar period.

Particular attention is dedicated to the liaisons of Greece and the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Kingdom of Yugoslavia) in the given chronological outline, to the prehistory of their diplomatic communication, conditioned by their allied appearance on the international political scene from 1813. to 1923, as well as to the attempts to overcome a shift and chill in the official relations between Athens and Belgrade, recorded from 1923. to 1928, by means of bilateral negotiations and efforts to restore the former balance and cooperation. A special emphasis in the process of evaluation and defining of the factors that influenced the diplomacy of the two countries was placed on the "Macedonian issue", which was the crucial cause for the inconsistency in their relations, both prior to and during the researched period - the term of the last Government of the Greek Prime Minister Venizelos.

Further emphasis is given to the influence of the Great Powers, France and Italy, on the resolving of Greek-Yugoslav disputes. The research also covered the effects of certain diplomatic initiatives for rapprochement between the two neighbours, undertaken by the representatives of the Greek foreign

policy, including Mr. Venizelos himself, but also by the Yugoslav state establishment led by King Alexander Karageorgevich of Yugoslavia.

In spite of the changed domestic circumstances in both countries, as well as the new redistribution of power on the international scene, this restoration of the close relations between Yugoslavia and Greece, that occurred at the beginning of the researched period, introduced the attempts to implement the idea of the Balkans pacification, and in a wider perspective served as the basis for realisation of the intention to make the relations in the Balkans independent of the influence of the Great European Powers by signing a treaty between the Balkan states.

The author concludes that the evolution of the Greek-Yugoslav relations was achieved through the official resolving of certain conflicting issues, though largely due to the involvement of the Great Powers, and despite the fact that it represented only one segment of the complex Balkan relations in the context of the new European interwar reality, it contributed to the process of establishing the new order in the Balkans, the order whose outlines were defined precisely in the researched period and context.

Keywords: Greek-Yugoslav diplomatic relations, interwar economic crisis, resolving of the conflicting issues between Athens and Belgrade, restoring of the amicable liaisons, Eleftherios Venizelos, King Alexander Karageogevich of Yugoslavia, Macedonia, new Balkan order, France, Italy

Scientific field: History

Narrow scientific field: General contemporary history

UDK number: 327(497.1):(495)"1928/1932"

Skraćenice

A.A.E.: Archives du Ministiere des Affaires Etrangere (Arhiv Francuskog MIP-a)

A.B.: Arhiv Venizelosa

A.J.: Arhiv Jugoslavije

A.S.: Arhiv Srbije

D.D.I. : Diplomatska prepiska Italijanskog Ministarstva Inostranih Poslova

ELIA : Grčki književno-istorijski arhiv

F.O.D. : Foreign Office Documents (Arhivi Britanskog MIP-a)

GMIP: Diplomatski Arhiv Grčkog Ministarstva Inostranih Poslova

J.S.Z.: Jugoslovenska Slobodna Zona u Solunu

SANU: Istorijski Arhiv Srpske Akademije Nauka i Umetnosti

S.K.G : Srpski Književni Glasnik

S.S.Z.: Srpska Slobodna Zona u Solunu

SADRŽAJ

Predgovor

Povod za istraživanje datog perioda; Definicija glavnog problema

Istraženost teme u srpskoj i grčkoj historiografiji

Metodološki pristup

Uvod1

Tradicionalno "srpsko-grčko" prijateljstvo.....3

Velike ideje.....9

"Srpska velika ideja" i jugoslovenstvo.....9

Grčka "Velika Ideja" (Μεγάλη Ιδέα).....13

"Venizelosome politike".....15

1.Predistorija srpsko (jugoslovensko) grčkih odnosa od 1913. do 1928. 19

1.1 Srpsko (jugoslovensko)grčki odnosi 1913-1922.....19

1.1.1 Srbija i Grčka od 1913 do 1918; Makedonsko pitanje24

1.1.2 Stvaranje Kraljevine SHS i Grčka (1918-1919).....29

1.1.3 Zaokret u srpskoj "grčkoj" politici 1919-1922.....33

1.2 Jugoslovensko-grčki odnosi 1923-192834

1.2.1 Sporazum od 10. maja 1923.....	40
1.2.2 Raskidanje srpsko-grčkog Ugovora o Savezu iz 1913	44
1.2.3 Grčko-jugoslovenski pregovori u Beogradu 1925.....	48
1.2.4 Odnosi dva suseda za vreme vlade generala Pangalosa.....	52
1.2.5 Oспорavanje sporazuma iz 1926.....	54
1.2.6 Grčko-jugoslovenski diplomatski odnosi od kraja 1927. do Venizelosovog ponovnog dolaska na vlast 1928	55
a) Pokušaji grčko-jugoslovenskog približenja krajem 1927	55
b) Nova jugoslovenska inicijativa početkom 1928.....	61
c) Koraci približavanja između Grčke i Kraljevine SHS.....	63
d) Ocena grčko-jugoslovenskih veza od kraja 1927. do pobede Venizelosa	64

2.Oživljavanje odnosa Kraljevine SHS/ Jugoslavije i Grčke u periodu 1928-1929

.....	67
2.1 Tok pregovora i potpisivanje protokola u Beogradu u oktobru 1928.....	68
2.2 Potpisivanje "Sporazuma o prijateljstvu, izmirenju i arbitraži" u martu 1929	86

3.Jugoslovensko-grčki odnosi u sferi uticaja francuske i italijanske spoljne politike

.....	100
3.1 Uticaj Francuske na diplomatske odnose dveju susednih zemalja	101
3.2Kraljevina SHS/Jugoslavija i Grčka u italijanskoj spoljnoj politici 1928-1932.....	117
3.3 Velika Britanija i obnavljanje jugoslovensko-grčkih diplomatskih odnosa	143

<u>4. Diplomatski odnosi Jugoslavije i Grčke u periodu održavanja balkanskih konferencija 1930-1932</u>	152
4.1 Konferencija u Atini 1930.	156
4.2 Konferencija u Carigradu 1931.	164
4.3 Konferencija u Bukureštu 1932.	169
<u>5. Promena u odnosima Jugoslavije i Grčke u periodu 1928-1932 kao uvod u novi balkanski poredak</u>	172
<u>6. Osvrt na pisanje jugoslovenske i grčke štampe o odnosima dve države u periodu 1928-1932</u>	179
6.1 Jugoslovenska štampa o Venizelosu	180
6.2 Grčka štampa o Kraljevini SHS/Jugoslaviji	210
Zaključak	222
Izvori i literatura	227
Prilozi	251
Biografija	291

Predgovor

Povod za istraživanje datog perioda; Definicija glavnog problema

Uprkos činjenici da je istorijski period između dva svetska rata (1919-1939), do sada privlačio pažnju mnogih istoričara, postoje mnoge nepoznate dimenzije ovog perioda koje zahtevaju detaljnije istraživanje. Posebnu nepoznanicu predstavljaju bilateralni odnosi Atine i Beograda. Pitanje odnosa Jugoslavije i Grčke u periodu između dva rata je tema sadržinski veoma razgranata, a u dosadašnjim historiografskim radovima samo je doticana, ali ne i celovito obrađena. Naročito je složeno pitanje diplomatskih odnosa dve susedne zemlje, kao segment šireg spektra celokupnih bilateralnih odnosa.

Ponovno pokretanje celokupnog problema jugoslovensko-grčkih odnosa podstakao je ponovni dolazak Elefteriosa Venizelosa na mesto premijera u junu 1928. Kao idejni tvorac grčko-srpskog saveza iz 1913, poklanjao je naročitu pažnju očuvanju prijateljskih odnosa sa severnim susedom Grčke. Povratak Elefteriosa Venizelosa, stvorio je neophodne preduslove za korenito razjašnjavanje diplomatskih suprotnosti između dve susedne zemlje. Uprkos stavu vlade Mihalakopulosa i napretku koji je primećen u klimi grčko-jugoslovenskih odnosa, kao i uprkos povoljnom prihvatanju na koje je grčki premijer nailazio u jugoslovenskom javnom mnjenju, vlada u Beogradu nije pokazivala interesovanje za predloge Atine o ponavljanju pregovora. Politiku približavanja Jugoslaviji, koju je grčki premijer primenio u fazi konačnog uređivanja diplomatskih odnosa dveju susednih zemalja, kao i u periodu potpisivanja protokola iz 1928, označili su početak jedne nove balkanske politike koju je sledila Atina. Koreni jedne takve političke tendencije, mogu se pronaći još u periodu koji je neposredno usledio potpisivanju Konvencije u Lozani iz 1922.¹

¹ Posle propasti grčke iredentističke "Velike ideje", okončane u martu 1922, kada je Atina izrazila spremnost da prihvati britanski mirovni predlog, koji se zasnivao na povlačenju

Nastanak teme pod ovakvim imenom podstaknut je interesovanjem da se osvetle odnosi dve susedne zemlje upravo u periodu poslednje vlade grčkog premijera, od 1928. do 1932, a predstavlja plod istraživanja u diplomatskim i istorijskim arhivima, bibliotekama i brojnim državnim i javnim institucijama Grčke i Srbije.

Dodatno, istraživanje je sprovedeno sa težnjom da se omogući uvid u ključnu ulogu koju su odigrale velike evropske sile na razvoj diplomatskih odnosa dve susedne zemlje kao i u posledice koje su događanja na relaciji Atina-Beograd ostavile, kako na međunarodni status Grčke i Jugoslavije u datom momentu, tako i na njihovo buduće pozicioniranje u evropskom sistemu saveza.

Kako je razvoj događaja pokazao, upravo je stav tadašnjih velikih evropskih sila, Francuske i Italije pre svega, bio presudan za odnose Jugoslavije i Grčke u predvečerju održavanja Balkanskih konferencija, sklapanja Balkanskog sporazuma, ali i izbijanja II svetskog rata.

Nestabilna situacija na evropskoj i svetskoj sceni u periodu 1925-28, koju je karakterisala stagnacija privrede i period globalne ekonomske krize, kao i komplikovani odnosi između dve susedne zemlje, koji su dodatno bili usložnjeni opovrgavanjem grčko-srpskog ugovora o Savezu iz 1913. (15/11/1924), praćeni nizom neuspešnih pregovora između vlada u Beogradu i u Atini (sa izuzetkom iznalaženja kompromisnog rešenja za status železničke pruge Đevđelija-Solun i jugoslovenske slobodne zone u Solunu potpisivanjem sporazuma 17-og avgusta 1926. godine, obeležili su period koji je neposredno prethodio jednoj novoj fazi u kojoj dolazi do obnove grčko-jugoslovenskih diplomatskih odnosa.

grčkih snaga iz Male Azije i uspostavljanju protektorata Društva naroda nad maloazijskim Grcima, grčko-turski sukob je razrešen na konferenciji održanoj u Lozani 1922. Iako je Venizelos grčke interese zastupao sa istančanom diplomatskom veštinom, nije mogao da spreči poništavanje gotovo svih teritorijalnih dobitaka koje je Grčka stekla mirom u Sevru. Konferencija u Lozani, označila je uvod u korenitu izmenu grčkog spoljnopolitičkog nastupa u nastupajućim godinama. (Vidi R. Klog, "Istorija Grčke novog doba", Clio, Beograd 2000, str. 100-103)

Iako zasnovano na potpuno drugačijim činionicima unutrašnjih politika dveju zemalja, u odnosu na one koji su uticali na potpisivanje prvobitnog saveza iz 1913. i uslovljeno novom preraspodelom snaga na međunarodnoj sceni, ovo ponovno zbližavanje Jugoslavije i Grčke, sa ciljem da se razreše glavne suprotnosti u diplomatskoj komunikaciji dve susedne zemlje, ozvaničeno je potpisivanjem Protokola u Beogradu u oktobru 1928. godine.

Govoreći o grčkoj spoljnoj politici, od 1928. ponovo pod kontrolom iskusnog diplomate El. Venizelosa, treba primetiti da su sve njene inicijative bile upravljene na pokušaje da se Grčka izvuče iz diplomatske izolovanosti u kojoj se nalazila posle propasti Maloazijske ekspedicije iz 1922, kao i odustajanje od ideje ostvarivanja "Velike Grčke", koja je karakterisala prethodni period njene spoljnopolitičke aktivnosti. Uspešno ostvarivši približavanje sa Italijom, a zatim i sa Jugoslavijom, sklapanjem pakta sa Turskom (što je u velikoj meri omogućilo ponovno uspostavljanje prijateljskih odnosa sa Jugoslavijom), Venizelosu je omogućilo da se okrene ostvarivanju ideje o pacifikaciji Balkana, rešavanju makedonskog pitanja, a na jednom širem planu, i pokušajima da se međubalkanski odnosi otrgnu od presudnog uticaja velikih evropskih sila, putem potpisivanja jednog pakta među balkanskim državama.

Period između dva svetska rata značio je za Kraljevinu Jugoslaviju prolazak kroz burne događaje na unutrašnjem političkom planu (pokušaji decentralizacije pod pritiskom hrvatske najveće stranke HSS, ubistva u Skupštini 1928², ukidanje parlamentarizma i uvođenje monarhističke diktature kralja Aleksandra 1929). Paralelno, na spoljnopolitičkom planu, bila je neprestano izložena osvajačkim pretenzijama Italije, njenim tendencijama

² Na skupštinskom zasedanju, 20.juna 1928, Puniša Račić je ispalio pet metaka u pravcu opozicionih klupa: prvi je pogodio u rame g. Pernara, drugi je ubio g. Basaričeka, treći je ranio g. Grandu u ruku, četvrti je teško ranio u stomak g. Stjepana Radića, peti je smrtno ranio g. Pavla Radića.

Zločin je označio intenziviranje stranačkih i nacionalnih netrpeljivosti u Kraljevini SHS, predstavljajući uvod u unutrašnju krizu, okončanu zavođenjem diktature 6. januara 1929. godine. (Vidi Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1921-1930", Arhiv Jugoslavije/Globus, Zagreb 1986, str. 527-528)

ka razbijanju jugoslovenske države, i stalnom političko-vojnom pritisku italijanskog vođe, Musolinija, (bez obzira na povremeno smirivanje odnosa i zaključivanje međusobnih paktova o prijateljstvu), da Jugoslavija odustane od intenzivnog oslanjanja na francusku spoljnopolitičku podršku (francusko-jugoslovenski pakt o prijateljstvu sklopljen je 1927).

Analizirajući veze Grčke i Francuske u proučavanom periodu, treba posebno naglasiti zabrinutost Francuske, koju je prouzrokovalo potpisivanje grčko-italijanskog ugovora iz 1928. i njegov potencijalni uticaj na postojeći francuski sistem saveza u istočnoj Evropi. Odnosi Grčke i Francuske, svoju najtežu fazu su prolazili, upravo u prvoj polovini 1928. godine. Francusko Ministarstvo Inostranih Poslova (Quai d'Orsay) je još od perioda opovrgavanja srpsko-grčkog Ugovora o savezu iz 1913. insistiralo na diplomatskom približavanju Srbije (kasnije Kraljevine SHS, a od 1929. Kraljevine Jugoslavije) i Grčke.

Jugoslovenski izvori navode značaj grčko-jugoslovenskog približenja za Quai d'Orsay, naglašavajući da je od januara 1928. Francusko Ministarstvo Inostranih Poslova poklanjalo naročitu pažnju ovom diplomatskom procesu.³

Predmet istraživanja ove doktorske teze uslovljava nastajanje čitavog niza pojedinačnih problemskih pitanja, prevashodno koncentrisanih na političko-ekonomsku dimenziju odnosa Jugoslavije i Grčke u periodu 1928-1932. Uzimajući u obzir činjenicu da se većina istoriografskih radova koji se bave odnosima dveju zemalja u međuratnom periodu, bavi pretežno ekonomskom problematikom, cilj ovog istraživanja jeste da pruži jedan drugačiji uvid u diplomatske procese na relaciji Atina-Beograd, utemeljen na analizi unutarnjih političkih činilaca dveju zemalja, ali i uz nezaobilazan pregled političkih dešavanja kako na balkanskoj, tako i na evropskoj međuratnoj sceni.

Ovaj rad predstavlja pokušaj da se objedine saznanja do kojih se došlo istraživanjem grčkih i srpskih, primarnih i sekundarnih istorijskih izvora, kao

³kuV Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", ISI, Beograd 1985 i Stanislav Sretenović, "Francuska i Kraljevina SHS", 1918-1929, ISI, Beograd, 2008

i da se pruži objektivni prikaz odnosa i odgovori na pitanje, kako se globalna spoljnopolićka situacija odražavala na razvitak diplomatskih odnosa između dve susedne zemlje. Takođe, analizira i prikaže jedan širi spektar diplomatskih dešavanja u odnosima Atine i Beograda u periodu 1928- 1932, pored stalno prisutnih problema koji su razdvajali dve susedne zemlje (stanje slavomakedonskog stanovništva u oblasti grćke Makedonije, pitanje Slobodne zone u Solunu, odnos vladajućih struktura dveju država prema manastiru Hilandar itd.), a koji su svaki ponaosob već delimićno obrađeni, kako u srpskoj, takoj i grćkoj istoriografiji.

Dodatno, jedan od ciljeva ovog istraživanja, pored pokušaja da se ukaže na značaj politićkih i diplomatskih dešavanja u međuratnoj Evropi i njihovog presudnog uticaja na razvitak odnosa između Atine i Beograda, jeste i rasvetljavanje bilateralnih problemskih pitanja na osnovu do sada neobjavljenog arhivskog materijala sa teritorije Jugoslavije, a naroćito navoda jugoslovenske štampe u proućavanom periodu.

Istraženost teme u srpskoj i grćkoj istoriografiji

Većina istoriografskih istraživanja i naućnih dela nastalih proućavanjem odnosa dveju susednih zemalja u navedenom periodu, uglavnom ispituje uzrok raskida Grćko-srpskog ugovora o Savezu iz 1913, u novembru 1924. (Αρετή Τούντα-Φεργάδη⁴), "ugovore Pangalosa" iz avgusta 1926. (Harry J. Psomiades⁵), kao i mnoga druga sporna pitanja, koja su predstavljala prepreku za normalnu diplomatsku komunikaciju između dve zemlje, kao što

⁴A. Tounda-Fergadi, "Ελληνοβουλγαρικές μειονότητες, Πρωτόκολλο Πολιτη-Καλφώφ 1924-1925", ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1986

⁵H. J. Psomiades, "The Foreign Policy of Theodoros Pangalos 1925-1926", *Balkan Studies*, 13 (1972)

su borba za prevlast u Slobodnoj carinskoj zoni u Solunu i kontrola nad železničkom prugom Solun-Đevđelija), (Panajotis Dertilis⁶, G. Stefanidis⁷).

Grčka istoriografija o međuratnoj epohi (K. Σβολόπουλος⁸, A. Κύρου⁹, A. Τούντα-Φεργάδη¹⁰, Δ. Μιχαλόπουλος¹¹), proučava probleme koji su uticali na diplomatske odnose dveju zemalja, iz jedne šire balkanske perspektive, međutim, zaključak koji se nameće, jeste da se najveći broj radova grčke istoriografije bavi pretežno ekonomskom dimenzijom grčko-jugoslovenskih odnosa¹² i ne pruža njihovu dublju analizu uzimajući u obzir i evropske okvire, presudne za njihov dalji razvoj. Treba primetiti da su upravo radovi sa težištem proučavanja na ekonomskom momentu u odnosima dveju zemalja u izvesnoj meri i politički obojeni, imajući u vidu da period pre potpisivanja Protokola u Beogradu karakterišu razmirice dveju susednih zemalja oko kontrole Slobodne carinske zone u Solunu i železničke pruge Đevđelija-Solun. (Δ.Γ. Παπαμιχαλόπουλος)¹³ Izuzetak predstavlja delo Areti Tounda-Fergadi, "Σκέψεις του Ελευθερίου Βενιζέλου για την ελληνική εξωτερική πολιτική (Σύγκριση απόψεων που διατύπωσε σε έκθεσή του το 1924 και της πολιτικής που εφήρμωσε το 1928-1930", Θεσσαλονίκη 1983, ("Razmišljanja Elefteriosa Venizelosa o grčkoj spoljnoj politici (Poređenje stavova koje je izneo u memorandumu 1924. i politike koju je primenio u periodu 1928-1932", Solun 1983), koje na jedan izuzetno objektivian način prikazuje uzroke izmene grčke

⁶ P. Dertilis, "La zone franche de Salonique et les accords Greco-Yougoslaves", Paris 1928

⁷ Γ. Στεφανίδης, "Η Μακεδονία του Μεσοπολέμου", Θεσσαλονίκη 1992

⁸ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, "Το Βαλκανικών συμφωνιών και ελληνική εξωτερική πολιτική 1928-1934", "Εστία" 1977, (Παράρτημα- Διευθέτηση των σχέσεων Σερβίας και Ελλάδος, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1928), "Η ελληνική εξωτερική πολιτική μετά τη Συνθήκη της Λοζάνης, Η κρίσιμος καμπί, Ιούλιος-Δεκέμβριος 1928", Θεσσαλονίκη 1977, "Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900-1941", Θεσσαλονίκη 1980, "Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900-1941", Θεσσαλονίκη 1980

⁹ Α. Κίρου, "Οι Βαλκανικοί γείτονες μας", Αθήνα 1962

¹⁰ Α. Τούντα-Φεργάδη, "Θέματα ελληνικής διπλωματικής ιστορίας (1912-1934)", Θεσσαλονίκη 1986

¹¹ Δημήτρης Μιχαλόπουλος, "Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και το γιουγκοσλαβικό ζήτημα", Αθήνα 1991

¹² Μαρία Πεγκλίδου, "Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδος σε σχέση με τις βαλκανικές χώρες: Γιουγκοσλαβία, Βουλγαρία και Αλβανία κατά τη χρονική περίοδο 1928-1932", μεταπτυχιακή εργασία για το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1998

¹³ Δ.Γ. Παπαμιχαλόπουλος, "Η Ελευθέρα Σερβική Ζώνη Θεσσαλονίκης", Αθήνα 1953

spoljne politike u navedenim vremenskim okvirima i postavlja osnove za iscrpniju analizu prelomnog momenta u odnosima Jugoslavije i Grčke u periodu između dva rata, kao i obnavljanje diplomatskih veza putem potpisivanja Protokola u Beogradu u oktobru 1928.

Osvrt na jugoslovensku historiografiju koja analizira spoljnu politiku Kraljevine Jugoslavije prema njenoj nekadašnjoj saveznicu dovodi do sličnog zaključka: period između dva rata nije u dovoljnoj meri proučen ni od strane jugoslovenskih istoričara i postoji jedna "bibliografska praznina" kada govorimo o diplomatskim odnosima dveju zemalja u međuratnom periodu. Dodatno, jugoslovenska literatura koja se bavi navedenim periodom, pored uvida u globalnu spoljnopolitičku situaciju i poziciju Kraljevine Jugoslavije na međunarodnoj sceni između dva rata (Dr Bogdan Krizman¹⁴) okrenuta je prevashodno proučavanju odnosa jugoslovenske države sa velikim evropskim silama, pre svega Francuskom, kao jednim od odlučujućih spoljnopolitičkih činilaca za njen tadašnji status (Vuk Vinaver¹⁵, Mile Bjelajac¹⁶, Stanislav Sretenović¹⁷), kao i sa Italijom, ogorčenim pretendentom na jugoslovenske teritorije tokom ovog perioda. (Vuk Vinaver¹⁸, Enes Milak¹⁹)

Delimično opravdanje za postojanje navedene istoriografske praznine, treba potražiti u nedostatku jugoslovenskog arhivskog materijala, uništenog tokom nemačkog bombardovanja Beograda, u aprilu 1941. Treba međutim primetiti, da iako oskudan, sačuvan jugoslovenski arhivski materijal jugoslovenskih poslanstava u Londonu, Rimu, Ankari i Atini pruža značajne reference u cilju stvaranja jedne sveobuhvatne slike jugoslovensko-grčkih diplomatskih odnosa. Dodatno, bogati navodi jugoslovenske štampe i periodike u navedenom periodu nisu adekvatno i u dovoljnoj meri proučeni, kako bi se

¹⁴ Dr B. Krizman, "Vanjska politika jugoslovenske države 1918-1941", Zagreb 1975

¹⁵ V. Vinaver, "Francuska i Jugoslavija između dva rata", ISI, Beograd 1985

¹⁶ M. Bjelajac, "Srpsko(jugoslovensko)-francuska saradnja u 20.veku", ISI, Beograd 1993

¹⁷ S. Sretenović, "Francuska i Kraljevina SHS", 1918-1929, ISI, Beograd, 2008

¹⁸ V. Vinaver, "Ugrožavanje Jugoslavije 1919-1932", Vojnoistorijski glasnik, Beograd 1968

¹⁹ E. Milak, " Italija i Jugoslavija 1931-1937", ISI, Beograd 1987

stvorila što jasnija slika o događajima na bilateralnom diplomatskom nivou u periodu 1928-1932. Kao naročito dragocen izvor istorijskih podataka, jugoslovenska štampa pomenutog perioda, pokazuje se u odslikavanju političkih poteza grčkog premijera Elefteriosa Venizelosa.

Metodološki pristup

Imajući u vidu kompleksnost predmeta istraživanja (uslovljenost diplomatskih odnosa dveju zemalja u navedenim hronološkim okvirima ne samo periodom koji je neposredno prethodio proučavanom, već i periodom prvobitnog uspostavljanja diplomatskih kontakata dveju zemalja 1913), kao i činjenicu da je za njegovo bliže određenje bilo neophodno uzeti u obzir ne samo analizu unutrašnjih političkih činilaca Grčke i Jugoslavije, već i spoljnopolitički splet okolnosti koji je nametao njihov razvoj, hipoteze koje čine polaznu osnovu ovog istraživanja predstavljene su u sledećim problemsko-tematskim celinama, koje posredno sadrže i pitanja na koje će ova disertacija pokušati da pruži odgovor :

- 1) Unutarnji politički činoci koji su uslovili sklapanje prvog srpsko-grčkog ugovora o Savezu iz 1913, kao i spoljnopolitički uslovi na balkanskoj i evropskoj političkoj sceni razlikuju se od faktora koji su podstakli ponovno uspostavljanje jugoslovensko-grčkih diplomatskih veza u oktobru 1928;
- 2) Razrešavanje grčko-jugoslovenskih razlika putem potpisivanja protokola u Beogradu u oktobru 1928, kao i potpisivanje grčko-jugoslovenskog Sporazuma u martu 1929, značajno je uticalo na razvoj događaja u prostoru jugoistočne Evrope;
- 3) Delovanje spoljnopolitičkih faktora (presudni uticaj francuske spoljne politike i sve snažnija pozicija italijanske osvajačke politike) presudno se odrazilo na odnose dve susedne zemlje;
- 4) Ponovno zbližavanje Jugoslavije i Grčke uticalo je u velikoj meri na ravnotežu između postojećeg franuskog i italijanskog sistema saveza u proučavanom periodu;

5) Uslovi pod kojima je ponovno sklopljen jugoslovensko-grčki savez u novim tokovima politike uspostavljanja mirovne saradnje na Balkanu, odrazio se na tok održavanja balkanskih konferencija u periodu 1930-1932;

6) Odnosi dveju susednih zemalja se menjaju u periodu poslednje vlade Elefteriosa Venizelosa. Promena smera politike grčke vlade, posebno posle približavanja Grčke Italiji, a koja rezultira potpisivanjem Protokola i Ugovora o Savezu sa početka istraživanog perioda, doprinosi suštinskom razrešavanju stalno prisutnih nesuglasica koje su dve zemlje razdvajali tokom celokupne predistorije njihovih diplomatskih odnosa, u okvirima jednog novog balkanskog poretka i nove evropske stvarnosti u periodu 1928-1932;

Istraživanje je sprovedeno na relaciji između Grčke i Srbije. U potrazi za što pravovernijim i pouzdanijim podacima, i to kako bi se obezbedio što objektivniji pristup istraživanom periodu, pregledani su primarni i sekundarni izvori nastali u institucijama dveju država, kao i oni publikovani, uz mnogobrojnu literaturu i štampu tog perioda, a na taj način stvorena jedna široka baza za kritičko sagledavanje, upoređivanje i ukrštanje mišljenja i stavova vlada dveju saveznica.

Glavni nedostatak ovog proučavanja jeste prevashodno oslanjanje na primarne grčke izvore, i to iz razloga, kao što je ranije navedeno, nedostatka kako primarnog relevantnog materijala na teritoriji Srbije, tako i obimne istoriografske literature koja proučava dati period isključivo iz perspektive grčko-jugoslovenske problematike. Imajući u vidu činjenicu, da većina izvornih dokumenata podrazumeva diplomatsku prepisku pronađenu u Diplomatskom Arhivu Grčkog Ministarstva Inostranih Poslova, treba razumeti eventualne metodološke nedostatke. Navedene praznine autor je pokušao da ispuni detaljnim uvidom u grčku i srpsku (jugoslovensku) publikovanu građu, ali i sačuvanu arhivsku građu britanske i italijanske diplomatske prepiske navedenog perioda. Takođe, posebna pažnja posvećena je proučavanju grčke i jugoslovenske štampe. Kao naročito dragocen izvor

prilikom istraživanja pokazali su se navodi jugoslovenske štampe navedenih hronoloških okvira, koji do sada nisu u adekvatnoj meri bili iskorišćeni.

Treba dodati da je objektivno sagledavanje situacije u proučavanom periodu, nametalo i uvid u arhivski materijal Francuskog Ministarstva Spoljnih poslova u Parizu. Teškoće sa kojima se autor susreo u procesu istraživanja, odnose se upravo na nemogućnost pristupa sačuvanoj francuskoj arhivskoj građi, kao i nedostatak relevantnog primarnog materijala na teritoriji Srbije.

Dodatnu teškoću prilikom proučavanja grčke istoriografske građe, predstavljao je "nedefinisan stav" grčkih navoda prema nazivu svog severnog suseda. Treba primetiti, da grčka literatura (ali i primarna arhivska građa), uprkos formiranju Kraljevine SHS, kao i kasnijoj promeni njenog imena (u Kraljevina Jugoslavija), susednu državu i njeno stanovništvo, karakterišu isključivo kao srpske, tokom celokupnog proučavanog perioda. Pronalaženje istoriografske opravdanosti jedne ovakve karakterologije jugoslovenske države od strane grčkog suseda, praćeno pokušajem da se ona razjasni uvidom u politički kontekst odnosa dve susedne zemlje, postavilo je pred autora dodatni zadatak.

Institucije na čijoj je istorijskoj građi (primarnim i sekundarnim izvorima) zasnovana izrada ove doktorske teze, kako u Grčkoj, tako i u Srbiji, a navodimo samo neke od njih, su sledeće:

- Diplomatski Istorijski Arhiv Grčkog Ministarstva Inostranih Poslova, Atina
- Istorijski Arhiv Fondacije "Elefterios Venizelos", Hania, Krit
- Istorijski Arhiv Muzeja "Benaki", Atina
- Grčki književni i istorijski arhiv, ELIA, Atina
- Biblioteka Grčkog Parlamenta, Atina
- Nacionalna biblioteka Grčke, Atina

- Biblioteka " Genadios", Atina
- Biblioteka " Blagen", Atina
- Fotografski arhiv i biblioteka Vojnog muzeja u Atini
- Nacionalni optičko-akustički arhiv, Atina

U Srbiji:

- Arhiv Jugoslavije, Beograd
- Istorijski Arhiv Srbije, Beograd
- Vojni arhiv, Beograd
- Vojni muzej, Beograd
- Istorijski Arhiv SANU, Beograd
- Narodna biblioteka, Odeljenje Periodike, Beograd

Uvod

Tema srpsko (jugoslovensko)- grčkih odnosa, u 19. i 20. veku, bez obzira na svoju važnost i međusobno prožimanje istorija dveju susednih zemalja, u dosadašnjoj balkanskoj historiografiji je istraživana više uzgredno i nesistematski, prvenstveno kao deo pojava vezanih za politiku velikih sila prema balkanskom prostoru.²⁰ Srpska historiografija proteklog veka, dala je relativno skroman doprinos poznavanju bilateralnih odnosa dva suseda, baveći se posredno ili neposredno srpsko-grčkom i jugoslovensko-grčkom problematikom.²¹ Poslednju deceniju 20- og veka, obeležilo je objavljivanje nekoliko značajnih historiografskih naslova posvećenih navedenom segmentu istorije balkanskih naroda.²² Literaturi sa srpskih (jugoslovenskih) prostora, koja proučava bilateralne odnose dveju zemalja, treba priključiti i memoarska dela i publicistiku, koji se u najvećoj meri bave odnosima jugoslovenskih i grčkih komunista u Drugom svetskom ratu, ali i za vreme grčkog građanskog rata.²³ Novija istorija Grčke je predstavljala predmet istraživanja srpske historiografije i u okviru izučavanja procesa stvaranja nacionalnih ideologija i oslobodilačkih pokreta na Balkanu (od kraja 18. do druge polovine 19. veka).²⁴ Takođe, kroz kompleksno sagledavanje političkih odnosa dveju zemalja od

²⁰ Milan Ristović upućuje na činjenicu, da je poznavanje balkanskog okruženja u poslednja dva veka, kada je srpska/jugoslovenska historiografija u pitanju, ograničeno. Navodi da se "ovakvo zatvaranje očiju pred isprepletenošću zajedničkog, istog ili veoma bliskog, istorijskog iskustva može uočiti na celom balkanskom prostoru." (Vidi kod R. Klog, "Istorija Grčke novog doba", Beograd 2000, "Grčka i balkanski odnosi", str. 279)

²¹A. J. Kumanudi, "Srbija i Grčka u 19. veku, Odnosi Karađorđevi i Miloševi sa Grcima 1804-1821", Beograd 1907; Vladan Đorđević, "Srbija i Grčka 1881- 1893. Prilog za istoriju srpske diplomacije pri kraju 19 veka", Beograd 1923

²² Slavenko Terzić, " Srbija i Grčka (1856-1903), Borba za Balkan", Beograd 1923; Miladin Milošević, "Srbija i Grčka 1914-1918, Iz istorije diplomatskih odnosa", Zaječar 1997; Milan Ristović, "Dug povratak kući, Deca izbeglice iz Grčke u Jugoslaviji 1948-1960", Beograd 1998.

²³ Oskar Davičo, " Među Markosvim partizanima", Beograd 1947; Svetozar Vukmanović Tempo, " O narodnoj revoluciji u Grčkoj", Beograd 1950; Dragan Kljakić, "Izgubljena pobeda generala Markosa. Građanski rat u Grčkoj 1946-1949 i KPJ", Beograd 1987

²⁴ Dimitrije Đorđević, "Revolutions nationales des peuples balkaniques 1804-1914", Beograd 1965; Vladimir Ćorović, " Borba za nezavisnost Balkana", Beograd 1937

balkanskih ratova do kraja II svetskog rata.²⁵ Uprkos svemu, celokupni uvid u srpsku (jugoslovensku) literaturu upućuje na zaključak o postojanju praznina u poznavanju istorije odnosa dveju zemalja.

Sa druge strane, pozivanje na bliskost i tradicionalne veze, stvorilo je jednu paradoksalnu sliku, ukazujući na oskudno poznavanje osnovnih pojava i procesa, koji su presudno odredili međusobne veze Srbije (Jugoslavije) i Grčke tokom celokupne istorije njihovih međusobnih odnosa.

Upravo činjenica da se o odnosima sa susednom Grčkom pisalo uglavnom uz oslanjanje na pojednostavljene predstave, "koje su zavisno od promena u političkim odnosima menjale svoje mesto"²⁶, upućuje na neophodnost sistematičnijeg metodološkog pristupa istraživanju njihove istorije u svojoj složenosti.

Termini "tradicionalno srpsko-grčko prijateljstvo" i "Velika Ideja", često su zastupljeni, kako u srpskoj (jugoslovenskoj), tako i u grčkoj istoriografiji.

Analiza navedenih sintagmi pojavljuje se kao nužan preduslov za razumevanje istorije diplomatskih odnosa dveju zemalja, a proizilazi iz potrebe da se ukaže na opravdanost postojanja ovih često upotrebljivanih pojmova, kao i da se isti definišu i kategorizuju na adekvatan način. Dodatno, ideja za sprovođenje jedne ovakve analize podstaknuta je neophodnošću da se ovi termini izdvoje iz velikog broja stereotipa čije prisustvo inače karakteriše historiografske radove o spoljnoj politici Srbije, Kraljevine SHS, a kasnije i Kraljevine Jugoslavije, kao i da se pruži kritički osvrt na njihovu implementaciju, naročito u prvoj polovini 20-og veka.

Objašnjenje pomenutih termina nameće se kao pitanje od posebne važnosti za razumevanje odnosa dveju susednih zemalja u međuratnom periodu, koji je

²⁵Živko Avramovski, "Balkanske zemlje i velike sile 1935-1937", Beograd 1968; Desanka Todorović, "Jugoslavija i balkanske države", Beograd 1979; Milan Ristović, "Nemački "novi poredak" i jugoistočna Evropa 1940/41- 1944/1945. Planovi o budućnosti i praksa", Beograd 1991.

²⁶ M. Ristović, "Grčka i balkanski odnosi", (kod R.Klog, "Istorija Grčke novog doba", Beograd 2000, str. 279-282)

tema istraživanja ova doktorske disertacije, a u kome njihova upotreba, možda najviše, može biti dovedena u pitanje i biti svrstana u stereotipno, nekritičko korišćenje historiografskih pojmova.

“Tradicionalno srpsko-grčko prijateljstvo“

Pružajući iscrpan pregled stavova o grčkom nacionalnom elementu u srpskoj historiografiji tokom 19. veka, Olivera Milosavljević navodi da : “Za razliku od sintagme “Majka Rusija” i “braća Rusi”, koje su poznate u proteklih sto godina, “braća Grci” su potpuno nov produkt ovovremene propagande bez osnova u prošlosti, čak i u bliskoj, a posebno bez osnova u daljoj. Naprotiv, Grci su u “karakterologiji” srpskih intelektualaca u prošlosti prolazili veoma loše, ponekad lošije i od Bugara, a u tome im nije mogla pomoći čak ni pravoslavna vera. Upravo je vera i težnja za emancipacijom od grčke crkve, jezika i škole, i bila polazište negativne “karakterologije” čitavog naroda, kojem su se pripisivale stereotipne osobine svega što je tumačeno kao negativan uticaj Istoka.”²⁷

Daljom analizom srpskog stava prema Grcima, autor je posebno ukazao na još jedan momenat. Definišući nastajanje nacionalnih stereotipa kao proces tokom koga se “dominantne osobine, koje se sa razlogom ili bez njega, ali uvek iz političkih motiva, pripisuju nekoj nacionalnoj ustanovi (crkvi, vladi, staležu) ili konkretnoj ličnosti-prenose, stalnim ponavljanjem, na čitav narod“, objašnjava preovlađujući negativan stav prema grčkoj dominantnoj crkvi (iako pravoslavnoj), koji se preneo i na karakterisanje čitavog grčkog naroda. Na taj način su osobine grčke crkve, ukazuje Milosavljević, postale identične svojstvima grčkog nacionalnog karaktera. Određujući grčku crkvu krajnje negativno, centralno mesto u njenoj karakterologiji pripisuje “šovinizmu, potkazivanju Srba, kao i staroj mržnji između slovenstva i jelinizma”.²⁸

²⁷ Olivera Milosavljević “U tradiciji nacionalizma, ili stereotipi srpskih intelektualaca XX veka o “ nama” i “drugima”, Beograd 2002, str. 280

²⁸ O. Milosavljević, nav.delo, str. 280

Komentari jugoslovenske historiografije međuratnog perioda, takođe idu u prilog negativnom određenju prema Grcima početkom 19-og veka, a Tihomir Đorđević piše: "da Grci u Beogradu početkom 19. veka nisu voleli Srbe, kao i da carigradska patrijaršija nikad nije volela Slovene Balkanskog poluostrva, pa je smatrala za potrebno da uguši svaki nacionalni osećaj osim grčkog."²⁹

Dokaz da se slika o Grcima stvorena tokom 19-og, nije promenila ni početkom 20-og veka, nalazimo u kontekstu priče o neprijateljskim susedima, Grcima, kojima je pripisivano "da su gonili Srbe, a to sprovodili putem škole, crkve, isisavanjem i potkazivanjem"³⁰

Među brojnim navodima sa početka 20-og veka, O. Milosavljević izdvaja tvrdnje Ivana Ivanića i "poznatu grčku besmislicu", da je svo stanovništvo Makedonije grčke krvi i da se pomoću grčkih škola vraća opet prvobitnoj narodnosti i jeziku grčkom". Pruža osvrt i na pisanje Stojana Novakovića i "poznatu grčku netrpeljivost prema ostalim narodnostima", uz zaključak "da postoje samo dve i to negativne tačke koje su slične Srbima i Grcima-odnos prema Bugarima."³¹

U prošlosti se, veoma retko, moglo pronaći pozitivno karakterisanje Grka. Primeri takvih opisa jesu navodi Vladimira Jovanovića³², a naročito Jovana Cvijića,³³ koji pozitivnu sliku o susednom narodu daje 1914, u periodu srpsko-grčkog savezništva, kao i Dragiša Lapčevića, koji je tokom 20-ih godina 20-og veka, prilično kontroverzno i nasuprot prethodnoj karakterologiji Grka razmatrao njihove pozitivne osobine.³⁴

Nastavkom analize historiografske opravdanosti definisanja srpsko-grčkih odnosa kao prijateljskih, nametnuo se i osvrt na građu koja se bavi srpsko-

²⁹Tihomir Đorđević, "Iz Srbije kneza Miloša, Stanovništvo-naselja", Beograd 1922 (kod O. Milosavljević, str. 282)

³⁰Bdin, "Srbinstvo u evropskoj Turskoj, Beograd 1903, str. 15 (kod O. Milosavljević, str. 282)

³¹Ivan Ivanić, "Mačedonija i Mačedonci, Opis zemlje i naroda, Putopis, knjiga II", Novi Sad 1908 i Stojan Novaković, "Balkanska pitanja i manje istorijsko - političke beleške o Balkanskom poluostrvu 1886-1905, Beograd 1906 (kod O. Milosavljević, str. 281)

³²Vladimir Jovanović, "Osnovi snage i veličine serbske", Novi Sad 1870, str. 119

³³Jovan Cvijić, "Geografski i kulturni položaj Srbije", Sarajevo 1914, str. 29-31

³⁴Dragiša Lapčević, "Cincarstvo u Srbiji", Beograd 1924 (vidi kod O. Milosavljević, str. 283)

grčkim odnosima, sa težištem na drugoj polovini 19-og i početku 20-og veka, koji su označili zvanično uspostavljanje diplomatskih odnosa između Srbije i Grčke.

Miladin Milošević definiše faktore koji su usloveli uspostavljanje bilateralnih odnosa dveju susednih zemalja, naglašavajući da su: "Blizina i upućenost Srba i Grka jednih na druge bili faktori koji su uticali na njihove odnose tokom istorije. Osnova tih odnosa u novijoj istoriji, u 19. i početkom 20. veka, nalazila se u ideji za stvaranje zajedničkog saveza za borbu protiv Otomanske imperije."³⁵ Autor objašnjava da različit međunarodno-pravni status Srbije i Grčke u većem periodu prošlog veka nije bio smetnja za savezništvo u ostvarenju ideje oslobođenja od turske dominacije na Balkanu. Srbija kao autonomna kneževina (do 1878.) i Grčka kao nezavisna kraljevina od 1830, sklopile su prvi ugovor o Savezu 1867. i Vojnu konvenciju 1868. godine, kojima su bile regulisane savezničke obaveze u cilju oslobađanja hrišćana od Turske, što je za dugi niz godina bila ideja koja je povezivala dve države. Naglašava da su pomenuti Ugovor i Konvencija nastali kao posledica trenutnih potreba Grčke, ali i da su bili uslovljeni njenim tadašnjim vojno-političkim okruženjem. Ideja o ovoj balkanskoj saradnji za grčku stranu je imala sporedno mesto u njenoj spoljnoj politici, iz razloga što je imala sasvim drugačiji, povoljniji međunarodni položaj u odnosu na Srbiju, ali je ipak dovoljno govorila o upućenosti dveju zemalja jedne na drugu i na spoljnopolitičkom planu.

Diplomatski odnosi između Srbije i Grčke sve do pred balkanske ratove su građeni na uskoj osnovi.³⁶ Upravo u tom periodu oni poprimaju širinu i dinamičnost, a uslovile su ih istorijske okolnosti i prilike na Balkanu početkom druge decenije ovog veka, neposredno pred balkanske i Prvi svetski rat. Sklapanjem saveza sa Grčkom 1913, Srbija se našla u vrtlogu Prvog svetskog rata. Polazući velike nade u pomoć svog ugovornog

³⁵Miladin Milošević, "Srbija i Grčka, iz istorije diplomatskih odnosa", Zaječar 1978, str. 12-15

³⁶Slavenko Terzić, "Srbija i Grčka (1856-1903), Borba za Balkan", Istorijski Institut SANU, Beograd 1992

saveznika, računala je da će on ispuniti ugovorom preuzete obaveze. Međutim, upravo u tim odsudnim momentima, Grčka je dovodila u pitanje svoje ugovorne obaveze. Autor navodi da : "Poznata grčka neutralnost kao odgovor na srpske pozive za ispunjenje savezničkih obaveza doprinela je povlačenju jednog dela vojske preko albanskih planina. Izneverene nade od saveznice Grčke su unekoliko ublažene činjenicom da je Grčka srpsku vojsku i vladu, nakon napuštanja zemlje prihvatila na svoju teritoriju po odluci Saveznika".³⁷

Grčko viđenje srpsko-grčkih odnosa na početku 20-og veka, najpotpunije je možda predstavljeno u knjizi L. Hasiotisa (Λουκιανός Χασιώτης): "Grčka istoriografija i grčka štampa tradicionalno predstavljaju jednu skoro idealizovanu sliku grčko-srpskih odnosa, jednu sliku koja se suprotstavlja poznatim, dugotrajnim sukobima koje su pratile ostale međudržavne odnose na Balkanu."³⁸ Uvidom u tvrdnje grčkog autora, još jednom se nametnuo nedvosmisleni zaključak da su odnosi Srbije i Grčke i u periodu pre nastanka Kraljevine SHS mogli biti okarakterisani na bilo koji drugi način, ali ne kao prijateljski.

Osvrt na prethodna istoriografska dela, čija je tematika zasnovana na istorijskoj građi sa kraja 19-og i početka 20-og veka, predstavlja samo nagoveštaj složenih srpsko (jugoslovensko)-grčkih odnosa. Prisutnost problemskih pitanja koja su odnose dveju susednih zemalja karakterisala tokom celokupne istorije njihovih diplomatskih veza, uprkos činjenici da su u određenim vremenskim periodima delimično razrešavana na zadovoljstvo jedne ili druge strane, dodatno opovrgava istorijsku opravdanost definisanja njihovih odnosa kao prijateljskih. Analizom istoriografskih, etnografskih i politikoloških radova, koji su za predmet analize uzimali odnose između južnoslovenskih ili balkanskih naroda, sa velikom sigurnošću se može zaključiti da su stereotipi o drugima razvijani u sasvim konkretnim političkim uslovima. Zaključak koji se nedvosmisleno nameće ukazuje na krajnju

³⁷ Miladin Milošević, "Srbija i Grčka, iz istorije diplomatskih odnosa", Zaječar 1978, str. 12-15

³⁸ L. Hasiotis, "Ελληνοσερβικές σχέσεις 1913-1918", Θεσσαλονίκη 2004, str. 13

neosnovanost postojanja sintagme "tradicionalno srpsko-grčko prijateljstvo", a njenu upotrebu možemo objasniti prevashodno političko-ideološkim potrebama, u zavisnosti od trenutne konstelacije diplomatskih odnosa dveju susednih zemalja, kao i potrebom da se iste u zavisnosti od preovladavajućeg stanja na međunarodnoj sceni predstave kao ujedinjene i saveznice.

Uvid u srpski (jugoslovenski) doživljaj grčkog suseda, (kao i u grčki stav prema srpskom (jugoslovenskom) elementu), tokom prve polovine 20. veka, takođe potvrđuje da je uticaj preovlađujućih političkih ideologija određenog istoriografskog perioda bio presudan prilikom formiranja stava jednog naroda o drugom.

Grčki stavovi o nastanku Kraljevine SHS, kao i pitanje priznanja novostvorene južnoslovenske države, pojavljuju se kao dragocen izvor podataka za tumačenje "tradicionalnog srpsko-grčkog prijateljstva", u periodu 1918-1922.³⁹ Upravo ova faza bilateralnih odnosa dveju zemalja u kojoj dolazi do delimičnog zaokreta u spoljnoj politici Beograda i Atine, ispunjena nizom propagandnih novinskih natpisa koji su govorili o eventualnom sukobu dveju saveznica, a koji bi bio izazvan neprimerenim ponašanjem prema stanovništvu Makedonije, kao i nizom razmenjenih zvaničnih dokumenata obeju strana koji su tako nešto negirali, predstavlja bogat izvor istoriografski opravdanih argumenata, kojima bi se mogla opovrgnuti opravdanost analiziranog termina.⁴⁰ Treba primetiti da određeni grčki radovi ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca u zajedničku državu, često interpretiraju kao "usložnjavanje svog severnog suseda" (podrazumevajući ovde Srbiju).⁴¹ Takođe, da analiza grčkih istoriografskih spisa i u periodu posle 1918, uprkos formiranju nove države, (Kraljevine SHS), ukazuje na činjenicu da odnosi

³⁹ L. Hasiotis, "Ελληνοσερβικές σχέσεις 1913-1918", Θεσσαλονίκη 2004

⁴⁰ A. Pećinar, "Stvaranje Kraljevine SHS i zaokret u grčkoj "srpskoj" politici 1918-1922, Od grčko-srpskih ka grčko-jugoslovenskim odnosima", Neobjavljeni magistarski rad, Filozofski fakultet, Beograd 2009

⁴¹ K. I. Amandos, "Οι βόρειοι γείτονες της Ελλάδος, Βούλγαροι, Αλβανοί, Νοτιοσλάβοι, "Ελευθεροδάκης", 1923, Δ. Μιχαλόπουλος, "Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και το γιουγκοσλαβικό ζήτημα, Αθήναι 1991

dveju zemalja ostaju definisani kao grčko-srpski, a ne kao grčko-jugoslovenski odnosi.

Karakteristično, krajnje negativno tumačenje nastanka Kraljevine SHS iz 1948, grčkog autora G. H. Vasiliadisa (Γ.Χ.Βασιλιάδης)⁴², obojeno ideologijom hladnog rata, predstavlja još jedan dokaz o uticaju propagande konkretnog perioda na formiranje objektivnog historiografskog stava o relacijama Srbije (Kraljevine SHS/ Jugoslavije) i Grčke.

Pišući krajem 80-ih, u momentu kada grčka politika još nije pokazala svoju blagonaklonost prema srpskoj politici, i kada Grci još uvek nisu bili okarakterisani kao "braća", Radovan Samardžić je pisao o "neuhvatljivim Grcima, koje iako iste vere, Srbi nisu nikada do kraja shvatili. Ostvarujući poseban vid hegemonije nad drugim hrišćanima, Grci su Srbima postali istinska mora svojim tuđinskim ponašanjem, dosluhom sa turskim vlastima i poslovnom spretnošću, dok su vizantijski monasi krivotvorili, zamagljivali i uništavali onaj svet srpskog tradicionalnog nasleđa." ⁴³

Sintagma "vekovna braća", pored Rusa podrazumeva i odnos prema Grcima, ali se za razliku od prvih, koji se prijateljima nazivaju više od jednog veka, tek u kasnijem istorijskom periodu upotrebljava u karakterisanju južnog suseda. Dodatno, stereotipi o Grcima su premašivali negativnu obojenost drugih nacija, a tek krajem 20-og veka klasifikacija "braća" koristi se u definisanju odnosa prema grčkoj naciji. ⁴⁴

U prilog prethodnoj tvrdnji, iako pod uticajem ideologije 90-ih, Miloš Knežević, citirajući navode M. Marković iz 1994, određuje upravo Grke kao naciju sa kojom će se u budućnosti sarađivati, uz napomenu da "buduća država našeg naroda će imati sve razloge da intenzivno sarađuje sa onim

⁴²G. H. Vasiliadis, "Το ελληνικόν πρόβλημα (εως το κατανοούν οι βόρειοι Έλληνες), Η προδοσία της Γιουγκοσλαβίας έναντι ανταλλαγμάτων και το ολοκαύτωμα της Ελλάδας δια να μη προδώση), Αθήνα, Νοέμβριος 1948

⁴³O. Milosavljević, "U tradiciji nacionalizma, ili stereotipi srpskih intelektualaca XX veka o " nama" i "drugima", Beograd 2002, str. 280

⁴⁴ O. Milosavljević, nav. delo, str. 187

narodima u susedstvu koji su se ponašali prijateljski ili čak saveznički, u ovom po nas najtežem vremenu.“⁴⁵

Tražeci naučnu osnovu za postojanje termina “tradicionalno srpsko-grčko prijateljstvo”, još jednom treba naglasiti da su diplomatski odnosi Srbije (Kraljevine SHS/Jugoslavije) od samog početka prolazili kroz različite faze. Uprkos tome što su dešavanja na međunarodnoj i evropskoj sceni odlučujuće određivala razvoj bilateralnih susedskih odnosa, kritička ocena njihovog razvitka tokom 20-og veka, navodi nas da ih okarakterišemo na svaki drugi način osim prijateljskih. Presudni uticaj, svakako, odigrao je njihov sudbinski položaj na Balkanu, na raskrsnici interesnih sfera velikih evropskih sila.

Međuratno razdoblje, od 1928. do kraja 1932, kao hronološki okvir našeg proučavanja, uprkos činjenici da je bilo obeleženo oživljavanjem prijateljskih veza dveju susednih zemalja, ne pruža objektivne razloge za postojanje navedenog termina. Na taj način, termin “tradicionalno srpsko-grčko prijateljstvo”, može se svrstati u političko-ideološki korišćene sintagme, odnosno stereotipe.

Velike ideje

“Srpska velika ideja” i jugoslovenstvo

Analizirajući nastanak stereotipa o nacionalizmu na bivšim jugoslovenskim prostorima, Mira Radojević navodi da je upravo kroz tumačenja jugoslovenske ideje i istorijskog iskustva koje su sa jugoslovenskom državom imali narodi koji su u njoj živeli, historiografija često trpela uticaje nenaučne, nacionalne i političke svesti. Nabrajajući mnogobrojne preovladavajuće stereotipe, poseban osvrt daje na stereotip o jugoslovenstvu, koji definiše kao posebnu formu prikrivenog “velikosrpskog nacionalizma”.⁴⁶

⁴⁵Miloš Knežević, “Tvorci i tumači”, Beograd 1994, str. 28-29

⁴⁶Mira Radojević, “Myths and stereotypes of the nationalism and communism in ex Yugoslavia”, Institute for historical justice and reconciliation-Salzburg, Centar za istoriju, demokratiju, pomirenje, Novi Sad, 2008, str. 43-52

Navedeni stereotip može se osporiti nizom argumenata iz istorijskih izvora, međutim, i dalje opstaje, svedočeci o prevazi nenaučnih pogleda nad kritičkom naučnom mišlju. Razlog za posebno izdvajanje upravo ovog termina, opravdava se njegovim posrednim prisustvom u često upotrebljavanoj sintagmi, "Velika Ideja".

Razloge za nastajanje "Velikih Ideja", smatra O. Milosavljević, treba tražiti u osnovnoj kontroverzi balkanskih nacionalizama u XX veku, koja je proisticala iz selektivnog razumevanja pojma slobode od strane intelektualnih elita, koje su uglavnom imale dominantnu poziciju u sopstvenim društvima u kriznim vremenima, a čiji je koncept sadržavao imperijalni sindrom u malom.

"Iracionalna osnova velikih ideja onemogućavala im je da registruju identitet "drugih" i odsustvo volje da ga menjaju, ma koliko on bio osporavan ili tumačen kao nepostojeći. Upravo iz tog razloga, svi nacionalizmi su duboko uvereni u ispravnost, odbrambenost i pravednost svojih zahteva i tvrdnji. Svi imaju istu opravdanu osnovu u prošlosti, isti odbrambeni karakter u sadašnjosti i velelepnu viziju u budućnosti. Svima je zajednička slava u prošlosti i mučeništvo u sadašnjosti. Pokazalo se da iracionalni nacionalizam baziran na kvazietničkim pretpostavkama nema racionalno utemeljenje ni u odbrani države, budući da nije zadovoljan ni jednom državnim tvorevinom."⁴⁷

Isti autor smatra da se suština etničkog nacionalizma, "a takvi su svi na Balkanu, jeste pretpostavka iracionalnog ekskluzivizma, koji je sasvim u neskladu sa pravednom i obećanom "velikom idejom". Dodatno, iznosi tvrdnju da etnos kao okosnica nacije može da bude onoliko veliki koliko mu je istorijom i kulturom obezbeđeno, što uslovljava nastanak jedne etničke države u skladu sa njenim etničkim mogućnostima. Osnova za nastanak velikih ideja, u daljoj analizi, obrazlaže se pružanjem ambicija da država bude silom velika, a to vodi zahtevima da etnos bude veći nego što jeste, a samim

⁴⁷ O. Milosavljević, "U tradiciji nacionalizma, ili stereotipi srpskih intelektualaca XX veka o "nama" i "drugima", Beograd 2002, str. 321-325

tim i istorija bude drugačija, kao jedina koja može pružiti legitimitet velikim ambicijama. Nastanak Kraljevine SHS umesto nastajanja "Velike Srbije"⁴⁸, bio je suprotan dugogodišnjim težnjama srpskog elementa u njegovoj ogromnoj većini. "Isti taj elemenat", podvlači autor, "tražio je, i godinama čekao da se obnovi Dušanovo carstvo, a kad se za to dala prilika on se pitao zašto se to ne ostvaruje".⁴⁹

Dodatno analizirajući termine "oslobođenje braće" i "izlazak na more", a definišući ih kao iracionalne ideje koje predstavljaju podlogu za srpski nacionalizam, O. Milosavljević smatra da je politički stav o izlasku na more, uprkos svojoj sasvim racionalnoj i eksplicitnoj osnovi, uvek dobijao i svoje mitsko objašnjenje i moralnu dimenziju kroz zahtev za oslobođenjem "neoslobođene braće", "koja su uvek bila najugroženija tamo gde su državni interesi trenutno vodili". Savremena argumentacija, kako se iz dalje analize može uočiti, potpuno nasuprot svojoj racionalnoj osnovi, uvek se zadržavala na iracionalnim pretpostavkama o spasu "braće", čak i kad je politička akcija bila evidentno usmerena protiv njihovih interesa.⁵⁰

Iznesene tvrdnje navode nas na zaključak da pretpostavka o jugoslovenstvu kao manifestaciji srpskog nacionalizma, nema direktno utemeljenje, kao i da se nastanak "Velike ideje" na jugoslovenskim prostorima, može objasniti činocima potpuno drugačijim od onih koji su usloveli razvitak srpskih iredentističkih težnji.⁵¹

U nastojanju da odredimo pojam jugoslovenstva treba se osvrnuti i na stavove Milana Grola. Analizirajući jugoslovensku ideologiju, autor ističe da se početkom 20-og veka mogu uočiti dva njena oblika: prvi, ocrtan u idejnom zalaganju Skerlićeve generacije u demokratskoj i nacionalnoj eri iz 29. maja

⁴⁸D. Ćosić, M. Ekmečić, V. Đ. Krestić, R. Ljušić, M. Marković, D. Medaković, K. Mihailović, Č. Popov, S. Terzić, "Great Serbia: Truth, Misconceptions, Abuses", Papers presented at the international Scientific Meeting held in the Serbian Academy of Sciences and Art, Belgrade, October 24-26, 2002 (2004)

⁴⁹O. Milosavljević, nav. delo, str. 73

⁵⁰Olivera Milosavljević, nav. delo, str. 124-125

⁵¹Đ. Đ. Stanković, "Nikola Pašić i jugoslovensko pitanje", I-II, Beograd 1985, B. Petranović, "Istorija Jugoslavije 1918-1978", Nolit, Beograd 1981

1903. u Beogradu. U drugom, tu idejnu jugoslovensku osnovu uzima u Prvom svetskom ratu srpska vlada i Jugoslovenski odbor kao državni program nove državne zajednice. Autor smatra, da je "u jugoslovenskoj ideologiji, u stvari, instinktivno izražen nacionalni realizam".⁵²

Nasuprot prethodno navedenim određenjima u kojima se jugoslovenstvo opisuje kao opšti narodni ideal i svenacionalna težnja, Branko Petranović, analizirajući srpsku nacionalnu integraciju, navodi jugoslovenstvo kao samo jedan od njegovih elemenata, pri tom podvlačeći da ono nije imalo duboke korene, a ni masovniju socijalno-političku osnovu, već se zasnivalo na podršci uskog intelektualnog sloja novostvorene države.⁵³

Iznoseći činjenicu da se državno-pravna integracija Kraljevine SHS (Jugoslavije), slepo držala principa etničkog jedinstva, ističe da su Srbi uspeli da obezbede najjaču poziciju u novoj državi. Iako je njihova prevlast izvršila odlučujući uticaj, kako na spoljnopolitičko opredeljenje Kraljevine SHS, tako i na njeno unutrašnje ustrojstvo, M. Grol ipak navodi, da tezu o velikosrpskoj hegemoniji u Kraljevini Jugoslaviji deo istoričara apsolutizira do današnjih dana, a deo je smatra fikcijom zloupotrebljavanom kao trajnom hipotekom nad srpskim narodom.⁵⁴

Naglašavajući različite polazišne tačke srpske velike ideje i ideje jugoslovenstva Mira Radojević tvrdi da je: "Najzlonamerniji stereotip o jugoslovenstvu srbijanske intelektualne i političke elite, po kojoj je ova ideja bila samo plašt za širenje i nacionalni uspeh velikosrpskih stremljenja"⁵⁵

U prilog svom viđenju problematike nastanka jugoslovenske ideologije citira M. Grola, koji je karakterišući jugoslovensku ideju govorio o "patrijarhalnom,

⁵²Milan Grol, "Iskušenja demokratije", Službeni glasnik, Beograd 2005, str. 43-44

⁵³Branko Petranović, "Jugoslovensko iskustvo srpske nacionalne integracije", Službeni list, Beograd 1993, str. 29-31

⁵⁴M. Radojević, „Stereotipi o jugoslovenstvu“; Myths and stereotypes of the nationalism and komunism in ex Yugoslavia, Novi Sad 2008, str. 43-52

⁵⁵ M. Radojević, nav. delo, str. 43-52

otimačkom i hajdučkom balkanskom patriotizmu sa teritorijalnim nacionalizmom u osnovi“.⁵⁶

Zaključujući razmatranje činilaca koji su usloveli nastanak stereotipa o jugoslovenstvu, ističe da glavni stereotip jugoslovenstva počiva na uskoj nacionalnoj, socijalističkoj i političkoj osnovi njenih pristalica, njihovom romantizmu i neracionalnoj političnosti. Najzad, karakteriše ga kao prikriveni “velikosrpski” nacionalizam i njegovu državnu ideju.⁵⁷

Grčka “Velika Ideja” (Μεγάλη Ιδέα)

Termin “Velika Ideja” (grč. Μεγάλη Ιδέα), u grčkoj historiografiji podrazumeva politički, ali i nacionalistički ideal, koji se u grčkom društvu proširio od druge polovine 19-og veka, predstavljajući glavnu osovinu spoljašnje i unutrašnje politike Grčke, sve do treće decenije 20-og veka.

Povod za analiziranje navedene sintagme pronalazimo pre svega u činjenici da period kojim se bavi ova disertacija predstavlja zaokret u grčkom spoljnopoličkom nastupu, koji je, između ostalog, karakterisalo odustajanje od realizacije nacionalističkih ideala, sadržanih u grčkoj “Velikoj Ideji”. Navedeni termin objašnjavamo i u cilju detaljnijeg uvida u grčke iredentističke težnje , koje su spoljnu politiku zemlje nužno orijentisale sve do perioda kojim se bavi ova disertacija, a shodno tome uticale i na diplomatske odnose sa Srbijom (Kraljevinom SHS/Jugoslavijom).

Grčke ekspanzionističke tendencije dolazile su u sukob sa ostvarenjem ideja prethodno analizirane jugoslovenske ideologije, prouzrokujući međusobna diplomatska trvenja sve do perioda 1928-1932, kada El.Venizelos poslednji put zauzima mesto premijera Grčke, dajući grčkom nastupu na međunarodnoj sceni potpuno novi vid, a grčkoj spoljnoj politici nove smernice, suprotne onim koje je propagirala grčka “Velika Ideja”.

⁵⁶ M. Radojević, nav.delo, str. 43-52

⁵⁷ M. Radojević, nav.delo, str. 43-52

Glavni cilj ostvarenja grčke “Velike Ideje”, predstavljalo je proširenje grčkih granica, i to kako bi se obuhvatile teritorije naseljene grčkim stanovništvom pod stranom vlašću.

Prodiranje ove ideje u nacionalnu svest mlade grčke nacije, G. Margaritis (Γιώργος Μαργαρίτης) smatra rezultatom pojave fenomena “osvešćenih nacionalnih pokreta”, karakterističnih za Evropu druge polovine 19-og veka.⁵⁸

E. J. Hobsbawm karakterišući grčki nacionalizam poziva se na K. Deutch koji tvrdi da se: “nacionalizam formira u odnosu na osnove društva u kome nastaje. Tako, grčki nacionalizam poseduje sopstvene osobine, koje se mogu opisati kao skupina ideja buržoaskog nacionalizma Francuske revolucije, ali i kao izrazitog lokalnog nacionalizma, koga je karakterisala pobuna protiv svake strane vlasti.”⁵⁹

Grčka “Velika Ideja”, neraskidivo je povezana sa jednim drugim značenjem, skoro mu identičnim, pojmom “oslobođenja pokorene braće”, koji je karakterističan i za ideologiju jugoslovenstva. Ovaj ideal predstavljao je versku dužnost svih Grka, prouzrokujući na taj način veliki uticaj spoljne politike na običnog građanina. Uprkos činjenici da je ovakva spoljna politika bila veoma često katastrofalna u grčkom slučaju, smatra Eleni Skopetea (Ελένη Σκοπετέα), narod se često organizovao u cilju ostvarenja iredentističkih težnji, pružajući legitimitet kako vladajućoj dinastiji, tako i političarima koji su se njome koristili.⁶⁰

Grčka “Velika Ideja” je termin mnogoznačan i često ispunjen protivrečnostima. Paralelno je predstavljao izvorište za nastajanje mitova, neophodnih za očuvanje nacionalnog jedinstva u određenoj epohi, ali i mitova sa katastrofalnim posledicama po opstanak tog istog nacionalnog jedinstva. Veoma je teško odrediti da li je ova njena bipolarnost nastala osmišljeno, ili je jednostavno izražavala polimorfne potrebe jedne mlade

⁵⁸ G. Margaritis, “Ελληνική Ιστορία”, Τόμος Γ', Ε.Α.Π., Πάτρα 1999, str. 203

⁵⁹ E. J. Hobsbawm, “Η Εποχή των Επαναστάσεων, 1789-1848”, Μ.Ι.Ε.Τ, Αθήνα 2000, str. 192

⁶⁰ E. Skopetea, “Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα, Όψεις του Εθνικού Προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)”, Πολύτυπο, Αθήνα 1988, str. 351

nacije kakva je bila grčka. Moguće je, međutim, utvrditi njen dinamizam u svakom pojedinačnom stupnju njenog razvoja.

Eleni Varika (Ελένη Βαρίκα) smatra, da je grčka "Velika ideja" odigrala i ulogu preludija periodu, u kome su se sukobljavale moderne i tradicionalne vrednosti grčkog društva. U procesu svog razvitka nužno je usvojila mnoge tradicionalne elemente, dajući negativne rezultate u pokušajima da se grčka nacija stabilizuje, i to zahvaljujući njenoj primeni u grčkoj spoljnoj politici. Dodatno, na unutrašnjem planu, doprinela je i udaljavanju Grčke od sadržine i vrednosti liberalnih ideologija iz 1897.⁶¹

Uprkos prethodnoj negativnoj konotaciji, Ričard Klog (Richard Clogg) naglašava da je iredentistički projekat pod nazivom "Velika Ideja", iako stalni izvor napetosti tokom skoro devet decenija posle sticanja nezavisnosti, sve do 1922. kada je "sagoreo u pepelu Smirne", odigrao izuzetnu ulogu u izgradnji grčke nacije, "stvarajući osećanje odanosti prema državi koje će nadjačati tradicionalnu odanost prema porodici, rodnom selu i oblasti, što nije bio nimalo lak zadatak".⁶²

Sve velike ideje su, protekom vremena u kojima su implementirane, prolazile proces preobražaja. Grčka "Velika Ideja", nemajući adekvatnu konkurentnu ideologiju sve do kraja 19-og veka, imala je i vremena i prostora da nametne odlučujuća, ali i obavezujuća stanovišta, od koji neka i danas intrigiraju i problematizuju grčku svakodnevicu.

"Venizelosome politike"

Uzimajući u obzir činjenicu da su hronološke odrednice istorijskog razdoblja kojim se bavi ova doktorska disertacija, istovremeno i godine poslednje vlade grčkog premijera Elefteriosa Venizelosa (1928-1932), nameće se zaključak da je autor proučavani period posmatrao pre svega iz grčkog aspekta. Grčki diskurs istraživanja nužno je uslovio i uvođenje termina "Venizelosome

⁶¹Eleni Varika, "Η Εξέγερση των Κυριών: η γένεση μιας φεμινιστικής συνειδησης στην Ελλάδα 1833-1907", Κατάρτι, Αθήνα 1996, str. 185

⁶²R. Klog, "Istorija grčke novog doba", Beograd 2000, str. 49

politike“, imajući za prevashodni cilj da se ukaže na jasnu granicu u diplomatiji Venizelosa, koju predstavlja upravo početna godina perioda koji proučava ova disertacija. Na ovaj način napravljen je pokušaj da se politička aktivnost grčkog diplomate razdvoji na dva tematski i hronološki različita segmenta. Prvi period, iako vremenski znatno duži, predstavlja prethodnicu razdoblju koje je predmet našeg istraživanja, a u njemu se grčka spoljna politika može okarakterisati kao sredstvo za ostvarivanje ideala i iredentističkih težnji grčke nacije sadržanih u grčkoj “Velikoj Ideji“. Iako se ovaj nacionalistički ideal ugasio na zgarištima Smirne 1922, grčka spoljna politika od 1928. ponovo predvođenaiskusnim državnikom, Venizelosom, tek u tom momentu dobija novi sadržaj i bar formalno raskida sa principima i težnjama koji su grčki spoljnopolitički nastup karakterisali u dugom razdoblju od skoro devet decenija.

Zaokret u grčkoj spoljnoj politici nastaje pre svega kao posledica diplomatske izolovanosti u kojoj se Grčka našla posle propasti Maloazijske ekspedicije, ali i nužnosti da se u okvirima nove balkanske i evropske stvarnosti zemlja vrati na međunarodnu političku scenu.

Osnovne reference novog grčkog nastupa mogu se predstaviti jednim širokim spektrom diplomatskih poteza grčkog premijera u periodu njegove poslednje vlade. Polazišta nove politike El. Venizelosa, materijalizovana u pokušajima da Grčka izađe iz sistema kolektivne bezbednosti, a koji se pokazao kao neodgovarajući za realizaciju njenih nacionalnih interesa, i to putem sklapanja pojedinačnih bilateralnih sporazuma, sve do polovine navedenog perioda (1930), zamenjena su preusmeravanjem politike razrešavanja bilateralnih odnosa ka pokušajima ostvarenja jedne opšte balkanske mirovne saradnje.

Detaljnomo analizom diplomatije grčkog političara iz balkanske, ali i evropske perspektive, možemo uočiti da termin “Venizelosome politike“ nailazi na adekvatnu primenu čak i u kratkom četvorogodišnjem periodu njegove poslednje vlade.

Glavne karakteristike diplomatske aktivnosti grčkog diplomate na spoljnom planu, prema navodima Areti Tounda-Fergadi (Αρετή Τούντα- Φεργάδη)⁶³ mogu se grupisati u 3 osnovne, programski definisane celine, od kojih je svaka bila primerena spletu okolnosti na međunarodnoj političkoj sceni u datom momentu.

Prva celina obuhvata diplomatske odnose Grčke i Italije krunisane potpisivanjem grčko-italijanskog sporazuma 23. septembra 1928., kojim je ozvaničen početak nove grčke diplomatske strategije. Neophodno je naglasiti da ovaj novi politički program premijer Venizelos nije implementirao bez dobijanja saglasnosti od strane Francuske i Velike Britanije. Dodatno, moramo primetiti da je uprkos primeni nove taktike prema Italiji, pitanje Jonskih ostrva, iako dugogodišnja tačka razdora u odnosima dveju zemalja, vešto ostavljeno po strani.

Drugu tematsku celinu predstavlja "Kiparsko pitanje", čije je razrešenje tokom proučavanog perioda takođe postavljeno u drugi plan, a sve u cilju nenarušavanja odnosa sa Velikom Britanijom i Francuskom. Naročitu analizu ovog političkog momenta u delatnosti El. Venizelosa pruža Evangelos P. Karagiannis (Εβάνγγελος Π. Καραγιάννης).⁶⁴

Treća smernica diplomatske aktivnosti El. Venizelosa bilo je kretanje u pravcu ostvarenja mirovne politike na Balkanu, a obuhvatala je unapređenje ili ponovno uspostavljanje prijateljskih odnosa sa Rumunijom, Bugarskom, Jugoslavijom i Turskom. Pokušaji za uspostavljanje međubalkanske saradnje putem održavanja 4 balkanske konferencije u periodu 1929-1933, iako na kraju nisu rezultirali uspehom, predstavljali su značajan pomak za grčku diplomatiju i obnovu njene pregovaračke moći u širim balkanskim, ali i evropskim okvirima.

⁶³A. Tounda-Fergadi, "Σκέψεις του Ελευθερίου Βενιζέλου για την ελληνική εξωτερική πολιτική", Σύγχρονα θέματα, τεύχος 16, Φεβρουάριος 1983, str. 49-62

⁶⁴E. P. Karagiannis, "Ο Ελ. Βενιζέλος και η κυπριακή εξέγερση του Οκτωβρίου του 1931: Η στάση του αθηναϊκού τύπου", Κλειώ-περιοδική έκδοση για τη νεώτερη ιστορία, τ/χ2 (άνοιξη 2006), str. 79-111

Govoreći o Venizelosovoj politici u periodu 1928-1932, neophodno je napomenuti i pomake koje je grčki državnik napravio na unutarnjem planu i to u domenu javnih institucija, reformisanju agrarne politike, monetarnoj politici i obrazovanju.

Uređivanje unutrašnjih političkih činilaca podrazumevalo je i probleme sa kojima se suočavao u oblasti pravne regulative, a naročito u oblasti novinarskog zakonodavstva. ("Zakon o štampi, br. 5060, izglasan maja 1931.")⁶⁵

Upravo je ova reforma u oblasti javnog informisanja prouzrokovala ispoljavanje krajnje negativnih reakcija njegovih opozicionih protivnika (Kafantaris), posredno utičući na smenu vlade Venizelosa u maju 1932.

Odlazak Venizelosa sa vlasti 1932, nije značio međutim i prestanak primene "Venizelosove politike". Veštom političkom reakcijom i povlačenjem sa vlasti kako bi ostavio prostor za formiranje "Vaseljske vlade", blagovremeno je onemogućio reakciju opozicije.

Po odlasku njegovog kratkoročnog naslednika na mestu premijera, Caldarisa, u junu 1933, Venizelos još jednom formira, ovog puta "izbornu vladu", čije se pristalice na izborima organizovanim prema "većinskom sistemu", susreću sa izbornom pobedom Venizelosovih protivnika.

Upravo ovaj politički splet okolnosti, u kome se grčki premijer u zanemarljivo kratkom vremenskom periodu vraća na vlast, ostavio nam je slobodu da period njegove, u suštini pretposlednje vlade (1928-1932), nazovemo poslednjom vladom Elefteriosa Venizelosa.

⁶⁵ Izveštaji Ministarstva Inostranih Poslova Kraljevine Jugoslavije za 1931. godinu, Beograd 2005, str. 214

1.Predistorija srpsko (jugoslovensko)- grčkih odnosa od 1913. do 1928.

1.1 Srpsko (jugoslovensko)- grčki odnosi 1913-1922

Tema srpsko (jugoslovensko)-grčkih odnosa u periodu 1913-1922 je, iako do sada i u srpskoj, kao i u grčkoj historiografiji obrađivana od strane poznavalaca specifične srpsko (jugoslovensko) - grčke tematike (Miladin Milošević, Andrej Mitrović,⁶⁶ Loukianos Hasiotis), nije proučena u svim njenim problemskim aspektima, sa naročitim naglaskom na diplomatskim odnosima dveju zemalja kao relativnoj nepoznanici za savremenu historiografiju.

Razloge ovoj tvrdnji pronalazimo u tradicionalno idealizovanom prikazivanju odnosa Srbije i Grčke u navedenom periodu, uslovljenom kako nedostatkom snažnih nacionalnih sukoba, tako i pokušajem da se u proučavanom periodu odnosi dveju zemalja, naročito u periodu određivanja granica na Konferenciji mira u Parizu, stranim silama prikažu prijateljskim, bez ikakvih nesuglasica, u težnji za ostvarivanjem što povoljnijeg teritorijalnog ustrojstva dveju saveznica u periodu posle I-og svetskog rata.

Istorijski pokazatelji ukazuju na činjenicu da je sklapanje srpsko-grčkog odbrambenog saveza 1913. godine u velikoj meri ograničilo ostvarivanje teritorijalnih pretenzija kako Srbije, tako i Grčke, što je za posledicu imalo povećanu tenziju kako među srpskim, tako i među grčkim stanovništvom i srpske i grčke Makedonije. O nesuglasicama u odnosima vlada dve savezničke države, koje je putem propagande trebalo prikriti iz već navedenih razloga, svedoči niz zvaničnih dokumenata razmenjenih tokom 1919.⁶⁷

Odgovori na tri suštinska pitanja, koja se nameću analizom odnosa dveju zemalja u svim nivoima njihove komunikacije, a odnose se na političke,

⁶⁶A. Mitrović, "Prodor na Balkan 1908-1918", Beograd 1982. i A. Mitrović "Srbija u Prvom svetskom ratu", Beograd 1984.

⁶⁷Diplomatski Arhiv Grčkog Ministarstva Inostranih poslova (diplomatska prepiska za 1919.), Atina 1996.

društveno-kulturne i ekonomske promene, koje je stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca prouzrokovalo na teritoriji Balkana, a naročito u odnosu na svog grčkog saveznika, (sa naglaskom na "makedonskoj problematici" kao latentnom izvoru sukoba još iz perioda 19. veka), presudni su za definisanje diplomatskih odnosa dveju susednih zemalja u navedenim hronološkim okvirima.

Situacija u odnosima dve zemlje promenila se nakon skoro dve decenije, i to u momentu preuzimanja položaja premijera Grčke od strane Elefteriosia Venizelosa. Nikolaos N. Vlahos (Νικόλαος Ν. Βλάχος) navodeći težnje grčkog premijera da se približi Srbiji, a takođe Bugarskoj i Crnoj Gori, dodatno ukazuje na značaj Balkanskih ratova koji su usledili, a koji su za posledicu imali, pored višeznačajnog momenta oduzimanja svih evropskih poseda Turskoj, i diplomatsko približavanje Srbije i Grčke.⁶⁸

U Prvom svetskom ratu, uprkos početnom oklevanju grčke vlade da pomogne Srbiji u sukobu sa Austrijom, dve susedne zemlje su se našle na istoj strani i zajedno se boreći na Solunskom frontu, još više zbližile. U tom momentu već je bio potpisan Ugovor o Savezu (1. jun 1913.) i dogovoreno ustupanje jednog dela Srpske Slobodne Zone u Solunu od strane grčke vlade (ugovor od 10/23 maja 1914), koje međutim, prema tvrdnjama G. Vendirisa (Γεώργιος Βεντηρης), nikad nije ozvaničeno iz razloga izbijanja rata.⁶⁹

Odmah posle Prvog svetskog rata, sve zemlje koje su bile naseljene Južnim Slovenima (Srbija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Slovenija i Crna Gora, ujedinile su se pod skipтром regenta Srbije, Aleksandra, u jednu novu državu, Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca. K. Amandos (Κωνσταντίνος Αμαντος) navodi da se "pred Aleksandrom nalazio težak zadatak, da premosti

⁶⁸ N.N,sohalV"Ιστορία των κρατών της Χερσονήσου του Αίμου 1908-1914, Αθήνα 1954, str. 264-311

⁶⁹G.Vendiris, "Η Ελλάδα του 1910-1920", Αθήνα 1970, str. 397-399, D.D.Zanglis,"Η Μακεδονία του Αιγαίου και οι Γιουγκοσλάβοι", Αθήνα 1975, str. 383-396

viševekovne suprotnosti između tradicionalno, iako plemenski srodnim, suprotstavljenim nacijama".⁷⁰

Jedna od promena koju je donelo nastajanje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca bila je generalno govoreći centralizovana, autokratska politika Beograda, koja se nužno odrazila i na tretman grčkog stanovništva u srpskoj (jugoslovenskoj) Makedoniji. Sudbina grčkih zajednica na tim prostorima⁷¹, dodatno predodređena uslovnom "nezainteresovanošću" Atine bila je da se postepeno ugase i asimiluju u nastupajućim godinama, u opštem predubeđenju da je srpsko-grčki savez mnogo važniji od bilo kakvog osvajanja novih srpskih teritorija. Aktivnosti izbegličkih udruženja su se međutim nastavljale, nezavisno od zvanične grčke diplomatije predvođene predsednikom Venizelosom, čak i u periodu posle formiranja zvaničnih granica, a bile još više ohrabrene dolaskom monarhističkih partija od 1920. Rešavanje pitanja državljanstva na pomenutim teritorijama, kao i pitanja jezika, Crkve⁷² i škole, svakako je bilo otežano u postojećoj situaciji.

Ekonomске promene, kao još jedan od pokazatelja nešto izmenjenih odnosa Kraljevine SHS i Grčke najuočljivije su bile u slobodnoj carinskoj zoni Soluna, gde su jugoslovenskim trgovcima usled promenjene političke situacije nametani otežavajući nameti, kao i uslovi trgovine uopšte, čak i od strane zvaničnih grčkih institucija, što je za posledicu imalo negodovanja zvaničnog Beograda, kao i sredstava javnog informisanja novostvorene Kraljevine SHS.

Stiče se utisak da su težnje za očuvanjem prijateljskih odnosa u tom periodu naročito podržavane od strane zvanične Grčke.

Odnosi saveznica sa Bugarskom su predstavljali dodatni uzrok međusobnih trvenja, a povod je još jednom, bila situacija, odnosno tretman jugoslovenskog

⁷⁰K. Amandos, "Οι βόρειοι γείτονες της Ελλάδας (Βούλγαροι-Αλβανοί-Νοτιοσλάβοι", Αθήνα 1966, str. 266

⁷¹ Prema tvrđenju tadašnje zvanične Atine, Cincari u Bitolju, Kruševu i drugim gradovima Makedonije definisani su kao " grčka manjina".

⁷²Naročiti osvrt na pitanje manastira Hilandara, spornu tačku u grčko-jugoslovenskim odnosima pruža Radmila Radić, "Hilandar u državnoj politici Kraljevine Srbije i Jugoslavije 1896-1970", Službeni list, Beograd 1998.

i grčkog življa u Makedoniji. Najbolji uvid u jugoslovensko-grčko-bugarske odnose, koji su se kretali u rasponu od sukobljavanja Kraljevine SHS i Grka po pitanju stava prema Bugarskoj, do organizovanja i preduzimanja zajedničkih akcija prema istoj, mogao se steći tokom Konferencije mira u Parizu⁷³, gde se i odnos saveznica prema Italiji pokazao kao značajan izvor nesuglasica i kretao od neprijateljske ka politici približavanja Italiji shodno trenutnim teritorijalnim interesima.

Nastup jugoslovenske delegacije na Konferenciji mira u Parizu bio je samo još jedna potvrda, da je i pored zvaničnog zastupanja južnoslovenskih interesa i njenog zvaničnog priznanja kao delegacije Kraljevine SHS tokom trajanja Konferencije, njena politika ipak smatrana samo srpskom od strane učesnika.⁷⁴ Iako rešavanje makedonskog pitanja nije bilo na zvaničnom programu Konferencije, diplomatska prepiska dveju saveznica razmenjena u ovom periodu pokazuje da je situacija u Makedoniji itekako imala uticaja na ponašanje i nastup dveju susednih zemalja u periodu određivanja granica.

Odlaskom predsednika Venizelosa sa vlasti 1920, otpočeo je period u kome se duh izveštaja od strane vojnih i diplomatskih izaslanika u Kraljevini SHS (Jugoslaviji) menja.

Ponovni dolazak kralja Konstantina na vlast označio je početak perioda slavofobije, a napadi grčke štampe, upravljani pre svega protiv mogućih jugoslovenskih tendencija za teritorijalno širenje prema jugu, pojavljuju se više kao posledica neizvesnosti i grčke uznemirenosti zbog situacije u Maloj Aziji, nego kao reakcija na stvarne iredentističke težnje Kraljevine SHS (Srbije) u Makedoniji.

U junu 1921, prema navodima Vuka Vinavera, jedan od ministara Mustafe Kemala je predložio jugoslovenskom izaslaniku savez protiv Grčke, koji je premijer Nikola Pašić odbacio. Za vreme Maloazijske katastrofe, dok su bile

⁷³Detaljan uvid u dešavanja na Konferenciji Mira u Parizu pruža delo - A. Mitrović, "Jugoslavija na konferenciji mira 1919-1920", Beograd 1969, kao i

⁷⁴B. Krizman, "Vanjska politika jugoslavenske države 1918-1941", Zagreb 1975.

ugrožene snage Antante u Istočnoj Trakiji, Englezi su tražili učešće jugoslovenskih snaga, ali ih je francuski ministar Puankare savetovao da ne pošalju ni jednog jedinog vojnika, kao što su na kraju i učinili. Kemal je, dodatno, krajem septembra 1922, uputio jedan poluzvanični predlog Jugoslaviji, označavajući nastojanje Turske, da dve zemlje dobiju zajedničke granice. U istom duhu, u novembru 1922, Rifat paša je postavio predstavniku Jugoslavije, Živkoviću, pitanje, da li bi Jugosloveni napadali Grke, u slučaju da turske snage stignu do Nesta ili Strimona, na šta je jugoslovenska strana odgovorila negativno.⁷⁵

Period do 1922, kao i tokom 1922. bio je ispunjen nizom propagandnih novinskih natpisa koji su govorili o eventualnom sukobu dveju saveznica, a koji je kako tvrdi A. Kirov, mogao biti izazvan neprimerenim ponašanjem prema stanovništvu Makedonije, kao i nizom razmenjenih zvaničnih dokumenata obeju strana koji su tako nešto opovrgavali. Autor ukazuje i na neuspešan pokušaj Viktora Dusmanija, predstavnika kralja Konstantina, koji je u januaru 1922. Beograd posetio u cilju sklapanja savezništva⁷⁶.

Nedugo zatim, tokom novembra 1922, ubrzo posle Maloazijske katastrofe, Beograd je posetio Nikolaos Politis, dok je 21-og, istog meseca, Grčka pristupila ozvaničavanju Ugovora o Savezu. Jugoslavija je, međutim, odbila da učini isto, sa obrazloženjem, da je Ugovor sadržao nedovoljne garancije, ističe Desanka Todorović, dok su u stvari, istovremeno, tekli jugoslovensko-turski pregovori za sklapanje vojnog saveza.⁷⁷

Stiče se utisak da su i pored promenjenog ustrojstva Srbije i stvaranja Kraljevine SHS, problemi koji su postojali između dveju savezničkih država ostali identični onim u periodu stvaranja saveza- odnosi prema Bugarskoj, situacija u Makedoniji, slobodna carinska zona u Solunu, uz izuzetak novog odnosa prema Italiji dveju saveznica, kao dodatnom otežavajućem faktoru.

⁷⁵ V. Vinaver, "Ugrožavanje Jugoslavije 1919-1932", Vojnoistorijski glasnik I, Beograd 1968, str. 137

⁷⁶ A. Sorik "Οι Βαλκανικοί γείτονές μας", Αθήνα 1962, str. 162

⁷⁷ Desanka Todorović, "Jugoslavija i balkanske države 1918-1923", Beograd 1979, str. 207

Tokom 1922, ali i u godinama koje su sledile, situacija za obe zemlje se značajno menjala. Činilo se, da je iskrcavanje grčke vojske u Malu Aziju, predstavljalo zadovoljenje grčkih ambicija. Sa druge strane, Kraljevina Srbije, Hrvatske i Slovenije težila je da prevaziđe balkansku osamljenost i da igra ulogu najvećeg i najjačeg naslednika Austrougarske u Istočnoj Evropi.

Grčke ambicije će konačno biti srušene zajedno sa vizijom "Velike ideje" u prašini zapaljene Smirne. Jugoslovenske težnje će u suštini imati istu sudbinu, iz razloga snažnih unutrašnjih nacionalnopolitičkih sukoba, ali i povećane pretnje koju su predstavljale Italija, Nemačka i njihovi sateliti u jugoistočnoj i centralnoj Evropi.

1.1.1 Srbija i Grčka od 1913. do 1918; Makedonsko pitanje

"Makedonija se može opisati kao oblast oko Soluna koja se sastoji od tri turska vilajeta: Solunskog, Bitoljskog i Kosovskog. Ni jedno područje na Balkanskom poluostrvu nije bilo predmet tolikih sporova i uzrok tolikog krvoprolića. Balkanska diplomatija je od 1878. godine bila u velikoj meri usredsređena na "eksplozivno pitanje" kako će se Makedonija podeliti između tri susedne zemlje, Bugarske, Grčke i Srbije. Jedan od razloga nemilosrdne borbe za Makedoniju bio je strateški ekonomski značaj te oblasti. Ona omogućava kontrolu nad velikim koridorom koji vodi iz srednje Evrope u Sredozemlje, duž moravske i vardarske doline, nad putem koji je privlačio nebrojene zavojevače, rimske, gotske, hunske, slovenske i turske. Makedonija je poželjna i zato što su joj pripadale ne samo velika luka Solun, nego i plodne ravnice, veoma poželjne na brdovitom Balkanskom poluostrvu".⁷⁸

Objašnjavajući borbu za Makedoniju, L. Hasiotis ukazuje na etničku složenost toga područja kao podjednako značajnu, kao i strateške i ekonomske obzire.

⁷⁸ L. Stavrianos, "Balkan posle 1453", Equilibrium, Beograd 2005, str. 492-493

Prema autoru, ona pruža svim susednim zemljama osnovu za njihove aspiracije i zahteve i predstavlja granični pojas u kome se stiče i prepliće nekoliko etničkih blokova. Definišući je kao "oblast u kojoj se razne nacionalnosti stapaju"⁷⁹, izražavao je mišljenje, da je "početkom 20. veka, ideja Balkanske zajednice predstavljala recipročno rešenje Istočnog pitanja. Bez obzira na njen ograničen odjek, pokreti 19. veka ka balkanskoj uniji predstavljali su korisno nasleđe za buduće zastupnike sporazuma naroda i zemalja u oblasti, ali istovremeno i jedinstven glas osporavanja državne nacionalističke politike."⁸⁰

"Doktrina nacionalnog rasprostiranja, "Velika ideja", "Velika Srbija", "Sanstefanska Bugarska", neverovatno je pomogla stranim silama koje nisu pozitivno gledale na političko ujedinjenje."⁸¹ Dalje obrazlažući svoje viđenje makedonskog problema, autor ne zanemaruje ni još dve velike prepreke ovom ujedinjenju, tvrdeći da je svaka zemlja želela da ima prvenstvo, kao i da je politička kontrola u Makedoniji predstavljala nepremostivu prepreku u kontaktima između balkanskih zemalja.

G. Nektarios (Γεώργιος Νεκτάριος) se slaže da takozvano "makedonsko pitanje" predstavlja nesumnjivo jedno od najozbiljnijih pitanja koja muče Balkan više od dva veka. Povremeno je dobijalo takve dimenzije, da je dovodilo u pitanje međudržavne odnose balkanskih zemalja: Grčke, Jugoslavije i Bugarske.

Makedonsko pitanje, aktuelno još od 19-og veka, pojavilo se kao posledica etničkog sastava hrišćanskog stanovništva Makedonije. Neuravnoteženi nacionalni pokreti, međusobno suočene težnje balkanskih država, kao i višejezičnost hrišćanskog stanovništva, predstavljali su činioce koji su stvorili neophodne preduslove za rođenje, proširenje i zaplet makedonskog pitanja. "Najvažniji činilac", prema rečima autora, "bio je etnički sastav stanovništva.

⁷⁹ L. Hasiotis, "Balkanska Federacija", Ελευθεροτυπία, Αθήνα 2002, str. 44-49

⁸⁰ Nav. izvor

⁸¹V. Panagopoulos, "Ιστορικά", Ελευθεροτυπία, Αθήνα 2002, str. 49-52

Stanovnici Makedonije ušli su na kolosek nacionalne ideologije i postavili kao cilj svoje etničko ostvarenje".⁸²

Tokom procesa spoznavanja pojedinačnih, naročitih etničkih karakteristika, balkanski narodi su postepeno rušili svoja nacionalna carstva, u kojima su bili opkoljeni, osnivajući odvojene nacionalne države. Tako su, uz sopstvenu borbu, ali paralelno i uz intervenciju tadašnjih Velikih evropskih sila, priznate krajem 19-og veka kao nezavisne i poluzavisne države Grčka, Srbija, Crna Gora, Bugarska i Rumunija. Širi prostor Makedonije je ostao još uvek u granicama Turskog carstva, pod turskim ropstvom sa tri hrišćanske zemlje da se za njega bore, svaka za svoj račun. Međutim, evropske sile tražile su da se okoriste padom Otomanskog carstva (bilo one, bilo one balkanske države koje su smatrale svojim saveznicima). "Tako je nastalo takozvano makedonsko pitanje, koje nije predstavljalo ništa drugo, do proširenja generalnog Istočnog pitanja, kako se ono u istoriji naziva"⁸³, navodi G. Nektarios. Za Grčku, ali i za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, makedonsko pitanje je bilo zaključeno potpisivanjem Ugovora u Neji-u. U nastavku teksta, isti autor tvrdi da je: "Beograd generalno bio zadovoljan prisvajanjem jednog velikog dela Makedonije i jedini problem koji je imao je bilo stanovništvo severozapadne Makedonije, koje je tradicionalno bilo bugarsko i jezik koji je govorio je u suštini bio jedan dijalekat bugarskog jezika. Novoosnovana Kraljevina SHS je nasuprot Bugarskoj, tvrdila, da su stanovnici Makedonije Srbi, a ne Bugari. Nazivala je prisvojeni deo makedonske teritorije Južnom Srbijom, a njene stanovnike Srbima."⁸⁴

Srpsko-grčke odnose u periodu 1913-1918, a naročito do zvaničnog istupanja Grčke u rat polovinom 1917. godine, karakterisala je kriza u odnosima koju ju je prouzrokovala uporna težnja kralja Konstantina da Grčka sačuva svoju neutralnost u nadolazećem ratu, koja je imala teške posledice kako po srpsku vojsku, tako i na situaciju u samoj Srbiji. Odnosi na relaciji Atina- Beograd

⁸² G.Nektarios, "Istorija Makedonskog pitanja", Αντιβαρο, 2008

⁸³ Nav. izvor

⁸⁴ Nav. izvor

promenili su se u momentu odlaska kralja Konstanina sa vlasti i preuzimanja inicijative od strane predsednika vlade, Elefteriosa Venizelosa.

Događaj koji je uslovio tok srpsko-grčkih odnosa u periodu 1913-1918, ali i u velikoj meri uticao na bilateralne odnose diplomatija susednih zemalja u nastupajućim decenijama je bilo potpisivanje srpsko-grčkog Ugovora o Savezu iz 1913. godine. Dodatno, razvoj događaja za vreme Prvog svetskog rata, smena na grčkom prestolu, ali i ponovni dolazak Venizelosa na mesto premijera Grčke i njegove težnje za očuvanjem dobrosusedskih odnosa sa Srbijom, takođe su presudno obeležili navedeni period.

Miladin Milošević objašnjava uzroke sklapanja dvostranog ugovora u periodu pred I balkanski rat: "Ideja da se sklopi srpsko-grčki savez potekla je od srpske vlade avgusta meseca 1912. godine nakon potpisivanja bugarsko-grčkog ugovora. Vlada u Atini je prihvatila srpski predlog, ali i stavila do znanja da ugovor o savezu odbrambenog karaktera može važiti samo kada je u pitanju Turska. Ali, srpska vlada je želela da se takvim jednim ugovorom obezbedi i od Austro-Ugarske, baš ono što Grčkoj nije bio interes niti je ona to želela".⁸⁵

Dalje u svojoj knjizi M. Milošević navodi: "Neprihvatanje bugarske vlade grčkog predloga o podeli južne Makedonije i njeno odbijanje da prihvati reviziju srpsko-bugarskog ugovora, odnosno ispravku dogovorene granice, pad Jedrena, primirje sa Turskom, zategnuti odnosi među saveznicima, koji su pretili da prerastu u sukob, neuspeh ruske diplomatije da se nesuglasice reše mirnim putem, ubrzali su srpsko-grčke pregovore".⁸⁶

Polovinom maja (1/14 maj 1913.) potpisan je u Solunu i vojni ugovor, čiji se prvi član odnosi isključivo na slučaj rata Grčke i Srbije sa jedne i Bugarske sa druge strane. Vojni ugovor uz protokol od 22-og aprila predstavljali su osnov za potpisivanje konačnih tekstova. U protokolu je bio određen rok od 20 dana

⁸⁵M. Milošević, "Srbija i Grčka 1914-1918, Iz istorije diplomatskih odnosa", Zadužbina Nikola Pašić, Zaječar 1997, str. 15

⁸⁶M. Milošević, nav. delo, str. 16

za sklapanje ugovora "savezništva i prijateljstva"⁸⁷ 19. maja/ 1. juna potpisan je u Solunu grčko-srpski ugovor o savezništvu. Istog dana je potpisan i vojni ugovor kao dodatak Ugovora. Nasuprot prethodnom vojnom ugovoru, ugovor od 1-og juna nije bio upravljen samo protiv Bugarske. Predviđao je slučaj rata između jedne od ugovornih strana i bilo koje treće sile. Srpsko-grčki ugovor o Savezu se sastojao od 11 članova. Prvi je predviđao da su uzvišene ugovorne strane obećavale obostrano garanciju svojih poseda i preuzimale obavezu, u slučaju kada bi jedna od dve kraljevine trpela napad, a da nije izazvan od njihove strane, da pružaju obostranu pomoć sa svim raspoloživim oružanim snagama i da u nastavku uspostave mir " zajednički i po dogovoru".⁸⁸

Aneks navedenog ugovora, koji je razmatrao pitanje međusobnih odnosa u Solunu, napravljen je 1923. godine. U skladu sa njim, Srbima u Solunu je ustupljen jedan deo grčke teritorije poznat kao Srpska (jugoslovenska) carinska oblast, kojom bi, iako se nalazila pod apsolutnom grčkom vlašću, upravljali srpski (jugoslovenski) službenici.

L. Hasiotis tvrdi da je Venizelos u potpunosti davao podršku jugoslovenskim tendencijama, i slagao se sa Pašićem "da budući mir na Balkanu treba da se zasniva na srpsko-grčkom savezu i težnji da se taj savez proširi i na ekonomske odnose dveju zemalja"⁸⁹, naglašavajući povoljnosti koje bi Srbiji dao izlazak na luku u Solunu, na taj način omogućujući uvoz sa zapada kao i trgovački kontakt sa Tesalijom i grčkom Makedonijom, a i predlagao posleratnu osovinu Atina-Beograd, u koju bi eventualno bila uključena i neka treća sila, Italija npr.

Sušтина diplomatskih odnosa Srbije i Grčke u tom periodu je bila zauzimanje jednog zajedničkog stava, koji je trebalo da bude od koristi za obe zemlje u

⁸⁷A. Tounda-Fergadi, "Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1940)", Θεσσαλονίκη 1986, str. 40

⁸⁸A. Tounda-Fergadi, nav. delo, str. 40

⁸⁹L. Hasiotis, "Ελληνοσερβικές σχέσεις 1913-1918, Συμμαχικές προταίρεότητες και πολιτικές αντιπαλότητες, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2004, str. 202-203

inicijativama za sprovođenje mira. Iako u početku protivnik, Pašić, iz razloga krizne situacije u Srbiji, bio je primoran da se složi i tako dolazi do obnavljanja srpsko-grčkog saveza, u koji je Venizelos, iako to ona nije zvanično prihvatila, želeo da uključi i Rumuniju.

Grčki premijer, prvenstveno je želeo, da obezbedi garancije za obnavljanje predratnih granica Grčke, a tek potom da se okrene sprovođenju osvajačkih težnji ka turskim teritorijama. Razlog ovakvim tendencijama predsednika vlade Grčke, u skladu sa tvrdnjama autora, mogao se pronaći u "jačanju njegovog položaja u unutrašnjosti, kao i u podsticanju mobilizacije".⁹⁰

Kriza u srpskom političko-vojnom vrhu, a kao posledica toga pad morala srpske vojske i uopšte Srba koji su se nalazili na teritoriji Grčke, dovela je do jačanja neprijateljske propagande koja je pozivala na povratak kući. Uporedo je jačao i neprijateljski stav prema srpskoj vladi i među srpskom vojskom na makedonskom frontu.

1.1.2 Stvaranje Kraljevine SHS i Grčka (1918-1919)

Period jačanja međunarodne pozicije Grčke neposredno pre njenog zvaničnog pristupanja silama Antante, kao i njena pobeda u bici kod Skra di Legen, poklopili su se sa periodom priprema za nastajanje nove južnoslovenske države, odnosno periodom ostvarivanja ideje o uniji Srba, Hrvata i Slovenaca.

Sa druge strane, srpsku spoljnu politiku tog momenta karakterisala je neodlučnost, kao i neizvesnost diplomatskog odnosa prema poziciono ojačanom susedu.⁹¹ Komentarišući srpsko-grčke odnose tog perioda, Miladin Milošević objašnjava kako poslanici Genadios i Jovanović, upućeni jedan na

⁹⁰ L. Hasiotis, nav. delo, str. 197

⁹¹ Diplomatski Arhiv Grčkog Ministarstva Inostranih Poslova (dalje GMIP), Α πολιτική 1918, τελικοί σκοποί πολέμου, ελληνικά βλέψεις, Dijamantopoulos iz Soluna 28/12/1917, broj 10267 A5/II

drugoga po instrukcijama svojih vlada, nisu bili udaljeni u pogledu srpskih i grčkih stavova na Balkanu. Stavovi grčkog poslanika da zajednička država Srba, Hrvata, Slovenaca može biti jaka država na Balkanu i da kao takva u savezu sa Grčkom može predstavljati faktor od koga je Italija strahovala zbog svojih aspiracija u Jadranskom moru, slagali su se sa srpskim gledištem. Genadios je tvrdio da: "Grci mrze Italijane od kako se znaju i da nema govora o nekom zajedničkom nastupu, a najmanje protiv Srbije".⁹²

Međutim, izvesna surevnjivost i zavist kod dela grčkih trupa zbog vojničkih uspeha srpske vojske na Solunskom frontu stvarali su incidentne situacije pred kraj rata.

"Stvaranje jugoslovenske države kao rešenja "jugoslovenskog pitanja", nije za vreme rata, od 1914. do 1918, ulazilo u zajedničke ratne ciljeve velesila iz tabora Savezničkih i udruženih sila. Niko u vrhovima velesila (Velike Britanije, Francuske, Italije, SAD) nije hteo Jugoslaviju- državu nastalu ujedinjenjem južnoslavenskih zemalja Austro-Ugarske sa Srbijom i Crnom Gorom izvan okvira Monarhije. Sve do kraja rata utvrđeni planovi o sudbini Austrougarske nisu postojali, a svi planovi, spoljnopolitički sporazumi, tajni pregovori i izjave iz ratnog razdoblja (tajni Londonski ugovor iz 1915. godine ili ugovor sa Rumunijom iz 1916. godine), kada su se odnosili na budućnost Austrougarske, težili su njenom smanjenju, a ne na uništenju i potpunoj likvidaciji kao države."⁹³, tvrdi B. Krizman.

Grčka strana je, nesumnjivo, poklanjala izuzetnu pažnju stvaranju ujedinjene kraljevine, a nastanak nove države na njenim severnim granicama uslovio je delimični zaokret u diplomatskim odnosima dva suseda.⁹⁴

Nasuprot brojnim grčkim navodima koji izražavaju pozitivan stav povodom ujedinjenja severnog suseda, G.H. Vasiliadis komentariše nastanak Kraljevine

⁹² M. Milošević, "Srbija i Grčka 1914-1918", Zaječar 1997, str. 290

⁹³ Dr B. Krizman, "Vanjska politika jugoslovenske države (1918-1941)", Zagreb 1975, str. 5

⁹⁴ A. Pećinar, "Stvaranje Kraljevine SHS i zaokret u srpskoj "grčkoj" politici 1918-1922, Od srpsko-grčkih ka jugoslovensko-grčkim odnosima", Neobjavljeni magistarski rad, Filozofski fakultet, Beograd 2009, str. 59-106

SHS koristeći jedan izuzetno interesantan pristup južnoslovenskom pitanju, koji se razlikuje od gotovo svih stavova zvanične grčke diplomatije tog perioda ili literature posvećene pitanju južnoslovenskog ujedinjenja. Imajući u vidu da je njegova knjiga nastala tokom 1948, u periodu kada su se Jugoslavija i Grčka nalazile na suprotnim stranama, na početku hladnog rata, treba razumeti njegove navode pune antislovenskih stavova i nekih netačnih podataka.

Iako o navedenom periodu govori iz jedne propagandne perspektive, obojene ideologijom 1948, njegovo delo ne prestaje da predstavlja dragocen izvor podataka, ali i primer krajnje negativnog tumačenja nastanka Jugoslavije.

Autor navodi da je: "1918. jedna značajna godina za istoriju Srba, jer su isti, nemajući ambicije, uspeali da prošire svoju državu preko teritorija, kojima nikada nisu vladali".⁹⁵

Objašnjavajući osnovni uzrok jugoslovenske političke anomalije, autor dalje u tekstu tvrdi da je to" bila superiornost Srba, koji su, nazivajući se oslobodiocima Hrvata, Slovena itd, na račun velikih žrtava, kako su govorili, imali pravo na prvenstvo. Sa druge strane Hrvati, ali i drugi bivši podanici Austrougarske nisu mogli izdržati šovinizam Srba, koje su smatrali najnižeg nivoa sa gledišta obrazovanja i kulture. Veoma značajna razlika, ali i sporna tačka u relacijama između dva naroda, bila je i njihova spoljna politika. Sa jedne strane Hrvati su želeli da žive u miru i u saradnji sa Centralnom Evropom, od koje su ekonomski, iz geopolitičkih i geografskih razloga zavisili. Sa druge strane, Srbi pak, pošto su nenadano zaposeli toliko teritorija prema severu, razmišljali su da zavladaju Grčkim poluostrvom osvajajući Jadransko i Egejsko more, dok im je pogled bio uprt ka jugu. Takvu politiku, Hrvati su nazivali imperijalističkom i opasnom".⁹⁶

⁹⁵G. H. Vasiliadis, Αυτ/χου Μηχανικού ε.α., Μέλους Κεντρικής Επιτροπής Ελληνικών δικαίων, " Το ελληνικόν πρόβλημα (εως το κατανοούν οι βόρειοι Έλληνες), Η προδοσία της Γιουγκοσλαβίας έναντι ανταλλαγμάτων και το ολοκαύτομα της Ελλάδας δια να μη προδώση), Αθήνα, Νοέμβριος 1948, str. 5

⁹⁶ Nav. delo, str. 12

"Kralj Aleksandar, u cilju razrešenja ovog konflikta, koji je poticao od razlika između dva osnovna pravca u unutrašnjoj i spoljašnjoj politici zemlje, opasno se širio i težio ka potpunom sukobu, kao konačno rešenje je proglasio preuzimanje celokupne vlasti u svoje ruke"⁹⁷, dodaje G. H. Vasilijadis, objašnjavajući autokratsku vladavinu kralja Aleksandra koja je usledila. "Podržavajući" Hrvate, autor navodi da je: "konkretno vođena spoljašnja politika tokom prve decenije života Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, s jedne strane prema jugu, kako je već opisano, bila isključivo politika srpskih imperijalista, koja je služila svrsi Panslavizma, dok se ona primenjivana prema severu, vođena od strane Francuske, kako bi poslužila njenim interesima u dolini Dunava, sastojala od tog trenutka od Panslavizma".⁹⁸

Navodi grčkih izvora o unutrašnjem razvoju situacije o novostvorenoj jugoslovenskoj državi, iako se mogu okarakterisati na bilo koji drugi način pre nego bogati, daju jedan znatno objektivn prikaz problema sa kojima se susretala susedna zemlja, nastalih kao posledice nacionalnih i političkih sučeljavanja i društvenih previranja.

Pitanje priznanja novostvorene Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od strane Grčke se pojavilo kao izuzetno značajan pokazatelj u nastojanju grčke strane da se očuvaju dobrosusedski odnosi i posle usloznavanja njenog severnog suseda, a o tome svedoči čitav niz telegrama razmenjenih između rukovodećih političara Grčke u cilju požurivanja potvrde priznanja novonastale Kraljevine SHS, kao i diplomatske procedure koja je priznanju prethodila. Grčka se tako našla, među prvim zemljama, koje su zvanično priznale novu jugoslovensku državu. Venizelos je nastojao da Kraljevina SHS prvo bude priznata od strane Atine, međutim, bio je preduhitren od strane predsednika SAD-a, Wilson-a, 6-og februara 1919.

⁹⁷ Nav. delo, str. 16

⁹⁸ Nav. delo, str. 16

1.1.3 Zaokret u srpskoj "grčkoj" politici (1919-1922)

Početak 1919, u periodu neposredno nakon jugoslovenskog ujedinjenja i stvaranja Kraljevine SHS, nisu zabeležene razmirice između nove vlasti u Beogradu i zvanične Atine. Naprotiv, dobri odnosi između dve države, bili su potvrđeni međusobnom, vojnom i ekonomskom saradnjom. Od opšte slike je odstupao samo slučaj Grka u jugoslovenskoj Makedoniji. "Reakcije Atine na zlostavljanje grčkog stanovništva u severnoj Makedoniji, mogu biti okarakterisane skoro kao nezainteresovanost", navodi L. Hasiotis.⁹⁹ Autor dalje tvrdi da: "Nigde nije zabeležen zvaničan protest, dok su grčke diplomate izbegavale da vrše pritisak na Beograd, ograničavajući se na jednostavne "preporuke", kojima su ukazivali da je u interesu poslednjeg da ne postoje protesti povodom pritiska na račun drugih nacija Jugoslavije".¹⁰⁰

Grčki izvori naglašavaju "nesposobnost Srba"¹⁰¹ da uoče posledice autokratske vladarske politike koja je bila veoma povoljna za Grčku, jer se zahvaljujući njoj Kraljevina SHS pojavljivala kao razjedinjena i samim tim bezopasna za Grčku. Izveštaji vojnih atašea iz grčke ambasade u Beogradu, bez oklevanja su izražavali kritiku na račun srpskih političara i vojnog vrha u Beogradu, kao i njihovih stavova prema ostalim nacionalnostima.

Međutim, strah od eventualnog jačanja Kraljevine SHS kao potencijalne opasnosti za Grčku, u narednom periodu postao je očigledan. Uz stalno prisutne razmirice koje su se odigravale na teritoriji Makedonije, on doprinosi zaokretu u diplomatskim odnosima dveju zemalja do isteka 1922. godine. Prepiska i uopšteno, dokumentacija pronađena u Arhivu Ministarstva Spoljnih Poslova Grčke, pored prikaza o jugoslovenskoj i grčkoj propagandi na teritoriji Makedonije i njenom uticaju na odnose dveju vlada tokom 1919. godine, navodi i pokušaje grčke strane da prikrije bilo kakvo nezadovoljstvo

⁹⁹L. Hasiotis, "Ελληνοσερβικές σχέσεις 1913-1918", Θεσσαλονίκη 2004, str. 247

¹⁰⁰ L. Hasiotis, nav. delo, str. 248

¹⁰¹ L. Hasiotis, nav. delo, str. 249

lokalnog stanovništva u oblasti Bitolja i Florine, svuda navođene "pokrete Srba i pokrete grčkih vlasti protiv Srba"¹⁰², koje je zvanična Atina priznavala čineći uporne i neprestane pokušaje da se situacija na teritoriji jugoslovenske Makedonije na taj način umiri i da se naglasi prijateljstvo sa Kraljevinom SHS. Jugoslovenska propaganda u posleratnom periodu prouzrokovala je grčku nesigurnost za zadržavanje uticaja nad stanovništvom u oblasti, bez obzira na važeći srpsko-grčki ugovor o savezu koji je mnogo značio ne samo za plasiranje interesa obe države, već je doprinio i održanju ravnoteže u oblasti, o kojoj su pre svih brinuli Francuska i V. Britanija.

Promena u odnosima dveju zemalja može se detaljno pratiti analizom pitanja jugoslovenske i grčke propagande na teritoriji Makedonije, pitanja manjina, pitanjima Crkve, škole i jezika, kao i pitanjem državljanstva u spornoj makedonskoj oblasti. Analizom ekonomskih odnosa Kraljevine SHS i Grčke, u navedenim hronološkim okvirima, dodatno se upotpunjuju elementi za formiranje slike o izmenjenoj situaciji u diplomatskim odnosima dve susedne zemlje. (otežani promet jugoslovenske robe u zoni Soluna, povećani nameti).

1.2 Jugoslovensko-grčki odnosi 1923-1928

Izašavši iz Maloazijske katastrofe, Grčka je "očajnički" pokušavala da pronađe stranu podršku, kako bi mogla da izađe iz međunarodne izolacije u kojoj se nalazila, ali i da bi opstala na balkanskoj i evropskoj političkoj sceni. Prvi potez grčke diplomatije je podrazumevao diplomatsko približenje Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, prevashodno iz razloga nekadašnjeg Saveza iz 1913, potpisanog sa Srbijom. Međutim, novoosnovana Kraljevina SHS, ojačana i teritorijalno proširena tokom I svetskog rata, smatarala je sebe velikom lokalnom silom, što je u datom momentu u velikoj meri odgovaralo

¹⁰²Neophodno je primetiti, da proučena grčka arhivska građa, kao i grčka historiografija, u periodu posle nastajanja Kraljevine SHS, svoj odnos prema novom susedu definiše, u najvećem broju slučajeva, kao grčko-srpske, a ne grčko-jugoslovenske odnose.

stvarnoj situaciji. Nezavidan položaj Grčke, ali i disbalans snaga između grčke i jugoslovenske strane, dodatno su bili naglašeni potrebom Grčke da pronade politički i diplomatski oslonac tokom održavanja Konferencije u Lozani.

A. Koulas (Αντώνιος Κούλας) smatra da je ovakva situacija stvorila preduslove u kojima je Beograd "vršio jednostranu osvetu nad nejakom i osamljenom Grčkom".¹⁰³ Komentari grčkog autora tendenciozno i u augmentativu ukazuju na ponašanje zvaničnog Beograda u tadašnjoj situaciji jugoslovenske premoći, u odnosu na period I-og sv. rata, u kome je "izneverenoj" srpskoj strani bila neophodna grčka podrška. Analizirajući u nastavku sferu ekonomskih odnosa Kraljevine SHS prema svom južnom susedu, isti autor iznosi tvrdnju da je u cilju zadovoljavanja svojih trgovinskih potreba Beograd pokušavao da ostvari ekonomske olakšice u solunskoj luci kao i što veću kontrolu nad železnicom, ali je, međutim, u zamenu Kraljevina SHS, bila spremna na srazmerno male ustupke prema Grčkoj. To je postalo očigledno naročito 1926, kada je bez obzira na ispunjenje svojih zahteva, vlada u Beogradu pristala na ugovor o Savezu u trajanju od samo tri godine.¹⁰⁴

Grčki izvori dodatno navode da je Kraljevina SHS u nameri da ostvari svoje težnje, iznosila Grčkoj pretnju saradnje sa Bugarskom, i to u cilju izlaska poslednje na Egejsko more. A. Tounda-Fergadi ipak obrazlaže da, uprkos tendencioznim navodima političkog vrha u Beogradu o pitanju luka u Solunu i Kavali, kao i veštog upletanja Sofije u tu igru, "u suštini je bilo nemoguće da se on zalaže za nešto što je i sama Kraljevina SHS na svaki način pokušavala da zadobije".¹⁰⁵

Neosnovanost prethodno navedenih tvrdnji, o kontradiktornom spoljnopoličkom nastupu Kraljevine SHS, postala je očigledna tek u momentu otpočinjanja pregovora između Atine i Sofije, koji su kao povod

¹⁰³A. Koulas, "Οι ελληνογιογκοσλαβικές σχέσεις από το 1923 έως το 1928", ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2007, str. 243

¹⁰⁴A. Koulas, nav. delo, Θεσσαλονίκη 2007, str. 244

¹⁰⁵A. Tounda-Fergadi, "Θέματα ελληνικής διπλωματικής ιστορίας (1912-1934)", Θεσσαλονίκη 1986, str. 133

imali osnivanje bugarskog konzulata u Solunu. Beograd je odmah odreagovao, jer je poznao da su interesi Sofije bili uglavnom politički, a ne ekonomski, i da je Sofija mogla da na veoma jednostavan način privuče slovensko stanovništvo iz grčke Makedonije, kome je Beograd na svaki način pokušavao da se približi.

Pokušavajući da zadobije olakšice, jugoslovenska strana je zanemarivala osetljivost Grka, koji su na eventualno ostvarenje jugoslovenskih zahteva gledali kao ustupanje svoje nacionalne prevlasti. Dodatno, umesto da smanji svoje zahteve, Beograd je insistirao na sve većim ustupcima, ostajući samo na usmenim uveravanjima da nema za cilj političku dobit. Dokumentacija jugoslovenskog MIP-a ukazuje na stvarne namere Jugoslavije, koje su bile uslovljene ciljevima ekonomske prirode, kao i na težnju jugoslovenske strane o izlasku na Egejsko more.¹⁰⁶

Političko rukovodstvo u Beogradu je pokazivalo veliku istrajnost u ostvarivanju prethodno navedenog cilja, bez obzira koja se vlada nalazila na vlasti.¹⁰⁷ P. Dertilis (Πανγιώτης Δερτίλης) pominje i izuzetke u takvoj jugoslovenskoj politici, navodeći imena Svetozara Pribićevića, a takođe i Save Kučića, koji je bio jugoslovenski izaslanik za pregovore sa Grčkom povodom sklapanja trgovinskog ugovora. Oni su prepoznavali grčke slabe tačke i tražili od svoje vlade da izbegava preterane zahteve. Beograd je, ne osvrćući se na suprotne stavove, čvrsto ostajao pri svojim ciljevima.

Spoljnu politiku Jugoslavije je u svojim rukama imao tokom dugog niza godina ministar Inostranih poslova Jugoslavije, Momčilo Ninčić, koji je bez obzira na probleme sa kojima se Jugoslavija suočavala u svojim odnosima sa Italijom, održavao tesne veze sa Rimom.¹⁰⁸ Nasuprot politici ministra Ninčića, premijer Nikola Pašić i kralj Aleksandar više su bili orijentisani na očuvanje veza sa Parizom. Pritisak koji je Italija vršila na ministra Ninčića, a u čijim se

¹⁰⁶ AJ, Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Atini, 379/1/1922-24

¹⁰⁷ P. Dertilis, "La zone franche de Salonique et les accords Greco-Yougoslaves", Paris 1928, str. 30

¹⁰⁸ B. Krizman, "Vanjska politika jugoslavenske države 1918-1941", Zagreb 1975, str. 41

rukama suštinski nalazila vlast, uticao je, između ostalog, na njegove zahteve u pregovorima sa Grčkom, koje logično, Grčka nije mogla prihvatiti. Istu politiku, sledio je i njegov naslednik, Vojislav Marinković, bez obzira što je italijanskom ambasadoru u Beogradu izjavio, da jugoslovensko-grčki savez iz 1923. u potpunosti pokriva potrebe jugoslovenske trgovine.

A. Koulas tvrdi da se Marinković "služio svim mogućim sredstvima kako bi ostvario ciljeve Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca. Iskoristio je tadašnju potrebu Grčke da izađe iz diplomatske izolovanosti, pružajući joj potencijalnu mogućnost uključivanja u jedan širi odbrambeni savez, Malu Antantu."¹⁰⁹ Ovakvu nameru, tvrdi isti autor, Beograd nije imao nameru da ostvari. Štaviše, služeći se argumentom da brojna i snažna jugoslovenska vojska može priteći u pomoć Grčkoj u slučaju vojne potrebe, vršio je psihološki pritisak na grčku vladu. "I sam pomen velike vojske, koji su Jugosloveni iskoristili više puta, sadržavao je snažne primese indirektno pretnje".¹¹⁰

Sve prethodno iznesene činjenice u sprezi sa propagandom koju su sprovodili političari u Beogradu, naglašavajući etnografske granice Južnih Slovena, koje su prema njihovom mišljenju dosezale do doline reke Aliakmon, stvarali su zajedno atmosferu koja je izazivala osećaj nesigurnosti na grčkoj strani.

Štampa, korišćena u obe zemlje kao sredstvo pritiska na drugu stranu i kao sredstvo za širenje propagande, igrala je veoma značajnu ulogu u ovom periodu. Novinski članci u obe susedne zemlje su pisani zastupajući stavove svojih vlada, a korišćeni kao propagandno oruđe. Činilo se da je naročito jugoslovenska štampa bila napadna u ispoljavanju jugoslovenskih težnji sa ciljem dobijanja ustupaka od grčke strane. Grčke novine su takođe iskazivale stav suprotan zvaničnom Beogradu, predstavljajući grčke argumente, kao i mišljenje javnog mnjenja, koje je na jugoslovensko-grčke odnose gledalo kao na neprestane pokušaje Jugoslovena da ostvare olakšice, a koje su prema njegovom shvatanju značile ustupanje nacionalne prevlasti Grčke. Naročito

¹⁰⁹A. Koulas, "Οι ελληνογιογουκοσλαβικές σχέσεις 1923-1928", Θεσσαλονίκη 2007, str. 245

¹¹⁰A. Koulas, nav. delo, str. 245

borben stav imale su novine "Privredni Glasnik" i "Politika". Relativno umereno, pisalo je poluzvanično "Vreme", koje je izražavajući stavove jugoslovenskog MIP-a, bilo u nemogućnosti da usvoji otvoreno grub rečnik, pod pretpostavkom željenog jugoslovenskog približavanja Grčkoj.¹¹¹

U okviru svoje spoljne politike Beograd je igrao i na kartu slovenske manjine u grčkoj Makedoniji. Uprkos postojanju sporazuma između Grčke i Bugarske, i pored samovoljnog iseljavanja velikog broja članova ove manjine u Bugarsku, Beograd je insistirao da ovo stanovništvo smatra jugoslovenskim, kako bi mogao podržati svoje "osvajačke pretenzije". Ovu neosnovanu tvrdnju o postojanju osvajačkih težnji jugoslovenske strane, autor dalje potkrepljuje navodima o poštovanju načela manjinskih prava na navedenim prostorima, čega u stvarnosti nije bilo. "Argumenti Beograda, međutim, nisu bili ozbiljni, pošto se broj članova manjine kretao između 200.000 i 500.000. Jugoslovenska strana je neprestano optuživala Grčku za izmeštanje slavomakedonskog stanovništva i pokušaj njihove asimilacije, međutim, iz proučene dokumentacije sledi", tvrdi A. Tounda-Fergadi, "da su grčke vlasti izdale jasne naredbe za poštovanje njihovih prava i za slobodu njihovih pokreta". Nasuprot tome, podaci o situaciji zabeleženoj u jugoslovenskoj Makedoniji, ukazivali su na činjenicu da su se mnogi građani grčkog porekla, stanovnici navedene oblasti, obavezivali da odmah napuste svoja ognjišta, a da potom izbegnu u Grčku. Preostalo stanovništvo, međutim, bilo je prisiljeno da menja svoja prezimena. Grčka je, pokazujući dobru volju, prihvatila, i putem prećutnog dogovora dozvoljavala jugoslovenskoj strani neometano sprovođenje propagande, kako bi građani koji su takvu želju izrazili, emigrirali u Kraljevinu SHS, umesto u Bugarsku. Razumevanje grčkih vlasti je bilo veliko, čak i kada su se "Jugosloveni koji su propagirali iseljavanje u Kraljevinu SHS nesmetano aktivirali i van ugovorene oblasti". Prihvaćeni su

¹¹¹ Politika, Privredni glasnik, Vreme (1923-1928)

skoro svi ekonomski zahtevi jugoslovenske strane, a u situacijama gde oni nisu ispunjavani, uzrok su bili čisto pravni problemi, objašnjava autor.¹¹²

Grčka je prihvatila mnoge od jugoslovenskih zahteva, a vrhunac je bilo otkazivanje protokola "Politis-Kalfov" i "Panagalosovi ugovori" iz 1926, kojima je u suštini gubila deo svoje nacionalne prevlasti. J. H. Psomiades navodi, da ovi za Grčku "odbojni sporazumi", na kraju nisu bili primenjeni, kao posledica reakcije celokupne grčke političke javnosti.¹¹³

Ovakav razvoj događaja u Atini, prouzrokovao je reagovanja sa jugoslovenske strane, koja je smatrala da se nije približila svome cilju. Takođe, da nije postigla očekivani uspeh. U narednom periodu Beograd je zadržao stav iščekivanja, sa nadom da će doći do formiranja neke grčke vlade koja bi primenila sporazume, ili pak do povratka diktature. Međutim, spoljnopoličke smernice Grčke počele su da se menjaju. Nekoliko godina posle italijanskog zauzimanja Krfa, Atina i Rim su počeli da se međusobno približavaju. Isto se desilo i sa Bukureštom.¹¹⁴

Istovremeno, Grčka je ulazila u fazu sklapanja saveza, koji su počeli da se naziru u oblasti. Sa druge strane, čim je prevaziđena krizna situacija u Kraljevini SHS (1928), Beograd se vratio svojoj zreloj taktici. Bilo je već znatno kasno, smatra A. Koulas, pošto je Grčka počela da izlazi iz izolovanosti u kojoj se nalazila. Na kraju perioda 1923-1928, Andreas Mihalakopoulos, kao ministar spoljnih poslova Grčke, sve vreme je davao prednost obnavljanju prijateljskih veza sa Beogradom¹¹⁵, ali nije prihvatao da se one udalje od načela poštovanja zadobijenih prava i od potpune primene grčke prevlasti.

¹¹²A. Tounda-Fergadi, "Θέματα ελληνικής διπλωματικής ιστορίας (1912-1934)", Θεσσαλονίκη 1986, str. 114-116

¹¹³J. H. Psomiades, "The Foreign Policy of Theodoros Pangalos", Balkan studies 13, 1972, str. 3-26

¹¹⁴A. Koulas, "Οι ελληνογιογκοσλαβικές σχέσεις 1923 -1928", Θεσσαλονίκη 2007, str. 248

¹¹⁵Detaljan uvid u spoljnu politiku A. Mihalakopulosa, kao i odnos prema zvaničnom Beogradu u periodu 1926-1928, pruža delo A. Κλάμης, "Ο Ανδρέας Μιχαλακόπουλος και η Ελληνική εξωτερική πολιτική 1926-1928", Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2009

Neprestano ponavljani konkretni pozivi Atine za obnavljanje pregovora sukobljavali su se sa taktikom "preteranih" zahteva Beograda.¹¹⁶

Jugoslovenska taktika primenjivana prema Grčkoj, nije bila u skladu sa pokušajima da se dve "savezničke zemlje", bar teorijski, približe jedna drugoj, a njeno sprovođenje neprestano je odlagalo pozitivan ishod bilo kakve inicijative, sve do momenta kada vlast preuzima Elefterios Venizelos. Primenom svoje "balkanske politike", konačno je pridobio Kraljevinu SHS, prvo potpisivanjem Sporazuma iz 1929, a potom i njenim organskim uključivanjem u jedan balkanski sporazum, koji je bio u skladu sa grčkim interesima.

1.2.1 Sporazum od 10. maja 1923.

1923. godina je zatekla Grčku uništenu grčko-turskim ratom i Maloazijskom katastrofom, a takođe i diplomatski osamljenu. Imajući da se suoči sa izazovima pregovora u Lozani, uporno je pokušavala da se približi nekom savezniku. Kao najpogodnije rešenje činila se Kraljevina SHS sa kojom je postojao pokušaj višedecenijskog približavanja, sa vrhuncem u vojnom savezništvu od 1913, ali i uključivanjem dveju zemalja u istu vojsku tokom I-og svetskog rata.¹¹⁷

Prema navodima E. Hatzivasileiou-a (Ευάνθιος Χατζηβασίλειου), "Kraljevina je, nesumnjivo, za vreme Velikog rata, bila najjača država na Balkanu, saveznik najjače sile epohe, Francuske, i iz nadmoćne pozicije se suočavala sa pobeđenom i diplomatski usamljenom Grčkom".¹¹⁸

¹¹⁶A. Koulas, nav. delo, str. 249

¹¹⁷K. I. Hasiotis, "Η Ελλάδα και οι διαβαλκανικές σχέσεις, Ιστορική παράδοση και σύγχρονες προεκτάσεις", Εταιρία 1992, str. 4

¹¹⁸E. Hatzivasileiou, "Ο Ελ. Βενιζέλος, η ελληνοτουρκική προσέγγιση και το πρόβλημα ασφάλειας στα Βαλκάνια 1928-1931", Θεσσαλονίκη 1999, str. 38

Početakom 20-ih, jugoslovenska država je neprestano pokušavala da postigne siguran pristup luci u Solunu, u cilju zadobijanja sigurnog izlaza na Egejsko more, kako za uvoznu, tako i za izvoznu trgovinu, i to na osnovu Sporazuma iz 1914. o ustupanju jednog dela S.S.Z-a od strane Grčke. Ovaj sporazum nije bio ozvaničen od obe strane tokom 1914. iz razloga izbijanja I svetskog rata. Pitanje J.S.Z.-a je postavljeno ponovo početkom novembra 1922. od strane Grčke, u okviru pregovora za potpisivanje vojnog sporazuma. Tako je, 21-og novembra 1922, grčka strana potpisala ugovor iz 1914. Međutim, jedan mesec kasnije, Jugoslavija je odbila da ga potvrdi, smatrajući da na ovaj način ne bi trajno obezbedila svoje interese.

Grčka diplomatska prepiska dodatno ukazuje na činjenicu, da su kao posledica jugoslovenskog neprihvatanja ugovora, odmah usledili pregovori za potpisivanje novog ugovora, u okviru kojih je grčka strana ovog puta bila spremna da pruži svaku vrstu olakšica¹¹⁹.

U prilog prethodnoj tvrdnji, S. Sotiriou (Στέφανος Σωτηρίου) obrazlaže da su jugoslovenski pregovarači naglašavali da se nije postavljala tema bilo kakvih pregovora sa Grčkom, ukoliko prethodno ne bi bio sklopljen jedan, za jugoslovensku stranu zadovoljavajući sporazum o trgovini Kraljevine SHS preko Soluna. Povrh toga, od Grčke je zahtevan jedan prolaz širine 15 km, od Soluna do zajedničkih granica, u koji bi bila uključena i železnička linija Solun-Devčelija.¹²⁰

U januaru 1923, Beograd je predao svoj zahtev grčkoj strani, a Atina je pripremila jedan plan, koji je međutim, mnogo kasnije objavila Jugoslovenima. Uzrok ovog zakasnelog objavljivanja su bili istovremeni pregovori grčke vlade sa jednom francusko-engleskom kompanijom o potpisivanju zajma¹²¹, u zamenu za ustupanje na korišćenje površina grčke Makedonije, ali i luke u Solunu.

¹¹⁹ GMIP, 1919-1940, "Ελληνικά διπλωματικά έγγραφα", Αθήνα 1996, str. 223

¹²⁰ S. Sotiriou, "Ελληνες και Σέρβοι", Αθήνα 1996, str. 87

¹²¹ The Times, 8/3/1923

Istovremeno, suprotnosti povodom grčko-jugoslovenskih trgovinskih veza, bile su snažno naglašene u Solunu. O njima svedoči pismo Udruženja Industrijalaca Makedonije upućeno grčkom premijeru. Između ostalog se navodi da je 1-og januara 1923, uprava Trgovinske i Industrijske Komore u Solunu, izrazila rezervisanost prema istovetnoj lokalnoj grčkoj komori, u vezi sa novim zakonom o trgovini, jer je smatrala da će interesi jugoslovenske trgovine biti ugroženi. Sa druge strane, Udruženje Industrijalaca Makedonije, tražilo je od grčkog premijera da fabrike koje bi funkcionisale unutar J.S.Z. podležu istom ustrojstvu kao i ostale iz oblasti. Interese Industrijalaca zastupala je i Trgovinska Komora Soluna, pošto je smatrala veoma mogućim, da na taj način mogu biti vitalno ugroženi interesi njenih članova u slučaju primene ustrojstva J.S.Z.-a. Tada je od ekonomskih činilaca grada postavljeno pitanje stvaranja jedne Grčke Slobodne Zone u solunskoj luci.¹²²

Uzimajući u obzir pitanja trgovinske razmene i transporta, celokupan slučaj Zone je za Grčku bio od izuzetne važnosti, a grčka vlada, plašeći se čak i mogućnosti prekida diplomatskih veza sa Kraljevinom SHS, činila se spremnom da prihvati predlog grčke komore u Solunu za pretvaranje celokupne luke u Slobodnu Zonu. U tom slučaju, jugoslovenska strana ne bi mogla da postavi ni jedan zahtev. Međutim, pošto ovaj predlog nije bilo moguće ostvariti, mnogo realniji je bio scenario pregrađivanja prostora J.S.Z., uz istovremeno ustupanje francuskog mola, kao i prisustvo grčkih carinika. Grčka strana nije bila spremna ni na jedan drugi ustupak, dok, ako bi došlo do bilo kog drugog nesporazuma, kao posrednik bi se pojavila Francuska Lučka Kompanija, sa kojom je međutim, trebalo sklopiti tajni sporazum.

10. Maja 1923, u Beogradu je između Aleksandrisa i Ninčića potpisan sporazum " o uređenju tranzicione trgovine putem Soluna". Sporazum je imao 14 članova koji su predviđali:

¹²² GMIP,1923/52/52, Σύμβασις Βιομηχάνων Μακεδονίας προς πρωθυπουργό, 3/1/1923

a) ustupanje od strane grčke vlade, vladi Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca jednog prostora u solunskoj luci u periodu od 50 godina, a koja bi imala jugoslovensku carinsku upravu. Ustupljen prostor je nazvan "Slobodna jugoslovenska zona" i imao je površinu od 94 000 m²;

b) J.S.Z. je predstavljala neodvojivi deo grčke teritorije i ostajala je pod grčkom upravom. Pošto je smatrana jugoslovenskom carinskom zonom, njom bi se upravljalo od strane jugoslovenskih carinskih vlasti;

c) Površina zone koja je bila u grčkom javnom vlasništvu i opštine Solun bila bi ustupljena bez naknade. Ako bi deo teritorije pripadao privatnim vlasnicima, tada bi grčka vlada bila primorana da ga otuđi, dok bi jugoslovenska strana u tom slučaju morala da isplati odštetu;

d) Osoblje u Zoni, radnici i službenici, bili bi postavljeni od strane jugoslovenske vlade, koja je bila primorana da sastavi jedan spisak i da ga obznani grčkoj vladi. Službena prepiska bi bila obavljana na srpskom jeziku;

e) Bio je određen smisao tranzitne trgovine, pod kojom se podrazumevala sva roba koja se prebacivala od granične stanice prema zoni i obrnuto. Grčka vlada je bila u obavezi, da ne postavi bilo kakvu prepreku u tranzitu, čak iako bi se radilo o ratnom materijalu. Ova procedura ne bi podlegala ni jednom vidu oporezivanja;

h) Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca bi uživala sve privilegije, na koje bi pravo polagala bilo koja zemlja koja bi u budućnosti zauzimala slobodnu zonu u solunskoj luci. Prava i privilegije u S.S.Z-u, bili su zagarantovani i u slučaju osnivanja grčke slobodne zone. Jugoslovenska vlada bila je obavezna da obezbedi iste olakšice za robu koja je bila poreklom iz J.S.Z.-a, robi koja je dolazila iz slobodne solunske zone ili je prelazila preko teritorije prema bilo kom pravcu.¹²³

¹²³GMIP,1928/7/1/A-1925, 2-11-1923, Arhiv Jugoslavije (dalje AJ)/72/45 i AJ/65/239, "Konvencija i Protokoli o jugoslovenskoj slobodnoj zoni u Solunu"

Neophodno je naglasiti da je putem ovog sporazuma Grčka činila veći broj ustupaka u poređenju sa prethodnim ugovorom iz 1913.

Prethodne navode potvrđuje mišljenje P. Dertilisa, da je ugovorom predviđeni tranzit u korist jugoslovenske trgovine pod nadzorom grčkih javnih službi, u suštini prerastao u formiranje jedne tranzicione stanice koja je imala čisto jugoslovenski karakter. Povrh toga, J.S.Z. je smatrana carinskom teritorijom Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca sa upravom koju je određivala vlada u Beogradu, a bila je dozvoljena i upotreba srpskohrvatskog jezika.

Potpisivanjem navedenog grčko-jugoslovenskog Sporazuma, kojim je bilo regulisano pitanje Jugoslovenske Slobodne Zone, bile su zadovoljene spoljnotrgovinske potrebe jugoslovenske strane. U suprotnom, smatra autor, Beograd ne bi ni pristajao na jedan ovakav ugovor. Međutim, naglašava da su odmah po stavljanju potpisa, jugoslovenski političari izmenili svoj stav tražeći još veće ustupke, predviđajući da će oslabljena Grčka morati da ispuni njihove želje.¹²⁴

1.2.2 Raskidanje srpsko-grčkog Ugovora o Savezu iz 1913.

Kratkom periodu euforije na jugoslovenskoj pregovaračkoj strani, ubrzo posle potpisivanja sporazuma usledilo je osećanje nezadovoljstva. Navodi jugoslovenske štampe svedoče o negodovanju jugoslovenskih radikala, koji su smatrali da je Sporazum potpisan isključivo iz interesa "jugoslovenske monarhije", i na taj način ostvareno približavanje jednoj zemlji, u kojoj u datom momentu nije postojala naklonjenost prema Kraljevini SHS.¹²⁵ Nasuprot ovom propagandnom stavu "Politike", grčka diplomatska prepiska informisala je o stvarnom nezadovoljstvu grčke strane povodom uređenja J.S.Z.-a. Udruženje Industrijalaca Makedonije izrazilo je protivljenje povodom

¹²⁴ P. Dertilis, "Η ελεύθερη ζώνη Θεσσαλονίκης", Paris 1928, str. 36

¹²⁵ AJ/305/36/67 i "Politika", 26/11/23

postojanja fabrika, kao i različitih vidova industrije u okviru Zone, pozivajući se na argument da je na ovaj način grčka proizvodnja trpela štetu. U svojim protestnim obraćanjima upućenim grčkom premijeru, Udruženje je dodatno zahtevalo, da se za njegove članove naprave magacini u okviru Zone.¹²⁶

U skladu sa prethodnim navodima, možemo zaključiti da je period posle potpisivanja Sporazuma, kao svoju glavnu karakteristiku imao postojanje nesuglasica na relaciji Atina-Beograd, a koje su se pored problema direktno povezanih sa funkcionisanjem Zone, dodatno odnosili i na predviđene promene u unutrašnjem ustrojstvu Grčke. Predstojeća promena na unutrašnjem političkom planu, prema pisanju grčkih listova, uslovlila je stav Beograda o mogućem zahlađenju odnosa u skoroj budućnosti. Naročito snažni komentari jugoslovenske štampe prouzrokovali su reagovanje tadašnjeg ministra spoljnih poslova Kraljevine SHS, Ninčića, koji je bio primoran da opovrgava glasine, a zatim i da zvanično izjavi kako Kraljevina SHS nema nameru da se meša u unutrašnju politiku Grčke, već je samo zabrinuta zbog trenutnih dešavanja na njenoj unutrašnjoj političkoj sceni.¹²⁷

Svoj vrhunac, nesuglasice između dve susedne zemlje, dostigle su povodom pitanja slavomakedonskog stanovništva na teritoriji Makedonije. U početku pozitivan, stav jugoslovenske štampe o pitanju emigracije slavomakedonskog življa sa navedenih prostora, bio je u duhu prethodno potpisanog sporazuma. Međutim, potpisivanje protokola Politis-Kalfov (29/09/1924), kojim je grčka strana slavomakedonski narod na teritoriji grčke Makedonije priznavala kao bugarsku manjinu, prouzrokovao je snažno reagovanje Beograda, koji je istu manjinu smatrao jugoslovenskom.¹²⁸

Dodatno, 10. oktobra, jugoslovenska ambasada u Atini postavila je pitanje metoha manastira na Svetoj Gori, između ostalih i srpskog manastira

¹²⁶GMIP,1923/52/5, Σύνδεσμος Βιομηχάνων Μακεδονίας προς πρωθυπουργό, 21/12/1923

¹²⁷GMIP,1923/90/2, Πρεσβεία Βελιγραδίου προς ΥΠΕΞ, 3/11/1923 i Ελεύθερον Βήμα, 20/11/1923

¹²⁸R. W. Seton-Watson, "The Question of Minorities", Slavonic and East European Review 14 (1935/1936), str. 73

Hilandara. Odgovor grčkog MIP-a bio je da srpski manastir ne može biti izuzet iz primene postojećih zakona, koji su se odnosili i na sve ostale svetogorske manastire.¹²⁹

Tako već napetu atmosferu samo je pogoršao natpis jugoslovenskog lista "Politika" od 11. novembra, koji je kao verovatnu posledicu postojećih okolnosti navodio mogućnost raskidanja grčko-srpskog sporazuma od 1. juna 1913. Navedena pretpostavka postala je stvarnost kada je tri dana kasnije, 14. novembra, ambasador Kraljevine SHS u Atini, grčkom MIP-u predao notu, kojom se ukida važnost postojećeg saveza, navodeći kao argumente sledeća pitanja: a) pitanje državljanstva koje nije bilo razrešeno ni po isteku 5 godina, b) nerazjašnjena prava na železničku liniju i luku, c) pitanje manastira Hilandara¹³⁰.

Uprkos činjenici da se stvarni razlog za traženje prestanka važnosti postojećeg saveza nalazio u potpisivanju protokola "Politis-Kalfov" između Grčke i Bugarske, prethodno pomenuta jugoslovenska nota nije ga sadržavala. Međutim, dokument koji je ministar Ninčić uputio ambasadi Kraljevine SHS u Parizu, kao neposredan povod navodi upravo potpisivanje ovog protokola, kojim se rešavalo pitanje slavomakedonske manjine na relaciji Atina-Sofija. Tvrdio je da sklapanje jednog ovakvog sporazuma direktno ugrožava položaj Kraljevine SHS na Balkanu.¹³¹ Odgovor grčke strane obrazlagao je potpisivanje protokola ne kao priznavanje bugarske manjine u Makedoniji, već kao registrovanje prisustva slavomakedonske manjine na istoj teritoriji, koja je sebe karakterisala kao Bugare.¹³²

Potpisivanje protokola "Politis-Kalfov", veoma je uznemirilo Kraljevinu SHS, i to iz razloga navođenja i priznavanja bugarske nacionalnosti od strane zvanične Grčke, stanovnika kojima je Kraljevina SHS pridavala jugoslovenski karakter. Iako ishitrena i donekle preterana, reakcija Beograda je pokazivala

¹²⁹ GMIP,1924/25-Γ/61/α,6, ΥΠΕΞ προς πρεσβεία Υιογκοσλαβίας, 16/10/1924

¹³⁰ GMIP,1924/25-Γ/61/α,6, ΥΠΕΞ προς πρεσβεία Υιογκοσλαβίας, 10/10/1924

¹³¹ GMIP,1924/25-Γ/61/α,6,ΥΠΕΞ προς πρεσβείαΥιογκοσλαβίας, 16/10/1924

¹³² AJ/388/19/24, MIP ambasadi u Parizu, 15/11/1924

stvarno raspoloženje jugoslovenske strane, čija su očekivanja bila da će oslabljena i diplomatski izolovana Atina lakše podleći pritiscima za ispunjavanje jugoslovenskih zahteva. U datom momentu, postalo je potpuno očigledno, da je sklapanje pomenutog protokola zvaničnom Beogradu poslužilo samo kao izgovor, dok se suština njegovih namera nalazila u pokušajima za dobijanje olakšica u oblasti Soluna.¹³³

Nakon niza inicijativa Rosos-a koje su usledile, praćene predlozima za razrešavanje problemskih pitanja, koja je iznova postavljala jugoslovenska strana, 20-og novembra, jugoslovenska štampa konačno prenosi pozitivno raspoloženje Beograda i stav o zadržavanju "tradicionalno najprijateljskijih veza" sa susednom zemljom.¹³⁴

Krajem 1924, stanje na Balkanu komplikovalo je zaoštavanje jugoslovensko-grčkih odnosa, koji su do tog momenta bili zasnovani na postojanju sporazuma iz 1913. Kako se pokazalo, u drugoj polovini 1924, ova osnova za postojanje dobrosusedskih veza, anulirana je poništavanjem navedenog dokumenta.

Grčka je u Ženevi, dodatno, postigla sa Bugarskom sporazum o stvaranju stalne mešovite komisije za nadzor nad makedonskom manjinom u Grčkoj, čime je de facto ovu manjinu priznavala kao bugarsku. Jugoslovenska vlada je ovaj dokument primila kao neprijateljski akt, zadržavajući stanovište da je slavomakedonska manjina u Grčkoj, isto kao i ona na teritoriji Kraljevine SHS, jugoslovenskog karaktera, smatrajući da sporazum Grčke sa Bugarskom predstavlja antijugoslovenski potez.

Dodatno, jugoslovenska strana je smatrala nezadovoljavajućim status svoje slobodne zone u Solunu, kao i njenu železničku vezu sa Kraljevinom SHS. Ovi razlozi uticali su na otkazivanje ugovora o savezu iz 1913. sa jugoslovenske strane u novembru 1924, koji je zvanično isticao 11. novembra 1925. Vlada u

¹³³ E. Kofos, "Nationalism and Communism in Macedonia", Thessalonica 1964, str. 48-49

¹³⁴ GMIP, 1924-1925/Γ/61/δ, προσβεία Βελιγραδίου προς ΥΠΕΞ, 20/11/1924; GMIP, 1924-1925/Γ/61/α/6, προσβεία Βελιγραδίου προς ΥΠΕΞ, 20/11/1924 i Vreme 20/11/1924

Beogradu je objasnila da je ovo otkazivanje samo formalno, jer ugovor o savezu praktično nije postojao još od I svetskog rata, kada je Grčka odbila da pruži oružanu pomoć Srbiji. Takođe, jugoslovenska strana je smatrala, da je jugoslovenska slobodna zona u Solunu u velikoj meri paralisana stvaranjem grčke slobodne zone.

Prekid jugoslovensko-grčkih pregovora uslovio je osećanje izolovanosti na grčkoj strani, pa je stoga ona inicirala predlog za sklapanje jednog garantnog pakta na Balkanu, koji bi kao bazu imao sporazume o arbitraži. Ovaj grčki predlog odnosio se isključivo na uključenje Grčke, Jugoslavije i Rumunije.¹³⁵

1.2.3 Grčko-jugoslovenski pregovori u Beogradu 1925.

Analizom grčko-jugoslovenskih pregovora u Beogradu u proleće 1925, dolazimo do zaključka da je njihov početak bio okarakterisan jednom veoma pozitivnom klimom. Međutim, promenu atmosfere među pregovaračima, izazvala je pregovaračka taktika predstavnika Kraljevine SHS, koji su u daljem toku razgovora iznosili zahteve za razrešavanje tema već uređenih međunarodnim ugovorima (zahtev za potpisivanjem posebnog ugovora o slovenskoj manjini u grčkoj Makedoniji, na primer).¹³⁶

Grčka strana, smatrala je jugoslovenske zahteve nerealno velikim. Zvanična Atina se nije činila spremnom da pravi ustupke koji su se ticali ključnih pitanja po njeno teritorijalno ustrojstvo, čime je eventualno mogla ugroziti svoje nacionalne interese. U prilog činjenici da je jugoslovenska strana potencirala izmenu i nepoštovanje već napravljenih dogovora, ide podatak o uklanjanju ambasadora Gavrilovića iz Atine, naređen od strane jugoslovenskog MIP-a. Ninčićeva spoljna politika koja je usledila, samo je dodatno izazvala bes članova jugoslovenskog predstavništva, koje je učestvovalo u pregovorima za sklapanje novog grčko-jugoslovenskog

¹³⁵ A. Koulas, "Οι ελληνογιοτουγκοσλαβικές σχέσεις 1923-1928", Θεσσαλονίκη 2007, str. 95

¹³⁶ GMIP,1925/Γ/61/α/2, Κακλαμάνος προς ΥΠΕΞ, 25/4/1925

sporazuma. Zadržavajući potpunu kontrolu nad tokom pregovora i rukovodeći osetljivim spoljopolitičkim pitanjima po sopstvenom nahođenju, ministar spoljnih poslova Kraljevine SHS dolazio je u raskorak sa politikom premijera Pašića. Politički potezi i smernice ministra Ninčića¹³⁷, očigledno suprotni zvaničnoj državnoj orijentaciji, uslovljavali su reakciju Pašića. Pretpostavlja se da je upravo ovakav splet okolnosti prouzrokovao informisanje grčkog predstavništva od strane Gavrilovića o italijanskom uticaju kome je Ninčić podlegao.¹³⁸ Izveštaj Kaklamanosa grčkom MIP-u, iznosio je uverenje, da je jugoslovenski ministar, koji u suštini nije želeo grčko-jugoslovensko zbliženje, sledeći instrukcije iz Rima postavljao preterane zahteve Atini, znajući da oni neće biti prihvaćeni. Takođe, Venizelos se boraveći u Parizu zalagao za obustavljanje pregovora, smatrajući da u postojećim okolnostima Grčka neće postići rezultate od značaja.¹³⁹ Jugoslovenska štampa je zadržavala pozitivan stav o ishodu pregovora, smatrajući ih neophodnim i istovremeno podržavala do krajnosti jugoslovenske zahteve objavljujući antigričke članke.¹⁴⁰

Ipak, jedan deo trgovačkog sveta u Kraljevini SHS, bio je mišljenja da grčki predlozi u stvarnosti zadovoljavaju potrebe jugoslovenske trgovine, ali da bi njihovo prihvatanje izložilo kritici jugoslovensko političko rukovodstvo. Sa druge strane grčka štampa je grčevito branila grčke interese, ostajući pri stanovištu da veliki zahtevi Beograda egzistencijalno narušavaju grčki integritet. Uvid u stanje na tadašnjoj međunarodnoj sceni navodio je na zaključak da je Kraljevina SHS samo u zamenu za velike ustupke grčke strane

¹³⁷ "Neobnavljanje srpskog savezništva sa Grčkom i želja da se prodre u Solun, dva su osnovna faktora današnje srpske spoljne politike. Njena osetljivost na namere Rima i Atine, pomešana je sa karakterističnim i intenzivnim nacionalističkim osećanjem, što je čini tvrdoglavim i teškim sagovornikom. Njen ministar inostranih poslova, premda slabog karaktera i neiskren, ambiciozan je i sujetan. Zbog toga je moguće ohrabriti ga da preduzme inicijativu za zaključenje balkanskog pakta.

Pre nego što krene tim putem, gospodin Ninčić bi, međutim, želeo da pitanje solunske železnice i manjinska pitanja sa Grčkom sredi putem neposrednih pregovora, kako bi izbegao arbitriranje ili sporazum posredstvom Društva Naroda." (Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji, 1921-1930", Zagreb 1986, str. 283-284)

¹³⁸ A. Koulas, "Οι ελληνογιοσυγκοσλαβικές σχέσεις 23-28, ΑΠΘ 2007, str. 129

¹³⁹ GMIP, 1925/Γ/61/α/2, Κακλαμανός προς ΥΠΕΞ, 8/5/1925

¹⁴⁰ A. Koulas, nav. delo, str. 129

bila spremna na sklapanje saveza sa Grčkom. Međutim, nespремnost Atine da na takve zahteve jugoslovenske strane odgovori pozitivno, usloвила je neuspeh pregovora u Beogradu.¹⁴¹

Ovakav razvoj situacije nikako se nije slagao sa planovima savezničkih sila. Francuska pre svih, Jugoslaviju je aktivno usmeravala, u pravcu prevashodnog regulisanja jugoslovensko-grčkih bilateralnih odnosa.¹⁴² Grčka vlada, ovog puta nešto je izmenila svoj nastup, utoliko što je uputila predlog Turskoј da uzme aktivno učešće u budućem paktu. Kao odgovor na grčki predlog, turski ministar spolјnih poslova, Ruždi Aras, postavio je preduslov za tursko aktiviranje u navedenom pravcu. Izneo je zahtev Ankare, da se balkanske države oslobode starateljstva velikih sila, kao i da formulišu sopstvene nacionalne politike. Dodatno, izrazio je potrebu da inicijativa za stvaranje јednog balkanskog garantnog pakta potekne od tada najveće balkanske države, Kraljevine SHS. Ovaj vešti politički manevar turskog diplomate imao je za cilj sprečavanje nastanka grčko-jugoslovenskog bilateralnog pakta, i to iz straha da bi njegovo stvaranje moglo usloviti izolaciju Turske.¹⁴³

Zbližavanje Italije i Grčke, koje se odigravalo uporedo,¹⁴⁴ nužno je usloвило da zvanični Beograd postane pristupačniji za buduće grčke inicijative. Pritisak na jugoslovensku stranu vršili su i trgovci iz Skoplja, želeći nastavak

¹⁴¹A. Koulas, nav.delo, str. 130

¹⁴² Nakon grčke revolucije, francuska vlada je izašla sa predlogom za sređivanje pitanja solunske železnice, na osnovama zadovoljavajućim za obe strane. Prvo se predlagalo da se obnovi francusko društvo, sa srpsko-grčkom upravom, bez prava eksteritorijalnosti, što je srpska vlada u načelu prihvatila. Grčka vlada, međutim, nije podržavala navedenu ideju, smatrajući da će srpsko-grčka uprava samo prouzrokovati trvenja u budućnosti, predlažući neku vrstu internacionalizacije pruge Đevđelija- Solun. (Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji, 1921-1930", Zagreb 1986, str. 289)

¹⁴³ Jugoslovenska strana se sa svoje strane potrudila da primi turskog ministra spolјnih poslova, koji je bio na proputovanju iz Ženeve za Ankaru. Tokom razgovora o srpsko-turskim odnosima, veliki publicitet je dat odluci da se ratifikuje srpsko-turski ugovor o miru i prijateljstvu. Poseta Ruždi-bega, kao i način na koji je primljen, trebalo je da pokažu grčkoј strani, koji bi pravac mogla da zauzme srpska politika u slučaju da odnosi sa Grčkom dobiju nepovoljan obrt. (Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji, 1921-1930", Zagreb 1986, str. 290-291)

¹⁴⁴K. Svolopoulos, "Το Βαλκανικόν σύμφωνον και ελληνική εξωτερική πολιτική 1928-1934", "Εστία", (Παράρτημα- Διευθέτηση των σχέσεων Σερβίας και Ελλάδος ,Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1928), Θεσσαλονίκη 1977, str. 381

jugoslovenskih pregovora sa Atinom. Glavnu preokupaciju jugoslovenske strane, predstavljala su pitanja površina slobodne Zone, koja je smatrana nezadovoljavajućom, kao i njen nepovoljan položaj, "na veliku štetu srpske trgovine, koja je ionako ozbiljno oštećena nenaklonošću i lošim poslovanjem grčkih službenika".¹⁴⁵

Zvanična politika Kraljevine SHS, koja je podrazumevala traženje olakšica u Solunu, karakterišući ih kao veoma važne za jugoslovensku izvoznju trgovinu, imala je prema tvrdnjama autora, potpuno drugačiju pozadinu. Navodi da je tadašnji ministar inostranih poslova Kraljevine SHS, Marinković¹⁴⁶, italijanskom ambasadoru u Beogradu poverio, da se Beogradu nije žurilo sa novim pregovorima, jer je jugoslovenska slobodna Zona u datom momentu potpuno pokrivala potrebe jugoslovenske trgovine. Isto mišljenje, Marinković je izneo i Savi Kučiću, (svome podređenom u Ministarstvu i nadležnom za izvođenje pregovora), smatrajući da su jugoslovenski zahtevi tendenciozno iznošeni, dok su u suštini predstavljali pokušaj da se spreči okretanje Grčke nekoj drugoj sili koja bi garantovala njenu celovitost, kao i da su ugovori iz 1923. u potpunosti zadovoljavali potrebe jugoslovenske strane.¹⁴⁷

ujlkaZč eman onelsimsovden es ijok kaće uzimajući u obzir da je političko rukovodstvo Kraljevine SHS bilo zvanično, bilo posrednim putem iznosilo stav da su ekonomske potrebe države bile zadovoljene postojećim sporazumom, jeste da je istrajnost Beograda u nametanju preteranih zahteva na račun Grčke, bila osmišljeno upravljena ka ostvarivanju ciljeva čisto političke prirode.

¹⁴⁵ Ž. Avramovski, nav. delo, str. 288

¹⁴⁶ U proučavanom periodu dr Vojislav Marinković, mesto ministra inostranih dela Kraljevine SHS, zauzimao je od 6/11/1924. do 29/4/1925.

¹⁴⁷ A. Koulas, "Οι ελληνογιοσυγκοσλαβικές σχέσεις 1923-1928", ΑΠΘ 2007, str. 130

1.2.4 Odnosi dva suseda za vreme vlade generala Pangalosa

Put prema zajedničkom sporazumu između dve susedne zemlje bio je veoma težak. Stav Beograda da mu jedan ovakav savez nije neophodan, bio je uslovljen ubeđenjem jugoslovenskog političkog rukovodstva da je pozicija Kraljevine SHS na međunarodnoj sceni mnogo jača od one koju je imala Atina.

Izvesnu rezervisanost Beograda, S. Laskari (Σ. Θ. Λάσκαρα) opravdava samo do jedne određene tačke, smatrajući da je Grčka ne ispunivši svoje savezničke obaveze 1915, postavila trajne osnove za sumnje jugoslovenske strane i postavljanje kako velikih zahteva, tako i stalne inicijative za obnavljanjem pregovora. Smatra da je "osvetnička politika" Beograda, sprovedena sa ciljem da se potpisivanje jednog sporazuma pokaže kao nemoguće. Autor ističe, da je takav stav jugoslovenske strane, mogao biti izmenjen, samo pod uticajem Francuske i Engleske. Istrajnost zvaničnog Beograda, da svoju politiku predstavi isključivo kao brigu za sigurnost trgovine, putem slobodne zone u Solunu, kao i njegova uveravanja da u budućnosti grčka strana ne treba da očekuje više zahteva, bila je u stvarnosti bez osnova. Argumenti o kontroli nad železničkom linijom iz razloga tobožnje sigurnosti jugoslovenske trgovine, kao i zahtevi koji su se odnosili na obim jugoslovenske trgovine u zoni, bili su prozreti i poznati širom Evrope.¹⁴⁸

Dodatno, grčki strah od moguće saradnje Kraljevine SHS i Bugarske upravljene prema Kavali i Solunu, nije bio bez osnova ako se u obzir uzmu natpisi tadašnje jugoslovenske štampe o "pravu Kraljevine SHS na Solun". Iako A. Koulas navodi da su tvrdnje Radića pojačavale ovakve tendencije, one

¹⁴⁸S. Laskari, "Διπλωματική Ιστορία της σύγχρονης Ευρώπης, 1914-1939", Θεσσαλονίκη, 1954., str. 194-199

se ipak ne mogu uzeti kao pouzdan argument, imajući u vidu njegovu političku borbu sa Beogradom.¹⁴⁹

Sa druge strane, zabrinutost Beograda prouzrokovana veću o bugarskom zahtevu za osnivanjem konzulata u Solunu, donekle je bila opravdana spoznajom Beograda o isključivo političkim, a ne zahtevima ekonomske prirode koje je imala Sofija. Takođe, prvi koraci približenja između Atine i Rima, samo su pojačali strahove jugoslovenske strane, tako da, u početku iskrenu spremnost Pangalosa za saradnju, Beograd nije prihvatao sa poverenjem.

J. S. Koliopoulos ukazuje, da iako je grčki državnik opravdavao reagovanje Beograda na potpisivanje protokola Politis-Kalfov, neprijateljsko raspoloženje Kraljevine SHS, bez obzira na poznavanje zvaničnog grčkog stava, kao i stava javnog mnjenja susedne zemlje, presudno je uticalo na nemogućnost shvatanja grčke inicijative, kao i nastavak optužbi na grčki račun. Čak je poluzvanična novina "Vreme", veoma bliska jugoslovenskom MIP-u, prolazila kroz faze kada je Grke upoređivala sa izdajnicima.¹⁵⁰

Stav Atine o pitanju sklapanja međusobnog saveza je bio nepromenljiv. Pangalos je bio odlučan da ispuni sve zahteve koje je propisivalo Društvo naroda, kao i da spreči energije koje su mogle škoditi odnosima susednih zemalja. Grčka je takođe, propagirala ideju o stvaranju jednog balkanskog sporazuma po uzoru na Lokarno, što je u datom momentu predstavljalo mudar diplomatski potez iskazivanja zainteresovanosti za bezbednosnu klimu u oblasti. Jugoslovenska strana, u početku nepoverljiva prema ovakvom predlogu, posle reakcije velikih sila koja je usledila nešto kasnije, izrazila je pozitivan stav prema navedenoj grčkoj inicijativi. Međutim,

¹⁴⁹ A. Koulas, "Οι ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις 23-28", Θεσσαλονίκη 2007, str. 217

¹⁵⁰ J. S. Koliopoulos, "Η νεώτερη Ευρωπαϊκή ιστορία 1789-1945. Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι τον Β` Παγκόσμιο πόλεμο", Θεσσαλονίκη 1987, str. 333-334

prihvatanje ove grčke ideje, tvrdi A. Koulas, predstavljalo je više taktiku zvaničnog Beograda, nego stvarnu izmenu u njegovim stavovima.¹⁵¹

1.2.5 Oспорavanje sporazuma iz 1926.

U nastojanju da zaokružimo analizu perioda koji je neposredno prethodio vremenu u kome grčko-jugoslovenski odnosi kreću novim putem konačnog približenja, dajemo kratak osvrt na poslednji neuspeo pokušaj razrešavanja međususedskih razmirica, Sporazume iz 1926, kao i način na koji je došlo do njihovog osporavanja.

Oslanjajući se na tvrdnje A. Koulasa, dolazimo do zaključka da je potpisivanje navedenih sporazuma između Kraljevine SHS i Grčke značilo pravljenje ogromnih ustupaka za zvaničnu Atinu, čija bi eventualna primena predstavljala direktno ugrožavanje grčkih nacionalnih interesa. Upravo je ovaj činilac uslovio snažnu reakciju ujedinjenog političkog sveta u Grčkoj, kao i njegovu inicijativu o učestvovanju vojske u svrgavanju generala Pangalosa.¹⁵² Iako su argumenti grčkog generala bili zasnovani na težnji da Atina zadobije snažnog saveznika u oblasti, osigura severne granice zemlje u slučaju grčko-turskog sukoba, kao i da Grčku izvede iz diplomatske izolacije u kojoj se nalazila od 1922, primena tzv. "Pangalosovih ugovora", mogla je značiti neprocenjivu štetu za nacionalni integritet zemlje.

Razlog za kašnjenje u proceduri raskidanja ovih sporazuma, autor argumentuje navodom da njihovo raskidanje nije mogla učiniti grčka vlada, već samo grčka Skupština. Političko rukovodstvo u Beogradu, iako je

¹⁵¹ A. Koulas, nav. delo, str. 166-169

¹⁵² Vlada generala Theodora Pangalosa, republikanca, došla je na vlast državnim udarom 3/01/1926. Diktatura, koju je general Pangalos zaveo, imala je za cilj uspostavljanje političkog mira u zemlji, kao i oživljavanje privredne delatnosti. Uprkos veoma živoj aktivnosti, koju je predsednik vlade pokrenuo na svim poljima, 22/08/1926, zbačen je sa vlasti od strane svojih pristalica, Republikanske garde. (Vidi L. Stavrianos, "The Balkans since 1453", Equilibrium, Beograd 2005, str. 664-665)

nestrpljivo očekivalo razvitak situacije u Atini, bilo svrgavanje Pangalosa i ukidanje sporazuma, bilo njihovo ozvaničenje i nastavak Pangalosoze vlasti, nije direktno postavljalo pitanje važnosti ugovora. Pritisak je vršilo, međutim, putem propagandnih natpisa u jugoslovenskoj štampi. Propagandni nastup jugoslovenske strane sadržavao je insistiranje na pitanju nacionalnih granica Južnih Slovena. Implementiran je putem tvrdnji da su te granice dosezale Aliakmon i Strumu. Dodatno, jugoslovenska propaganda uključivala je i prikazivanje vojne moći Kraljevine SHS. U periodu iščekivanja da se razreši situacija u Atini, dodatnu brigu za politički vrh u Beogradu predstavilo je potpisivanje ugovora u Tirani, između Italije i Albanije. Ovakav rasplet događaja samo je ubrzao okretanje Kraljevine SHS Francuskoj i intenziviranje inicijativa za uspostavljanje saveza između dve zemlje.¹⁵³

1.2.6 Grčko-jugoslovenski diplomatski odnosi od kraja 1927. do Venizelosovog ponovnog dolaska na vlast 1928.

a) Pokušaji grčko-jugoslovenskog približenja krajem 1927.

Uprkos proitalijanskom raspoloženju premijera Ninčića¹⁵⁴, Beograd je osećao neprestani pritisak Rima, a kao jedini način da ga se oslobodi video je u sklapanju saveza sa Parizom. Pretpostavka zvaničnog Beograda o dolaženju u težak položaj i moguću izolaciju, koju je mogla usloviti Italija, uslovila je pregovore Kraljevine SHS i Francuske.¹⁵⁵

Činilo se da Pariz ne odgovara zadovoljavajućom brzinom na zahteve iz Beograda o uspostavljanju jednog saveza, a jugoslovenski politički vrh uveren u povoljnu unutrašnju situaciju u zemlji, želeo je da potpisivanje istog odloži posle 1. oktobra 1927, do momenta kada bi se Francuska, prema njihovom

¹⁵³A. Koulas, "Οι ελληνογιοσυγκοσλαβικές σχέσεις 23-28, ΑΠΘ 2007, str. 220

¹⁵⁴E. Milak, "Italija i Jugoslavija 1931-1937", ISI, Beograd 1987 i M. Bucarelli, "Musolini e la Jugoslavia 1922-1939", Bari 2006

¹⁵⁵ A. Koulas, nav. delo, str. 221

mišljenju obavezala na njegovo potpisivanje.¹⁵⁶ Novi ministar inostranih poslova Kraljevine SHS, Marinković, zabrinut za razvoj situacije, ubrzavao je inicijative za sklapanje jednog takvog saveza, navodeći kao razlog obaveštenost Rima o toku pregovora između Pariza i Beograda. Kao dodatnu meru opreza, ministar je iznosio zahteve o postojanju garancije da budući savez neće biti upravljen protiv Italije.¹⁵⁷

Francuska strana, predstavljena premijerom Brian-om, iznosila je zahteve da Kraljevina SHS pre potpisivanja bilo kakvog sporazuma izmiri svoje dugove. Nemogućnost jugoslovenske strane da u datom momentu ispuni postavljeni zahtev, uslovljavala je verovatno odlaganje potpisa.¹⁵⁸ Međutim, klima u Parizu se ubrzo izmenila i već 11-og novembra 1927. potpisan je "Ugovor o prijateljstvu", kao i " Sporazum o arbitraži" između Kraljevine SHS i Francuske. Oba dokumenta su ratifikovana istog dana, 26-og novembra u Beogradu, što je ukazivalo na užurbanost jugoslovenske vlade da potpiše sporazum. Narednog dana, ugovor je ratifikovan i od strane jugoslovenskog kralja.¹⁵⁹

U međuvremenu, italijanski ambasador u Parizu, dva puta je razgovarao sa ministrom inostranih poslova Nemačke, Strežemanom, ukazujući mu na opasnost koju je nosilo potpisivanje jednog ovakvog sporazuma za Nemačku. Paralelno je naglašavao da je Kraljevina SHS protiv anšlusa, predlažući savez Italije i Nemačke. Grčke novine, "Makedonske Novosti" ("Μακεδονικά Νέα"), pored prethodnih, prenosile su i vest o okončanju pregovora između Atine i Beograda povodom trgovinskog sporazuma između Kraljevine SHS i

¹⁵⁶ AJ/388/14/34, MIP ambasadi u Parizu, 12/7/1927

¹⁵⁷ AJ/388/14/34, MIP ambasadi u Parizu, 30/7/1927

¹⁵⁸ AJ/388/14/34, MIP ambasadi u Parizu, 3/8/1927

¹⁵⁹ AJ/388/14/34, MIP ambasadi u Parizu 3/8/1927; AJ/388/14/34, MIP Ambasadi u Parizu 8/10/1927; AJ/388/14/34, MIP Ambasadi u Parizu 26/11/1927; AJ/388/14/34, MIP Ambasadi u Parizu 9/12/1927; AJ/388/14/34, Francuski MIP Ambasadi u Parizu, 11/5/1928; AJ/388/14/34, Amabasada u Parizu MIP-u, 15/5/1928; AJ/388/14/34, MIP Ambasadi u Parizu, 20/6/1928 i 28/6/1928

Grčke, koji je prema navodima tog lista od sredine oktobra 1927, trebalo da bude potpisan po povratku Mihalakopulosa u zemlju.¹⁶⁰

U Beogradu, krajem oktobra 1927, udružene vođe opozicije Radić, Pribićević i Jovanović, uputili su pitanje ministru inostranih poslova o unutrašnjoj situaciji u zemlji, koja je prema njihovom mišljenju u jednoj ozbiljnoj meri pokazivala znake izolovanosti, a što se odnosi sa Grčkom tiče, tražili su objašnjenje razloga zbog kojih su prekinuti pregovori. Marinković je, prema izveštaju grčke ambasade u Beogradu, ostao rezervisan u svome odgovoru.¹⁶¹

Nekoliko dana kasnije ministar je optužio opoziciju da je načinjen pokušaj da on bude okrivljen za prekid pregovora. Izjavom da će budući jugoslovensko-grčki pregovori biti postavljeni na nove osnove, Marinković je indirektno priznavao tvrdnje vođa opozicije kako prethodni ugovori nisu bili dobri, dodajući da ih on kao ministar ne bi potpisao. Ovakvo stanje u beogradskom političkom vrhu olakšavalo je buduće pregovore koje je Marinković trebalo da započne sa Polihronijadisom, a koji su bili okarakterisani kao "prećutni pregovori".¹⁶²

Dajući nekoliko dana kasnije odgovor na novo pitanje vođa opozicije, kojima se ovoga puta pridružio i Ljubomir Davidović, ministar je istakao da u momentu preuzimanja dužnosti, nije zatekao uspostavljene veze sa Grčkom, kao i da je za vreme njegovog mandata postojao samo grčki predlog o početku pregovora, kao i predlog grčke strane o napuštanju prethodnih sporazuma između Atine i Beograda. Zadržavajući isti stav kao njegov prethodnik, M.Ninčić, naveo je da osnov predloga grčke vlade, po njegovom mišljenju, nije bio prihvatljiv. Bio je, naprotiv, mišljenja da ovi sporazumi nisu narušavali nacionalnu prevlast Grčke, koju, jugoslovenska strana ni u kom slučaju nije htela da naruši. Dodatno, okarakterisao je susret sa grčkim ministrom spoljnih poslova u Ženevi kao veoma koristan, navodeći da je

¹⁶⁰ Μακεδονικά Νέα, 14/10/1927

¹⁶¹ GMIP,1927/12/1/2, πρεσβεία Βελιγραδίου προς ΥΠΕΞ, 30/10/1927

¹⁶²GMIP,1927/12/1/2, πρεσβεία Βελιγραδίου προς ΥΠΕΞ, 2/11/1927 i AJ/388/14/34, MIP Ambasadi u Parizu, 16/11/1927

Beograd bio spreman za nove pregovore po svim stavkama koje su bile nerazrešene sa grčkom stranom.¹⁶³

Ubrzo, 2/11/1927, potpisan je od strane grčkih predstavnika, Mihalakopulosa i Ksidakisa i jugoslovenskih predstavnika, Kučića i Popovića, trgovinski sporazum, koji je definisao uslove trgovine između dve zemlje na moru i kopnu. Trajanje ugovora bilo je ograničeno na samo godinu dana, uz postojanje mogućnosti prećutnog produženja. Potpisivanje sporazuma, smetalo je, međutim, Italiji, koja je sve vreme pokušavala da omete njegovo sklapanje. Neslaganje Italije navelo je Polihronijadisa da iznese jedan predlog, prema kome italijanski ambasador nije trebalo da bude obavešten o njegovom potpisivanju.¹⁶⁴ Grčki listovi komentarisali su da je potpisivanje ovih sporazuma izazvalo veliko zadovoljstvo na jugoslovenskoj strani, doprinoseći poboljšanju klime na relaciji Atina-Beograd. Raspoloženje u jugoslovenskom političkom vrhu dodatno je bilo poboljšano potpisivanjem Ugovora sa Francuskom, polovinom novembra 1927.¹⁶⁵

Nameru Grčke da obnovi pregovore sa Kraljevinom SHS, izrazio je grčki predstavnik Kafantaris u intervjuu koji je dao beogradskoj "Politici", prilikom svog prolaska kroz Beograd. Navodeći da je njegova zemlja, praveći trgovinske olakšice pokazivala znake dobre volje prema Beogradu, ali da nije bilo moguće učiniti ustupke koji bi eventualno ugrozili nacionalne interese Grčke. Prema njegovim rečima, prijateljske veze dveju zemalja su ostajale nepromenjene.¹⁶⁶ Pozitivno raspoloženje nije, međutim, dugo prevladalo. Polihronijadis je preko poverljivih kanala bio informisan da:

1) Kraljevina SHS u datom momentu nije želela sporazum sa Grčkom iz straha da bi on mogao da prouzrokuje nastanak italijansko-bugarskog sporazuma, 2) Kraljevina SHS nije želela sporazum jer je mislila da je na taj način Grčka usmerava protiv Bugarske, 3) jugoslovenska vlada je pristajala na

¹⁶³ Μακεδονικά Νέα, 24/11/1927

¹⁶⁴ GMIP, 1927/12/1/2, πρεσβεία Βελιγραδίου προς ΥΠΕΞ, 23/11/1927 i 24/11/1927

¹⁶⁵ Εφημερίς των Βαλκανίων i Μακεδονικά Νέα, 12/11/1927

¹⁶⁶ Εφημερίς των Βαλκανίων, 28/11/1927

potpisivanje jednog ovakvog sporazuma samo u slučaju postojanja mogućnosti potpisivanja jednog šireg jugoslovensko-bugarsko-grčkog sporazuma. Takvo raspoloženje, međutim, nije postojalo ni u Atini ni u Sofiji.¹⁶⁷

U međuvremenu, zabeležen je i novi izazov jugoslovenske strane Grčkoj. Prvog decembra 1927, proslavljena je godišnjica osnivanja Kraljevine SHS. Tokom glavne ceremonije koja je podrazumevala polaganje zakletve podmlatka Sokolskog udruženja, njegov predsednik je uputio pozdrav potčinjenoj braći Istre, Grčke i Rumunije, prouzrokujući na taj način zabrinutost grčke strane.¹⁶⁸ U istom duhu "Trgovinski glasnik", u svom glavnom članku povodom grčko-jugoslovenskih tema, pisao je da Kraljevina SHS iščekuje grčke predloge, kako bi videla koliko je Grčka, u stvari ostajala dosledna obećanjima koja je prethodno dala. Članak je naglašavao da je Beograd želeo, ne politički dogovor sa Atinom, već samo pozitivno razrešavanje pitanja o Solunu, što bi pripremiло teren za potpisivanje sporazuma nešto kasnije.¹⁶⁹

Uprkos nedefinisanoj stavu jugoslovenske strane, Polihronijadis je 7-og decembra uputio jedan memorandum jugoslovenskom MIP-u, u kome je ponovo postavio pitanje protokola za primenu sporazuma iz 1923. Grčki predstavnik je jugoslovenskom ministru spoljnih poslova, Marinkoviću, preneo iskrene namere grčke vlade za sklapanje sporazuma između dve zemlje, za nastavak pregovora o trgovinskim temama, kao i doslednu primenu sporazuma iz 1923. (bez ustupaka po pitanju nacionalne prevlasti). Dodatno, naveo je grčku istrajnost u sprovođenju načela "Balkan balkanskim

¹⁶⁷ GMIP,1927/12/1/2, πρεσβεία Βελιγραδίου προς ΥΠΕΞ, 2/12/1927

¹⁶⁸ GMIP,1927/30/3/1, πρεσβεία Βελιγραδίου προς ΥΠΕΞ, 3/12/1927

¹⁶⁹GMIP,1927/12/1/2, πρεσβεία Βελιγραδίου προς ΥΠΕΞ, 6/12/1927, Trgovinski glasnik, 6/12/1927, AJ/65/339, Memorandum Božića o S.E.Z. (5/11/1929) ministru za trgovinu i industriju

narodima“, uprkos razočarenju koje je doživeo od jugoslovenske strane povodom njegove primene.¹⁷⁰

Dodatno, “Trgovinski glasnik“ je optuživao Grčku i Italiju da su sprečavale razvoj Jugoslovenske slobodne Zone. Ovaj članak je odslikavao zabrinutost Beograda, prouzrokovanu razgovorima Mihalakopulosa sa Musolinijem u Rimu, koji su ukazivali na verovatnoću postojanja osnova za sklapanje jednog grčko-italijanskog saveza. Ova činjenica dovela je do velike uznemirenosti na političkoj pozornici Kraljevine SHS. Povod je bio strah od mogućeg “opkoljavanja “ njenih teritorija od strane zemalja koje bi putem sporazuma bile potčinjene italijanskom uticaju. Politički krugovi u Beogradu su odmah uticali na jugoslovensku vladu da ubrza pregovore sa Grčkom, tvrdeći da bi jedna usklađena grčka spoljna politika mogla ubrzati održavanje pregovora i potpisivanje Sporazuma.¹⁷¹ Grčki ministar spoljnih poslova, Mihalakopulos, indirektno stvarajući dodatne razloge za postojanje zabrinutosti na jugoslovenskoj strani, 8/1/1928, prilikom jedne ceremonije na Beloj Kuli u Solunu, izjavio je da bi Grčka prihvatila sporazum sa Kraljevinom SHS, bez ustupanja nacionalne prevlasti, kao i da činjenica o međunarodnoj važnosti luke u Solunu omogućava zasedanje predstavnika Čehoslovačke, Kraljevine SHS, Poljske, Rumunije i Mađarske, povodom trgovinskih olakšica koje bi bile ustupljene ovim zemljama, kao i mogućnost stvaranja jednog balkanskog Lokarna.¹⁷²

Odgovor jugoslovenske strane usledio je od strane Marinkovića na zasedanju Demokratske partije, 15/01/1928, izjavom da Kraljevina SHS ostale narode smatra mlađom braćom uzimajući u obzir svoju veličinu i snagu, i da iako nije želela da predstavlja prepreku stvaranju jednog balkanskog sporazuma, ili da

¹⁷⁰ GMIP,1927/12/1/2, πρεσβεία Βελιγραδίου προς ΥΠΕΞ, 9/12/1927

¹⁷¹ GMIP,1927/13/1/2, πρεσβεία Βελιγραδίου προς ΥΠΕΞ, 22/12/1927

¹⁷²GMIP,1928/18/1/1, Εμπρός 9/01/1928, Μακεδονικά Νέα 9/01/1928 i 14/01/1028, The Times 10/01/1028

izazove prolivanje krvi, nastavila bi ratuje za svoje interese, ako to bude neophodno.¹⁷³

b) Nova jugoslovenska inicijativa početkom 1928

Pitanje neprestano iznova postavljanih jugoslovenskih zahteva grčkoj strani, lako se može objasniti, ukoliko se u obzir uzmu dešavanja na međunarodnoj sceni u datom momentu. Od proleća 1928. u Evropi se jasno naziralo političko približavanje Italije sa Grčkom i Turskom. Musolini je hteo stvaranje jednog saveza sa ovim zemljama, u koji bi možda bila uključena i Bugarska. Takođe, na Dunavu se zalagao za savez sa Austrijom i Mađarskom, kome je želeo da priključi Rumuniju. Bilo je već potpuno očigledno da je Italija želela da proširi svoj uticaj u široj oblasti, činjenica koja nije išla u prilog jugoslovenskim interesima, a kasnije da izvrši i oružani napad na Kraljevinu SHS.¹⁷⁴

Hitler, kao vođa Nemačke Nationalsocijalističke Partije u tom momentu, ukazivao je na mogućnost rata Italije protiv Francuske i Jugoslavije. Situacija koja je preovladavala na relaciji Beograd-Rim, ostavljala je otvorenu mogućnost da petogodišnji ugovor o prijateljstvu između Kraljevine SHS i Italije bude raskinut.¹⁷⁵ U međuvremenu, Mala Antanta, koja je zasedala u Ženevi, zalagala se za sklapanje lokalnih sporazuma. Pre svega, konstatovano je da se svaka država koja se bude protivila prijateljskom posredovanju drugih država ili Društva naroda, mogla smatrati propagatorom neprijateljski nastrojenih tendencija.¹⁷⁶ Grčka je jednim izuzetnim diplomatskim potezom Venizelosa, 22-og marta, potpisala Sporazum o nenapadanju i posredovanju sa Rumunijom, odmah odašiljući poruku Beogradu, da bez obzira što je želela prijateljske odnose i saradnju sa njim, nije imala nameru da zapostavi uspostavljanje prijateljskih veza sa ostalim susednim zemljama.¹⁷⁷ Kao

¹⁷³ GMIP, 1928/18/1/1, The Times 17/01/1928

¹⁷⁴ V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str. 134

¹⁷⁵ V. Vinaver, "Ugrožavanje Jugoslavije 1919-1932", ISI 1985, str. 142

¹⁷⁶ Μακεδονικά Νέα, 6/03/1928

¹⁷⁷ D. Gatopoulos, "Ανδρέας Μιχαλακόπουλος 1875-1938", Αθήνα 1947, str. 250-253

potvrda ovom grčkom stavu, koji je označio početak nove grčke spoljne politike, nekoliko dana kasnije, otpočeli su pregovori između Italije, Turske i Grčke, koji su otvarali mogućnost stvaranja jednog šireg saveza, u kome je pored navedenih zemalja trebalo da učestvuju Mađarska, Bugarska i Albanija. Iako je ova vest zastrašila članice Male Antante, ubrzo je postalo jasno da do ovog povezivanja neće doći, a jugoslovenska strana, uprkos inicijativi Francuske da ojača saradnju sa Atinom, u cilju sklapanja sporazuma, nije napredovala u ukazanom pravcu.¹⁷⁸

U međuvremenu, grčko-jugoslovenski pregovori su, iz razloga odsustvovanja ministra Marinkovića, doživeli zastoje. Očekivalo se, takođe, da otpočnu jugoslovensko-italijanski pregovori, koji su bili od izuzetnog značaja u momentu kada se očekivalo potpisivanje jednog trilateralnog sporazuma Italije, Grčke i Turske. Međutim, analiza diplomatske prepiske datog perioda, kao i natpisi štampe, grčke, a naročito jugoslovenske, navode nas na zaključak da je upravo jugoslovenska strana otpočela inicijativu za potpisivanje jednog novog sporazuma sa Grčkom. Razgovori grčkog izaslanika Dendramisa sa srpskim ambasadorom Fotićem u Ženevi¹⁷⁹, ukazivali su da će odmah po ratifikaciji Netunskih konvencija sa Italijom, jugoslovenska strana nastojati da putem jednog sporazuma razreši sve nesuglasice sa susednom Grčkom. Bilo je očigledno da je u Kraljevini SHS otpočela pozitivna inicijativa prema Grčkoj, a kao odgovor na nju, Mihalakopoulos je grčkom Ministarstvu poljoprivrede predložio da se ispituju sledeće stavke u cilju pravljenja "koraka napred" u odnosima sa severnim susedom: 1) razrešavanje pitanja poseda srpskog manastira Hilandara, 2) razrešavanje pitanja državljanstva srpskih monaha na Svetoj Gori.¹⁸⁰

¹⁷⁸ GMIP,1928/15/2, Αντιπροσωπεία στην Κ.τ.Ε. προς ΥΠΕΞ, 3/5/1928

¹⁷⁹ V.Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str.135

¹⁸⁰ GMIP,Υπουργείο Γεωργείας προς Διεύθυνση Εποικισμού Μακεδονίας, 30/06/1928

c) Koraci približavanja između Grčke i Kraljevine SHS

Pored problema koji su postojali između dve zemlje, tokom celog prethodno analiziranog perioda, nesumnjivo je da su koraci približavanja činjeni i sa jedne i sa druge strane.

Politika je možda nametala svoje parametre, ali je u kulturnom domenu preovladavala druga dimenzija. U skladu sa uslovima date epohe, možemo reći da je bila čak na zavidnom nivou. Jedna od inicijativa na polju kulturnog zbližavanja, bila je svakako osnivanje mešovitih, grčko-srpskih udruženja, kako u Beogradu, tako i u Atini, sa ciljem jačanja prijateljskih i duhovnih, ali i razvitka ekonomskih, trgovinskih i društvenih veza dveju nacija.¹⁸¹

U međuvremenu, na izborima od 19-og avgusta 1928, kao pobednik je izašao Venizelos, koji se u Grčku vratio prethodnog aprila. Posle mesec dana, objavio je svoju odluku da se ponovo umeša u državnu politiku. Za vreme od nekoliko meseci pre sprovođenja izbora, posetio je Solun, gde je među prvenstvene ciljeve svoje balkanske politike svrstao težnju da se što pre razreši pitanje tranzitne trgovine sa Kraljevinom SHS putem Soluna, i to na način koji bi zadovoljio obe zemlje. Izrazio je spremnost da se jugoslovenskoj trgovini pruži svaka olakšica, a takođe, uverenje da stari saveznici neće insistirati na zahtevima koji bi ograničavali grčku nacionalnu prevlast. Njegova pobeda, naročito je obradovala jugoslovensku stranu, koja ga je smatrala prijateljem, ali i verovala da će s`obzirom na njegovu privrženost Francuskoj, italijanski uticaj u oblasti zasigurno biti smanjen. Među jugoslovenskim političarima, takođe, preovladavalo je mišljenje, da će uz prisustvo Venizelosa lakše biti ostvarene olakšice u Solunu.¹⁸²

Prve naznake približavanja su se pojavile narednog oktobra, kada je umesto odsutnog Marinkovića, Šumenković potpisao dokument, kojim se obe zemlje slažu da pristupe razrešavanju spornih pitanja na osnovu sporazuma iz

¹⁸¹ GMIP,1928/15/4,ΥΠΕΞ προς ΥΠΕΘΟ, 11/5/1928

¹⁸² New York Times 22/8/1928

1923.¹⁸³ Dolaskom Venizelosove vlade na vlast uz snažnu većinu koju je imao¹⁸⁴, počelo je sprovođenje dinamične spoljne politike sa Italijom i Kraljevinom SHS, sa kojim su ga uvek povezivale snažne veze, kao i sa ostalim balkanskim zemljama. Njegova inicijativa je urodila plodom nekoliko godina kasnije, potpisivanjem balkanskog sporazuma.

d) Ocena grčko-jugoslovenskih veza od kraja 1927. do pobeđe Venizelosa

Raskidanje sporazuma iz 1926, uticalo je na politički život Kraljevine SHS, a opozicija je zahtevala od ministra inostranih poslova, Marinkovića, da bude informisana o razlozima koji su doveli do njihovog odbacivanja. Ovakvi zahtevi prouzrokovali su izvesne suprotnosti, naročito posle izjave Marinkovića da u momentu njegovog preuzimanja pozicije ministra, odnosi sa Grčkom u suštini nisu ni postojali, izloživši na taj način kritici svog prethodnika, Ninčića. Podržao je, ipak, stav Ninčića, da "Pangalosovi" ugovori nisu narušavali grčku prevlast.

U momentu dolaska Marinkovića na čelo jugoslovenskog MIP-a, Beograd je želeo nove pregovore sa Atinom, koja se činila spremnom da na takvu inicijativu pozitivno odgovori. Kao rezultat novih pregovora, potpisan je sporazum o trgovini. Ovaj sporazum je, nesumnjivo, označio početak jedne nove faze u odnosima dve susedne zemlje. Posle jednog dugog perioda zahlađenja, Kraljevina SHS i Grčka su se približavale jedna drugoj, načinivši

¹⁸³The Times 13/10/1928 i GMIP, 1928 Κατάταξη 36.2, Καταγγελία Ελληνοσερβικής Συμμαχίας-Παραπομπή Πάγκαλου στην Κοινοβουλευτική ανακριτική επιτροπή (Παλιό θέμα) Α/19, Συνομιλίες Βενιζέλου στο Βελιγράδιον 9, 10, 11/10/1928 (Memorandum Venizelosa o pregovorima u Beogradu.)

¹⁸⁴ Eleftherios Venizelos, lider grčke republikanske Liberalne stranke od 1920, sa izuzetkom od nekoliko meseci 1924, živeo je u inostranstvu. Kada je koaliciona vlada, formirana posle parlamentarnih izbora od 7/11/1927, sve više dolazila u teškoće i kada joj je zapretio raspad, vođe stranaka su pozvale Venizelosa da se vrati u zemlju, kako bi svojim autoritetom doprineo okončanju nestabilnosti. On se vratio i preuzeo vođstvo Liberalne stranke, kao i predsedništvo vlade, 3/07/1928. Odmah je raspustio Parlament, a 19/08/1928, održani su novi izbori, na kojima je njegova stranka dobila apsolutnu većinu, što mu je omogućilo da ostane na vlasti naredne četiri godine. (Vidi Ž. Avramovski, Britanci o Kraljevini Jugoslaviji, Zagreb 1986, str. 498)

korak, koji je u kasnijoj fazi mogao dovesti do stvaranja jednog sporazuma na široj osnovi. Klima zadovoljstva je prevladala u Beogradu, a Marinković je iskoristio pozitivno raspoloženje dajući veći značaj temi odnosa sa Grčkom, paralelno napominjući, postojanje mogućnosti jednog opšteg sporazuma sa balkanskim susedima.¹⁸⁵

Pozitivna klima u odnosima dve zemlje, nije međutim, dugo prevladala. Uskoro su ponovo zabeleženi izazovi jugoslovenske strane (pozdrav predsednika Sokolskog društva svoj potčinjenoj braći, između ostalog i onima na teritoriji Grčke, zabrana prodaje grčke štampe na jugoslovenskoj teritoriji)¹⁸⁶. Beograd se u tom momentu okrenuo sprovođenju starih taktika u pokušaju zadobijanja olakšica u luci u Solunu, kao i kontrole nad železničkom lukom koja ga je povezivala sa Đevđelijom.

Pregovori grčkog ministra spoljnih poslova, Mihalakopulos, sa Musolinijem u Rimu, pojačavali su brigu Beograda za jedan budući savez Italije i Grčke kao i stvaranje mogućeg obruča oko Jugoslavije na taj način. Rim se u tom momentu zalagao za savez sa Atinom i Ankarom, a pristup tom savezu mogle su imati Budimpešta, Tirana i Sofija. Odmah reagujući, beogradski politički krugovi uticali su na vladu da pokaže znake povlačenja određenih zahteva i da ubrza pregovore sa Atinom.

Isti stav imao je i Pariz, međutim, Beograd čim je shvatio da savez sa Grcima neće uroditi plodom, prestao je da se osvrće na ukazivanja Francuske o većoj prilagodljivosti i smanjenju zahteva prema svom južnom susedu.

Grčka je bila spremna za jedan sporazum sa Kraljevinom Srba, Hrvata i Slovenaca, ali ne i raspoložena da ustupi deo svoje nacionalne prevlasti.

¹⁸⁵Trgovinski ugovor sa Grčkom je potpisan 2/11/1927. U toku je bilo potpisivanje trgovinskih ugovora sa više zemalja (V. Britanija, Nemačka, Belgija), koji je trebalo da zamene trgovinske ugovore koje je zaključila Srbija još pre rata, kao i privremene ugovore zaključivane posle rata. Iz ugovora sa Grčkom, potpisano je više konvencija o graničnom prometu, veterinarskim pitanjima, železničkim tarifama za robu koja se iz Jugoslavije upućuje u Solunsku luku, ili se odatle uvozi, o osnivanju trgovinskih komora i banaka. (Vidi Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1921-1930", Zagreb 1986, str. 434)

¹⁸⁶ A. Koulas, "Οι ελληνογιοσυγκοσλαβικές σχέσεις 23-28", ΑΠΘ 2007, str. 242

Mihalakopulos se izjasnio za načelo "Balkan balkanskim narodima", što je Marinković načelno odbacio. Ona je u datom momentu već počela da izlazi iz izolacije u kojoj se nalazila, pošto je pored kontakata koje je imala sa Italijom, potpisala i ugovor o nenapadanju i sudskom posredovanju sa Rumunijom, nastupajući sa većom sigurnošću. Na taj način je pokazivala da želi prijateljske odnose sa Jugoslavijom, ali i sa ostalim susednim zemljama.

Međutim, i pored navedenih razlika postojali su i međusobni koraci približavanja. A. Koulas navodi da je jugoslovenska vlada čineći "potez dobre volje", pružila ekonomsku pomoć postradalim od zemljotresa u Korintu i Lutrakiju. Dodatno, autor naglašava stvaranje udruženja u obe susedne zemlje, koja su za cilj imala uspostavljenje čvršćih veza između Grčke i Kraljevine SHS. Uopšteno govoreći, obe zemlje izražavale su spremnost za sporazum.¹⁸⁷

Klima u međusobnim odnosima se primetno poboljšala od momenta kada je vlast u Grčkoj ponovo preuzeo Elefterios Venizelos. Jugoslovenska strana je počela da gaji nade o smanjenju italijanskog uticaja na Balkanu, kao i o mogućnosti ostvarenja ustupaka u luci u Solunu

¹⁸⁷ A. Koulas , nav. delo, str. 242

2. Oživljavanje odnosa Kraljevine SHS/ Jugoslavije i Grčke u periodu 1928-1929

Razrešavanje grčko-jugoslovenskih razlika putem potpisivanja protokola u Beogradu u oktobru 1928, kao i ozvaničavanje grčko-jugoslovenskog "Sporazuma o prijateljstvu, izmirenju i arbitraži", od 27-og marta 1929, predstavljali su prelomnu tačku u odnosima Kraljevine SHS/ Jugoslavije i Grčke u hronološkim okvirima koji predstavljaju predmet našeg proučavanja.

Potpisivanje ovih diplomatskih protokola uticalo je na razvoj događaja u prostoru jugoistočne Evrope, a ponovno oživljavanje intenzivnih diplomatskih odnosa između Kraljevine SHS i Grčke dalo je podstrek jednom opštem balkanskom sporazumu u nastupajućem periodu. Naročita pažnja u ovom delu disertacije, pored prikaza i analize procedure potpisivanja Protokola iz oktobra 1928. kao i Sporazuma iz marta 1929, posvećena je spoljnopolitičkim potezima grčkog premijera Venizelosa i njegovom protivljenju kolektivnom balkanskom sporazumu na račun sklapanja bilateralnih ugovora, kao i na promenu njegove politike posle približavanja Italiji. (Grčko-italijanski sporazum je potpisan u septembru 1928)

Razrešavanje odnosa sa Kraljevinom SHS, kao i potpisivanje grčko-italijanskog sporazuma, predstavljali su značajan faktor na kome se zasnivalo obnavljanje grčke pregovaračke moći u balkanskom prostoru.

Umerena izmena grčkog diplomatskog položaja naspram politike Velikih sila, kao direktni rezultat, imala je ublažavanje razlika između Beograda i Atine. Dodatno, ovakvo usklađivanje grčke spoljne politike je za rezultat imalo i obnovu prijateljskih veza sa Turskom.

Potpisivanje grčko-italijanskog sporazuma o prijateljstvu iz 1928, kao i diplomatska veština grčkog premijera, odlučujuće su uticali na pozitivan ishod pregovora sa Kraljevinom SHS i Turskom, doprinoseći na taj način,

pored već pomenutog obnavljanja grčkog diplomatskog uticaja u jugoistočnoj Evropi i izlasku Grčke iz diplomatske izolovanosti u kojoj se nalazila posle neuspeha grčke ekspedicije u Smirni i Maloazijske katastrofe iz 1922.

Takođe, potpisivanje navedenih protokola iz 1928, označilo je početak zlatnog perioda poslednje četvorogodišnje vlade Elefteriosa Venizelosa.

2.1 Tok pregovora i potpisivanje protokola u Beogradu u oktobru 1928.

Poredeći odnose Srbije (Jugoslavije) i Grčke sa odnosima dveju zemalja i njihovih ostalih suseda, D. Korantis (Δ. Κοράντης) karakterisao ih je kao "skoro uvek prijateljske"¹⁸⁸. Međutim, sklapanje "Protokola Politis-Kalfov"¹⁸⁹, pretilo je da sudbinski ugrozi "tradicionalno dobre grčko-jugoslovenske veze".¹⁹⁰

14-og novembra 1924, jugoslovenska vlada je raskinula grčko-srpski "Ugovor o Savezu".¹⁹¹ Opšti stav koji je preovladao, mogao se svesti na tvrdnju da je potpisivanje navedenog protokola između grčke i bugarske vlade predstavljalo neposredan povod za raskid ovog ugovora. Jugoslovenska vlada je smatrala neprihvatljivim odlučivanje o sudbini slavomakedonskog stanovništva isključivo putem dvostranih grčko-bugarskih pregovora.¹⁹²

¹⁸⁸ D. I. Korandis, "Διπλωματική ιστορία της Ευρώπης", ΙΜΧΑ, Θεσ/νικη 1968, str. 375

¹⁸⁹A. Tounda-Fergadi, "Έλληνοβουλγαρικές μειονότητες, Πρωτόκολλο Πολίτη-Καλφώφ 1924-1925", ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1986

(Protokol "Politis-Kalfov" potpisan je 24/09/1924 u Ženevi u okviru 5-og redovnog zasedanja Društva Naroda, a odnosio se na način primene odredbi o pitanjima manjina (Ugovor u Neji-u, 3.deo (27/11/1919), kao i Posebnog sporazuma iz Sevra od 10/08/1920). U skladu sa članovima ovih ugovora Bugarska i Grčka preuzimale su na sebe obavezu o zaštiti svih nacionalnih manjina naseljenih na njihovim teritorijama)

¹⁹⁰ D. I. Korandis, nav. delo, str. 376

¹⁹¹A. Tounda-Fergadi, "Σκέψεις του Ελευθερίου Βενιζέλου για την ελληνική εξωτερική πολιτική", Σύγχρονα θέματα, τεύχος 16, Φεβρουάριος, 1983, Αθήνα, str. 49-64

¹⁹²K. Svolopoulos, "Διευθέτηση των σχέσεων Σερβίας και Ελλάδος, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1928", "Το Βαλκανικών σύμφωνων και ελληνική εξωτερική πολιτική 1928-1934", "Εστία" 1977, str. 133 i A. Tounda-Fergadi, "Ο Ρολος των Μακεδόνων Πληρεξουσίων στην απόριψη του

Suštinski uzrok za ovakav razvoj događaja, treba međutim, potražiti u promeni faktora koji su usloveli potpisivanje grčko-srpskog "Ugovora o Savezu" iz 1913. Teritorijalno proširenje Kraljevine Srbije (od 1918. Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca) dozvoljavalo je vlastima u Beogradu da vrše pritiske na Grčku¹⁹³, koja je u tom trenutku diplomatski bila skoro sasvim izolovana i iznutra oslabljena. Stalno su isticana četiri osnovna jugoslovenska zahteva, koje je Grčka pokušavala da ispuni u želji za ponovnim uspostavljanjem dobrih odnosa sa Kraljevinom SHS. Čineći ustupke shodno svom "potčinjenom" položaju u odnosu na Kraljevinu SHS, grčka strana je razmatrala: 1) ustupanje metoha manastira Hilandar; 2) sklapanje posebnog ugovora po pitanju manjina; 3) uređenje pitanja Slobodne carinske zone u Solunu, kao i 4) razrešenje pitanja načina funkcionisanja železničke linije Đevđelija-Solun.¹⁹⁴

Nepohodno je primetiti, da je na grčko-jugoslovenske odnose u datom momentu, (pre svega na raskid Ugovora o Savezu iz 1913¹⁹⁵) uticala i neizvesna pozicija Kraljevine SHS u balkanskom miljeu, koja je predstavljala direktnu posledicu politike Beograda prema Italiji, podložne neprekidnim izmenama, u skladu sa planovima italijanske politike na Balkanu.¹⁹⁶

Tehnički sporazumi koji su pratili novopotpisani Sporazum između dve zemlje od 17-og avgusta 1926¹⁹⁷, predviđali su proširenje jugoslovenske zone, značajno proširenje jugoslovenskih nadležnosti, kao i utvrđivanje mešovite komisije za kontrolisanje železničke linije Đevđelija-Solun.¹⁹⁸ Međutim, reakcije grčkih političkih krugova na potpisani sporazum, koje su bile u skladu sa nezadovoljstvom i zahtevima javnog mnjenja, uslovile su

Πρωτοκόλλου της Γενεύης από την Ελληνική Εθνοσυνέλευση", Επιστημονική Επετηρίδα Π.Α.Σ.Π.Ε., Αθήνα 1980, str. 598-603

¹⁹³ K. Svolopoulos, nav. delo, str. 134

¹⁹⁴ K. Svolopoulos, "Το Βαλκανικών σύμφωνων και ελληνική εξωτερική πολιτική 1928-1934", Αθήνα 1977, str. 135

¹⁹⁵ A. Koulas, "Οι ελληνογιογκοσλαβικές σχέσεις από το 1923 έως το 1928", Θεσ/νίκη 2007, str. 58-73

¹⁹⁶ D. I. Korandis, "Διπλωματική ιστορία της Ευρώπης" Θεσ/νίκη 1968, str. 136

¹⁹⁷ A. Koulas, nav. delo, str. 170-178

¹⁹⁸ J. Ancel, "Les Balkans face a l'Italie", Paris 1928, str. 96

svrgavanje vlade generala Pangalosa putem vojnog puča Kondilisa¹⁹⁹. Nakon zvanične objave o prestanku važnosti “Pangalosovih sporazuma” na zasedanju grčke Skupštine 25-og avgusta 1927, Marinković je naveo u svom izlaganju Skupštini, da je obavestio Mihalakopouloso, o spremnosti Kraljevine SHS da otpočne pregovore o sklapanju jednog novog sporazuma između dve zemlje.²⁰⁰

Uprkos blagonaklonoj politici vlade Mihalakopulosa i primetnom poboljšanju u klimi grčko-jugoslovenskih odnosa, ali i nasuprot povoljnim reakcijama i prihvatanju politike grčkog premijera u jugoslovenskom javnom mnjenju, vlada u Beogradu nije pokazivala interesovanje za predloge Atine o obnavljanju pregovora.²⁰¹ Međutim, potpisivanje jugoslovensko-francuskog sporazuma, uslovalo je promenu stava zvaničnog Beograda, pa su polovinom oktobra vođeni pregovori o trgovinskom sporazumu između Kraljevine SHS i Grčke, okončani uspehom.²⁰² Krajem oktobra 1927, udružene vođe jugoslovenske opozicije, Radić, Pribičević i Jovanović, uputili su zahtev Marinkoviću za obrazloženje tadašnjeg spoljnopolitičkog položaja zemlje, posebno o njenom odnosu prema Grčkoj i nastavku bilateralnih pregovora²⁰³, na koji je ministar u tom trenutku odbio da odgovori, obećavajući da će dati adekvatno objašnjenje pošto bude proučio navedenu temu.²⁰⁴ Odgovor Marinkovića, koji je usledio nešto kasnije, podstaknut dodatnim interesovanjem Ljubomira Nenadovića, obrazlagao je jugoslovenski stav, upućujući na grčku argumentaciju o narušavanju njene nacionalne prevlasti i

¹⁹⁹ Αρχείο Θεωδώρα Παγκάλου, τόμος β` (1925-1952), Αθήνα 1953, str. 117-118

²⁰⁰ The Times, 24/11/1927 u A. Koulas, nav. delo, str. 212

²⁰¹ A. Koulas, nav. delo, str. 219 (Trenutno raspoloženje jugoslovenske strane, bilo je uslovljeno neizvesnošću paralelno izvođenih jugoslovensko –francuskih pregovora, uspešno okončanih 11/11/1927)

²⁰² Μακεδονικά Νέα, 14/10/1927

²⁰³ GMIP, 1928,7.1/A/5/I/1 (άκρωσ εμπιστευτικό σημείωμα του Β.Παπαδάκη προς τους υπουργούς Εξωτερικών, Οικονομίας και Συγκοινωνίας, 6/10/1927 (Poverljivi dokument Papadakisa ministrima spoljnih poslova, ekonomije i saobraćaja upućivao je na zaključke o nerazrešenim međusobnim pravno-trgovinskim pitanjima prevlasti u oblasti Soluna, prisutnim još od 1923, koja su u slučaju nepravilnog tumačenja, mogla biti iskorišćena u političke svrhe)

²⁰⁴ GMIP, 1927/12/1/2, Πρεσβεία Βελγισιαδίου προς ΥΠΕΞ, 30/10/1927

nerealne grčke zahteve, kao glavne razloge za prekid otpočetih pregovora.²⁰⁵ Potpisivanje grčko-jugoslovenskog sporazuma o trgovini i pomorstvu (2/11/1927)²⁰⁶, u trajanju od jedne godine označio je napredak u međusobnim odnosima. Pozitivna klima nije dugo prevladala²⁰⁷, a početkom decembra 1927. zabeleženi su jugoslovenski izazovi²⁰⁸, koji su samo uvećali zabrinutost grčke strane uslovljavajući zahlađenje u međusobnim diplomatskim kontaktima.

Promenljiv stav Beograda uslovio je nužni zaokret u grčkoj politici i njen pokušaj da pre svega razreši svoje odnose sa Italijom. Ova grčka težnja, međutim, pretila je da dobije različite, neočekivane političke razmere, kao i da bude pogrešno protumačena, naročito od strane tadašnje vlade u Beogradu. Odluka o italijansko-grčko približavanju, bar u svome prvobitnom obliku, bila je potpuno suprotna planovima o grčko-jugoslovenskom zbližavanju.²⁰⁹

Pritisak jugoslovenske strane, iako nije predstavljao jedini odlučujući činilac, presudno je uticao na povoljni razvitak grčko-italijanskih odnosa. Napeta situacija koju je prouzrokovalo nepoverenje između jugoslovenske i italijanske strane, doprinela je povoljnom razvitku pregovora između Atine i Rima tokom prve polovine 1928. godine.²¹⁰

²⁰⁵ Μακεδονικά Νέα, 24/11/1927

²⁰⁶ GMIP, 1927/13/1/2, Πρεσβεία Βελιγραδίου προς ΥΠΕΞ, 10/11/1927 (Navedeni dokument potpisan je od strane jugoslovenskih predstavnika Popovića i Kučića i grčkih izaslanika Mihalakopoulou i Ksidakisa na veliko zadovoljstvo jugoslovenske strane, vidi Vreme, 4/11/1927)

²⁰⁷ GMIP, 1927/12/1/2, Πρεσβεία Βελιγραδίου προς ΥΠΕΞ, 2/12/1927 (Izveštaj Polihronijadisa ukazivao je da jugoslovenska strana nije imala stvarnu nameru za sklapanje ugovora sa Atinom, u strahu da bi mogla izazvati stvaranje jednog italijansko-bugarskog antibloka. Vlada u Beogradu je smatrala, dodatno, da Grčka jedan ovakav savez želi kako bi ga iskoristila kao oružje protiv Bugarske, a navodi Polihronijadisa upućuju i na tendencije jugoslovenske strane za stvaranje srpsko-grčko-bugarskog sporazuma, kao protivargumenta za sklapanje dogovora samo sa Atinom.)

²⁰⁸ GMIP, 1927/30/3/1, Πρεσβεία Βελιγραδίου προς ΥΠΕΞ, 3/12/1927 (1/12/1927, na dan obeležavanja godišnjice stvaranja Kraljevine SHS, predsednik Sokolskog društva uputio je pozdrav potčinjenoj braći u Istri, Grčkoj i Rumuniji)

²⁰⁹ K. Svolopoulos, "Το Βαλκανικόν συμφωνών και ελληνική εξωτερική πολιτική 1928-1934", str. 137-139

²¹⁰ GMIP, 1928, Α` πολιτική, Ελεύθερη Ζώνη Λιμένος Θεσσαλονίκης, Απόψεις Ελλήνων και Γιουγκοσλάβων, Καραπάνος προς Πρεσβείαν Βελιγραδίου. αρ.πρωτοκόλου 9359, Εν Αθήναις τη 23^η Αυγούστου 1928

Postojanje mogućnosti potpisivanja najavljenog grčko-italijanskog ugovora sudbinski je podsticala zabrinutost Beograda, dok je uzrok za odlaganje njegovog formalnog ozvaničenja trebalo potražiti i u strahu predsednika grčke vlade, Mihalakopulosa, da ne dođe u sukob sa diplomatskom osovinom Beograd- Pariz.²¹¹

Ponovno pokretanje celokupnog problema jugoslovensko-grčkih odnosa podstakao je dolazak Elefteriosa Venizelosa na mesto premijera u junu 1928. Kao idejni tvorac grčko-srpskog saveza iz 1913, poklanjao je naročitu pažnju očuvanju prijateljskih odnosa sa severnim susedom Grčke.²¹² Ponovni dolazak Venizelosa na vlast, stvorio je neophodne preduslove za korenito razjašnjavanje diplomatskih suprotnosti sa zvaničnim Beogradom. Kao nepokolebljivi zaštitnik grčko-srpskog saveza, premijer Venizelos je požurio da objavi predstojeći sporazum sa Italijom, kako u Parizu i u Londonu, tako i u Beogradu, potvrđujući da sklapanje pomenutog sporazuma apsolutno nije upravljeno protiv Kraljevine SHS. Paralelno, posredno utičući na pisanje međunarodne štampe, ali i posredstvom međunarodnih diplomatskih puteva, neprestano je podvlačio čvrstu nameru Atine da ponovo uspostavi klimu poverenja i prijateljstva sa susednom Kraljevinom SHS. U navedenom momentu, on je odbacio predlog o sklapanju grčko-italijanskog saveza, izražavajući nemogućnost da sledi politiku koja bi mogla biti shvaćena kao neprijateljska prema jugoslovenskoj strani. Stav grčkog premijera upućivao je na stabilizovanje odnosa Atine i Beograda putem potpisivanja jednog sporazuma o nenapadanju, isključujući, međutim, mogućnost potpisivanja dvostranog grčko-jugoslovenskog saveza. Besprekoran stav Venizelosa prema Beogradu, ipak nije sprečio potpisivanje grčko-italijanskog Sporazuma od 23-

²¹¹GMIP, 1928, Α` πολιτική, Ελεύθερη Ζώνη Λιμένος Θεσσαλονίκης, Απόψεις Ελλήνων και Γιουγκοσλάβων, Πολυχρονιάδης προς Μιχαλακάπουλον, αριθ. 764, Βελιγράδιον 4 Ιουνίου 1928, GMIP, 1928, Α` πολιτική, Ελεύθερη Ζώνη Λιμένος Θεσσαλονίκης, Απόψεις Ελλήνων και Γιουγκοσλάβων, Πολίτης προς Μιχαλακόπουλον, αριθ. Πρωτ. 2201, Παρίσιον 20 Ιουνίου 1928, GMIP, 1928, Α` πολιτική, Ελεύθερη Ζώνη Λιμένος Θεσσαλονίκης, Απόψεις Ελλήνων και Γιουγκοσλάβων, Κακλαμάνος προς Υπουργείο των Εξωτερικών, αριθ. 9822 Νο 2263, Λονδίνον 23/8/1928

²¹²K. Svolopoulos, "Το Βαλκανικόν σύμφωνον και ελληνική εξωτερική πολιτική 1928-1934", Αθήνα 1977, str. 133-135

eg septembra, putem koga je Italija značajno ojačala svoj uticaj u balkanskom prostoru, upravo na račun Jugoslavije.²¹³

Inicijative za uređenje odnosa između Kraljevine SHS i Grčke, pre svega stav Francuske, jednog od odlučujućih činilaca za uspešno ostvarivanje procedure potpisivanja protokola između dva suseda, detaljno je pratila štampa ovog perioda, kao i prepiska između grčkih i srpskih diplomatskih predstavnika u Parizu i Beogradu. Reakcije francuske vlade na glasine o potpisivanju grčko-italijanskog sporazuma, zvanično su bile iskazane uverenjem francuskog premijera i ministra spoljnih poslova Brijana, posle razgovora koje je imao sa Marinkovićem, da potencijalno potpisivanje ovakvog sporazuma neće uticati na grčko-jugoslovenske pregovore o usklađivanju međusobnih odnosa.²¹⁴ Značajan činilac koji je, dodatno trebalo da ukaže na pozitivno raspoloženje obe susedne zemlje, na njihovo diplomatsko približenje, kao i na obostrani pokušaj razrešavanja pitanja koja su ih razdvajala, predstavljalo je osnivanje grčko-jugoslovenskog Sindikata u Solunu, u periodu koji je neposredno prethodio potpisivanju konačnog sporazuma. Statut novoosnovanog grčko-jugoslovenskog sindikata u Solunu, uređivao je trgovinske odnose Kraljevine SHS i Grčke i utvrđivao njihove obaveze po pitanju Slobodne carinske zone u Solunu.²¹⁵ Srdačnu manifestaciju grčko-jugoslovenskih odnosa u Privrednoj komori u Solunu prilikom osnivanja Sindikata, komentarisao je francuski list "Le Progress". Prenoseći mišljenje Mavrokordatos, da je osnivanje jedne takve komisije moglo značajano da ojača prijateljske, ali i trgovinske odnose dveju susednih zemalja, list je paralelno iznosio i stav Nastasijevića, predstavnika jugoslovenske strane, koji je delio mišljenje grčkog predstavnika.²¹⁶ Solunski list "Makedonija", pišući povodom osnivanja Grčko-jugoslovenskog sindikata, pored prikaza teške unutrašnje situacije u

²¹³ K. Svolopoulos, nav. delo, str. 137-139

²¹⁴ GMIP, 1928, 15.2, Ελληνοσερβικές σχέσεις, Ελεύθερη Ζώνη Θεσσαλονίκης, Απόψεις επί των Πρωτοκόλλων, Αρ.πρωτ. 77, Προς το Μιχαλακόπουλο, Παρίσι οι 10 Ιανουαρίου 1928

²¹⁵ GMIP, 1928, 15.4, Ελληνοσερβικός Σύνδεσμος Φιλίας, Commission Nationale Hellenique de cooperation intellectuelle de la societe des nations, Athenes 10/04/1928

²¹⁶ GMIP, 1928, 15.4, Ελληνοσερβικός Σύνδεσμος Φιλίας, "Le Progress", "Cordiale Manifestation Greco-Serbe", 4/09/1928

Jugoslaviji²¹⁷ posle ubistva u Skupštini i reakcija hrvatske strane ("čije ponašanje ne uliva poverenje posle žalosnog događaja"), izražavao je nadu da će njegovo osnivanje uspeti da izmeni ponašanje narodne mase koja je nadahnuta "filologijom, pisanjem štampe i poezijom" i da će "doprineti postizanju suštinskih rezultata u poboljšanju odnosa dveju zemalja." Osvrt na različite ekonomske interese dveju zemalja, kao i uverenje o suštinskoj izmeni jugoslovenskog stava prema Grčkoj u posleratnom periodu, članak je okončavao ubeđenjem da će grčko- jugoslovenski sindikat uspeti da ukloni nepoverenje i da preokrene postojeće neprijateljsko raspoloženje u odnosima dveju susednih zemalja.²¹⁸ "Journal de Geneve", takođe je izveštavao o aktuelnoj grčko-jugoslovenskoj situaciji, naglašavajući pri tom ustupke Grčke prema Kraljevini SHS.²¹⁹

Potvrdu pozitivnih kretanja na osovini Atina-Beograd pruža članak "Balkanski slučaj", lista "Le Progress", prenoseći izjave jugoslovenskog ministra inostranih poslova, Marinkovića, povodom aktuelnih spoljopolitičkih tema. Izražavajući pozitivno raspoloženje jugoslovenske strane za potpisivanje jednog sporazuma sa Grčkom, koji bi uredio sva postojeća pitanja, (pre svega ekonomske razlike), ministar je naglašavao tehničke poteškoće u izvođenju pregovora (pitanje slavomakedonskog stanovništva i njihov stav pre svega)²²⁰. Izražavajući, ipak, blagonakloni stav Beograda prema svom južnom susedu, navodio je da: "potpisivanje jednog

²¹⁷GMIP,1928, Α`πολιτική, Ελεύθερη Ζώνη Λιμένος Θεσσαλονίκης, Απόψεις Ελλήνων και Γιουγκοσλάβων, Πολίτης προς Καραπάνον, αριθ. Πρωτ. 2875, Παρίσι 7 τη Αυγούστου 1928

²¹⁸GMIP,1928, 15.4, Ελληνοσερβικός Σύνδεσμος Φιλίας, "Μακεδονία", 10/09/28, "Σύνδεσμοι και πραγματικότητα"

²¹⁹GMIP,1928, 14.1, Ελληνοσερβικά κείμενα, Α πολιτική Α/5/1, Καραπάνος προς ΥΠΕΞ, Γενεύη 10/09/1928

²²⁰GMIP,1928, Α`πολιτική, Ελεύθερη Ζώνη Λιμένος Θεσσαλονίκης, Απόψεις Ελλήνων και Γιουγκοσλάβων, Πολίτης προς Καραπάνον, αριθ. Πρωτ. 2875, Παρίσι 7 τη Αυγούστου 1928 ("Politika koju je Jugoslavija primenjivala prema Grčkoj, a koja je zvanično težila usaglašavanju sa nama, sistematično je izbegavala ostvarivanje odavno izraženih tendencija, pisao je Politis Karapanosu").

grčko-italijanskog sporazuma ne bi trebalo da predstavlja prepreku za uspešno okončavanje odgovarajućih grčko- jugoslovenskih pregovora.“²²¹

Press biro iz Soluna, prenoseći detalje razgovora Mavrokordatosa i generalnog konzula Kraljevine SHS, Nastasijevića, naglašavao je neophodnost “ izmene u jugoslovenskoj politici naspram Grčke”, pozitivno ocenjujući inicijativu za osnivanje grčko- jugoslovenskog sindikata u Solunu.²²² Međutim, entuzijazam izražen pri njegovom osnivanju, prema rečima direktora biroa, bio je " jednostran, iz razloga što je stav jugoslovenskih vlasti dijametralno različit od stava jugoslovenskog stanovništva prema Grcima“.²²³

Analiza uslovljenosti grčko-jugoslovenskih odnosa stanjem na međunarodnoj sceni, nužno je nametnula i ocenu odnosa Grčke i Francuske početkom 1928. Značajno je da se ukaže na zabrinutost francuske strane koju je prouzrokovao grčko-italijanski sporazum, kao i na taj način nastalu neravnotežu unutar sistema francuskih savezništava u Istočnoj Evropi. U periodu između dva rata grčko-francuski odnosi došli su na probu u uslovima nove međunarodne stvarnosti, koju je određivao stav Quai d`Orsay. Diplomatska komunikacija između dve zemlje svoju najtežu fazu je prolazila upravo tokom prve polovine 1928.²²⁴ Razlozi za prevladavanje pomenute atmosfere, nalazili su se u isplati ratnih reparacija i grčko-italijanskom približavanju, ali i u podršci koju je Italija pružala jugoslovenskim zahtevima naspram Grčke. Uistinu, od opovrgavanja grčko-srpskog saveza iz 1913, Quai d`Orsay je uporno težio ponovnom zbližavanju Grčke i Srbije. Ponovni dolazak Venizelosa na vlast pružao je mogućnost za korenitu izmenu u odnosima Francuske i Grčke, kao i

²²¹GMIP,1928,15.2, Ελληνοσερβικές σχέσεις, Ελεύθερη ζώνη Θεσσαλονίκης, Απόψεις επί των Πρωτοκόλλων, Le Progress 10/09/1928, "Βαλκανικές υποθέσεις", "Declarations de M. Marinkovitch sur la relation entre la Yougoslavie et la Grece"

²²²GMIP,1928,15.4, Ελληνοσερβικός Σύνδεσμος Φιλίας, Γραφείο Τύπου Θεσσαλονίκης, Αρ.πρωτ. 3911/27460, Εν Αθήναις 12/09/1928

²²³GMIP,1928,15.4, Ελληνοσερβικός Σύνδεσμος Φιλίας, Γραφείο Τύπου Θεσσαλονίκης προς ΥΠΕΞ, Εν Αθήναις τη 18 Σεπτεμβρίου του 1928

²²⁴ GMIP, 1928, Α` πολιτική, Ελεύθερη Ζώνη Λιμένος Θεσσαλονίκης, Απόψεις Ελλήνων και Γιουγκοσλάβων, Πολυχρονιάδης προς Μιχαλακάπουλον, αριθ.764, Βελιγράδιον 4 Ιουνίου 1928

nadu da će njegovo prisustvo doprineti u učvršćivanju mira u jugoistočnoj Evropi i brzom obnavljanju grčko- jugoslovenskih prijateljskih veza.²²⁵

Jugoslovenski izvori, takođe su ukazivali na značaj dugoročnih grčko- jugoslovenskih pregovora za Quai d`Orsay, naglašavajući da je u januaru 1928, buduće diplomatsko razrešenje odnosa dveju susednih zemalja bilo najznačajnije pitanje koje je interesovalo francusko ministarstvo inostranih poslova. Francuski diplomatski predstavnik Dar je preklinjao Marinkovića da nastavi sa pregovorima sa Grčkom, tvrdeći da će ovakav sporazum ojačati položaj Jugoslavije u njenim pregovorima sa Italijom.²²⁶ Francuska je insistirala da se razreši pitanje Soluna, kako bi se obezbedilo jugoslovensko snabdevanja tokom rata, ali i kako Grčka ne bi našla utočište u Musolinijevom "timu". Grčka, baš kao i Jugoslavija, malo su pažnje obraćale na savete Francuske. Objašnjavajući ovu kriznu situaciju, V. Vinaver, naveo je posetu Mihalakopulosa Musoliniju, citirajući pretnju grčkog izaslanika italijanskom izaslaniku Arlotti: " Ako sada uspostavite savezništvo sa Turskom, ja ću sklopiti jedan protokol sa Jugoslavijom".²²⁷ Jugoslovenski izvori isticali su značaj ponovnog dolaska Venizelosa na vlast, a jugoslovenski predstavnici u Ženevi su govorili da će "lisica sa Krita znati da izvede manevar i sa Italijom i sa Jugoslavijom", naglašavajući da "Venizelos nije postao pion Musolinija, već naprotiv, Musolinija je iskoristio skoro kao svog piona da bi smirio Jugoslaviju".²²⁸

Intervencija jugoslovenskog kralja Aleksandra, značajno je doprinela obnavljanju pregovaračkih kontakata između Atine i Beograda.²²⁹ Tako je,

²²⁵K. Svolopoulos, "Το Βαλκανικόν σύμφωνον και ελληνική εξωτερική πολιτική 1928-1934", "Εστία" 1977, Παράρτημα- Διευθέτηση των σχέσεων Σερβίας και Ελλάδος, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1928, σελ. 143-145, K. Svolopoulos, "Η Ελληνική εξωτερική πολιτική μετά τη Συνθήκη της Λοζάννης", Θεσσαλονίκη 1977, (α) Η ενόχουσις των φιλικών σχέσεων με τους βαλκανικούς γείτονας, β) η σόναυσις του ελληνογιουγκοσλαβικού πρωτοκόλλου), str. 117

²²⁶ V. Vinaver, Jugoslavija i Francuska između dva rata, ISI, Beograd 1985, str. 134

²²⁷ V. Vinaver, nav. delo, str. 135

²²⁸ V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str. 135

²²⁹ A.B., 331, Πολίτης προς Βενιζέλον, 24/08/1928 (Izveštaj upućuje na uticaj Quai d`Orsay na onakvu inicijativu kralja Aleksandra), GMIP, 1928, A` πολιτική, Ελεύθερη Ζώνη Λιμένος Θεσσαλονίκης, Απόψεις Ελλήνων και Γιουγκοσλάβων, Πολίτης προς Υπουργείο Εξωτερικών, Αριθ.Πρωτ.11 475, Νο 3689, Παρίσιοι 16/10/1928 (U ovom izveštaju Politis je prenosio

trećeg septembra, u Ženevi, objavljen početak pregovora između ministara spoljnih poslova obe zemlje, Karapanosa i Marinkovića. Nepokolebljivost predstavnika Kraljevine SHS i Grčke, ali i njihova istrajnost u ostvarivanju postavljenih ciljeva nisu dozvoljavali pozitivan razvoj pregovora. Quai d`Orsay je podsticao i naglašavao putem svog izaslanika u Beogradu korist Kraljevine SHS da nastavi sa pregovaračkim dijalogom i savetovao da se ne obeshrabruje pozitivno raspoloženje u Atini.²³⁰

Kako bi preokrenuo nezadovoljstvo i zabrinutost Francuske, Elefterios Venizelos je pristupio jednoj veoma retkoj egzibiciji svoje diplomatske veštine, obaveštavajući francusku stranu o toku pregovora sa italijanskom vladom. Konvencionalna forma grčko-italijanskog sporazuma izazivala je neposrednu rezervisanost Pariza, međutim, njen suštinski politički sadržaj, primenjivan u praksi, nije mogao predstavljati izvor zabrinutosti za francuske diplomatske krugove. Pokušaj Venizelosa da ostvari delimično prilagođavanje grčke spoljne politike, a da ne naruši pri tom sistem tradicionalno čvrstih veza saradnje i uzajamne podrške sa Francuskom i Velikom Britanijom pokazao se kao uspešan. Štaviše, uspeo je da iskoristi italijansku podršku kao argument u ublažavanju grčko- jugoslovenskih razlika, koje su predstavljale glavni predmet zabrinutosti i prepreku težnjama Quai d`Orsay u prostoru istočne Evrope.

Razmatrajući osnovne negativne preduslove za potpisivanje jednog sporazuma sa Kraljevinom SHS, tokom svojih razgovora sa Quai d`Orsay, kao i u svojim pregovorima sa jugoslovenskim predstavnicima (Marinkovićem i Spalajkovićem), navodeći kao najvažnije nerealne jugoslovenske zahteve,

uverenje Ph. Berthelot-a o isključivoj zasluzi Venizelosa za obnavljanje pregovaračkih kontakata Atine i Beograda, dok je sam Venizelos u svom izveštaju o toku pregovora u Beogradu naglašavao doprinos kralja Aleksandra povoljnom razvitku jugoslovensko-grčkih pregovora) (vidi u GMIP, 1928 Κατάταξη 36.2, Καταγγελία Ελληνοσερβικής Συμμαχίας-Παραπομπή Πάγκαλου στην Κοινοβουλευτική ανακριτική επιτροπή (Παλιό θέμα) Α/19, Συνομιλίες Βενιζέλου στο Βελιγράδιον 9, 10, 11/10/1928 (Memorandum Venizelosa o pregovorima u Beogradu)

²³⁰A.B.,51, Συνομιλίες εν Παρισίοις, 26, 28 και 29 Σεπτεμβρίου i GMIP, 1928, Α` πολιτική, Ελευθερη Ζώνη Λιμένος Θεσσαλονίκης, Απόψεις Ελλήνων και Γιουγκοσλάβων, αρ. 2875, Πολίτης προς Καραπάνον, Παρίσιοι τη 7 Αυγούστου 1928

dodao je da je sklapanje jednog takvog sporazuma bilo nemoguće posle potpisivanja grčko-italijanskog sporazuma i da bi najverovatnije izazvalo ozbiljne posledice na veze Grčke i Italije, a takođe, da između Kraljevine SHS i Grčke ne postoji pitanje razlika u detaljima, već da su te razlike suštinske.²³¹

U nastavku, kompromisno raspoloženje jugoslovenskih predstavnika, nametnuto od strane države i pruzrokovano mnogobrojnim činocima, dozvolilo je povoljan nastavak pregovora. Unutrašnja kriza u Jugoslaviji (posle ubistva hrvatskih vođa 20-og juna 1928, a koja je probudila nade Italije u mogući rascep Jugoslavije), podstakla je vladu da preduzme jednu diplomatsku inicijativu koja je bila primerena javnom mnjenju i osmišljena da izazove pozitivan odjek. Potpuno povlačenje Beograda pred grčkim stavovima bilo bi sumnjivo da nije bilo odlučujuće inicijative francuskog diplomatskog sistema, kao i direktne jugoslovenske zavisnosti od njega.²³²

Marinković je 29-og septembra pregovarao sa premijerom Venizelosom povodom novog sporazuma. Venizelos je prihvatao potpisivanje jednog protokola u slučaju da se Bugarska ili neka od velikih sila okrenu protiv balkanskog sistema, a koji Marinković nije prihvatao. Jugoslovenski predstavnik je na ovaj način bio primoran da se "cenjka", koristeći francusko posredovanje. Paralelno, Venizelos je 23-eg septembra u Rimu potpisao grčko-italijanski sporazum o prijateljstvu i neutralnosti, nastavio svoj put prema Parizu, gde je podneo raport o svojoj politici "prema Rimu i Beogradu", a zatim se 9-og oktobra uputio prema Beogradu da bi nastavio svoje pregovore sa Marinkovićem.²³³

Drugog oktobra, jedan novi razgovor Marinkovića sa Venizelosom ukazivao je na mogućnost sklapanja ugovora o prijateljstvu i posredovanju između Grčke i Kraljevine SHS, koji se ne bi suštinski razlikovao od grčko-italijanskog sporazuma. Objavljivanje uslova sadržanih u prvoj verziji sporazuma,

²³¹ A.B.,51, Συνομιλίες εν Παρισίοις, 26,28 και 29 Σεπτεμβρίου του 1928

²³² V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str. 148

²³³ V. Vinaver, nav. delo, str. 147

zapretilo je da izazove ozbiljne razmirice u većem delu jugoslovenskog javnog mnjenja. Osnovni uzrok nezadovoljstva, ležao je, ne toliko u načinu razrešavanja razlika po pitanju Soluna, već je to bio politički smisao sporazuma. Glavno pitanje jugoslovenske strane je bilo u osiguravanju jednog sporazuma obostranih garancija protiv mogućeg napada Bugarske kao saveznika neke treće strane, najverovatnije Italije. Sa druge strane, Venizelos je insistirao na potpisivanju jednostavnog sporazuma o prijateljstvu, koji je bio sličan onom potpisanom sa Italijom.²³⁴

Pažljivo prateći odjeke nove grčke spoljne politike, grčki diplomatski predstavnici detaljno su izveštavali o odjecima Venizelosoze diplomatije na Balkanu. Prenoseći stav rumunskog press biroa o odnosu Venizelosa naspram Italije, kao i sagledavanje njegove balkanske vizije, koja se pored Kraljevine SHS, odnosila i na Rumuniju, list "Virtoul" je naglašavao da grčki premijer nije bio pristalica "balkanskog Lokarna" i da je ovaj slučaj smatrao pitanjem budućnosti. Naročito je isticana uporna zainteresovanost Pariza za značenje sporazuma između Grčke i Italije.²³⁵

Nekoliko dana pre potpisivanja Protokola u Beogradu, jedan zvaničan dokument upućen iz Poslanstva Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca u Atini, na ime Kalapotakisa, direktora press- biroa u Atini, u izvesnoj meri potvrdio je oklevanje Beograda, prenoseći stavove Marinkovića, ministra inostranih poslova Kraljevine SHS, povodom sklapanja predstojećeg grčko-jugoslovenskog saveza.²³⁶

Uprkos nedefinisanosti zvaničnog jugoslovenskog stava, 9-og oktobra 1928, premijer Grčke stigao je u Beograd, povodom konačnih pregovora i potpisivanja protokola. Beogradska štampa (listovi "Samouprava",

²³⁴GMIP,1928,15.2, Ελληνοσερβικές σχέσεις, Ελεύθερη Ζώνη Θεσσαλονίκης, Η Επιτροπεία Ελευθέρας Ζώνης Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1/10/1928

²³⁵GMIP,1928,14.1., Ελληνοσερβικά κείμενα Α/5/1, Ελληνική Πρεσβεία προς ΥΠΕΞ, Βουκουρέστι, 1/10/1928

²³⁶GMIP,1928,14.1, Ελληνοσερβικά κείμενα, Α πολιτική Α/5/1, Legation du Royaume des SCS, Athenes 4/10/1928

"Trgovinski glasnik", "Vreme") prikazivali su dolazak grčkog premijera kao jedan prijatan i događaj od istorijskog značaja.²³⁷

Pregovorima koji su odvijali u Beogradu tokom 9,10. i 11. oktobra, pretilo je međutim, da dođu u bezizlaznu situaciju. Početni dogovor Venizelos-Marinković, spašen je samo zahvaljujući odlučnoj reakciji kralja Aleksandra.²³⁸ Stav jugoslovenskog vladara može se objasniti ne samo iskrenim kompromisnim raspoloženjem Nj.V. Kralja, već i upornim francuskim preporukama.²³⁹ Tok kriznih pregovora u Beogradu, opisan u jednom opširnom memorandumu, izložio je lično grčki premijer.²⁴⁰ Marinković, posle potpisivanja grčko-italijanskog sporazuma nije imao drugi izbor i bio je primoran da napravi kompromis sa zahtevima Francuske. Venizelos je "izmanevrisao" Marinkovića, pošto je sporazum sadržao i članak o neutralnosti Grčke. Grčka je na taj način ostajala neutralna u slučaju bilo kakvog napada protiv Jugoslavije. Po želji Francuske, Venizelos se zakleo da ništa prikriveno nije postojalo u ugovoru sa Musolinijem, kao i da je kralj Aleksandar zvanično izjavio da nema nikakvih pretenzija prema Solunu. Venizelos je izrazio najveću zahvalnost Parizu, dok je Marinković bio primoran da ostane zadovoljan jednim sporazumom koji nije podrazumevao ni kontrolu železničke pruge, niti tranzitnu trgovinu oružjem.²⁴¹

Kompromisno raspoloženje jugoslovenskih predstavnika, koje je u suštini dozvoljavalo povoljan razvitak pregovora, bilo je podstaknuto od strane političkog vrha države kao posledica brojnih činilaca. Što se tiče unutrašnje političke situacije, rukovodeći krugovi, kao i jugoslovensko javno mnjenje,

²³⁷GMIP,1928,15.2,Ελληνοσερβικές σχέσεις, Ελεύθερη Ζώνη Θεσσαλονίκης, απόψεις επί των πρωτοκόλλων, 9 octobre, le press du Belgrade

²³⁸Μακεδονία, "Ανάλυσης των σπουδαιότερων σημείων της συμφωνίας μετά της Σερβίας, Διαμετακομιστικών εμπορίων, Η Ζώνη, Η ακτοπλοία, οι σιδηροδρόμοι. Ο βασιλεύς Αλέξανδρος ηξήρωσε να μη φύγει ο Βενιζέλος ωρίς την συμφωνίαν ", 13/10/1928, str. 4

²³⁹K. Svolopoulos, Το Βαλκανικών σύμφωνων και ελληνική εξωτερική πολιτική 1928-1934", "Εστία" 1977, str. 165, K. Svolopoulos, Η Ελληνική εξωτερική πολιτική μετά τη Συνθήκη της Λοζάννης, Θεσσαλονίκη 1977, str. 132

²⁴⁰GMIP,1928,36.2, Καταγγελία ελληνοσερβικής συμμαχίας, παραπομπή Παγκάλου στην κοινοβουλευτική επιτροπή, Συνομιλίες Βενιζέλου, Βελιγράδιον 9, 10 και 11 Οκτωβρίου 1928

²⁴¹V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str. 147

posle potpisivanja grčko-italijanskog sporazuma, bili su savladani osećanjem da je Kraljevini SHS pretilo da se okruži jednim izolacionim obručem. Potpisivanjem grčko-italijanskog sporazuma, Grčka se priključila zemljama koje su održavale izuzetno bliske odnose sa Italijom (to su već bile učinile Mađarska i Bugarska). Njihov strah je bio pojačan činjenicom da i pored otvorene diplomatije Venizelosa nisu bili uvereni da se iza potpisivanja grčko-italijanskog protokola ne krije neka skrivena obaveza. Paralelno, pritisak poslovnih i ekonomskih krugova, odlučno je podsticao jugoslovensku vladu na jedno kompromisno uređivanje razlika sa Grčkom. Ublažavanje ovih razlika, kao i uređivanje razlika sa preostalim susedima, bilo je postavljeno kao preduslov od zapadnoevropskih ekonomskih i političkih krugova za odobravanje jednog novog spoljnog zajma. Dodatno, unutrašnja politička kriza u Jugoslaviji podstakla je vladu na ovakvu diplomatsku inicijativu koja je trebalo da proizvede pozitivan odjek u javnom mnjenju. Naročito je Marinković, u ovakvom nastupu jugoslovenske strane, tragao za mogućnošću jačanja svoje lične pozicije.²⁴²

Konačno usaglašavanje stavova grčke i jugoslovenske vlade potvrđeno je putem Protokola od 11-og oktobra. Ovaj Protokol ne samo da je razjasnio postojeće nesuglasice (način funkcionisanja Slobodne zone u Solunu i železničke linije Solun-Devđelija), ozvnačivši tako obnavljanje prijateljskih odnosa između Beograda i Atine, već je i otvorio put za potpisivanje protokola od 17-og marta 1929, putem kojih je bila regulisana tranziciona trgovina preko Soluna, kao i prema "Sporazumu prijateljstva, pomirenja i arbitraže" od 27-og marta 1929.

Prema tvrdnji D. I. Korandisa, ova dva protokola potpisana u Beogradu, razrešavala su glavne razlike između dve zemlje. Prvi protokol je predviđao da će pregovori između dveju zemalja biti podržani grčkim predlozima od 1-og juna 1926. i da će biti rešena aktuelna pitanja: a) da će jugoslovenska zona

²⁴²V. Vinaver, nav. delo, str. 128, K. Svolopoulos, "Η Ελληνική εξωτερική πολιτική μετά τη Συνθήκη της Λοζάννης", Θεσσαλονίκη 1977, str. 132-136

u Solunu biti korišćena samo za transport robe prema i iz Jugoslavije, a ne od neke treće strane ili prema nekim trećim zemljama; b) da će brodovi koji se koriste u jugoslovenskoj slobodnoj zoni, prethodno biti podvrgnuti higijenskoj kontroli od strane grčkih vlasti i g) da se u jugoslovenskoj zoni zabranjuje industrijalizacija uvezene robe. Putem drugog protokola, bilo je određeno da će u slučaju iskazivanja žalbi od strane Kraljevine SHS, a koje bi se ticale funkcionisanja železničke linije Đevđelija-Solun, one bile prosleđivane na ocenu ličnosti odabrane od strane obe vlade.²⁴³

Razrešavanje grčko-jugoslovenskih razlika odlučno je doprinelo širenju saradnje u pravcu ostvarivanja mira u jugoistočnoj Evropi i ohrabrivalo je kretanje prema opštem balkanskom sporazumu. Uravnoteženje tendencija unutar balkanskog prostora, kao i verno prilagođavanje duhu Društva Naroda, predstavljali su pozitivan doprinos u procesu ostvarivanja opšteg mira. Što se Venizelosa tiče, odgovarajuća primena njegovih diplomatskih veza sa Rimom, sa Parizom, kao i sa Londonom, pružali su mu sredstvo da slomi nepristupačnost Beograda.²⁴⁴

Potpisivanje Protokola od 11-og oktobra je predstavljalo značajan uspeh za grčku diplomatiju. Zahvaljujući pre svega, velikom diplomatskom iskustvu grčkog premijera, uspešno su bili povezani grčko- jugoslovenski dijalog i njegova šira evropska politika. Kao nosilac novog duha otvorene diplomatije uspeo je da poveže zaokret prema Italiji, potvrdu prijateljstva prema Francuskoj i Velikoj Britaniji, kao i obnavljanje grčko- jugoslovenskih veza, na osnovi ravnopravnosti i međusobnog poštovanja.²⁴⁵

²⁴³D. I. Korandis, "Διπλωματική ιστορία της Ευρώπης", Θεσ/νικί 1968, str. 379

²⁴⁴K. Svolopoulos, "Το Βαλκανικόν συμφωνών και ελληνική εξωτερική πολιτική 1928-1934", Εστία 1977, str. 166, K. Svolopoulos, "Η ενύσχυσις των φιλικών σχέσεων με τους βαλκανικούς γείτονας: Η σύναψις του ελληνογιοσλαβικού πρωτοκόλλου", Η Ελληνική εξωτερική πολιτική μετά τη Συνθήκη της Λοζάννης, Θεσσαλονίκη 1977, str. 144

²⁴⁵K. Svolopoulos, "Το Βαλκανικόν συμφωνών και ελληνική εξωτερική πολιτική 1928-1934", Εστία 1977, str. 167

Takođe, potpisivanje grčko-jugoslovenskih protokola je izazvalo višestruke reakcije i razgovore, o kojima svedoče novine, kao i diplomatska prepiska odmah posle perioda uređivanja odnosa u Beogradu.

U prilog navedenoj činjenici, navodimo izveštaj Polihronijadisa grčkom MIP-u, povodom potpisivanja protokola, koji naglašava značajne tačke kao što su:

- 1) Ograničavanje jugoslovenske zone isključivo na opsluživanje jugoslovenske trgovine;
- 2) Obaveza teretnih brodova da pri prolasku kroz jugoslovensku zonu prilažu prethodno overena dokumenta od strane grčkih vlasti;
- 3) Postavljanje stanice u ovoj zoni 4) pitanje državljanstva monaha manastira Hilandar,

koji je prvobitno predstavljao osnov intenzivnih reagovanja na mogućnost ponovnog ozvaničenja saradnje dve susedne zemlje. Kraljevina SHS, koja je kao jedinu obavezu preuzela na sebe tranzitnu trgovinu robom koja je bila namenjena Grčkoj, sa druge strane je postavljala mnogo zahteva koji su nailazili na otpor Grka.(sopstvena železnička linija unutar zone, srpsko državljanstvo za monahe na Hilandaru, pitanje osporavanog državljanstva). Ti zahtevi su na kraju napušteni, prenosio je grčki predstavnik u Beogradu.²⁴⁶

"Le messenger d` Athenes", kao potvrdu ublaženog stava Beograda, prenosio je pisanje jugoslovenske štampe. Opisujući susret zastupnika ministra inostranih poslova Kraljevine SHS , Šumenkovića, sa ministrima SAD-a, Rumunije i Velike Britanije, tokom kojeg je objavio potpisivanje protokola sa gospodinom Venizelosom od 9,10. i 11. oktobra, izjavio je da je njegova želja bila da se obnovi tradicionalno prijateljstvo sa Grčkom, kao i da se ponovo uspostavi mir na Balkanskom poluostrvu. List je naglašavao da je sporazum potpisan na čvrstoj osnovi koja obezbeđuje "jedno trajno i korisno prijateljstvo". Drugi članak iste novine prenosio je izjave koje je dao Venizelos posle svog povratka u zemlju, jedan opširan izveštaj o potpisanom protokolu,

²⁴⁶GMIP, 1928,15.2, Ελληνοσερβικές σχέσεις, Ελευθέρη Ζώνη Θεσσαλονίκης, απόψεις επί των πρωτοκόλλων, 13/10/1928

kao i sličnost grčko- jugoslovenskog protokola mogućeg trajanja i do 5 godina, sa nedavno potpisanim grčko-italijanskim protokolom.²⁴⁷

Italijanski list "Tribuna", navodeći činjenice o sklopljenom sporazumu između Atine i Beograda, potpisivanje Sporazuma opisivao je kao uspeh Grčke. Vrednost ugovora, prema pisanju lista, bila je u tome što je uspeo da neutrališe jugoslovenske zahteve koji su ugrožavali grčka prava, koje su međutim, "Pangalosozi ugovori" odobravali. Postojeći sporazum u potpunosti je bio primeren novoj grčkoj spoljnoj politici, koja je prema pisanju članka, uspela da stvori osnove za potpis Sporazuma sa Italijom. Ova politika, trebalo je da bude krunisana budućim potpisivanjem ugovora sa Bugarskom i Turskom. Pisac članka optuživao je jugoslovensku politiku, koja je u saradnji sa Francuskom pokušala da Grčku privuče ka jednom antiitalijanskom bloku.²⁴⁸

Grčki listovi: "Fos", "Tahidromos" i "Makedonija ", naročito su analizirali izjave Caldarisa povodom potpisanog grčko - jugoslovenskog sporazuma. Isti je izbegavao da bude jasan u prognozi budućih diplomatskih dešavanja na relaciji Atina- Beograd, navodeći samo sledeće:" Nemam u vidu samo uslove pod kojima će biti potpisan sporazum saradnje i prijateljstva sa Srbima, Hrvatima i Slovencima. Ne želim da iznosim sud po pitanju spoljne politike, pre nego što budem imao precizan uvid u stanje. Jedino što sam u mogućnosti da kažem jeste, da među svim narodima prevladava težnja za mirom posle nesreća velikog rata. Sa tim se grčki narod ne slaže u potpunosti. Sa opštim mišljenjem naroda slagala se i grčka vlada, a Ekumenski patrijarhat je težio da bude na usluzi politici mira, u naročitom cilju da se regulišu bitna pitanja sa Jugoslavijom, što je bio neophodan preduslov kako su stvari nalagale".²⁴⁹

²⁴⁷Le messenger d`Athenes, "Les dernieres Nouvelles, L`accord Greco-serbe et les Puissances, M.Venizelos rentre ce matin a Athenes, les declarations qu`il faites dans la nuit a Salonique", 13/10/1928

²⁴⁸GMIP, 1928 Ελληνοσερβικά κείμενα, Απολιτική Α/5/1, Legation de la Republique Hellenique en Italie προς ΥΠΕΞ, 14/10/1928, Αρ. πρωτ 1627

²⁴⁹GMIP, 1928 Ελληνοσερβικά κείμενα, Α`πολιτική Α/5/1, "Φως", "Μακεδονία", "Ταχυδρόμος", 14/10/1928

Članak novina "Neue freie presse" analizirao je boravak Venizelosa u Beogradu, tokom trajanja pregovora. List je pružao osvrt na razvojni put grčkog premijera u ostvarivanju njegove "balkanske politike", ne zaboravljajući da naglasi njegove zasluge za uređivanje odnosa između Grčke i Italije. Isti članak prenosio je i stavove bivšeg ministra spoljnih poslova Kraljevine SHS, Ninčića, koji je komentarišući važnost Soluna naglašavao da on za Kraljevinu SHS nije bio toliko važan u trgovinskom smislu, koliko kao zajednička stavka između prijatelja i saveznika u slučaju međunarodnih zapleta. Uprkos potpisivanju protokola između Kraljevine SHS i Grčke, pitanje između dve zemlje je i dalje ostajalo otvoreno, prema njegovom mišljenju. U nastavku list je prenosio da je jugoslovensko rukovodstvo bilo primorano da prihvati rešenja koje se nisu poklapala sa njihovim interesima. Takođe, da je očigledno, da je upravo iz tog razloga Venizelos iz Beograda otišao za Pariz. Pisac članka navodio je i negiranje Marinkovića o davanju predloga Venizelosu za sklapanje jednog savezničkog ugovora, koji je grčki premijer odbacio.²⁵⁰

Neophodno je primetiti da je prepiska između grčkih diplomatskih predstavništava u Londonu, Parizu, Rimu i Beogradu sa grčkim MIP-om neobično bogata u periodu neposredno po potpisivanju Protokola u Beogradu. Dolazimo do zaključka da je uspešan nastavak implementacije nove grčke spoljne politike, zvanično otpočet povratkom Elefteriosa Venizelosa na mesto premijera, probudio sa jedne strane odobravanja, a sa druge zabrinutost velikih evropskih sila. Sigurno je, međutim, da je obnova grčko-jugoslovenskih prijateljskih odnosa stvarala jedan novi podsticaj i drugačije osnove za novu preraspodelu snaga i van uskih balkanskih okvira.

251

²⁵⁰GMIP, 1928, Ελληνοσερβικά κείμενα, Α' πολιτική Α/5/1, "Neue Freie Presse", 16/10/1928, "Διαπραγματεύσεις Βενιζέλου εν Βελιγραδίω, η Γιουγκοσλαβία όχι ευχαριστημένη με τα αποτελέσματα"

²⁵¹ Zvanična diplomatska prepiska karakteristična za period pripremanja beogradskih protokola, kao i reakcije koje je potpisivanje istih izazvalo među saveznicima, ali i protivnicima dve susedne zemlje veoma je bogata, a upućuje na značaj obnove prijateljskih odnosa dveju zemalja ne samo u balkanskim, već i širim evropskim okvirima. GMIP, 15.2,

2.2 Potpisivanje "Sporazuma o prijateljstvu, izmirenju i arbitraži" u martu 1929.

Jugoslovenski kralj Aleksandar, koristeći kao povod učestala stranačka neprijateljstva i političke sukobe u zemlji²⁵², 6. januara 1929, ukinuo je parlamentarizam i političke partije, objavljujući svoju diktaturu²⁵³, koju je predstavio kao jedini mogući izlaz iz krize. U cilju uspešnog razrešenja

Ελληνοσερβικές σχέσεις, Ελεύθερη Ζώνη Θεσσαλονίκης, απόψεις επί των πρωτοκόλλων, Πολυχρονιάδης προς ΥΠΕΞ, Βελιγράδι, 22/10/1928 (Κοментар Πολιηρονιјадиса на противпредлоге који су уследили у другој фази потписивања протокола) GMIP, 1928, 15.2, Ελληνοσερβικές σχέσεις, Ελεύθερη Ζώνη Θεσσαλονίκης, απόψεις επί των πρωτοκόλλων, Πολυχρονιάδης προς ΥΠΕΞ, Βελιγράδι, 31/10/1928 (Обавештење Πολιηρονιјадиса о стизању српских предлога поводом протокола) GMIP, 1928, 15.2, Ελληνοσερβικές σχέσεις, Ελεύθερη Ζώνη Θεσσαλονίκης, απόψεις επί των πρωτοκόλλων, Κακλαμάνος προς ΥΠΕΞ, Λονδίνο, 22/10/1928 (Извештај о ставу Лондона о потписивању грчко-југословенског протокола. Овај документ се такође односи на могуће потписивање протокола са Бугарском као и на идеју стварања једног " Балканског Локарна") GMIP, 1928, 15.2, Ελληνοσερβικές σχέσεις, Ελεύθερη Ζώνη Θεσσαλονίκης, απόψεις επί των πρωτοκόλλων, Legation Hellenique en Italie προς ΥΠΕΞ, Ρώμη, 14/10/1928 (Извештај о мишлјенју Грандија пропраћен његовим коментарима о задовољству италијанске владе поводом успеха Грчке у потписивању грчко-српског протокола, као и молба да буде информисан о наставку њијиховог извођења, из разлога брзог информисања Мусолинија) GMIP, 1928, 15.2, Ελληνοσερβικές σχέσεις, Ελεύθερη Ζώνη Θεσσαλονίκης, απόψεις επί των πρωτοκόλλων, Πολυχρονιάδης προς ΥΠΕΞ, Βελιγράδι 16/10/1928 (Обавештење Πολιηρονιјадиса поводом утицаја југословенског краља на натписе у југословенској Штампи, као и препорука за пајљиве изјаве у грчкој Штампи како се не би нашкодило грчком питању), GMIP 1928, 15.2, Ελληνοσερβικές σχέσεις, Ελεύθερη Ζώνη Θεσσαλονίκης, απόψεις επί των πρωτοκόλλων, Πολυχρονιάδης προς ΥΠΕΞ, Βελιγράδι, 20/11/1928 (молба Πολιηρονιјадиса за брзо слање протокола) GMIP 1928, 15.2, Ελληνοσερβικές σχέσεις, Ελεύθερη Ζώνη Θεσσαλονίκης, απόψεις επί των πρωτοκόλλων, Πολίτης προς ΥΠΕΞ, Παρίσι, 11/11/1928 (Обавештење Πολιτиса о разговору и руčku који је имао са југословенским краљем, молба југословенског краља за информисање о току преговора, изненађеност поводом тема несугласица, као и обећање да ће се после свог повратка у Београд побринути да до коначног споразума дође што пре), GMIP 1928, 15.2, Ελληνοσερβικές σχέσεις, Ελεύθερη Ζώνη Θεσσαλονίκης, απόψεις επί των πρωτοκόλλων, Πολίτης προς ΥΠΕΞ, Παρίσι, 20/11/1928 (Обавештење Πολιτиса о његовим разговорима са Берθεлет-ом, као и указивање Бриана југословенском краљу за извођење преговора у духу потпуног поверења, који би требало да се изведу у једном свеобухватном мануру и да се што је пре могуће окончају) GMIP, 1928, 15.2, Ελληνοσερβικές σχέσεις, Ελεύθερη Ζώνη Θεσσαλονίκης, απόψεις επί των πρωτοκόλλων, Πολυχρονιάδης προς ΥΠΕΞ, Βελιγράδι 25/11/1928 (Обавештење Πολιηρονιјадиса о писању чланака у Београду као и оптимистична предвиђања поводом грчко-југословенског уговора. Такође, извештај о промени на месту министра спољних послова. У складу са његовим извештајем, Шуменковић преузима на себе извођење преговора уместо Маринковића. У наставку, обавештење да је протоколе лично примιο)

²⁵² T. Stojkov, "Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929-1935", Beograd 1996, str. 53

²⁵³B. Petranović, M. Zečević, "Jugoslavija 1918-1984", Zbirka dokumenata, Beograd, 1985, str. 262

unutrašnjih problema države, politički vrh Kraljevine SHS primenio je politiku "mirnog napada", uprkos ocenama većine analitičara koji su verovali da će kralj Aleksandar započeti unutrašnje političke peripetije. U skladu sa mišljenjem Italije, novo državno ustrojstvo Beograda je odmah bilo apsorbovano u francuski sistem protiv Italije i Nemačke, a upravo iz tog razloga počelo je misiju približavanja svojim susedima (Grčkoj i Bugarskoj).²⁵⁴

Izveštaji o promeni u državnom uređenju Kraljevine SHS, pronađeni su, kako u evropskoj štampi epohe, tako i u komentarima i poverljivoj prepisci diplomatskih predstavništava jugoslovenskih i grčkih izaslanika.

Članak francuskog lista, "Le Progress", izneo je jedan opširan prikaz diktature jugoslovenskog kralja, navodeći razloge za njeno uspostavljanje. Naročito je ukazivano na razgovor sa Pavlom Radićem, posle njegovog izlaska iz zatvora, koji je jasno ukazivao na unutrašnju krizu u Kraljevini SHS, primetnu još od 1925. godine. Proglašenje diktature od 6. januara 1929. bilo je njena neizbežna posledica, prema rečima hrvatskog poslanika.²⁵⁵

Tendenciozni izveštaji o situaciji u Kraljevini SHS posle promene državnog uređenja, primetni su i u italijanskoj štampi, koja je sa velikom pažnjom tumačila poteze kralja Aleksandra. Navedena transformacija jugoslovenskog državnog ustrojstva, objašnjavana je kao posledica haosa, koji je u zemlji postojao, usled izražavanja suprotnosti među njenim nacijama. Ovaj potez kralja Aleksandra, opravdavan je pokušajem postizanja sporazuma između Hrvata i Srba, a pre svega kao pokušaj očuvanja postojećeg oblika države. Sumnje koje su izražavane, odnosile su se na pokušaje nametanja prevlasti srpskog nacionalnog elementa nad drugima. U nastavku je navođen i bes, koji je kao posledica prethodnih činilaca postojao u Hrvatskoj, kao i mogućnost da hrvatska opozicija podrži svoje pravo na potpunu samostalnost. Drugi momenat, koji su nešto obazrivije od italijanskih propagandnih natpisa,

²⁵⁴ V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str. 153

²⁵⁵ GMIP, 1929 A/5/1 Περὶ Σερβίας, "Le Progress", "Alexandre de Yougoslavie Roi Absolu", 16/01/1929

isticale grčke novine, bila je paralela primetna između jugoslovenske diktature i fašizma u Italiji, a pažljivo je naglašavano da uspostava diktature u Jugoslaviji ima čisto vojni karakter i da se radilo o činu Skupštine, koji je imao za cilj uređivanje razlika unutar zemlje. Italijanska štampa nije, međutim, propustila da navede da je proglašenje diktature istovremeno predstavljalo i povredu demokratskog parlamentarnog sistema. Insistiralo se na argumentu da se nije radilo jednostavno o propasti parlamentarizma, već da je razlog bio mnogo dublji i da mu je poreklo trebalo tražiti u sukobu različitih nacionalnosti.²⁵⁶

Uzimajući u obzir osetljive relacije Beograda i Rima, kao iznenađujuće objektivan možemo okarakterisati članak "Večernjeg poštara" iz Milana, koji je naglašavao vezu italijanskog delovanja sa jugoslovenskim unutrašnjim sukobima. Ista novina u nastavku iznosila je, međutim, tvrdnje krajnje propagandne sadržine o potpuno iskrenom stavu i lojalnosti italijanske strane prema Kraljevini SHS, "uprkos pretnjama, brojnih izazovima, kao i njenom ponašanju naspram svog suseda".²⁵⁷ U istom duhu, "Tribuna" iz Rima pisala je da Musolinijeva Italija nije imala razloga da promeni svoj stav usled promene državnog ustrojstva u susednoj zemlji.²⁵⁸ Dodatno, "Popolo d'Italia" iz Torina navodio je da fašistička Italija, iako je uočila greške i mane susedne države, niti je bila razočarana, niti je bila zabrinuta. Naprotiv, imala je potpuno poverenje u svoju mirovnu politiku, kao i u iskrenost raspoloženja za saradnjom.²⁵⁹

Uprkos pokušaju afirmacije blagonaklonog italijanskog stava prema jugoslovenskoj situaciji, italijanska štampa nije propustila da izloži komentar francuske politike, objašnjavajući da je tokom poslednje posleratne decenije

²⁵⁶GMIP,1929 A/5/1 Περί Σερβίας, Αρ. πρωτ. 102, Popolo d'Italia, Ρώμη, 11/01/1929

²⁵⁷GMIP,1929 A/5/1 Περί Σερβίας, Αρ. πρωτ. 102, Εσπερινός Ταχυδρόμος του Μιλάνο, Ρώμη, 11/01/1929

²⁵⁸GMIP,1929 A/5/1 Περί Σερβίας, Αρ. πρωτ. 102, Tribuna του Τορίνο, Ρώμη, 11/01/1929

²⁵⁹GMIP,1929 A/5/1 Περί Σερβίας, Αρ. πρωτ. 102, Popolo d'Italia, Ρώμη, 11/01/1929 ²⁵⁹ GMIP,1929 A/5/1 Περί Σερβίας, Αρ. πρωτ. 102, Popolo d'Italia, Ρώμη, 11/01/1929

²⁵⁹GMIP,1929 A/5/1 Περί Σερβίας, Αρ. πρωτ. 102, Εσπερινός Ταχυδρόμος του Μιλάνο, Ρώμη, 11/01/1929

²⁵⁹ GMIP,1929 A/5/1 Περί Σερβίας, Αρ. πρωτ. 102, Tribuna του Τορίνο, Ρώμη, 11/01/1929

upravo ona, ako ne najveći i jedini krivac za jugoslovensku krizu, bila jedan od glavnih faktora u njenom razvoju. Nastavljajući svoju analizu, izražavano je mišljenje da jedan vojni pokret, kao što je u datom momentu bio onaj u Kraljevini SHS, nije mogao da pruži konačno rešenje jugoslovenskog problema, već je samo podržavao prevlast čisto srpskog nacionalnog elementa putem svojih diktatorskih mera. Na kraju, ne želeći da iskaže konačne prognoze o razrešavanju jugoslovenskog problema, list je kritikovao vladu u kojoj se nalazio Marinković, i ukazivao na postojanje vojne klike u Beogradu tokom dužeg perioda, navodeći njeno neprijateljsko ponašanje naspram Italije.²⁶⁰

Izveštaji grčke štampe o novonastaloj situaciji u susednoj zemlji, uprkos postojanju opravdanih razloga Atine za zabrinutost, prenosili su nadu u pozitivan rasplet događaja u Kraljevini SHS. "Nea Alithia" iz Soluna od 13-og januara 1929. izražavala je uverenje da postojeća situacija u susednoj Jugoslaviji nikako nije mogla imati negativan uticaj na pregovore između Atine i Beograda. U skladu sa informacijama iz Beograda, zamenik ministra spoljnih poslova, Šumenković, objavio je grčkom izaslaniku da politika Kraljevine SHS i pored unutrašnjih promena u njoj ostaje neizmenjena. Povrh toga, izrazio je želju jugoslovenske vlade, da se pregovori jugoslovenskih i grčkih predstavnika okončaju pozitivnim ishodom.²⁶¹

Pišući o novom ustrojstvu u Jugoslaviji, engleski list "The Times" komentarisao je proglašenje diktature kao jedan očekivan potez jugoslovenskog kralja koji je bio planiran već neko vreme, imajući podršku vojne klike na čelu sa generalom Živkovićem. Isticano je, takođe, da je ovaj potez mogao da ima mnogo dugoročnije posledice nego što je to bilo očekivano. Ova promena Ustava po prvi put u istoriji je ostavila zemlju bez parlamentarnih predstavnika, zabranjivani su određeni novinski listovi, zatvarani trgovački i radnički sindikati. Ukazujući na negativan stav

²⁶⁰GMIP, 1929 A/5/1 Περὶ Σερβίας, Αρ.πρωτ. 102, Ἐν Ρώμῃ, 11/01/1929

²⁶¹GMIP, 1929 A/5/1 Περὶ Σερβίας, Γραφείο Τύπου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 13/01/1929

jugoslovenskog javnog mnjenja povodom navedene izmene, članak je objašnjavao planove kralja, naglašavajući njegovu nameru da razreši kako unutrašnje, tako i spoljašnje probleme. Naročita pažnja poklanjana je u pokušajima jugoslovenske vlade da obnovi svoje odnose sa Italijom. Dodatno je istican i element zdravlja kralja Aleksandra, uz komentar da će uspeh navedene promene zavisiti i od ovog ličnog faktora, jer bi bilo kakav negativan ishod mogao značiti prelazak vlasti u ruke Saveta.²⁶²

Francuski list "Le Progress" prenosio je jedan izveštaj povodom natpisa grčke štampe, važne zainteresovane strane za jugoslovensku situaciju: "Makedonija" od 16/1/ 1929. komentarisala je novonastalu situaciju u Kraljevini SHS, poklanjajući naročitu pažnju zameni Marinkovića Balugdžićem, ali i pitanju o neposrednom uticaju izvršene promene na grčko-jugoslovenske pregovore.²⁶³ "Nea Alithia" od istog dana prenosila je informacije iz Beograda (izjava zamenika ministra inostranih poslova, Šumenkovića, Polihronijadis), da će politika Beograda ostati nepromenjena, kao i njegove nade u brz nastavak pregovora.²⁶⁴

"Tahidromos" je, takođe, podržavao politiku kralja Aleksandra, karakterišući izjave generala Živkovića kao izuzetno značajne i napredne, koje istovremeno predstavljaju jednu čvrstu osnovu za buduće poteze jugoslovenske vlade.²⁶⁵ "Makedonske Novosti" dodatno su ukazivale na važnost očuvanja dobrih odnosa sa Kraljevinom SHS u datom trenutku, analizirajući izjave jugoslovenske kraljevske vlade u vezi svojih susednih zemalja, uz

²⁶²GMIP,1929 A/5/1 Περὶ Σερβίας, "The Times", "Imperial and Foreign News, The Yugoslav dictator", 16/01/1929

²⁶³GMIP,1929 A/5/1 Περὶ Σερβίας, Le Progress, Le nouveau regime en Yougoslavie "Μακεδονία", 16/01/1929

²⁶⁴GMIP,1929 A/5/1 Περὶ Σερβίας, Le Progress, Le nouveau regime en Yougoslavie "Νέα Αλήθεια", 16/01/1929

²⁶⁵GMIP,1929 A/5/1 Περὶ Σερβίας, Le Progress, Le nouveau regime en Yougoslavie "Ταχυδρόμος", 16/01/1929

naglašavanje zadovoljstva što izjave koje se tiču Grčke ne mogu biti pozitivnije.²⁶⁶

Očiglednu zabrinutost grčke strane, ali i propagandne poruke u cilju smirivanja grčkog javnog mnjenja, ponovo uočavamo u članku "Makedonije" iz Soluna od 16/01/1929. Pružajući osvrt na veze Kraljevine SHS i Grčke u periodu posle promene jugoslovenskog državnog ustrojstva, list je potencirao očuvanost dobrosusedskih odnosa dve zemlje.²⁶⁷

Slično prethodnom, članak u solunskom listu "Makedonske novosti" od 17-og januara 1929, bavio se grčko- jugoslovenskim pitanjem, pokušavajući da rasprši izvesne zabrinutosti koje su izražavale određene evropske novine. Radilo se o mogućem nepovoljnom uticaju koje je izmena državnog uređenja mogla imati na Grčku. Zvanična izjava grčke vlade odražavala je uverenje da promena društvenog uređenja u Jugoslaviji neće imati uticaja na grčko-jugoslovenske veze, kao ni na međusobne pregovore. Izražavala se, međutim, zabrinutost za uticaj grčko-italijanskog sporazuma na Jugoslaviju.

²⁶⁶GMIP,1929 A/5/1 Περί Σερβίας, Le Progress, Le nouveau regime en Yougoslavie "Μακεδονικά Νέα", 16/01/1929

²⁶⁷GMIP,1929 A/5/1 Περί Σερβίας, "Μακεδονία", "Ελλάς και Σερβία", Θεσσαλονίκη 16/01/1929

"Monarhistička vlada Srbije napredovala je u ponovljenim izjavama koje se tiču njene spoljne politike, a koje se naročito odnose na Grčku . U suštini, ovim zvaničnim izjavama Jugoslavija teži da učvrsti veze sa svojim susedima na osnovu preuzetih obaveza. Poznato je da je između nas i prijateljske nam zemlje došlo do sklapanja sporazuma povodom gorućih problema. Nije moguće da će u novonastaloj situaciji postojeći ugovor biti smatran nevažećim, jer promene u državnom ustrojstvu ne donose samo unutrašnje, ali i spoljašnje obrte. U prošlosti je postojalo naše otkazivanje za vreme diktature, ugovora zaključenih posle svrgavanja Pangalosa, od koga vladajući krugovi u Beogradu nisu mogli imati nikakve koristi posle izmene u državnom ustrojstvu. Međutim, i među njima je preovladalo razumno uverenje, kao i već poznata i oprobana ljubav prema Grčkoj. Inače, početni ugovor koji je sklopio Venizelos tokom proteklog septembra zasniva se na načelu pravednosti, obostran je i od podjednake koristi za oba naroda, dok je sa jednostranim, koljačkim i slavljudnim ugovorom Pangalosa bio potpuno drugačiji slučaj. Ukoliko je, dakle, na taj način određena spoljašnja politika naspram Grčke, nova situacija u susednoj i prijateljskoj zemlji dozvoljavala je ne samo jednostavnu nadu ali i potpuno uverenje da će se među dvema zemljama nerešena pitanja veoma brzo razrešiti na osnovu postavljenih temelja. Grčko javno mnjenje je to uspešno uočavalo i generalno uzevši, prepoznavalo je hitnu potrebu da otpočne novi period bliske saradnje između dve zemlje, u cilju njihovog blagostanja i u pravcu mira na Balkanu, čije je učvršćivanje predstavljalo opštu potrebu. Iskrena je želja, koju danas odašilja svaka grčka duša, da prijateljska i susedna zemlja putem ostvarene promene ustrojstva i pod mudrom i brižljivom upravom kralja Aleksandra ponovo pronade svoje nacionalno jedinstvo i nepomućeni unutrašnji mir, kako bi mogla napredovati i postati država dostojna vrlina i žrtava hrabrog srpskog naroda "

Naglašavalo se da Grčka želi obnavljanje prijateljskih veza sa svim susedima, uz uverenje da tako nešto ne može biti narušeno slučajnim nesuglasicama među njima.²⁶⁸

Telegram Politisa grčkom ministarstvu inostranih poslova pod istim datumom, prenosio je upravo zabrinutost francuskog javnog mnjenja i zainteresovanost sa kojom su francuski politički krugovi pratili promenu državnog ustrojstva u Jugoslaviji. Posetu francuskog izaslanika Beogradu, ministru inostranih poslova, Marinkoviću, kao i posetu kralju Aleksandru, Politis je prenosio kao značajnu, poverljivu informaciju, tumačeći je mogućim francuskim nastojanjima da nova vlada u Beogradu nastupi u pravcu parlamentarnog sistema.²⁶⁹

Potpisivanje grčko- jugoslovenskih protokola smatralo se velikim francuskim uspehom, tvrdi Vuk Vinaver i još od oktobra 1928. nazivali su ga "francuskim delom". Krajem decembra 1928. kralj Aleksandar je obećavao da će Marinković lako naći rešenje i za sporazum i za luku u Solunu. U slučaju, međutim, da je sporazum, sadržavao odredbu o neutralnosti, automatski ne bi bilo moguće važenje načela "Balkan Balkancima". U prilog francuskom posredovanju, autor navodi da je grčki izaslanik uveravao Grandija, da je Quai d'Orsay već bio uredio da se Jugoslavija odrekne svih svojih zahteva koji su mogli da smetaju Italiji. Posle 6-og januara, kada je kralj Aleksandar već bio preuzeo inicijativu, celokupna procedura pripreme protokola je ubrzana, tako da su uslovi povodom železnice i slobodne zone, uz primenu potpune zaštite grčke celovitosti, trebalo da budu pripremljeni početkom februara 1929. Francuska je insistirala da Beograd umanji svoje zahteve, čak i u slučaju da izgubi mogućnost tranzitne trgovine oružja prema Poljskoj i Maloj Antanti. Bertelo je izjavljivao: " Ako Francuska ima moć na moru, tada nek budu neophodne grčke usluge za tranzit. Ako, međutim, Musolini bude

²⁶⁸ GMIP,1929 A/5/1 Περὶ Σερβίας, "Μακεδονικά Νέα", Θεσσαλονίκη 17/01/1929

²⁶⁹GMIP,1929 A/5/1 Περὶ Σερβίας, Legation de Grece a Paris, Αρ. Πρωτ. 232, Παρισιοί 17/01/1929

imao moć nad morem, čak i jedan sporazum o tranzitnoj trgovini za nas neće imati vrednost".²⁷⁰

Upravo iz tog razloga Quai d`Orsay se činio zadovoljenim jednom opštom formulom koja je na neki način osiguravala "prećutni tranzit"²⁷¹.

Tako je 8-og marta 1929, u Ženevi bilo predviđeno potpisivanje sporazuma Marinković-Karapanos, međutim, odloženo je iz razloga što Kumanudi nije odobravao jednostavnu grčku neutralnost, već je zahtevao i uvođenje odredbe o nenapadanju. Venizelos je, kao odgovor na ovaj jugoslovenski zahtev, 14-og marta izjavio francuskom izaslaniku, da će članak o neutralnosti ostati isti kao i onaj koji je postojao u grčko-italijanskom sporazumu. Quai d`Orsay je podsticao Kumanudija da potpiše ugovor što je moguće pre. Konačno, u Ženevi, 17-og marta, potpisan je Protokol o zoni u Solunu.

Ovaj sporazum je predviđao saradnju, uzajamno nenapadanje, kao i obavezno posredovanje što se tiče pravnih i političkih pitanja. Grčki izaslanik u Rimu je objavio da Grčka nadzire celokupnu trgovinu prema Jugoslaviji, kao i da u mirovnim ugovorima ne postoji tranzit oružja i da će u slučaju ratu Grčka biti neutralna, i naravno, zabranjivati tranzit. Berlin je, tvrdi V. Vinaver, međutim, potpuno različito shvatio celokupni slučaj: pod pokroviteljstvom Francuske Jugoslavija se spašava od izolacije, dok Grčka ne dozvoljava, ali može i da dozvoli tranzit oružja. Takođe, da se ni Musolini nije slagao sa razvojem događaja; umesto sporazuma sa Bugarskom i Grčkom naspram Jugoslavije, jedino što je dobijao bio je grčko-italijanski ugovor i grčko-jugoslovenski pregovori.²⁷²

Nastavak razrešavanja problemskih pitanja koja su sprečavala grčko-jugoslovensko približenje, ostvaren je putem daljih pregovora, okončanih 17-

²⁷⁰ V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str. 155

²⁷¹ V. Vinaver, nav. delo (Venizelos je obećao tranzit oružja ako Francuska bude jača u ratu.), str. 155-156

²⁷² V. Vinaver, nav. delo, str. 156

og marta 1929, kada je u Ženevi potpisano 6 protokola, koja su detaljno uređivali ključne probleme u vezi Slobodne zone u Solunu.

Konačni od gore navedenih Protokola, koji je zvanično tumačio Sporazum iz Beograda od 10-og maja 1923, "O uređenju srpske tranzitne trgovine preko Soluna", određivao je zabranu korišćenja jugoslovenske zastave, kao i drugog jugoslovenskog znamenja u Slobodnoj Zoni, koja je sačinjavala neodvojivi deo grčke teritorije. Putem ovih protokola otklonjena je pretnja od potpunog nestanka grčke prevlasti u oblasti, koja bi u slučaju realizovanja "Pangalosovih sporazuma" bila zagarantovana. Kao rezultat prevaziđenih prepreka, 27-og marta 1929. potpisan je u Beogradu grčko-jugoslovenski sporazum "prijateljstva, izmirenja i arbitraže" (tipa B, u skladu sa predlogom Društva Naroda iz 1928).

U skladu sa opštim sadržajem, Sporazum je predviđao "saradnju i podršku" u cilju održavanja statusa quo kao i sporazuma u slučaju međunarodnih zapleta. Nije sadržavao, međutim, druge važne odredbe grčko-italijanskog Sporazuma, kao ni naročitu odredbu člana 3, o "obostranoj politici i diplomatskoj podršci", u slučaju kada bi bili ugroženi interesi ili sigurnost jedne od Visokih Ugovornih Strana.²⁷³

Kao posledica neprihvatanja zahteva za obezbeđivanje transporta ratnog materijala u vreme rata preko Soluna od grčke strane, "Jugoslavija se nije interesovala isuviše za grčko prijateljstvo", a postignutom međusobnom dogovoru je na ovaj način oduziman karakter stvarnog saveza.²⁷⁴

U svakom slučaju, D. I. Korandis tvrdi, da jugoslovensko- grčki sporazum nije zadovoljio jugoslovensku stranu, koja je gajila sumnje, u velikoj meri i opravdane, da su između Grka i Italijana postojali tajni sporazumi.²⁷⁵

Protekom vremena ove sumnje su pojačavane, imajući nužan odjek na grčko-jugoslovenske veze. Neprestana putovanja Mihalakopulosa i Venizelosa u

²⁷³ Politika, 27/03/1929, "Danas se potpisuje Grčko-jugoslovenski pakt", str. 2

²⁷⁴ D. I. Korandis, "Διπλωματική ιστορία της Ευρώπης", Θεσ/νικη 1968, str. 374

²⁷⁵ D. I. Korandis, nav. delo, str. 375

Rim, kao i preterano srdačne izjave u Grčkoj u korist Italije, sistematično isticanje grčko-italijanske saradnje, pod pokroviteljstvom Italije ostvareno grčko-tursko približavanje, kao i ostali usputni pokazatelji, logično su u Jugoslaviji izazivali utisak da se Grčka priključila oružanim silama Musolinija i da je sa fašističkim susedom potpisala tajne ugovore, koji su pružale jedan opštiji karakter grčko-italijanskim vezama.

Isti autor ističe, da, uprkos činjenici da je potpisani grčko-jugoslovenski sporazum razrešio razlike, koje su tokom dugog vremenskog perioda razdvajale dve balkanske zemlje, osećalo se odsustvo srdačnosti i bliske saradnje, kojima su ranije bile prožimane grčko-jugoslovenske veze, a čije je značenje za svaku ugovornu stranu bilo van svake sumnje.²⁷⁶

"Večernji glasnik" iz Milana u članu svog političkog saradnika Valorija, pokušavao je da pronade pravo tumačenje ugovora potpisanog između Jugoslavije i Grčke, kao i da definiše njegov smisao iz aspekta balkanske i evropske politike.²⁷⁷

"La Stampa" iz Torina, takođe je komentarisala je potpisivanje grčko-jugoslovenskog sporazuma. U suprotnosti sa prethodno navedenim člankom,

²⁷⁶ D.I. Korandis, nav. delo, str. 379-380

²⁷⁷ GMIP,1929, Ελληνοσερβικός Τύπος Α/5/1, " Εσπερινός Ταχυδρόμος", Μιλάνο 21/03/1929 (Članak je iznosio tvrdnju da je stvarni saveznički sporazum potpisan nekada i da je bio sastavljen samo u korist jugoslovenske strane. Sporazum koji je bio potpisan sada, nastao je na drugim osnovama, čija se izmena objašnjavala odustajanjem Beograda od svojih zahteva za jugoslovenskom premoći nad Republikom Grčkom.

List je u nastavku iskazivao pohvalu potezima Venizelosa, koji je svojom umešnom politikom uspeo da Grčku izvede iz međunarodne izolacije, kroz koju je zemlja prošla posle Maloazijske katastrofe. Takođe, da je sa Italijom bio potpisan jedan ugovor prijateljstva, velike politike i etičkog karaktera, koji grčki premijer, međutim, nije iskoristio protiv Beograda. Naprotiv, prema pisanju itajanskih novina, još jednom je popustio pod jugoslovenskim pritiscima i pokleknuo pod težinom ugovora, koji ozbiljno narušavao unutrašnju, ali i međunarodnu poziciju njegove zemlje. Ovaj sporazum je, u skladu sa rečima pisca članka, sadržao pokazatelje smirivanja Balkana a Italija, koja je želela ovo smirenje, nije mogla da se ne raduje što su se dva naroda konačno usaglasila. Dodatno je naglasio da se ne radi o jednom beznačajnom koraku, već o suštinskom obnavljanju njihovih veza.

Zaključujući, list je definisao odnose sa Grčkom, kao "predodređene ugovorom Venizelos-Musolini", izražavajući čvrsto uverenje, da se one neće promeniti zbog ugovora potpisanih sa Jugoslavijom Takođe, odustajanje Jugoslavije od njenih ambicioznih planova balkanskog imperijalizma, opravдавano je potrebom zemlje da se "aktivira na rešavanju svog unutrašnjeg stanja").

pisac članka, Sinjoreti, naglašavao je da je Beograd insistirao da ostvari ugovor sa Atinom po svaku cenu, dok je Grčka ostajala nezainteresovana, zadržavajući svoj stav.²⁷⁸

Poverljivi protokol koji je iz Beča poslat grčkom ministarstvu inostranih poslova, prenosio je izjave jugoslovenskog ministra, Kumanudija, o potpisu grčko-jugoslovenskih protokola tokom trajanja njegove posete Beču: "Potpisani protokoli određuju od 1924. nerešena pitanja o slobodnoj carinskoj zoni i železničkoj prugi Đevđelija- Solun, na takav način, da se sa jedne strane ne ugrožavaju prava prevlasti Grčke, a sa druge, da se našoj tranzitnoj trgovini pružaju takve olakšice kako bi grčko- jugoslovenski sporazum prijateljstva, koji je postao i predmet razgovora u Ženevi, bio okončan. U svakom slučaju, veze između Grčke i Kraljevine SHS su učvršćene putem sklopljenih ekonomskih sporazuma, iz razloga zajedničkih interesa na političkom planu, za koje se predviđa da će u budućnosti postati još srdačnije".²⁷⁹

Engleski list "The Near East and India" takođe je iznosio zaključke povodom potpisivanja grčko-jugoslovenskog sporazuma od 27-og marta, podvlačeći da je ovaj sporazum jedan redak primer ugovora koji se odnosi na samo dve ugovorne strane i da njegovo potpisivanje ima suštinski značaj za obnavljanje blagostanja na čitavom Balkanu. Članak se bavio i sadržajem sporazuma, objašnjavajući da se sastoji od 6 protokola koja su potpisana u Ženevi 17-og

²⁷⁸ GMIP,1929, Ελληνοσερβικός Τύπος Α/5/1, " Λα Στάμπα", Τορίνο, 21/03/1929

(Prirodna posledica je bila da je posle potpisivanja sporazuma na dobitku bila Grčka, naročito iz razloga što je njena prevlast u solunskoj luci kao i na vardarskoj železničkoj prugi ostajala netaknuta. Jugoslovenska zona je bila ograničena iz čisto trgovinskih ciljeva, imajući u vidu činjenicu da je jugoslovenska tranzitna trgovina bila svedena na najmanju moguću meru, i da su jugoslovenski pritisci za izlaz bili najverovatnije političke prirode, objašnjavao je italijanski novinar. Uz napomenu da ovaj ugovor nije bio potpisan protiv neke treće sile (ovde podrazumevajući Bugarsku), iako su odnosi dveju zemalja bili prilično izmenjeni, dodavao je da se ugovor dosta razlikovao od ambicioznih planova gospodina Marinkovića. Upućujući na politiku balkanskog približavanja, pomenuo je i mogućnost nastavka pregovora(sa Rumunijom i Mađarskom). Na kraju, podvlačeći da Italija neće prihvatiti nikakvo neprijateljstvo od strane Beograda , isticao je " da je put za stalni mir na Jadranu, duž toka Dunava kao i na Balkanu , a potiče iz Rima")

²⁷⁹GMIP,1929, Η Ελευθέρα Σερβική Ζώνη Θεσσαλονίκης Α/5/1, Αρ.πρωτ. 443, Εν Βιέννη, 21/03/1929

marta, povodom rešavanja problema u Solunu, koji predstavlja najreprezentativniji primer izmenjenih odnosa dveju zemalja.

Karakteristična primedba pisca članka da "gde god je bila prisutna istinska želja za obnovom mira na Balkanu, ni jedna zemlja nije mogla biti sigurna pred nezajažljivošću Beograda i pred žalosnom unutrašnjom situacijom u Jugoslaviji", nesumnjivo je ukazivala na stav formiran o politici državnog rukovodstva Kraljevine SHS, dijametralno suprotan preovlađujućim balkanskim mirovnim tendencijama. Rezimirajući svoje sagledavanje značaja potpisanog Sporazuma, navodio je da obe zemlje, i pored potpisanog dokumenta, treba da ulože ozbiljne napore da se ostvare njegove odredbe u cilju ostvarivanja što većeg međusobnog razumevanja.²⁸⁰

Baveći se sudbinom makedonske prestonice i tranzitnom trgovinom preko Soluna posle potpisivanja grčko-jugoslovenskog sporazuma, engleski dopisnik je u svom članku u "The Times"-u, isticao da će tokom perioda ekonomske krize trgovina susedne zemlje značajno doprineti napretku grčke luke, naglašavajući da će pak istinski razvitak Soluna zavisiti uglavnom od poboljšanja u unutrašnjosti zemlje. Određujući jugoslovenske zahteve za tranzit ratnog materijala u perodu rata, kao suštinski podsticaj Beogradu da zatraži ovu slobodnu zonu, a od kojih se na kraju odustalo, smatrao je da će grčka slobodna zona biti dovoljna za sve trgovinske potrebe južnoslovenske zone, bar do neophodnog razvitka rudnog i poljoprivrednog potencijala Južne Srbije.

Izlažući svoje viđenje novonastale situacije, još jednom ističući značaj razvitka unutrašnjosti zemlje, kao jedine čvrste garancije za prosperitet grčke luke, okončava svoj članak zaključkom da: "Za razvitak Soluna konstantan priliv kapitala i stabilna politička situacija jesu jedini neophodni preduslovi. Jednom rečju, ekonomski faktori u Solunu, podržani svim silama od strane

²⁸⁰GMIP,1929, Η Ελευθέρα Σερβική Ζώνη Θεσσαλονίκης Α/5/1, The Near East and India, The Greco-Yougoslav Treaty, 4/04/1929

Venizelosa, kao jedine osobe koja je u stanju da obezbedi blagostanje u grčkoj politici kao i da nastavi kreativnu spoljnu politiku. Dobro je poznato da je postojao period privremenih vlada i u svakom momentu mogućih diktatura, koje je Grčka iskusila u periodu 1922-1927, a koje su dovele do iscrpljivanja izvora kapitala i do neuspeha započete restauracije".²⁸¹

Kao važan parametar prilikom sprovođenja svoje nove balkanske politike, Grčka je uzimala u obzir stav Rumunije. Izveštaj o potpisivanju grčko-jugoslovenskog sporazuma, poslat iz Bukurešta grčkom MIP-u, u potpunosti je potvrđivao uspeh nove Venizelosoze spoljnopolitičke orijentacije²⁸².

Prenoseći reči iz besede Venizelosa, novinar je napomenuo i ograničavanje politike koja se odnosila na primenu grčko-italijanskog ugovora. "Brižljivu politiku, koja bi i Jugoslaviji i Grčkoj pružila novu razvojnu snagu, kao i svim

²⁸¹GMIP,1929, Η Ελευθέρα Σερβική Ζώνη Θεσσαλονίκης Α/5/1, Αρ. πρωτ. 929/στ/29, Κακλαμάνος προς Καραπάνο, Λονδίνο, 5/04/1929

²⁸²GMIP,1929, Η Ελευθέρα Σερβική Ζώνη Θεσσαλονίκης Α/5/1, Βουκουρέστι προς ΥΠΕΞ, Ελληνογιογκοσλαβική Συμφωνία, Βουκουρέστι, 6/04/1929

("Posle slavlja u Beogradu i posle očigledne brige što je događaj zavisio od Skupštine u Atini, potpisan je jugoslovensko-grčki sporazum i potvrđen skoro istovremeno. Trebalo je da se ovaj slučaj okonča, kako bi se u potpunosti zaokružila grupa sporazuma kojima su bile povezane sve zemlje Balkanskog poluostrva. Beograd je inicirao ovaj ugovor koji je na kraju postao stvarnost. Uprkos političkim intrigama gospodina Marinkovića, Jugoslavija je uporno sprovodila politiku sporazumevanja sa Atinom. Generalno, u tom delu Evrope ljudi se teško sporazumevaju. Nove nacije su verovatno nešto osetljivije nego stare. Iz razloga što politika balkanskih naroda predstavlja jedan neprestani sukob, promena ličnosti je neprekidna, problemi međunarodnog karaktera ostali su nerešeni duže nego što je trebalo. Uprkos tome, Atina je smatrala veoma poželjnom potrebu uspostavljanja starih odnosa sa starom Srbijom, proisteklih iz savezništva 1912. Međutim, političke peripetije u Atini su bile i veoma brojne i veoma ozbiljne. Sumnjivi problemi, ne samo u solunskoj zoni, u čije je razrešenje ulagan napor, a koji su po svojoj prirodi bili veoma osetljivi, predstavljali su bolnu tačku celokupnog sporazuma. Ali, sa druge strane, uložena je dobra volja. Pitanje slobodne zone je u velikoj meri otvaralo put ka sporazumu, i na jedan nametljiv način zahtevalo razrešavanje. Ovi narodi su prošli Sodomu i Gomoru kako bi postigli potpuni nacionalni i politički kontinuitet. Postali su svesni da osvajačka politika ne donosi rezultate kao što to čini politika opšteg mira i saradnje, koja predstavlja neodvojivi deo sporazuma o prijateljstvu i nenapadanju i u osnovi je svih protokola. Gospodin Venizelos je predstavio ovaj slučaj na jedan uspešan način pred Parlamentom. Usaglašavanje i sporazum sa celim svetom, ako je bilo moguće, u cilju ostvarivanja mira na Balkanu, a ne sporazumi koji imaju suprotnu težnju. Kako bi pružio jedno šire objašnjenje za tu svoju političku tvrdnju, vođa grčke vlade je napravio paralelu između grčko-jugoslovenskog sporazuma i nešto starijeg italijansko-grčkog sporazuma")

prestonicama u kojima mir zauzima prioritarno mesto, i Beograd i Atina će izuzetno vrednovati“²⁸³

²⁸³GMIP, 1929, Η Ελευθέρα Σερβική Ζώνη Θεσσαλονίκης Α/5/1, Βουκουρέστι προς ΥΠΕΞ, Ελληνογιογκοσλαβική Συμφωνία, Βουκουρέστι, 6/04/1929

3. Jugoslovensko-grčki odnosi u sferi uticaja francuske i italijanske spoljne politike

Posledice diplomatskih dešavanja između Kraljevine SHS/ Jugoslavije i Grčke periodu 1928-1932 prevazilazile su uske okvire diplomatskih odnosa dveju navedenih balkanskih zemalja, a pod uticajem spoljnih faktora – presudne francuske spoljne politike i karakterističnog uticaja Italije na odnose dva suseda, predstavljale su samo naznaku složenih međubalkanskih relacija, kao i međunarodnih odnosa u širem evropskom miljeu, na pragu sklapanja Balkanskog sporazuma i u predvečerju Drugog svetskog rata.

Pozitivna nastojanja prijateljskih evropskih sila, naročito Francuske, doprinela su pokušajima dveju strana da pronađu jedan kompromisan put saradnje. Intenziviranje bilateralnih odnosa Kraljevine SHS (Kraljevine Jugoslavije od 3/10/1929) i Grčke uticalo je na dalji razvoj diplomatske situacije u Evropi, a ovo ponovno zbližavanje nekadašnjih saveznica, (uz dodatne promene na geopolitičkoj sceni Balkana i Evrope) uslovalo je jačanje osvajačkih pretenzija Italije na Balkanu (naglašena iredentistička spoljna politika Italije prema dvema susednim zemljama), ali i izmenu ravnoteže u evropskom sistemu saveza (francuski i italijanski sistem saveza) kao i planove Quai d`Orsay (Francuskog Ministarstva Inostranih poslova) u nastupajućem periodu.

Izmenjeni faktori na međunarodnoj sceni presudno su odredili francusku spoljnu politiku prema dva saveznika, ali i karakteristični uticaj italijanske osvajačke politike na njihove diplomatske odnose.

Uprkos preovladavajućem francuskom, a u velikoj meri i italijanskom uticaju na odnose dveju susednih zemalja, ne treba zanemariti ni uticaj diplomatije Velike Britanije, koja je, iako se u razrešavanje grčko-jugoslovenskih razlika uplela na posredan način, ipak odigrala značajnu ulogu u nastojanjima da se razreše jugoslovensko-italijanski odnosi i suzbije francuska prevlast u Kraljevini Jugoslaviji (1929-1933). Takođe, neophodno je napomenuti i

tradicionalnu povezanost Grčke i Ujedinjene Kraljevine Velike Britanije, kao i probleme koji su se javljali na osovini London-Atina.

3.1 Uticaj Francuske na diplomatske odnose dveju susednih zemalja

Francuska, kao nosilac "Versajskog sistema", čuvar mirovnih ugovora, ali i zemlja koja je bila zadužena za evropsku kolektivnu bezbednost, presudno je uticala, naročito na jugoslovensku spoljnu politiku od momenta njenog stvaranja pa sve do slabljenja svoje moći 1934-1935 godine.²⁸⁴ Uzimajući u obzir specifičnost francuskog položaja, njeni stavovi nisu mogli biti uvek u skladu sa posebnim pravcima koje je zauzimala jugoslovenska spoljna politika. Ipak, uticaj Francuske na korenito razrešavanje suprotnosti između Kraljevine SHS/Jugoslavije i Grčke, kao i na njihovo diplomatsko približavanje od momenta dolaska Elefteriosa Venizelosa na mesto premijera u Grčkoj, može se okarakterisati kao odlučujući.

Analiza francuske spoljne politike u periodu koji je prethodio grčko-jugoslovenskom približavanju, navodi nas na zaključak da je Quai d'Orsay, pre svega nastojao da umiri tenzije u italijansko-jugoslovenskim odnosima. Pored saveta koji su se ticali odnosa sa Mađarskom, novom ministru spoljnih poslova Kraljevine SHS, Marinkoviću, savetovani su tokom 1927. godine i pregovori sa Grčkom, kako bi zemlja izašla iz diplomatske izolacije prouzrokovane potpisivanjem italijansko-albanskog ugovora.

U Rimu je početkom aprila 1927. potpisano francusko prijateljstvo sa Italijom (Betlen-Musolini), međutim, francuska diplomatija je u Rimu imala drugačiju

²⁸⁴ V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str. 5

taktiku nego u Beogradu. Usmeravala je Italiju ka sporazumu sa Francuskom u zapadnom Sredozemlju.²⁸⁵

Vlada Kraljevine SHS je pokušavala da "iznudi" ugovor sa Francuskom da bi ojačala svoje spoljne i unutrašnje pozicije. Njen prevashodni cilj je bio da navede Quai d`Orsay, da shvati da je bezbednost Kraljevine SHS deo bezbednosnog sistema Francuske. Međutim, situacija u Evropi se od potpisivanja Lokarno ugovora promenila, a bezbednost Kraljevine SHS su garantovali istovremeno i Francuska i Italija. Francuski ministar spoljnih poslova, Brijan, smatrao je da će potpisivanje francusko-jugoslovenskog ugovora uticati na smirivanje francusko-italijanskih odnosa, ali se protivio njegovom korišćenju u unutrašnjoj politici Kraljevine SHS.²⁸⁶

Ispunjavanje uslova za potpisivanje ugovora, prouzrokovalo je, međutim, italijansku reakciju. Do očekivane provokacije je ubrzo i došlo. Tri italijanska broda, na čelu sa princom od Udina, krajem oktobra 1927. su pristala u luku Tanger bez odobrenja lokalnih vlasti. Stanislav Sretenović komentariše odnos Francuske prema Kraljevini SHS, naglašavajući da je francuski uticaj postao ulog u njenoj unutrašnjoj politici posle potpisivanja ugovora u Lokarnu. Nasuprot njemu, primećen je porast nemačkog ekonomskog i kulturnog uticaja u Kraljevini SHS.²⁸⁷

Uticaj Nemačke odrazio se i na spoljnu politiku Kraljevine SHS, u tom periodu još uvek uslovljenu italijanskim faktorom. Musolinijeva jugoslovenska politika, koja je tokom 1927. bila posebno agresivna i arogantna, a koju je Quai d`Orsay nastojao da ublaži, sve je više snažila sliku Nemačke kao potencijanog oslonca. Francuska nije mogla da prihvati takvu jugoslovensku orijentaciju, tako da je Kraljevina SHS morala da sačeka potpisivanje francusko-nemačkog trgovinskog ugovora, da bi sama potpisala ugovor sa Nemačkom tek dva meseca kasnije, 6-og Oktobra 1927. Ovaj

²⁸⁵ S. Sretenović, "Francuska i Kraljevina SHS 1918-1929", ISI, Beograd 2008, str. 323-325

²⁸⁶ S. Sretenović, "Francuska i Kraljevina SHS 1918-1929", Beograd 2008, str. 325-327

²⁸⁷ S. Sretenović, nav. delo, str. 327

ugovor je važio dve godine, uz mogućnost prećutnog produženja, a olakšavao je izvoz poljoprivrednih proizvoda iz Kraljevine SHS i nemačkih industrijskih proizvoda. Quai d`Orsay je mogao da reaguje samo politički. Mesec dana kasnije je potpisan francusko-jugoslovenski ugovor o prijateljstvu, koji je pružio rešenje za otplatu srpskih dugova iz vremena rata. Ovo je bio simboličan potez Francuske, u cilju ponovnog ovladavanja terenom koji joj je izmicao ispod nogu.

Isti autor navodi, da je tokom 1927. i 1928, francusko poslanstvo u Beogradu, redovno obaveštavalo Quai d`Orsay o akcijama Kraljevine Nemačke u Kraljevini SHS, pa zaključujemo da je koncept prijateljstva kod Francuza podrazumevao i komponentu kontrolisanja aktivnosti francuskih rivala. Ovakav stav otkrivao je i francusku nemoć da sama nadzire razvoj nemačkog uticaja u Kraljevini SHS.²⁸⁸

Potpisivanje ugovora o prijateljstvu između Francuske i Kraljevine SHS, 11-og novembra 1927, pojačalo je francusko-italijanske napetosti. Italijanski odgovor je bio potpisivanje "drugog pakta" u Tirani sa Albanijom, a Musolini je očekivao jačanje francusko-srpske vojne saradnje, posle potpisivanja političkog ugovora.

April 1928, prema izveštajima Bomaršea, označio je početak nove kampanje italijanske štampe protiv Francuske (Giornale d`Italia). Pored toga, u septembru 1928, Ahmed Zogu se uz italijansku podršku proglasio kraljem Albanaca, a ne Albanije, što je predstavljalo provokaciju usmerenu protiv Kraljevine SHS, u kojoj je živela brojna albanska manjina. Paralelno navedenim događajima, Musolini je očekivao raspad Jugoslavije.²⁸⁹

Iste navode nalazimo i kod M. Bjelajca, koji tvrdi da je sklapanje francusko-jugoslovenskog pakta o prijateljstvu, 7-og novembra 1927, predstavljalo za

²⁸⁸ S. Sretenović, nav. delo, str. 341

²⁸⁹ S. Sretenović, "Francuska i Kraljevina SHS 1918-1929", Beograd 2008, str. 350-354

Musolinija dobar povod da sklopi dodatni sporazum sa Albanijom, ("Drugi tiranski pakt"), kojim je Italija učvrstila svoj specijalni status u Albaniji.²⁹⁰

Govoreći o položaju Kraljevine SHS i Grčke, uklještenim francusko-italijanskim diplomatskim trvenjem početkom proučavanog perioda, i analizirajući francusko-italijanski sukob, kao i nasuprot njemu sprovedeni francusko-italijanski detant, Vuk Vinaver navodi, da je sklapanje francusko-jugoslovenskog pakta ipak zaoštrilo italijansko-francuske odnose.²⁹¹

Najvažnije pitanje francuskog MIP-a, u novonastaloj situaciji, bilo je upravo grčko-jugoslovensko približavanje. Smatrajući da će ono ojačati jugoslovenske pozicije prema Italiji, Quai d'Orsay je podsticao razrešenje diplomatskih razmirica između susednih zemalja. Kraljevina SHS, nasuprot francuskoj inicijativi, nije želela blok sa Grčkom protiv Bugarske, nego blok sa Bugarskom protiv Grčke.²⁹²

Dolaskom Venizelosa, poznatog frankofila, na mesto premijera Grčke, stvorena je u zemlji povoljna situacija za obnavljanje pregovora sa Beogradom, na čemu je Quai d'Orsay uporno insistirao u cilju suzbijanja italijanskog uticaja, koji je u to vreme bio značajan i u Bugarskoj. Italija je pomagala aktivnosti VMRO-a, a makedonsko pitanje je ponovo bilo stavljeno na dnevni red.²⁹³

Francuska je tada stupila na scenu dajući instrukcije Beogradu, u cilju smirivanja napetosti sa Italijom. Grčkoj je, paralelno, nuđena obaveza da podrži Kraljevinu SHS ako je napadne Musolini, a ne savez. Istovremeno, međutim, sa pregovorima Beograda i Atine (Marinković- Venizelos) o novom ugovoru, grčki premijer je u Rimu 21-og septembra potpisao pakt o prijateljstvu i neutralnosti sa Italijom, dajući reč kralju Aleksandru da ničeg tajnog nema u paktu sa Musolinijem. Kralj Aleksandar u tom momentu se

²⁹⁰ M. Bjelajac, "Diplomatija i vojska, Srbija i Jugoslavija 1901-1999", Beograd 2010, str. 143-146

²⁹¹ V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str. 129

²⁹² V. Vinaver, nav. delo, str. 134

²⁹³ V. Vinaver, nav. delo, str. 136

odricao bilo kakve pretenzije prema Solunu, a Kraljevina se u tom periodu morala zadovoljiti paktom u kome nije bilo strane uprave nad prugom niti tranzita oružja.²⁹⁴

Potvrdu o presudnom francuskom uticaju na povoljno okončanje grčko-jugoslovenskih pregovora, kao i konačno razrešavanje nesuglasica, pronađeni su i u sačuvanoj dokumentaciji italijanskog MIP-a.

Otpravnik poslova Italije u Atini, De Angelis, obaveštavao je Musolinija o rezultatima svog razgovora sa premijerom Venizelosom, a povodom novinskih vesti o otkupu akcija železničke linije Đevđelija-Solun od strane jugoslovenske vlade. Opovrgavajući novinske natpise, Venizelos je italijanskom izaslaniku, potvrdio izjavu prethodno datu Quai d`Orsay, koja je podrazumevala da se jugoslovenskoj strani ne mogu učiniti olakšice, niti odobriti koncesije koje bi bile u suprotnosti sa italo-grčkim dogovorom. Potvrđujući uticaj Francuske na trenutnu spoljnopolitičku orijentaciju Kraljevine SHS, De Angelis se pozivao u svom izveštaju na telegram italijanskog izaslanika iz Beograda, Gallij-a, nekoliko dana ranije upućenog Musoliniju. Galli je izveštavao o apsolutnoj popustljivosti Kraljevine SHS kao i povlačenju do tada podnetih zahteva, objašnjavajući jugoslovensku potrebu da bar sa jednim od suseda stvori pozitivnu atmosferu, raskidajući tako neprijateljski обруč. U nastavku je navodio i jake pritiske francuske diplomatije na Marinkovića, vršene u cilju postizanja opšteg dogovora iz koga je francuska diplomatija mogla da izvuče neku korist prema njegovom mišljenju, pre svega da stvori povoljan teren za obavezivanje Bugarske na sporazum sa Kraljevinom SHS.²⁹⁵

Odnosi Francuske i Jugoslavije bili su dodatno otežani usled stalnog francuskog insistiranja na vraćanju zajma, tako da je tokom te iste godine kralj

²⁹⁴ V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str. 147

²⁹⁵ I documenti diplomatici italiani, Settima serie 1922-1935, Vol. 5-8 (Italijanski diplomatski dokumenti, dalje D.D.I), "L'incaricato d'affari ad Atene, De Angelis, al capo del Governo e Ministro degli Esteri, Mussolini, T.6193/565", Atene, 16 ottobre 1928, ore 21.45 (per ore 24 del 17)

Aleksandar otišao u Pariz, navodno tražeći savet za unutrašnju krizu i odnose sa susedima.²⁹⁶

Kralj Aleksandar i kraljica Marija, posetili su Pariz u novembru, navodi Ž. Avramovski. Bilo je raznih glasina o prirodi razgovora kralja sa predsednikom Doumergueom i drugim francuskim državicima; govorilo se, između ostalog, da je kralju savetovano da izvrši pritisak na svoju vladu kako bi se što pre sporazumela sa Grčkom. U stvari, malo je verovatno da je poseta Parizu imala bilo kakav politički značaj i do nje je, verovatno, došlo kako bi se kralju pružila pogodna prilika da konsultuje svoje lekare. Dodatno, komentarisano je i prisustvo maršala Franchet d'Esperey u Solunu, kao i sastanak general Leronda, kojeg je verovatno poslalo francusko Ministarstvo odbrane da ispita prilike na Balkanu. Sve je ukazivalo na maksimalne napore Francuske da održi svoj uticaj u Kraljevini.²⁹⁷

Uprkos lošim jugoslovensko-italijanskim odnosima, Francuska je sa Italijom vodila pregovore, protiv kojih se Marinković uzaludno bunio. Očekujući veće francuske predloge, Mussolini je u septembru i oktobru odlagao akciju prema Kraljevini SHS, uprkos svojim ekspanzionističkim namerama i važenju direktive o njenom razbijanju. Mišljenje evropske štampe, ukazivalo je da Beograd mora u postojećoj političkoj konstelaciji upravititi svoja očekivanja prema Nemačkoj, kako Kraljevina SHS ne bi bila zaboravljena.²⁹⁸

Francuske diplomate i vojna lica su bili posebno zabrinuti zbog prisustva nemačke industrije i kapitala u Kraljevini SHS, ističe Vinaver, a nastojanja Francuske da doprinese stvaranju vojne industrije na jugoslovenskom prostoru, su imala vojni i ekonomski cilj. Francuski kapital je prioritetno ulagan u ratnu industriju, a uspostavljanje lične vladavine kralja Aleksandra, 6 -og januara 1929, išlo je u prilog francuskim investicijama u vojnoj industriji. Ekonomski interesi Francuske, su bili potpomognuti uredbama

²⁹⁶V. Vinaver, nav. delo, str. 139-152

²⁹⁷Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1921-1930, Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938", Zagreb 1986, str. 521-522

²⁹⁸V. Vinaver "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str. 139-152

jugoslovenske države, koje su bile inspirisane političkim tendencijama. Francuske kompanije su imale više izgleda da pokrenu aktivnosti u Kraljevini SHS kada su se udruživale sa bankarskim kapitalom. Njihov kapital je početkom 30-ih godina zauzimaio prvo mesto u Jugoslaviji, u obliku državnih pozajmica, investicija u vojnu industriju, međutim radilo se o ulaganjima na dugi rok, koja su rezultate donosila posle dugog niza godina. Nasuprot tome, Nemačka je vršila uticaj oslanjajući se na isporuke opreme na račun vojne odštete, u naturi i na razvoj trgovine.²⁹⁹

Prva poseta francuske mornarice, odigrala se u decembru 1929, izazivajući niz problema u francuskoj diplomatiji. Iznuđena od krugova slavofila u francuskoj mornarici i frankofila u jugoslovenskoj vojsci, predstavljala je odgovor na francusko-italijansku napetost oko pitanja Tunisa, prouzrokovanu odbijanjem Italije da pregovara sa Francuskom o Sporazumu prijateljstva i arbitraže, na osnovama koje je postavio Bomarše u avgustu 1928.godine.³⁰⁰

Jugoslovenska i francuska diplomatija su različito gledale na slanje francuskih brodova u jugoslovenske vode, upućuje S. Sretenović. Slavofili u francuskoj diplomatiji su uticali da međusobno razumevanje dveju vlada bude otežano, a njihova delatnost je stvarala pogrešnu percepciju da Francuska bezuslovno podržava kraljevsku politiku. Nasuprot tome, stalni cilj Quai d`Orsay, bio je smirivanje italijansko- jugoslovenskih odnosa i očuvanje francuskog uticaja u Kraljevini Jugoslaviji.³⁰¹

Za francusku diplomatiju je bilo izvan svake diskusije, da kraljevska mornarica predstavlja diviziju francuske flote u Sredozemlju, kao što su to želeli kralj Aleksandar i nekoliko njegovih viših oficira. Uprkos stavovima pojedinih diplomata (slavofila), francuska diplomatija nije želela da bira između Italije i Kraljevine SHS. Pitanje mornarice Kraljevine SHS, nije imalo

²⁹⁹ S. Sretenović, "Francuska i Kraljevina SHS 1918-1929", Beograd 2008, str. 342-344

³⁰⁰ S. Sretenović "Francuska i Kraljevina SHS 1918-1929", Beograd 2008, str. 357

³⁰¹ S. Sretenović, nav. delo, str.362

za cilj trenutnu političku potrebu Francuske, već dugoročni kulturni i ekonomski uvid.

Francuska politika u kraljevskom pomorskom pitanju, doživljavala je različite percepcije, tvrdi S. Sretenović. U Kraljevini SHS je tumačena kao slabost, dok je u Italiji bila shvaćena kao provokacija i korišćena kao sredstvo pritiska na njena dva suseda. Francuska je teško uspevala da pomiri ove dve protivrečnosti.³⁰²

U periodu pomenutih napetosti, osam meseci posle sklapanja francusko-jugoslovenskog sporazuma, "francuski 2. biro" (francuska obaveštajna služba) je u analitičkoj studiji balkanske situacije ozbiljno razmatrao faktore rata i mira. Faktori rata, koji su uključivali i interese nekih od velikih sila nisu se mogli prenebregnuti. Prema proračunima napravljenim u skladu sa svim relevantnim parametrima, italijanska spremnost je iznosila 85-90 %, a jugoslovenska 30%, sa tendencijom poboljšanja tek u 1929. godini.³⁰³

Treba naglasiti, da potpisivanje ugovora o francusko-jugoslovenskom prijateljstvu, nije promenilo odnose između Francuske i Kraljevine SHS. Okvir ugovora nije mogao da reši probleme na koje je Francuska nailazila tokom dvadesetih godina, a njegov je doprinos bio samo simboličan. Potpisivanje ovog ugovora nije promenilo stav francuske vlade po pitanju naoružanja i predstavljalo je odgovor Francuske Italiji na diplomatskom nivou. U suštini, Francuska je želela da simbolično razuveri Kraljevinu SHS i da joj pokaže da nije napuštena.

Odluka o smanjenju vojnog budžeta 1928. je nastala iz političkih razloga, ali i da bi se umirili vojni protesti Italije. Francuska diplomatija je naglašavala da podržava pregovore između Italije i Kraljevine SHS. Spalajković je bio istog mišljenja, ali je ministar inostranih poslova Marinković želeo da umiri Italiju ubrzanom ratifikacijom Sporazuma u Netunu, potpisanih 1925. godine.

³⁰² S. Sretenović, nav. delo, str. 365

³⁰³ M. Bjelajac, "Diplomatija i vojska, Srbija i Jugoslavija 1901-1999", Beograd 2010, str. 151-162

Potvrdu francuskog uticaja na uspostavljanje novog režima u Beogradu, sliku unutrašnjeg stanja u Kraljevini SHS, ali i mogući nepovoljan položaj Italije u slučaju pozitivnog ishoda razrešenja srpsko-hrvatskih razmirica pronalazimo u telegramu Gallij-a Musoliniju.³⁰⁴

Krizu u Kraljevini SHS neposredno pre uvođenja ličnog režima kralja Aleksandra i francuske tendencije koje bi na taj način bile ostvarene, Galli je prenosio Musoliniju neposredno posle decembarskih demonstracija u Beogradu. Naglašavao je da ideje o uvođenju vojne diktature koja bi spasla državu i uvela poredak koji bi osigurao srpsku supremaciju nad Hrvatima sve više uzimala maha. Tvrđilo se da Francuska brine samo za plasman svojih vojnih interesa u Kraljevini SHS, nasuprot drugim silama koje su od nje očekivale političke saveze, povoljno tržište, teren za plasiranje slovenskih ideja. Savetovao je Musolinij-u pravovremeno dostavljanje italijanske pomoći, upozoravajući ga da će ne samo Francuska, već i Engleska na svaki način i svakim raspoloživim sredstvom priteći u pomoć Kraljevini SHS.³⁰⁵

³⁰⁴D.D.I., "Il ministro a Belgrado, Galli, al capo del Governo e Ministro Degli Esteri, Mussolini, T.posta 10786/2537", Belgrado, 30. novembre 1928

"U mojim narednim saopštenjima Vaša Ekselencija će sigurno zapaziti faze kroz koje je prošla unutrašnja situacija u Kraljevini SHS posle povratka kralja Aleksandra iz Pariza. Kao što je tokom njegovog odsustva sve izgledalo mirno u očekivanju odluka i predloga koje će Kralj doneti iz glavnog grada Francuske, čim je njegov povratak bio objavljen, pronele su se određene priče o neposrednim odlukama, koje su kako se činilo, potvrđivale vesti o prikrivenim vojnim namerama, a koje su navodile na pomisao na neposrednu mogućnost osnivanja jedne Vlade, možda vojne, koja bi raspustila Skupštinu, raspisala nove izbore, a u međuvremenu bi se preduzele mere, u slučaju potrebe i silom, da se na neki način sanira hrvatska kriza.

Ili je na to uticao stav Korošeca ili su se pojavila neka druga razmišljanja, za sada se odustalo od radikalne promene situacije, predložena je jednostavna rekonstrukcija ministarstva, ali se i od nje odustalo. Kao opravdanje je navedeno zdravlje Marinkovića. Po mom mišljenju, razlog za takve promene se mora nalaziti u suštinskoj razlici mišljenja između radikalne partije koja bi htela da se suoči sa hrvatskim pitanjem, i demokratske koja bi htela mirno rešenje i davanje ustupaka Hrvatima.

Nema sumnje da tu postoji jak pritisak Francuza.

Ako danas moramo verovati u nepopustljivost ta dva ekstremizma, u nepromenljivost pozicija u koje su se partije i duše ušančile, ne možemo isključiti da bi pod pritiskom događaja, uz stalne predloge i savete Francuske, a možda i Engleske, Srbi i Hrvati mogli sklopiti neki sporazum, koji bi na kraju sanirao najveći deo unutrašnjih rana. Učvrstivši definitivno takvo stanje, nama bi naneli najveću štetu."

³⁰⁵D.D.I., "Il ministro a Belgrado, Galli, al capo del Governo e Ministro Degli Esteri, Mussolini, R.rr.11036/2609", Belgrado, 8 dicembre 1928

Uspostavljanje ličnog režima kralja Aleksandra, 6-og januara 1929, nije promenilo stav Francuske u vojnim pitanjima na jugoslovenskom prostoru. Francuska vojska je nastavila da utiče na vojsku Kraljevine SHS uz oprez da ne razdraži Italiju. Paralelno sa pripremama za promene režima u Kraljevini SHS, tekli su i pregovori za potpisivanje grčko-jugoslovenskog Sporazuma.

Italijanski izaslanik u Atini, Arlotta, Musolinija je izveštavao o njihovom toku, naglašavajući svoju diplomatsku opreznost da ne pokaže italijansko protivljenje, paralelno ističući kako Francuzi i Kraljevina SHS koriste otežan razvoj grčko-turskih pregovora da bi izvršili pritisak na vladu u Atini i naveli je na veću popustljivost prema Beogradu.³⁰⁶

Potvrdu Arlottinim tvrdnjama, svojim telegramom iz Beograda upućenim Musolini-ju, dao je italijanski izaslanik Galli, naglašavajući da je vlada u Beogradu insistirala na sporazumevanju sa Grčkom u datom momentu, iz razloga odvijanja grčkih pregovora o ugovorima sa Turskom, Bugarskom i Mađarskom, jer bi na taj način ona bila svrstana u takozvanu političku osovину opkoljavanja Italije, dodatno navodeći istovremeni francuski uticaj i podršku takvoj politici Beograda.³⁰⁷

S. Sretenović ističe da je Brijan u periodu 1920-1930 razvijao projekat koji je predviđao politička i ekonomska okupljanja u Evropi, a francuska vojska je istrajavala u nameri da putem redovnih aktivnosti utiče na vojsku Kraljevine SHS.³⁰⁸

Kao dokaz francuskog uticaja na novouspostavljeni režim u Kraljevini SHS, Ž. Avramovski navodi da je "zemlja izložena francuskoj propagandi, a Francuzi čine sve napore da održe ovde svoju popularnost, duh prijateljstva iz rata i podsete da ovaj narod svoj spas duguje jedino njima. U mnogim krugovima se veruje, da je državni udar, ako i nije planiran u Parizu, tamo u

³⁰⁶D.D.I., "Il ministro ad Atene, Arlotta, al capo del Governo e Ministro Degli Esteri, Mussolini, T.rr.747/59", Atene, 11 febbraio 1929, ore 23,10 (per pre 1,40 del 12)

³⁰⁷D.D.I., "Il Ministro a Belgrado, Galli, al capo del Governo e Ministro degli Esteri, Mussolini, T.821/82", Belgrado, 14 febbraio 1929, ore 22,15 (per.ore 2 del 15)

³⁰⁸ Stanislav Sretenović, "Francuska i Kraljevina SHS 1918-1929", Beograd 2008, str. 397-405

svakom slučaju odobren pre nego što je sproveden. Veoma je verovatno, da se jugoslovenska vlada i dalje orijentiše prema odlukama Quai d`Orsay“.³⁰⁹

Grčka strana je pažljivo pratila razvoj događaja na relaciji Rim-Pariz i posle perioda potpisivanja grčko-italijanskog sporazuma, ne previđajući ni u jednom momentu presudni značaj francuskih preporuka za jugoslovensko-grčko približenje. Opis francusko-italijanskih odnosa u naznačenom periodu pruža prepiska grčkog predstavnika u Parizu, Politisa, sa grčkim ministarstvom inostranih poslova tokom 1930.godine.³¹⁰ Posebnu pažnju grčki izaslanik je posvetio pripremama za francusko-italijanske pregovore (predviđeni da se održe u Ženevi u oktobru 1930), izražavajući nadu u pozitivan ishod dogovora Brijana i Grandija o budućnosti sistema evropskih sistema bezbednosti.³¹¹

Francuska je tokom 1930. godine pokušavala da organizuje Evropu. Od jeseni iste godine u Evropi je došlo do promene, izdvajanja dva jasno naznačena bloka od kojih se jedan zalagao za status-quo, a drugi za reviziju i revanš.

³⁰⁹Ž. Avramovski, "Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938", Zagreb 1986, str. 610

³¹⁰GMIP, Εκθέσεις Γαλλίας 1930, Πολίτης προς το ΥΠΕΞ, Αρ. Πρωτοκόλλου 2160, Παρίσι 6/06/1930 (dokument u celosti prenosimo u appendix –u arhivskog materijala, str.283-284)

³¹¹GMIP, Εκθέσεις Γαλλίας 1930, Πολίτης προς το ΥΠΕΞ, Αρ. Πρωτοκόλλου 3197, Παρίσι 19/06/1930

"Gospodine predsedniče,

Pre svega, imam sigurne informacije, da pregovori između Italije i Francuske do ovog momenta nisu zabeležili nikakav siguran napredak. Odložen je svaki pokušaj da dođe do poravnanja teritorija. Lokalni napadi su prestali i nisu više izraženi ratni i izazivački pokličići od strane italijanskih naučnika.

Između ostalog razgovori francuskog predstavnika sa Rimom imali su zadatak da pripreme razgovor koji će po svojoj prilici biti vođen u Ženevi između gospodina Brijana i Grandija, tako da postoji osnovana nada, da će ukoliko ovaj poslednji izrazi želju, polovinom oktobra biti uspostavljen ugovor između dve vlade, koliko po pitanju problema između Italije i Tripolija, toliko i po pitanju pomorske ratne opreme. Nije isključeno, da ovaj ugovor bude dopunjen sklapanjem sporazuma o miru i saradnji.

U ovdašnjim zvaničnim krugovima primećeno je uverenje da gospodin Musolini neće sa lakoćom prihvatiti u skoroj budućnosti da reaguje, nadahnut napadnom silom koji je karakterisao njegove bučne govore tokom proteklih meseci. Kaže se da ga je iskustvo poučilo da takvi govori obično ne prolaze bez težih posledica, naročito u uslovima teške ekonomske krize sa kojom je Italija suočena. Dobijanje američkog i ostalih kredita za kojima ona ima potrebu zavisi od mirovnog nastrojstva njene vlade.

Na ovom uverenju se zasniva nada, da pregovori između dve zemlje neće zakasniti da daju pozitivne i praktične rezultate.

Politis"

Izražavajući zabrinutost za bezbednost, Francuska je organizovala nemačko-francusku ekonomsku saradnju, a kao drugu varijantu imala saveze sa Poljskom, Malom Antantom, ali i savez Italije prema Jugoslaviji.³¹²

Analiza tadašnjeg francuskog stava prema Nemačkoj nalaže i opis stava koji je francusko javno mnjenje imalo prema izborima u Nemačkoj, a koji su odredili ne samo tok buduće nemačke spoljne politike, već su i znatno uticali na orijentaciju prethodno pomenutih blokova, a takođe i na razvoj političke situacije u Evropi. Podatke nalazimo u dokumentu grčkog izaslanika Marketis-a, upućenog grčkom SMIP-u.³¹³

Ilustrujući situaciju u Francuskoj, početkom treće decenije 20. veka, kao presudni faktor koji je uslovljavao izmenu francuske spoljne politike, Andrej Mitrović određuje globalnu ekonomsku krizu i njene prateće posledice³¹⁴.

Spoljnopolitički položaj Francuske u izmenjenim evropskim okolnostima, na početku treće decenije 20-og veka, uticao je logično i na nešto izmenjen stav prema Kraljevini Jugoslaviji. Navodi Živka Avramovskog upućuju na značaj francuskog prisustva i uticaja u Jugoslaviji kao jednog od važnih činilaca u očuvanju njene premoći na Balkanu: "Francuska nije zabrinuta zbog loših italijansko-jugoslovenskih odnosa u onoj meri u kojoj ti odnosi dovode Jugoslaviju u veću zavisnost od nje. Na trgovinskom planu, zloupotrebljava

³¹² V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str. 173

³¹³ GMIP, Εκθέσεις Γαλλίας 1930, Μαρκέτης προς το ΥΠΕΕ, Αρ. Πρωτοκόλλου 3197, Παρίσι 19/09/1930 (dokument u celosti prenosimo u appendix-u arhivskog materijala, str. 284-287)

³¹⁴ A. Mitrović, "Vreme netrpeljivih", Podgorica 1998, str. 153-154

"Za razliku od prethodne decenije, tridesete godine su u Francuskoj bile ispunjene velikim nemirima i Francuska se nekoliko puta nalazila nadomak građanskog rata. Uslove za teške sukobe, je najviše stvorila privredna kriza. Poljoprivredno veoma razvijena, Francuska je usled svetskih poremećaja izgubila spoljašnje tržište za svoje zemljoradničke i stočarske proizvode, a ovo je bilo praćeno i svim drugim oblicima svetske krize koje je pratio pad industrijske proizvodnje, nezaposlenost, porast cena, oskudica, koji su nužno donosili društvenu nesigurnost, nezadovoljstvo i sukobe.

Prirodno je da u takvim uslovima usled jačanja nezadovoljstva, uglavnom upućivanog protiv imućnih, dolazi do pojačanog sukoba leve i desnice, pa i ekstremnih snaga u okvirima jednih i drugih. Ekonomska kriza koja je radala nezaposlenost i glad stvorila je pogodnosti za organizaciju i nastupanje desničarskih trupa. Primer Italije i Nemačke kao i njihov pokušaj da se nametnu Francuskoj, predstavljali su upozorenje pobornicima Republike u Francuskoj da se moraju odlučno suprotstaviti ukoliko se ne želi autoritarna vlast."

političko savezništvo da bi primorala Jugoslaviju da otvori svoje tržište za njene proizvode. Mnogi Jugosloveni su nezadovoljni tom francuskom prevlašću. Francuska sve čini kako bi sačuvala Jugoslaviju kao svoj posebni rezervat, i francusko-jugoslovenskom savezništvu dala što je moguće veći značaj“.

Takođe, isti autor prenosi prenaglašene manifestacije francusko-jugoslovenskog prijateljstva, na veliko nezadovoljstvo Italijana, navodeći da je 11-og novembra 1930. u prisustvu kralja Aleksandra i vlade u punom sastavu, otkriven spomenik zahvalnosti Francuskoj.³¹⁵

Zabrinutost na evropskoj sceni su pojačavali ukupno loši politički odnosi tokom 1930-32, i to ne samo između Italije i Jugoslavije, već i latentni sukob Italije i Francuske. Grandi je još od 1929, pa sve do 1932, hteo da primora Francusku na sporazum i da zadobije koncesije prema Jugoslaviji. Kralj Aleksandar, međutim, zaplašen italijanskim akcijama i incidentima, uz sve veću krizu i insistiranje opozicije, bio je prisiljen da se drži prijateljstva sa Francuskom.

Početak marta 1931. ukazala se mogućnost za razrešavanje francusko-italijanskog spora. Prestanak interesovanja Jugoslavije za Jadran i okretanje zajedno sa Bugarskom protiv Turske, uslovili su u suštini pretvaranje italijansko-jugoslovenskog sukoba u jugoslovensko-bugarsku saradnju.

1931. i 1932. godina, predstavljale su krizu Evrope, ali i krizu francuskog sistema. Hitler i Nemačka su nastojali da sruše “Versajski sistem“. Tardje je predlagao pakt tri zapadne sile protiv rata na najmanje 5 godina. Nemačka je tokom 1931 pokušavala da se približi Francuskoj, dok se Marinković izjašnjavao za srednjevropski blok i saradnju sa Italijom, odnosno jugoslovensko-italijansko zbliženje.

³¹⁵Ž. Avramovski, “Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1921-1930, Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938”, Zagreb 1986, str. 666

Izveštaj grčkog izaslanika Politisa upućen grčkom SMIP-u svedoči o tadašnjoj situaciji u Francuskoj, ukazujući na promene koje su neminovno nastupale. Zaključci Politisa prevashodno se odnose na jačanje nezadovoljstava protiv Brijana-a u političkim i novinarskim krugovima u Francuskoj, koji su sa pesimizmom gledali na održanje evropskog mira na duže vreme i naglašavali kao neophodnu meru potrebu njegovog povlačenja, kao i korenitu promenu spoljašnje politike zemlje.

Uprkos sve snažnijim i učestalijim napadima, francuski premijer je smatrao da ima dužnost da ostane na poziciji na kojoj se nalazi i da "nastavi sa svojom desničarskom politikom, koju javno mnjenje u zemlji u velikoj većini toplo podržava".³¹⁶

Nastavljajući politiku zadržavanja Kraljevine Jugoslavije u svom taboru, Francuska je zaključila zajam u maju i odobrila kredit u oktobru 1931, čime je učvršćen položaj Francuske u ovoj zemlji. Njen uticaj i prisustvo u Jugoslaviji postali su presudni, a njenom uticaju na političkom planu ponekad se pridavao veliki značaj. Okončavanje diktature, takođe je pripisivano se francuskom uticaju. U trgovinskim pitanjima Francuzi su imali poslednju reč. Ž. Avramovski dodatno tvrdi da su Francuzi bili odlučni da ovu zemlju sačuvaju kao svoj vlastiti domen, o čemu je svedočilo naglašeno prisustvo francuskih oficira u ovoj zemlji. Engleski izvori koje autor analizira, navodili su, da do 2-og decembra nije obnovljen ugovor iz 1927. između Francuske i Jugoslavije, koji je trebalo da istekne krajem 1932. godine.³¹⁷

V. Vinaver ukazuje da je nastupajuća 1932. godina donela izmenu položaja Francuske, kao i članica njenog sistema saveza. Laval je formirao svoju treću vladu, 14-og januara 1932, a potom ga je smenio Tardje. Jugoslovenski poslanik iz Londona je javljao da je Engleska mišljenja kako je položaj Francuske i Jugoslavije sve slabiji i da francuska diplomatija pokazuje strah.

³¹⁶GMIP, Εκθέσεις Γαλλίας 1931, Πολιτής προς το ΥΠΕΞ, Αρ. Πρωτοκόλλου 1305, Παρίσι 1/05/1931(dokument u celosti prenosimo u appendix-u arhivskog materijala, str. 288-289)

³¹⁷Ž. Avramovski,"Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938", Zagreb 1986, str. 31-32

Tardje je predlagao zблиžavanje Male Antante, na šta je Marinković pristao, ali je bio skeptičan, smatrajući da je Francuska sondirala jedan veliki plan.

Istovremeno, ističe isti autor, situacija u Jugoslaviji naglo se pogoršavala početkom 1932. godine. Marinkovićeva poruka Tardjeu se odnosila na nepostojanje deviza, pad izvoza, ali i na nepristajanje na kontrolu od strane Društva naroda. Paralelno, i u Francuskoj se spremala velika promena. Tardje je doživeo potpun slom, a radikalna levica je odnela pobjedu. Glasine koje su kružile nagoveštavale su da Francuska više nije želela veze sa satelitima i sa Antantom, nego sporazum sa Nemačkom i Italijom. Francusko-italijanski odnosi i dalje nisu bili dobri, uprkos predlogu Francuske o teritorijalnom prerasporedu kolonija u Severnoj Africi. Forin Ofis (Foreign Office) se nadao da će ekonomski slom zблиžiti Rim i Pariz. Do vidljivog detanta je došlo, ali su obe strane bile uzdržljive i nepoverljive.³¹⁸

Analiza spoljnopolitičkih poteza Francuske navodi na zaključak da je zemlja duže vreme vodila evropsku politiku očuvanja mira i neprikosnovenosti mirovnih ugovora, međutim bez vlastite adekvatne vojne sile koja bi stajala kao njen garant. Velika ekonomska kriza, koja ju je pogodila 1929. godine, vodila je daljem slabljenju njene vojne moći.³¹⁹

Kraljevina Jugoslavija je od svog postanka bila deo sistema koji je trebalo da garantuje izvršenje mirovnih ugovora posle Prvog svetskog rata. Ovaj sistem, međutim, bio je ispunjen protivurečnostima, iz razloga što su velike pobjedničke sile Francuska, Velika Britanija, Italija i SAD uskoro počele da vode svoje više nacionalne politike. Sa druge strane, na sceni više nije bilo Rusije, tradicionalnog francuskog saveznika, koja je bila važan činilac u domenu ograničavanja Nemačke.

“Uprkos dobro poznatom prijateljstvu između francuskog kartela levice i nekih jugoslovenskih emigranata, dolazak na vlast levice u Francuskoj 1932. nije bitno uticao na bliske veze između francuske i jugoslovenske vlade.

³¹⁸ V. Vinaver, “Francuska i Jugoslavija između dva rata”, Beograd 1985, str. 216

³¹⁹ M. Bjelajac, “Diplomatija i vojska, Srbija i Jugoslavija 1901-1999”, Beograd 2010, str. 151-162

Francuska je i dalje igrala dominantnu ulogu u Jugoslaviji i verovatno bi je igrala dokle god strah od italijanske agresije ne bi postao presudni činilac u opredeljivanju jugoslovenske spoljne politike. Iako je iz razloga državne bezbednosti francuski uticaj na političkom planu bio jači nego ikada, prisutni su ipak bili znaci nezadovoljstva zbog beskrupuloznog načina na koji Francuska koristi prednosti svog položaja.³²⁰

Nasuprot negativnim predznacima u političkom vrhu Jugoslavije, francusko-jugoslovenski ugovor o prijateljstvu obnovljen je krajem godine. Francuska vlada pokušavala je da navede jugoslovensku vladu da prihvati tripartitni ugovor u koji bi bila uključena i Italija, i mada od tog predloga ništa nije bilo, francuska vlada je privatno i u prijateljskom tonu obavestila italijansku vladu o uslovima produženja ugovora i to pre izdavanja zvaničnog saopštenja, kako ne bi bila povređena italijanska osetljivost.³²¹

Zemlje pod francuskim okriljem, delile su zajedničku zabrinutost protiv revanšizma poraženih, kao i njihove moguće pobune protiv uslova mirovnih ugovora. Pored vojnog oslonca na Francusku, Jugoslavija je vlastite bezbedonosne izazove rešavala i regionalnim povezivanjem. (najpre sa Čehoslovačkom i Rumunijom kroz savez Mala Antanta, a potom sa Rumunijom, Grčkom i Turskom kroz Balkanski pakt). Primarni cilj Male Antante bio je da se blokira mađarska opasnost, a Balkanskog pakta da se blokira Bugarska, odnosno da se garantuje nepovredivost granica i status quo.

³²⁰Ž. Avramovski, "Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938", Zagreb 1986, str. 100

³²¹Ž. Avramovski, nav. delo, str. 101

3.2 Kraljevina SHS/Jugoslavija i Grčka u italijanskoj spoljnoj politici 1928-1932

Analiza diplomatskih odnosa Italije i Kraljevine SHS/ Jugoslavije, u periodu 1928- 1932, nametnula je uvid u spoljnopolitičke činioce koji su definisali odnose dve zemlje, u razdoblju koje je neposredno prethodilo navedenim hronološkim okvirima.

Nakon dolaska fašista na vlast 1922, nije trebalo dugo da se čeka da Mussolini krene u akciju koja je dovela do stvaranja nove krize sa Kraljevinom SHS. U proleće 1923, pokrenuto je Riječko pitanje³²², koje se u septembru iste godine još više zaoštrilo. Francuska je upozorila Italiju 18-og septembra, da je u slučaju sukoba sa Kraljevinom neće podržati. Sa druge strane, jugoslovenska politika tog vremena bila je u velikoj meri uslovljena vojnom inferiornošću u odnosu na Italiju, koja je kao posledicu imala defanzivnu strategiju i dalje popuštanje u njenim zahtevima.

Rat između dve zemlje je izbegnut (na jugoslovenskoj strani eventualna ofanzivna akcija nije ni pripremana), a sklopljen je tzv. "Rimski sporazum", 21/01/24. Mussolini je ipak i dalje zadržavao svoj osnovni stav o Jugoslaviji kao o državi koju treba razbiti, a problemi u ratifikaciji Netunskih konvencija, nastali tokom jula 1925, predstavljali su za italijanskog vođu samo dodatni argument u spoljnoj politici koju je sprovodio prema susednoj zemlji. Period 1919-1924, karakterisala je izražena konfrontacije dve zemlje, uslovljena pre svega iracionalnim ocenjivanjem političke situacije od strane Kraljevine SHS. Mile Bjelajac smatra da je demagogija njenih opozicionih prvaka izražavala unutrašnje političke potrebe države.³²³

Govoreći o unutrašnjoj političkoj situaciji u Italiji, kao polaznoj osnovu i faktoru koji je uslovljavao njen spoljnopolitički nastup, S. Romano (Sergio

³²² E. Milak, "Italija i Jugoslavija 1931-1937", Institut za savremenu istoriju, Beograd 1987, str. 26-27

³²³ M. Bjelajac, "Diplomatija i vojska, Srbija i Jugoslavija 1901-1999", Beograd 2010, str.127-128

Romano)³²⁴ navodi "ratna osećanja", koja je Musolini podsticao, koristeći blokadu političkog sistema u zemlji, ali i slabosti, kako buržoazije, tako i radničke klase.

Italijanska prevlast na Jadranu nije bila sporna, mada se očekivalo da moraju, nakon što je jugoslovenska strana nabavila podmornice, biti oprezniji. Zaključak M. Bjelajca jeste, da su dugoročno posmatrajući, političke i strateške posledice u jugoslovensko-italijanskim odnosima proizašle su iz činjenice trajnog italijanskog učvršćivanja u Albaniji. Ovakvo pozicioniranje Italiji je pružalo mogućnost da sa teritorije Albanije lakše podstiče bugarske, crnogorske i druge akcije, kao i da stvara intrige između Grčke i Jugoslavije.³²⁵

Vuk Vinaver ukazuje na unutrašnju krizu koju je Jugoslavija prolazila tokom 1928, ali i da je ministar inostranih poslova Kraljevine SHS, Marinković, u tom periodu " mirno primio italijanski bes", jer je potpisivanjem pakta sa Francuskom Italiji pokazao da ne može zameniti mesto Francuske, uz osnovan strah , međutim, da do francusko-italijanskog detanta dolazi na račun Jugoslavije.³²⁶

Smirenje nastalo između Francuske, Italije i Jugoslavije, prema tvrdnji istog autora, predstavljalo je samo produženje otkaznog roka italijansko-jugoslovenskog pakta za šest meseci (rok je isticao 27/01/1928). Sastanak Musolinija i Bomaršea, pored inicijative Musolinija za opštu saradnju,

³²⁴S. Romano, " Istorija Italije, Od Risordimenta do današnjih dana", Filip Višnjić 2006, str.181-183

"Musolini je shvatio da su jedina osećanja koja izazivaju oduševljenje, ratna osećanja. Industrijska buržoazija je bila suviše slaba da bi nametnula svoju volju, a radnička klasa nije imala dovoljno snage kako bi utvrdila svoju. Sistem je bio blokiran, a Musolini je iskoristio prostor i slabosti između jednih i drugih i dokopao se vlasti, na koju kada je jednom došao, imao za cilj i da ostane. Formule primenjene 1926 .godine imale su trajne posledice po italijanski privredni sistem. Ovaj zaokret zbog načina na koji je bio usmeren, kao i privrednih i finansijskih mera koje su usledile, pospešio je tokom 1928. i 1929. niz fuzija u vrednosti od 8,5 milijardi , čime je finansijski kapital pružio odgovor deflaciji izvršivši racionalizaciju sopstvenih postrojenja .Na taj način, smanjena je zavisnost od stranih tržišta, a režim je prvenstveno zamrzao sopstvenu političku bazu".

³²⁵ M. Bjelajac, "Diplomatija i vojska, Srbija i Jugoslavija 1901-1999", Beograd 2010, str.143-146

³²⁶V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str. 130

mandate kao i saradnju protiv Nemačke, sadržavao je i zahtev francuskog predstavnika za poboljšanje italijansko-jugoslovenskih odnosa.³²⁷

Kralj Aleksandar nije napuštao svoj spoljnopolitički koncept, a to je krajem 1927. bilo poboljšavanje odnosa sa Italijom i približavanje Rimu. Po njegovom mišljenju, dva naroda je delio niz nesporazuma, a ne stvarni sukob interesa.

Prema savetima britanskog državnog sekretara za spoljne poslove, Chamberlain-a, trebalo je ratifikovati Nettunske konvencije pre početka pregovora sa Italijom, a takođe i pripremiti teren za neutralno držanje francuskih vladinih krugova.

Rok trajanja italijansko-jugoslovenskog ugovora o prijateljstvu i saradnji je isticao je početkom 1929, sa uslovom da se otkáže ili obnovi godinu dana pre njegovog isteka. Odnosi Rima i Beograda su početkom 1928. bili "čas dobri čas loši", ali je Musolini u oktobru 1928. dao jednu izjavu, koja je navela Marinkovića da Narodnoj skupštini na odobrenje podnese Nettunske konvencije.³²⁸

Ne obazirući se na sve veći otpor javnosti, Marinković je izneo pomenuti predlog pred Skupštinu, navodi autor u daljoj analizi, izjavljujući da će konvencije biti date na ratifikaciju čim budu rešena izvesna tehnička pitanja. Nakon toga činilo se da se odnosi sa Rimom popravljaju, jer je došlo do razmene pomirljivih nota. I pored krvoprolića u Skupštini, Marinković je bio odlučan da sprovede program svoje vlade. Nova vlada kojom je predsedavao Korošec, a u kojoj je Marinković zadržao resor spoljnih poslova, ratifikovala je Nettunske konvencije 13/08/1928.³²⁹

Međutim, od proleća 1928. naglo je počelo zbližavanje Italije, Grčke i Turske. Musolini je nastojao da stvori blok sa ovim državama, kome bi možda prišla i Bugarska. U Podunavlju je, takođe, stvorio politički blok sa Mađarskom i Austrijom, u koji je nastojao da uvuče i Rumuniju. Očigledno, išlo se ka daljoj

³²⁷ V. Vinaver, nav.delo, str. 131-133

³²⁸B. Krizman, "Vanjska politika jugoslavenske države 1918-1941", Zagreb 1975, str. 50

³²⁹ B. Krizman, nav. delo, str. 51

ekspanziji, što je neposredno ugrožavalo Jugoslaviju i možda pripremalo kasniji oružani napad. Posle ubistva Radića i velike zategnutosti u Jugoslaviji, u svetu se počelo govoriti da će "velikosrpska hegemonija izazvati otpor podjarmljenih naroda u Jugoslaviji", a da će strane sile iskoristiti situaciju da je razbiju.³³⁰

Iste te godine, Marinković je predlagao da Italija svoju potrebu za ekspanzijom realizuje na račun Turske. Međutim, dogovor Musolinija i ministra inostranih poslova Turske, Arasa, o vođenju zajedničke akcije protiv francuskog imperijalizma na Balkanu, kao i napada istog na Jugoslaviju kao smetnju za balkanski mir uz njene tendencije da zavede francusku hegemoniju na Balkanu, usmerili su događaje u drugom pravcu. Upravo ova vest o mogućem italijansko-grčko-turskom paktu³³¹ usloвила je popravljjanje odnosa Jugoslavije sa Bugarskom i Grčkom. Inicijativa Engleske, međutim, bila je upravljena na popravljjanje odnosa Jugoslavije i Italije i ratifikovanje Netunskih konvencija, a bila podstaknuta ubeđenjem da mir u Srednjoj Evropi i na Balkanu zavise upravo od jugoslovensko-italijanskih odnosa.

Francuska, nasuprot tome insistirala je na sklapanju jugoslovensko-grčkog, kao i jugoslovensko-turskog pakta, naročito insistirajući na zbližavanju sa Grčkom, dok je Musolini bio protiv Turskog mešanja na Balkan, i inicirao grčko suprotstavljanje Jugoslaviji, tražeći vojni blok.³³²

Jugoslovenske "Novosti" prenosile su da su grčko nepoverenje prema jugoslovenskim zahtevima i prema tome otpor Atine, bili pothranjivani od

³³⁰ V. Vinaver, "Ugrožavanje Jugoslavije, Vojnoistorijski glasnik", 1/143, Beograd 1968, str. 142-145

³³¹ Arhiv Venizelosa (dalje A.B.), " Συνομιλία μετά κ. Μουσολίνι της 23ης Σεπτεμβρίου 1928, Συνομιλία μετά κ. Μουσολίνι της 24ης Σεπτεμβρίου", 23/09/1928 i 24/09/1928, I/48/133-134 (Navedeni dokumenti pored jačanja italo-grčkih veza i razrešavanja pitanja Jonskih ostrva, razmatraju i razvitak prijateljskih odnosa dveju zemalja sa V.Britanijom "

³³²V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str. 134

strane jedne evropske sile, koja je u jugoslovenskom zahtevu za trgovinskom bazom u Solunu videla opasnost od stvaranja vojno-pomorske baze.³³³

Posle incidenta na Krfu, grčko-italijanske veze su bile napete. Međutim, još za vreme diktature Pangalosa, primećeno je izvesno smirenje u međusobnim odnosima. Musolini, težeći da izoluje Jugoslaviju, tražio je približavanje Grčkoj, dok je Pangalos, opsednut idejom da sprovede rat protiv Turske, smatrao neophodnim da obezbedi italijansku podršku u slučaju grčko-turskog sukoba. Ekumenska vlada³³⁴, koja je na vlast došla posle svrgavanja Pangalosa, nastavila je sa politikom približavanja Italiji, prema kojoj je u maloj meri gajila prijateljska osećanja. U skladu sa ovim prijateljskim približenjem, ministar inostranih poslova Grčke, Mihalakopoulos, poznavalac italijanskih prilika, skoro nije ni izrazio negodovanje povodom sklapanja "Prvog Tiranskog Ugovora"³³⁵. Navedenu grčku politiku nastavio je i njegov naslednik od 1928, Elefterios Venizelos.³³⁶

Novi grčki premijer, objašnjavajući grčke pozicije Brijan-u, francuskom ministru spoljnih poslova, kao i nužnost diplomatskog približavanja Grčke Italiji, u periodu neposredno pre potpisivanja grčko-italijanskog sporazuma, isticao je značaj odnosa sa Beogradom, naglašavajući da će nerealna jugoslovenska insistiranja na ustupcima usloviti da Grčka oslonac potraži upravo u Italiji.³³⁷

³³³D.D.I., "Il Ministro a Belgrado, Galli, Al Capo del Governo e Ministro Degli Esteri, Mussolini, T.per corriere 1082/485, Belgrado, 26 febbraio 1929 (per. il 1 marzo)

³³⁴ Pod pojmom "ekumenska vlada" u grčkoj političkoj istoriji se naziva ona vlada u kojoj teoretski učestvuju sve političke partije u zemlji u jednom određenom vremenskom periodu. Postavlja se, međutim, pitanje nezavisnosti poslanika u sastavu jedne takve vlade. Primeri ovakvih vlada su ona Kanarisa od 1877. (kada je izbio rusko-turski rat), za vreme Georgiosa I, vlada Zaimisa 1926, kao i ona Zolotasa 1989-1990. Uvođenju termina "ekumenska" vlada od strane Th. Zaimisa, prethodili su termini "grupna vlada" i "saveznička vlada".

³³⁵ P. Bartl, "Albanci", Clio, Beograd, 2001, str. 199

³³⁶K. Svolopoulos, "Το Βαλκανικόν σύμφωνον και ελληνική εξωτερική πολιτική 1928-1934", "Εστία" 1977, str. 383

³³⁷A.B.51, "Συνομιλία κ. πρωθυπουργού μετά κ. Briand (Ιδιόγραφον μνημόνιον Ε. Βενιζέλου" "Govoreći o grčko- jugoslovenskim vezama, naglašavam značaj datog momenta, kao i važnost da se obrati pažnja na Beograd, jer ako Kraljevina SHS nastavi da insistira na za nas nemogućim ustupcima, do rešenja nećemo doći, a ovakvu politiku protumačićemo kao pritvornu, sa skrivenim namerama prema Solunu. U tom slučaju, Grčka će morati da se na

Nikolaos Politis, odlučni zastupnik francuskog diplomatskog sistema, komentarišući predstojeće potpisivanje grčko-italijanskog sporazuma, naglašavao je da bi samo hitra reakcija Pariza mogla da spreči odstupanje Grčke od francuske diplomatske osovine i okretanje italijanskom prijateljstvu.

338

Veliki političar sa Krita, na mesto premijera došao je u momentu kada se zemlja nalazila u skoro potpunoj izolaciji. Iz tog razloga, smatrao je da je približenje sa Italijom neophodno, verujući da je iskreni sporazum među mediteranskim susedima od životnog značaja za Grčku. Tako je 23-eg septembra 1928. godine u Rimu, između Venizelosa i Musolinija, potpisan grčko-italijanski ugovor "prijateljstva, saradnje i sudske arbitraže".³³⁹

Od momenta stupanja na mesto premijera, Venizelos je ohrabrivao svog bliskog saradnika i ministra spoljnih poslova Andreasa Mihalakopulosa, da razreši sve postojeće razlike sa Italijom, kako bi se pristupilo potpisivanju jednog sporazuma sa mirovnom sadržinom. Ova njegova inicijativa nije davala rezultate, pa je Venizelos lično otišao u Rim da se susretne sa Musolinijem 23-eg septembra 1928. Sporazum o prijateljstvu, koji je potpisan, predviđao je čuvanje granica utvrđenih međunarodnim ugovorima. Drugi član je podrazumevao neutralnost ugovornih strana, u slučaju napada neke treće strane. Dodatno, treći član je predviđao uzajamnu pomoć, u slučaju ugrožavanja bezbednosti i interesa visokih ugovornih strana. Konačno, u

nekoga osloni, a taj oslonac neće biti Francuska iz razloga čvrstih političkih veza sa Kraljevinom SHS, niti Engleska, koja je pomorska sila. Nužno, Grčka će potražiti pomoć od Italije, što će je dovesti, posledično, u nezavidnu poziciju prema njoj. To će za nas sigurno biti nepodnošljivo, ali niko ne dovodi pod sumnju izbor između dve mogućnosti: da vidi Solun u jugoslovenskim rukama ili da prihvati pomoć Italije, čak i po cenu dolaženja u potčinjeni položaj. Sigurno je da u Beogradu neće biti pozdravljeno grčko-italijansko prijateljstvo. Trebalo bi, međutim, na vreme da shvati, da ako nastavi da se ophodi prema svojim balkanskim susedima na dosadašnji način, da dolazi u opasnost da bude izolovana. Gospodinu Brijanu sam rekao da, nažalost, nisam u mogućnosti da ovaj svoj stav izložim jugoslovenskoj strani, jer bih se izložio opasnosti da moj stav bude shvaćen kao pretnja i da ne shvate iskrenost moje inicijative. Iz tog razloga ukazujem na mogućnost, da Francuska, prijateljski nastrojena prema Kraljevini SHS, pruži istoj neophodne savete."

³³⁸ Archives du Ministère des Affaires Etrangères (dalje A.A.E.), Europe (1918-1929), Yougoslavie, 56, Briand a Fleuriau, 12/8/1928 (Vidi K. Svolopoulos, "Το Βαλκανικόν σύμφωνον και ελληνική εξωτερική πολιτική 1928-1934", Θεσσαλονίκη 1977, str.137)

³³⁹ V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str.135

slučaju međunarodnog sukoba, sporazum je predviđao, da zemlje budu podvrgnute međunarodnoj sudskoj arbitraži.³⁴⁰

Vinaver, međutim, navodi, da je iz člana 3 ovog ugovora proisticalo i da se Grčka u slučaju rata između Italije i Jugoslavije, obavezuje da zabrani transport ratnog materijala namenjenog Jugoslaviji. Ključna tačka Musolinijeve akcije pored Adis-Abebe postaje i Jugoslavija, koje je prema njemu trebalo u periodu od 1928. do 1934. smiriti, a onda i uništiti.³⁴¹

Musolini je u svojim kontaktima sa Venizelosom naglašavao da želi da pomogne razrešavanju grčko-turskih veza, podvlačeći pružanje naročite pomoći Grčkoj u slučaju bilo kakve insinuacije koju bi mogla prouzrokovati jugoslovenska strana. Dodatno, predlagao je da svojevolski, bez traženja naknade, pruži pismenu garanciju autonomije Soluna u odnosu na Jugoslaviju.³⁴²

Musolini lično, težio je sporazumu sa Grčkom u cilju opkoljavanja Jugoslavije. Međutim, spornu tačku u grčko-italijanskim vezama, predstavljalo je pitanje Jonskih ostrva i njihova okupacija od strane Italije. Ovde podsećamo da su u međuratnom periodu italijanski fašisti činili sistematske pokušaje da latiniziraju stanovništvo Jonskih ostrva, insistirajući na pitanjima obrazovanja, jezika i vere, sa veoma slabim rezultatima³⁴³. Italijani su, dakle strahovali, da bi Venizelos mogao u poslednjem momentu da nametne temu Jonskih ostrva i loš tretman domaćeg stanovništva. Međutim, grčki premijer za sve vreme svog boravka u Italiji, nije pružao ni najmanju naznaku da će diskutovati o ovom problemu.³⁴⁴

³⁴⁰ I.B.Δ., "Το Ελληνο-ιταλικό σύμφωνο Φιλίας Βενιζέλου-Μουσολίνη και το Δωδεκανησιακό Ζήτημα (1928)", "Ιστορικά Θέματα", Αθήνα 2012

³⁴¹ V.Vinaver, nav. delo, str. 141

³⁴² I.B.Δ., "Το Ελληνο-ιταλικό σύμφωνο Φιλίας Βενιζέλου-Μουσολίνη και το Δωδεκανησιακό Ζήτημα (1928)", "Ιστορικά Θέματα", Αθήνα 2012

³⁴³ K. Svolopoulos, " Η ελληνική εξωτερική πολιτική μετά τη Συνθήκη της Λοζάνης, Η κρίσιμος καμπή, Ιούλιος-Δεκέμβριος 1928", Θεσσαλονίκη 1977, str. 356

³⁴⁴ I.B.Δ., "Το Ελληνο-ιταλικό σύμφωνο Φιλίας Βενιζέλου-Μουσολίνη και το Δωδεκανησιακό Ζήτημα (1928)", "Ιστορικά Θέματα", Αθήνα 2012

V. Vinaver ističe, da su paralelno vođeni italijansko-jugoslovenski pregovori, u tom trenutku dodatno bili ometeni italijanskim pomaganjem VMRO-a. Takođe, kao još jedan od preduslova za međusobnu saradnju, Beograd je nametao i italijansko garantovanje albanske nezavisnosti. Posle vesti da je Italija pomagala prezidentu Zogu da proglasi monarhiju³⁴⁵, jugoslovenska vlada je otpočela jednu kampanju u Parizu i Londonu i uprkos tome što je italijanska podrška Zogu-u bila snažna, Marinković se nadao francuskoj podršci. Naglo pogoršanje italijansko-jugoslovenskih odnosa usled protivljenja Jugoslavije ratifikaciji Netunskih konvencija, do koga je došlo u periodu ubistva hrvatskih lidera u Skupštini 20-og juna 1928, kod Musolinija je probudilo nade u raspad Jugoslavije.³⁴⁶

Ni ratifikovanje Netunskih konvencija nije pomoglo poboljšanju odnosa Beograda i Rima, jer je Musolini samo 20 dana po potpisivanju konvencija pomogao da se Ahmed beg Zogu proglasi kraljem, ne Albanije, već Albanaca.

³⁴⁷

Pri tom, navodi B. Krizman, odbio je da prizna važnost italijansko-jugoslovenskog ugovora o prijateljstvu i saradnji, tako da je on, početkom 1929, prestao da važi. Ohrabren svojim uspesima (potpisivanje ugovora o prijateljstvu između Italije i Grčke, proglašenje Albanije za kraljevinu; približavanje potpisivanju ugovora političke prirode između Turske i Italije; prihvatanje predloga o ženidbi između italijanske princeze Jovane i bugarskog kralja Borisa), Musolini je, krajem 1929. izjavio, da je nepotrebno obnavljanje jugoslovensko-italijanskog ugovora o prijateljstvu, budući da

“Venizelos se nije zadržao samo na nezvaničnim diplomatskim razuveravanjima italijanske strane. Preciznije, u jednom intervjuu koji je dao za pet grčkih dopisnika iz Rima, na pitanje novinara Joanisa Gike o sudbini Jonskih ostrva, premijer je odgovorio da ne postoje razmirice na relaciji Grčke i Italije, već između Italijana i stanovnika Jonskih ostrva. Posle ovih izjava, u intervjuu se umešao grčki izaslanik u Rimu, Joanis Politis, tražeći da se ova izjava grčkog premijera smatra nevažećom.

Ovo međutim, nije sprečilo dopisnika antivenizelističkog lista “Proia”, Jocarini-ja, da telegrafiše Atini Venizelosovu izjavu, što je izazvalo, kako oštru kritiku opozicije predvođene Caldarisom, tako i besatinskog stanovništva poreklom sa Jonskih ostrva.”

³⁴⁵ Peter Bartl, “Albanci”, Beograd 2001, str. 202

³⁴⁶ V. Vinaver, “Jugoslavija i Francuska između dva rata”, Beograd 1985, str.136-152

³⁴⁷ Peter Bartl, “Albanci”, Beograd 2001, str. 200- 202

takvo prijateljstvo nije ni postojalo. Međutim, autor navodi da kralj Aleksandar ni tada nije odustajao od traženja dodirnih tačaka sa Rimom, i tada počinju dve akcije, jedna od strane Marinkovića, a druga od strane kralja Aleksandra.³⁴⁸

Pregled italo-jugoslovenskih odnosa tokom 1928. pruža i Živko Avramovski, komentarišući da: "Odnosi sa Italijom su se veoma malo popravili, mada nisu bili u znaku nekih dramatičnih događaja kao 1927. godine. Pa ipak, ratifikacija Netunskih konvencija, za koju je bila potrebna velika hrabrost i koja je dobrim delom sprovedena u cilju pridobijanja Italije, nije ostala sasvim bez posledica na stav Musolinija, u čijim je govorima krajem godine bilo više prijateljskih tonova, a pripisivala mu se i želja za obnovom ili izmenom "Rimskog ugovora" nekim povoljnijim sporazumom. Njegovo produženje za narednih šest meseci sprovedeno je protokolom, koji su 27-og januara u Beogradu, potpisali general Bodrero i g. Marinković."³⁴⁹

Tokom razgovora za obnavljanje "Rimskog ugovora", Italijani su ponovo napravili ispad protiv Jugoslavije. "Giornale d'Italia" je objavljivala mnogobrojne izvode iz jednog priručnika koji je navodno koristila jugoslovenska vojska i koji je bio pun neprijateljskih ocena na račun Italije. Istovremeno, Fašistička stranka je objavila proglas povodom obnavljanja "Rimskog ugovora", u kojem se iznosilo da je celokupna aktivnost jugoslovenske vojske upravljena protiv Italije, a najdalje su otišle jugoslovenske "Novosti" od 21-og februara, koje su odgovornost za srpske patnje tokom povlačenja 1916. prebacile na Italiju i optužile italijansku mornaricu za kukavičluk i izdaju.³⁵⁰

Rakić je uzalud čekao poziv za obnovu pregovora, uprkos srdačnom prijemu Musolinija početkom marta, a uzastopne posete poljskog, grčkog i turskog

³⁴⁸ B. Krizman, "Vanjska politika kraljevine Jugoslavije 1918-1941", Zagreb 1975, str. 51

³⁴⁹ Ž. Avramovski, "Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938", Zagreb 1986, str. 515

³⁵⁰ Grčke stavove po ovom pitanju prenosi G. Leondaritis, "Η Ελλάδα στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο 1917-1918", Αθήνα 2005, str. 387-388

ministra inostranih poslova Rimu, samo su produbile nespokoјstvo u Jugoslaviji i učvrstile je u uverenju da Italija želi prvo da je izoluje, a zatim prinudi da prihvati uslove koji joj budu nametnuti. 26-og aprila, poslanici Radić i Pribićević, ministru spoljnih poslova Marinkoviću, uputili su pitanja o statusu Albanije, koja su se posredno ticala odnosa Kraljevine SHS sa Italijom, na šta je isti odgovorio da je diplomatska aktivnost zemlje neprestano usmerena ka naporima da se sa Italijom postigne prijateljski sporazum o svim pitanjima od interesa za obe zemlje. Sledećeg dana, ministar inostranih poslova obavestio je poslanika Njegovog Veličanstva, da ima nameru da predloži ratifikaciju Netunskih konvencija, kao zalog dobre volje prema Italiji. 23-eg maja, pošto je održao svoju reč i izneo predlog pred Skupštinom, Vlada je odobrila ratifikovanje istih, što je naišlo na prilično negodovanje u štampi.³⁵¹

Neposredno po ovoj odluci jugoslovenske vlade, usledio je Musolinijev govor, 5-og juna u Rimu, u kome je italijanski vođa insistirao da se dvosmislenost odnosa Jugoslavije i Italije mora prekinuti, kao i da se dve zemlje moraju odlučiti između prijateljstva i neprijateljstva. Italija se, potpisujući "Rimski ugovor" i "Netunske konvencije", odlučila za ovo prvo. U međuvremenu, na teritoriji Kraljevine SHS, nastavljena je propaganda na širokim osnovama, upravljena protiv Italije.³⁵²

Teško je ne posumnjati, da je vladina odluka o ratifikaciji "Netunskih konvencija", bila spontana. Avramovski ukazuje da je jedno poluzvanično objašnjenje jugoslovenske vlade, posredno priznavalo da je Jugoslavija bila prinuđena, da zbog veće izdržljivosti svog suseda, odustane od namere da ratifikaciju konvencija sprovede u sklopu opšteg sređivanja odnosa sa Italijom. U međuvremenu, opozicija je iskoristila priliku da u Skupštini postavi pitanje konvencija, i da izloži vladinu odluku oštroj kritici. Vođe

³⁵¹Ž. Avramovski, "Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938", Zagreb 1986, str. 516

³⁵²V. Vinaver, "Ugrožavanje Jugoslavije 1919-1932, Vojnoistorijski glasnik", 1/143, Beograd 1968, str. 142-147

opozicije su nagovestile svoju nameru, da svim raspoloživim sredstvima spreče ratifikaciju konvencija. Do ubistva od 20-og juna nije ipak došlo samo iz navedenih razloga, već zbog opšte vladine politike. Ubistva u jugoslovenskoj skupštini su presekla svaku dalju opozicionu aktivnost.³⁵³

Konačno, "Netunske konvencije" su ratifikovane u nepotpunoj Skupštini, 13-og avgusta. Ratifikacioni instrumenti "Netunskih" i "Beogradskih konvencija", razmenjeni su 14-og novembra u Rimu. Musolini je 21-og decembra primio poslanike Kraljevine SHS, predložući im obnavljanje "Rimskog ugovora". Tom prilikom, italijanski premijer je izneo mišljenje, da bi bilo poželjnije ugovor zameniti nekim novim dokumentom trajnije vrednosti. Posle slaganja Rakića, prihvaćeno je da se Musoliniju uputi predlog za obnavljanje pregovora u tom cilju.³⁵⁴

U nastupajućem periodu kriza jugoslovensko-italijanskih, ali i evropskih odnosa krajem 1929, kao i njena vojno-strateška dimenzija, bila je uslovljena italijanskim vojnim pripremama koje su brinule kako Jugoslaviju, tako i Francusku. Jugoslovenski vojni vrh je neprestano strepeo od moguće ili gotovo sigurne italijanske agresije. M. Bjelajac ističe da je jedini saveznik Jugoslavije u tom neizvesnom periodu bila Francuska.³⁵⁵

Preobražaj fašizma u režim okončava se plebiscitarnim izborima 1929. godine, posle kojih se pored opštinske uprave, reformišu i zakonic i propisi kako bi se bolje reformisala autoritativna filozofija vlasti. U roku od nekoliko godina Musolini je ostvario institucionalne programe koji su Italijane smestili u okvire snažne autoritativne države, koja međutim, nije bila lišena svog narodnog legitimiteta. Svetski rat predstavljao je veliki trenutak povezivanja italijanskog društva i Musolini se bio dobro postarao da sačuva tu klimu³⁵⁶.

³⁵³ Ž. Avramovski, "Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938", Zagreb 1986, str. 517-519

³⁵⁴ B. Krizman, "Vanjska politika jugoslavenske države 1918-1941", Zagreb 1975, str. 55-58

³⁵⁵ M. Bjelajac, "Diplomatija i vojska, Srbija i Jugoslavija 1901-1999", Beograd 2010, str.151

³⁵⁶ S. Romano, "Istorija Italije, Od Risordimenta do današnjih dana", Beograd 2006, str.185-187

Turneja Grandija početkom 1929, pokazivala je želju Musolinija da aktivira spoljnu politiku na Balkanu. Suzbijajući 1929. francuski uticaj u Atini³⁵⁷, ugovarao je sporazum sa Turskom. Kamen spoticanja u odnosima Francuske i Italije bio je francusko-jugoslovenski pakt, koji je prema mišljenju Grandija, stalno ometao italijansko-jugoslovensko zbližavanje. Kralj Aleksandar je izjavljivao da želi sporazum sa Musolinijem, međutim, iz razloga italijanskog odbijanja morao je sklopiti pakt sa Francuskom. Težnje Kraljevine SHS za obnavljanjem ugovora sa Italijom, kao i stvarne motive tadašnje jugoslovenske vlade za približavanje Italiji, uprkos očiglednoj saradnji sa Francuskom, Galli je prenosio Mussolinij-u početkom 1929.³⁵⁸

Potvrdu tadašnjoj spoljnoj politici Italije upravljenoj protiv Jugoslavije, nalazimo i kod M. Bjelajca, koji takođe ukazuje, da je svo italijansko strateško planiranje u periodu 1918-1940 bilo koncentrisano na uništenje susedne zemlje, uz pomoć Mađarske i Albanije. "Generalštabni planeri su se nadali da će italijanska diplomatija uspeti da izoluje Jugoslaviju, ali su ipak bili predvideli snage da odbrane alpski front prema Francuskoj za vreme slamanja Jugoslavije".³⁵⁹

Govoreći o pacifizmu beogradske diktature početkom 1929. godine, treba navesti, da je "francuski interes bio da Srbi zadrže vlast u Jugoslaviji"³⁶⁰. Italijansko mišljenje je bilo da se jugoslovenski režim uklapao u francuski

³⁵⁷ V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd, 1985, str. 166

³⁵⁸ D.D.I., "Il ministro a Belgrado, Galli, al capo del Governo e Ministro Degli Esteri, Mussolini, T. 19/5", Belgrado, 2 gennaio 1929, ore 22 (per. ore 2,50 del 3)

"Skrećem pažnju V.E na moj jučerašnji telegram sa veću iz Londona objavljenoj u "Politici", u kojoj se govori o ponudi datoj od gđin. Mussoini-ja Vladi SHS, a koja sadrži ne samo obnovu ugovora o prijateljstvu, već i otpočinjanje pregovora o zaključivanju novog dopunskog ugovora. Vest je štampana masnim slovima, evidentno fabrikovana od strane redakcije kako bi poslužila internoj svrsi u ovom delikatnom momentu krize koja ima i ustavni karakter. Smatram to internim manevrom kojim bi se zaplašili Hrvati, kao i načinom da se pokaže da Vlada, uz potpun autoritet na međunarodnoj sceni, uprkos hrvatskoj krizi, može da sklopi novi ugovor sa Italijom.

Ističem da rešenje krize u mnogome zavisi od italo-jugoslovenskih odnosa. Pariz istraje u ciljevima koji su nama neprijateljski, međutim, jedna nama bliska struja počinje da shvata potrebu da se oslobodi od takve militarističke politike, i da vrativši se politici Pašića, sa punim poverenjem prijateljske odnose prema nama ,kao jedinom leku za teškoće spoljne politike i sigurnom sredstvu za unutrašnje političko ozdravljenje."

³⁵⁹ M. Bjelajac, "Vojska kraljevine SHS /Jugoslavije 1922-1935", Beograd 1994, str. 229-235

³⁶⁰ V. Vinaver, "Francuska i Jugoslavija između dva rata", Beograd 1985, str. 153

sistem i iz tog razloga otpočeo kampanju zbližavanja sa susedima (Grčkom i Bugarskom), dok je jugoslovenska štampa govorila o zbliženju sa Grčkom, Čehoslovačkom, Rumunijom i Albanijom. Najvećim uspehom francuske spoljne politike, smatralo se upravo potpisivanje jugoslovensko-grčkog sporazuma.³⁶¹

Nemačka je potpisivanje ovog sporazuma videla kao jugoslovensko spašavanje od izolacije pod francuskom egidom, dok je Italija bila nezadovoljna, jer je umesto pakta sa Bugarskom i Grčkom prema Jugoslaviji dobijala jugoslovensko-grčki sporazum i bugarsko-jugoslovenske pregovore.

Italijanska štampa je napadala Francusku da pomaže beogradski režim, dodajući da je takva akcija "sređivanja Podunavlja" uzaludna bez italijanske podrške, a Musolini je obećavao pakt sa Francuskom, ukoliko se ona bude okanula Jugoslavije. Insistiranje Italije za neutralisanjem Jugoslavije u francuskom sistemu, postojalo je iz razloga italijanskog straha od francusko-jugoslovenske hegemonije na Balkanu.³⁶²

Napredovalo se u pacifikaciji Evrope, a sprovodio se i dalje Kelogov pakt³⁶³ i govorilo o razoružanju. Sve jasnije se video trougao Pariz-Rim-Berlin, kao i pomiriteljski stav Londona, dok je Beograd nastojao da sredi odnose sa Rimom, pojača veze sa Parizom i ima dobre odnose sa Berlinom.³⁶⁴

Živko Avramovski, pružajući pregled italo-jugoslovenskih odnosa tokom 1929, podvlači, da je njihovo pogoršanje delimično predstavljalo i posledicu potpisivanja jugoslovensko-grčkih protokola krajem 1928, a takođe i Sporazuma u martu 1929.³⁶⁵

Analizirajući dati period treba ukazati i na stav grčke diplomatije prema Italiji. Italijanski izaslanik u Atini, Arlotta, na molbu Venizelosa, Musoliniju je

³⁶¹ V. Vinaver, nav. delo, str. 154

³⁶² V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str. 140-141

³⁶³ V. Vinaver, nav. delo, str. 141

³⁶⁴ V. Vinaver, nav. delo, str. 155-162

³⁶⁵ Ž. Avramovski, "Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938", Zagreb 1986, str. 607-608

preneo jednu izjavu kojom je, kako u svoje, tako i u ime grčke vlade isticao "duh iskrenog prijateljstva", naglašavajući da je ono, činom potpisivanja Sporazuma sa Jugoslavijom samo ojačano. Dodatno, naglašavao je da se usprotivio jugoslovenskom zahtevu za transport ratnog materijala preko Soluna za vreme rata. Arlotta je takođe informisao o Venizelosovoj upoznatosti sa "podmuklom jugoslovenskom akcijom" u vezi albanske crkve.³⁶⁶ Izveštaj Arlotte insistirao je na "postojanju srdačnih i iskrenih grčkih namera prema Italiji".³⁶⁷

Slično izveštaju Arlotte, italijanski podsekretar za inostrane poslove, Grandi, potvrđivao je iskrenost grčke politike prema Italiji. Iskazujući tendencije grčke spoljne politike tog perioda, navodio je njihove želje povodom reparacija i traženje pomoći od italijanske delegacije.³⁶⁸

Uprkos tome što je početkom 1929. godine izgledalo da će doći do stvarnog poboljšanja u odnosima sa Italijom, "Rimski ugovor", koji je istekao 27-og januara nije obnovljen. To se može donekle objasniti okolnošću da je on ostao mrtvo slovo na papiru, jer je Musolini želeo da ga zameni ugovorom koji bi imao stvarnu vrednost. Predložio je Rakiću, jugoslovenskom poslaniku u Rimu, da podnese nezvanične predloge za novi ugovor, o kojima bi se pregovaralo nakon božićnih praznika. U međuvremenu, 6-og januara, izvršen je državni udar, i pitanje pregovora je odbačeno. Jugoslovenska vlada, koja je u prvi mah strepela od neobnavljanja ugovora, uvažila je ovakav italijanski stav, odnosi su se i dalje poboljšavali, da bi početkom aprila bili gotovo normalni. Situacija na albanskoj granici bila je mirna, a uvođenje diktature je

³⁶⁶Pitanja albanske crkve i težnje Ahmed beg Zogu-a za njenim osamostaljenjem, detaljno analizira P. Bartl, "Albanci", Beograd 2001, str. 206-208

³⁶⁷D.D.I., "Il Ministro ad Atene, Arlotta, al capo del Governo e Ministro Degli Esteri, Mussolini, T.rr. 1465/127", Atene, 22 marzo 1929, ore 21,40 (per.ore 23,50)

³⁶⁸D.D.I., "Il sottosegretario Agli Esteri, Grandi, al capo del Governo e Ministro Degli Esteri, Mussolini, T.per corriere 3534", Scheveningen, 16 agosto 1929 (per.il 20)

izgleda, u Rimu primljeno sa razumevanjem. Međutim, u skladu sa tvrdnjama autora, bilo je to samo zatišje pred buru.³⁶⁹

“Giornale d’Italia” objavio je 14-og aprila članak, u kome se obelodanjuje tobožnji zvanični nalog jugoslovenske vlade za delovanje komitskih četa u ratnim prilikama. Prema autoru članka, organizacija Orjuna, mada navodno raspuštena, u stvari je i dalje postojala, imajući nalog da sprovodi iredentističku propagandu i da se bavi špijunažom i terorizmom u zemljama koje graniče sa Jugoslavijom, jednom rečju da vodi gerilski rat pre nego što bude objavljen stvarni rat. Jugoslovenska vlada je odgovorila sa primernom uzdržanošću. Sprečila je da se u štampi pojave oštri antitalijanski natpisi, zadovoljavajući se time da demantuje autentičnost dokumenta. Zvanični krugovi u Beogradu sa uznemirenjem su se pitali zašto je baš taj trenutak izabran za otvaranje kampanje u štampi. Po mišljenju jugoslovenske vlade, italijanski napad trebalo je da spreči zbliženje Jugoslavije sa Grčkom i Bugarskom. Da su njene pretpostavke bile opravdane, pokazuje i činjenica da se incident sa Pavelićem u Sofiji³⁷⁰ dogodio u trenutku kada su odnosi između Jugoslavije i Bugarske počeli pokazivati jasne znake poboljšanja.

Otkako je pogubljen Vladimir Gortan (osuđen na smrt posle incidenta u Puli)³⁷¹, odnosi između dve zemlje su se još više pogoršali. Incidenti preko kojih bi se u drugim zemljama prešlo bez komentara ili bi bili registrovani samo u lokalnim policijskim dosijeima, postali su predmet svakodnevne razmene nota između italijanskog poslanstva i jugoslovenske vlade. Gotovo da nije bilo dana da se u jugoslovenskoj i italijanskoj štampi ne pojavi neki uvredljivi natpis o drugoj zemlji. Male, ali uvredljive provokacije, neprijateljske demonstracije, optužbe i protivoptužbe zbog lošeg postupanja

³⁶⁹Ž. Avramovski, “Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938”, Zagreb 1986, str. 607

³⁷⁰ B. Krizman, “Ante Pavelić i ustaše”, Globus, Zagreb 1978

³⁷¹ 16. oktobra 1929, pet istarskih Slovenaca, uhapšenih u martu zbog ometanja italijanskih izbora u Pazinu, pucanjem na birače, sprovedeno je iz Rima u Pulu, gde im je održano suđenje. Jedan od optuženih, Vladimir Gortan, osuđen je na smrt i streljan sutradan ujutro. (Vidi Ž. Avramovski, nav. delo, Zagreb 1986, str. 608)

prema manjinama, proterivanja Italijana iz Jugoslavije i Jugoslovena iz Italije, nizala su se bez prestanka. Godina se tako primicala kraju, u atmosferi uzajamnog podozrenja. Italija je bila razdražena jugoslovenskim sitnim ubodima, dok je ova zemlja bili istinski zabrinuta neprijateljskim držanjem Italije. U njenim očima, sve njene nevolje su poticale iz Rima, koji je nastojao da je okruži neprijateljskim prstenom. Mada je italijanski bauk donekle korišćen i kao sredstvo za ujedinjavanje zemlje protiv zajedničkog neprijatelja, krajem godine jugoslovenska vlada bila je istinski zaplašena.³⁷²

1930. godina označila je pokušaje da se reše svi italijansko-francuski sporovi u Evropi, međutim neusvajanje pariteta od strane Francuske u nemogućnosti da na taj način budu odbranjene i Afrika i Jugoslavija, izazvao je Musolinijevo saopštenje da je došlo do pogoršanja odnosa sa Francuskom, dok je ruska štampa pisala da bi francusko pristajanje na paritet označavalo i njeno napuštanje Jugoslavije.³⁷³

Grčka štampa je obraćala, takođe, veliku pažnju na trenutni odnos francuskih i italijanskih snaga u oblasti Sredozemlja, smatrajući ga ključnim za momenat predstojećeg potpisivanja grčko-turskog sporazuma.³⁷⁴

Italijanski uticaj na Grčku u navedenom periodu potvrđuje G.Dafnis (Γεώργιος Δαφνής), navodeći da je u cilju jačanja dobrih odnosa između vlada Italije i Grčke, vlada Venizelosa, odabrala italijansku brodograditeljsku kompaniju ANSALDO za narudžbinu 4 protivartiljerijska broda za grčku

³⁷²Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1921-1930, Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938", Zagreb 1986, str. 608

³⁷³V. Vinaver, "Francuska i Jugoslavija između dva rata", Beograd 1985, str. 172-173

³⁷⁴Μακεδονία, 11/3/1930, " Η ελληνοτουρκική συμφωνία, τα σχόλια του τουρκικού τύπου, Ελλάς, Ιταλία και Μεσόγειος", str. 1

"Političari pomno prate razvoj grčko-turske situacije u iščekivanju potpisivanja protokola. Italija, u cilju da zadobije prevlast u oblasti Mediterana, nesumnjivo dobija bitku protiv svog najvećeg konkurenta, Francuske. Ova zemlja koja ima svoje pomorske baze na ostrvima Rodos i Lero, vrši veliki uticaj na Grčku. Iako je Grčka zadovoljna stavom Engleske i Francuske spoljne politike, ne želi da izgubi priliku i da se okoristi od žive i aktivne italijanske politike. O italijanskom uticaju svedoči i činjenica da su svi novi ratni brodovi poručeni kod italijanskih brodograditelja, kao i da se protivartiljerijska oprema Grčke pravi u italijanskim fabrikama. Nesumnjivo, treba obratiti pažnju na italijanski uticaj u oblasti Sredozemlja"

ratnu mornaricu, koja su uprkos postojećim brojnim tehničkim problemima, korišćena sve do početka Drugog svetskog rata.³⁷⁵

Zabrinutost jugoslovenskog javnog mnjenja povodom imperijalističkih natpisa italijanskih novina, kao i italijanske propagandne aktivnosti u oblasti Dalmacije, Hrvatske i Slovenije prenosio je i grčki list "Makedonija", ukazujući da bi Društvo Naroda trebalo da se pozabavi ovakvom italijanskom aktivnošću.³⁷⁶ Italijanska ekspanzionistička politika na Balkanu, izražena u jednom govoru Musolinija ("Oružje je korisnije od reči"), uprkos francuskim mirovnim tendencijama izraženim nastojanjima Brijan-a, izazivala je strahovanja i u grčkom javnom mnjenju.³⁷⁷

Jugoslovenska reakcija na ovakvu italijansku politiku, predstavljena inicijativom kralja Aleksandra, na kraju je urodila plodom. Na sastanku Gallija i kralja Aleksandra, 25/07/1930 na Bledu, beogradski režim je, bojeći se sukoba sa Italijom ponudio sledeće ustupke: 1) napuštanje saveza sa Francuskom; 2) da Italija napusti revizionističku politiku prema Jugoslaviji; 3) stvaranje carinsko-ekonomske unije; 4) jugoslovensko priznanje italijanskih prava u Albaniji, ali ne i okupacija; 5) stvaranje zajedničke odbrambene granice Alpi-Karavanke prema Nemačkoj.³⁷⁸

Na sledećem sastanku, koji je usledio 30/07, predlog Marinkovića je, dodatno sadržavao i sledeće predloge: 1) ugovori Srednje Evrope i Male Antante važe; 2) jugoslovensko-italijanski savez protiv anšlusa; 3) zajednica interesa na Balkanu; 4) Albanija je jadranska i balkanska, priznaju se obostrani interesi; 5) carinska unija. Musolini nije, međutim, delio interesovanje Forin Ofisa o uključivanju Jugoslavije u francusko-italijanski pakt, jer bi na taj način Italija priznala hegemoniju Francuske u Beogradu. Zaključak Forin Ofisa je na kraju,

³⁷⁵ G. Dafnis, "Η Ελλάς μεταξύ των δύο πολέμων 1923-1940", Τόμος Β, Αθήνα 1955, str. 51-52

³⁷⁶Μακεδονία, 1/5/1930," Ιταλία εις την Βαλκανικήν προσπαθεί να εισδύσει αντί πάσης θυσίας, Οι Σέρβοι εκδιλώνουν ζωηρούς φόβους", str. 1

³⁷⁷Μακεδονία, 20/5/1930," Προς την ένωσιν η προς τον πόλεμον', Αι ειρηνιστικαι προσπάθειαι του κ. Μπριαν και ο πολεμικότατος λόγος του Μουσολίνι", Τα όπλα λέγει είναι ωραιότερα των λόγων", str. 1

³⁷⁸ V. Vinaver, "Francuska i Jugoslavija između dva rata", Beograd 1985, str. 181

bio da je francuski predlog za trojni pakt bio u stvari samo pokušaj Francuske da približi Italiju i navede je na odobravanje francusko-jugoslovenskog pakta.³⁷⁹

Analizira italijansko-jugoslovenskih pregovora u tom periodu ukazuje da je tokom 1930, Marinković u nekoliko navrata razgovarao sa novim italijanskim poslanikom u Beogradu-Gallijem, a ministar inostranih poslova Italije, Grandi, sa ambasadorom, Rakićem. Prema Grandijevim rečima, Musolini je iskreno verovao u delotvornost "Rimskih ugovora", međutim insistiranje na trostranom italijansko-francusko-jugoslovenskom ugovoru od strane Ninčića, za njega je predstavljalo dokaz da Jugoslavija u Italiju nema poverenja. Sve što je nakon toga usledilo, predstavljalo je samo posledicu Ninčićeve politike i njegovog nepoverenja. Dodatno, zahtevano je da se Jugoslavija opredeli između Italije i Francuske.

Usledili su susreti Galija i Marinkovića krajem 1930, a zatim Marinkovića i Grandija u Ženevi u februaru, no, stalnu prepreku za potpisivanje bilo kakvog sporazuma je predstavljao francusko-jugoslovenski sporazum o prijateljstvu. Italija nije želela da Jugoslavija bude vojni instrument Francuske. Takođe, stalnu spornu tačku u međusobnim kontaktima, predstavljala je i Albanija.³⁸⁰

Posle ustaške akcije Musolinija 1930³⁸¹, jugoslovenska vlada je postavila 18/11/1930 pitanje Francuskoj, koji se odnosilo na njen stav u slučaju sukoba Jugoslavije i Male Antante sa Mađarskom ili sa Italijom. Pariz je, međutim, izbegavao direktne odgovore.³⁸²

Još jednom se pozivajući na britanske izveštaje o situaciji u Kraljevini Jugoslaviji, kao i njene odnose prema susednim zemljama tokom 1930, Živko Avramovski potvrđuje da su italijansko-jugoslovenski odnosi su do te mere povezani sa francusko-italijanskim odnosima (što objašnjava prethodne

³⁷⁹ V. Vinaver, "Francuska i Jugoslavija između dva rata", Beograd 1985, str. 182

³⁸⁰ B. Krizman, "Vanjska politika kraljevine Jugoslavije 1918-1941", str. 53

³⁸¹ B. Krizman, "Ante Pavelić i ustaše", Globus, Zagreb, str. 68-83

³⁸² V. Vinaver, "Ugrožavanje Jugoslavije", Vojnoistorijski glasnik 1/143, Beograd 1968, str. 142-145

navode o oklevanju zvaničnog Pariza), da je "teško poverovati da bi se prvi mogli popraviti, a da u potpunosti ne dođe do poboljšanja".³⁸³

Petogodišnji francusko-jugoslovenski ugovor iz 1927, predstavljao je jedan je od osnovnih uzroka tadašnjoj situaciji i teško je bilo predvideti bilo kakvu promenu nabolje, ako on ne bi bio otkazan ili zamenjen nekim dokumentom koji bi ublažio italijansko podozrenje.

Italijanski listovi iznova su počeli sa objavljivanjem antijugoslovenskih natpisa. Sa druge strane, Italijani su bili razdraženi učestalošću antiitalijanskih natpisa u jugoslovenskoj štampi, manifestacijama jugoslovensko-francuskog prijateljstva prilikom otkrivanja spomenika u Beogradu, otkazivanjem Rotcschildovog zajma u prilog drugog zajma odobrenog u Parizu. Kao posledica prethodnih navoda, Musolini je zahtevao da se pregovori sa Marinkovićem obustave do januarskog zasedanja Društva Naroda.

Opštu situaciji, samo je pogoršala vest o veridbi kralja Borisa i princeze Giovanne (sestra od tetke kralja Aleksandra), objavljena 5-og oktobra, koja je izazvala u Jugoslaviji pravu paniku u pogledu italijanskih namera. Na venčanje se gledalo kao na čisto politički sporazum, uperen direktno protiv Jugoslavije.³⁸⁴

Grčki premijer, Venizelos, je u januaru 1931. posetio je Musolinija³⁸⁵, ali je i zadržao neutralan stav. Grčka je kao mala, ugrožena zemlja želela paktove i

³⁸³Ž. Avramovski, "Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938", Zagreb 1986, str. 659

³⁸⁴Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1921-1930, Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938", Zagreb 1986, str. 659-662

³⁸⁵Μακεδονία, 12/01/1931, "Περί το ταξιδιον του κ.Βενιζελου, Ποιαν σημασιαν αποδιδου οι Γάλλοι, Η Ελλάς δεν μετέχει του υποπτου μπλοκ", str. 1

Karakterističan komentar pariskog "Le Temps" prenosi grčki list opisujući posetu Venizelosa Rimu, kao i susret sa Musolinijem i Grandijem.

Naglašavajući da grčki političar, koji je utemeljio nove smernice grčke spoljne politike, a koja pre svega teži ostvarenju jedne mirovne saradnje i približenju naroda na Balkanu, ne previđa, međutim realnost političke svakodnevice. Samo što je došao na mesto premijera ostvario je značajne rezultate kroz potpisivanje sporazuma prijateljstva sa Italijom, koja je prethodno predstavljala problem. Ovaj sporazum nije mogao probuditi bilo kakvu sumnju, sem u slučaju Jugoslavije, ali je i taj nedostatak nadoknađen potpisivanjem Sporazuma sa njom....

bezbednost, a ne stupanje u blokove. Grčki ministar spoljnih poslova, Mihalakopulos, je saopštio u novembru 1931. jugoslovenskom poslaniku da ne može biti pakta Grčka-Turska-Bugarska, iz razloga što je Bugarska gajila sanstefanske planove.³⁸⁶

Krajem 1930. i tokom 1931. godine, primećen je i pojačan francuski uticaj u Jugoslaviji. Početkom marta 1931, kralj Aleksandar je saopštio stranim poslanicima da odlazi u posetu Parizu.

Quai d'Orsay je stalno izražavao želju da se postigne jugoslovensko-italijanski sporazum, a Forin Ofis je smatrao da su ovi odnosi hronično loši i pored periodičnih pregovora. Uzrok je, prema mišljenju B. Krizmana, bio Musolinijev stav, da sve dok je Jugoslavija francuski saveznik, kao i sve dok Jugoslavija pokušava da istisne italijanski uticaj iz Albanije, sa njom nema sporazuma.

Sam kralj Aleksandar je pregovarao sa Rimom, čineći to u početku indirektno od kraja 1930, pomoću italijanskog posrednika Cappi-ja. Siguran da će sve biti preneseno Musoliniju, jugoslovenski kralj je često isticao potrebu nagodbe i dobrih odnosa sa Rimom.

U novembru 1931, bio je utvrđen plan o Aleksandrovom sastanku sa Musolinijem. Paralelno, Marinković je pregovarao sa Grandijem u Ženevi, a Aleksandar se nadao da će rezultati tih pregovora dati konstruktivnu osnovu za razgovor sa Musolinijem, međutim, rezultati su bili obeshrabrujući.

“Ako je Grčka potpisivanjem sporazuma sa Italijom morala da odloži rešenje pitanja Jonskih ostrva, potpisivanjem Ugovora sa Turskom, morala je u potpunosti da se odrekne svojih tendencija u Maloj Aziji. Iz tog razloga je poseta Venizelosa i Mihalakopulosa Ankari bila od neprocenjivog značaja.

Ovde se postavlja pitanje u kojoj je meri Italija uticala na grčko-tursko približenje, ali i kakav će biti dalji razvitak situacije pod izraženim italijanskim uticajem?

U stvarnosti, postoje dva razloga iz kojih Venizelos ne želi da veže Grčku ni za jednu silu. Grčka korist je da bude prijatelj sa svima, a potvrda tome jesu sporazumi sa Italijom, Jugoslavijom i Turskom.

Putovanja grčkog premijera kod nas ne izazivaju zabrinutost, jer ga poznajemo i imamo u njega puno poverenje.”

³⁸⁶B. Krizman, “Vanjska politika jugoslavenske države 1918-1941“, Zagreb 1975, str. 56

Dodatno, put Jevtića u Rim je bio bez rezultata. Musolini ga čak nije ni primio, a kralj Aleksandar je bio besan.³⁸⁷

Navedeni stav Forin Ofisa je bio tačan, jer je Grandi u julu 1931. govorio da ne misli da napusti Albaniju, a Marinković je govorio da na tom prostoru Italiji ništa ne priznaje. Na Marinkovićev predlog carinske unije Rima i Beograda protiv Nemačke, a posle sastanka Gali-Jevtić i Jevtićevog predloga o statusu quo na Balkanu, zadržavanju odrednica Trijanonskog ugovora, kao i zajedničkog izlaženja obe zemlje pred Društvo naroda u slučaju nereda u Albaniji, Italija je odgovorila negativno. Kralj Aleksandar je lično objasnio Galiju, da ne dozvoljava italijansku okupaciju Albanije, i da ostaje uz Francusku.³⁸⁸

Potvrdu reagovanju kralja Aleksandra, pružaju navodi Bogdana Krizmana. Tokom zasedanja Veća Društva Naroda (1931), ponovni susret Marinkovića i Grandija završio se neuspehom. Razlog nepovoljnog razvitka pregovora, bilo je italijansko insistiranje, da se u Albaniji interveniše vojnim putem, što Marinković nije mogao da prihvati. Svojeručno napisane instrukcije jugoslovenskog kralja, koje je Marinkoviću uručio na Bledu, pred 12-o zasedanje Skupštine Društva Naroda su bile sledeće:

- a) “Ni pod kakvim objašnjenjem ne možemo prihvatiti intervenciju Italije u Arbaniji. Ona bi bila napad na naše životne interese, na bezbednost Jugoslavije. I najbolje garancije su slabe da umanje opasnost. Eventualni neredi u Albaniji su prolaznog karaktera, dok je intervencija za uspostavljanje reda stvarna okupacija na neodređeno vreme;
- b) Ne možemo primiti ni zajedničku intervenciju. Ona neminovno vodi podeli sfera intervencije, odnosno podeli Arbanije;
- c) Najviše mogućnosti za smirivanje i konsolidaciju Arbanije, daće naše zajedničke garancije za nezavisnost i integritet Arbanije i nemešanje u

³⁸⁷ B. Krizman, “Vanjska politika jugoslovenske države 1918-1941”, Zagreb 1975, str. 57

³⁸⁸ V. Vinaver, “Jugoslavija i Francuska između dva rata”, Beograd 1985, str. 212

unutarnje poslove; Sa naše strane pristajemo za ovo dati sva potrebna, moguća jemstva;

- d) U slučaju nereda, čije bi razmere bile opasne po interese jedne ili druge ugovornice, možemo tražiti zajednički ili istovremeno od Društva Naroda međunarodnu žandarmeriju nezainteresovanih sila;
- e) Za finansijsko sređivanje Albanije pristajemo garantovati zajam kod Društva Naroda, koji bi taj posao i kontrolu vršio;
- f) Naoružanje i organizacija arbanske vojske mora se svesti do potreba unutarnjeg poretka i javne bezbednosti Albanije;
- g) Od Albanije ne tražimo ništa sem potpunu korektnost i slobodno razvijanje naših uzajamnih trgovinskih i privrednih odnosa;
- h) Italiji priznajemo sva stečena trgovinska i finansijska prava i razvijanje budućih interesa u tom pravcu. Pristajemo na kooperaciju i zajedničko obezbeđivanje svih obostranih interesa.³⁸⁹

Veće Društva Naroda je nastavilo rad i Marinković se vratio u Ženevu, 10-og aprila 1932. Tražio je sastanak sa Grandijem, no ovaj više nije bio u Ženevi, a Marinković je izjavio: "Ništa se ne može sa Musolinijem. Grandi je pošten čovek, ali nema dovoljno autoriteta". Marinković je ubrzo sišao sa pozornice, a Grandi je takođe pozvan da kao ministar preda ostavku.³⁹⁰

Navedene opise, karakteristične za italojugoslovenske odnose tokom 1931, potvrđuje i prepiska britanskog poslanstva u Beogradu. Dok su 1930. godine jugoslovensko-italijanski odnosi bili opredeljeni stanjem odnosa između Italije i Francuske, istovremeno je Albanija predstavljala kamen spoticanja na putu zbližavanja dve zemlje. Iako je Jugoslavija spremna da sa Italijom sklopi ugovor na osnovama uzajamnog priznavanja nezavisnosti i integriteta Albanije, italijanska vlada je insistirala da jugoslovenska vlada prizna odluku konferencije Ambasadora od novembra 21, a zauzvrat bi italijanska vlada dala nedvosmislena uveravanja u pogledu integriteta i nezavisnosti Albanije.

³⁸⁹ B. Krizman, "Vanjska politika jugoslavenske države 1918-1941", Zagreb 1975, str. 54

³⁹⁰ B. Krizman, nav. delo, str. 55

Ekonomska kriza je do te mere zaokupljala pažnju obeju vlada³⁹¹, a unutrašnja situacija pažnju jugoslovenske vlade, da nije došlo ni do kakvih izmena u uzajamnim odnosima, mada je Italija učvrstila svoje pozicije u Albaniji, odobrivši toj zemlji zajam, u vidu godišnje subvencije od 10 miliona franaka.

Natpisi u štampi obe zemlje, bili su tokom cele godine prilično odmereni. Jugoslovenski listovi su objavili malo članaka o Italiji, mada s vremena na vreme, italijanska štampa i dalje se upuštala u mlake napade protiv ove zemlje, npr. povodom atentata na kralja Zogua. Napadi su ipak srazmerno malobrojni, a posebno je bila uočena uzdržanost italijanske štampe povodom objavljivanja pisma nadbiskupa Bauera, i odmerenost kritike na račun novog Ustava.³⁹²

Musolini je u periodu 1930-32, tražio razoružanje, brisanje reparacija i ratnih dugova, reviziju mirovnih ugovora da bi se izbegao rat. Takođe, postao je rezervisan prema internacionalnoj saradnji, a Francusku proglašavao opasnom za mir.³⁹³

Novu orijentaciju italijanske spoljne politike, kojoj uzrok nije bio sasvim jasan, grčka štampa je objašnjavala italijanskom težnjom, da obezbedi svoje teritorijalno proširenje. Ove tendencije su, prema pisanju The Times-a, naročito bile izražene u oblasti Afrike i Bliskog Istoka. Nova italijanska

³⁹¹A.B., "Επιστολή του Γάλλου πρεσβευτού Moustier προς Ελ.Βενιζέλο", Παρίσι, 18/12/1931, I/51/235

Dokument prenosi belešku jedne ličnosti iz Italije koja se nalazila u izgnanstvu u Parizu, a analizira teško stanje u Musolinijevoj Italiji: " La situation qui s'est produite en Italie, Le cours de la lire, La chute de la Banca Commerciale Italiana, La method fasciste du bluff; La chute de la lire et la chute du regime fasciste se presentment comme une necessite logique et inevitable"

³⁹²Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1921-1930, Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu ", Zagreb 1986, str. 27-30

³⁹³Μακεδονία, 15/4/1932, " Η φασιστική Ιταλία ετάχθη υπέρ της αναθεώρησης των συνθηκών, Άλλως έχει λάβει την απόφασιν να αποχωρήσει της κ. των Εθνών", str. 1

politika prouzrokovala je čak i zabrinutost Nemačke, koja je strahovala od mogućeg francusko-italijanskog bloka.³⁹⁴

Proleće 1932. je vodilo ka novim jugoslovensko-italijanskim pregovorima, a jugoslovenska strana je upozoravala na rastuću opasnost od Nemačke³⁹⁵. Kralj Aleksandar je po svaku cenu nastojao da postigne sporazum sa Musolinijem u momentu velike unutrašnje krize u Jugoslaviji.³⁹⁶

Italijanski predstavnik Galli, početkom 1932. stigao je sa konačnim nacrtom predloga.

Aleksandar je preko Cappija Musoliniju saopštio svoje poglede i predloge povodom spoljne politike, Društva naroda, Francuske, unutrašnje politike, trgovinske i finansijske politike i Albanije, na šta je Musolini 1-og aprila 1932. posredniku Cappiju dao sledeću poruku kao svoj odgovor:

1. "Italija i Jugoslavija izjavljuju da radi takvog mira imaju zajednički interes u očuvanju integriteta i nezavisnosti Albanije
2. Jugoslavija, međutim izjavljuje da italijanski interesi prevladavaju u Albaniji budući da su to priznali i ugovori Konferencije Ambasadora.
3. Italija se obavezuje da se neće okoristiti pravima koje je dobila ugovorima i na koji način koji bi mogao štetiti interesima Jugoslavije ili slabiti pakt prijateljstva."³⁹⁷

Međutim, do sastanka kralja sa Musolinijem nije došlo. Činilo se da Musolini uopšte nije želeo nagodbu, niti sporazum sa kraljem Aleksandrom, nego da se više zanosio idejom dizanja ustanka u Hrvatskoj, čemu je od 1929. imala

³⁹⁴Μακεδονία, 31/5/1932, "Περί το ταξιδιον των Τουρκων επισήμων εις την Ιταλιαν, Μεταβάλλεται ήδη πολιτική της χώρας του Μουσολινι", str. 1

³⁹⁵V. Vinaver, "Ugrožavanje Jugoslavije", Vojnoistorijski glasnik, 1/143, Beograd 1968, str. 142-145

³⁹⁶Μακεδονία, 12/06/1932, "Λαική εξέγερση στην Γιουγκοσλαβία κατά της σημερινής δικτατορίας, Ο θρόνος του Αλεξάνδρου κλονίζεται παρά τις προσπάθειες του Μπέλα ρούκα, Ο δημοκρατικός απηρνέει ήδη πανταχου αιματηρα γεγονότα εις την Λιουμλιάναν", str. 1

³⁹⁷ V. Vinaver, "Ugrožavanje Jugoslavije", Vojnoistorijski glasnik, 1/143, Beograd 1968, str. 143

poslužiti i ustaška grupa u Italiji pod vođstvom A. Pavelića.³⁹⁸ Musolini je poklanjao veliku pažnju događajima u Jugoslaviji, posebno se zanimajući za položaj Hrvatske. Najosetljivija tačka za jugoslovensko-italijanske odnose je bila Albanija, jer ni kralj Aleksandar, niti vojni krugovi u Italiji, nisu pristajali da Albanija postane mostobran italijanskog prodiranja na Balkan.³⁹⁹

U prilog ovim navodima jeste tvrdnja, da je Musolini pojačavao aktivnost ustaša i terorista kako bi ubrzao raspad Jugoslavije, a pojavljivale su se i glasine da Italija garantuje integritet Grčke ako ova ostane neutralna u italijansko-jugoslovenskom ratu.⁴⁰⁰

Musolini je od 1931. i 1932. napadao Jugoslaviju, a istovremeno i pregovarao sa njom da je uvede u svoj ekonomski blok, a možda sa njom i sklopi pravi blok. Osnovno je na kraju bilo da kralj Aleksandar prizna italijanska prava u Albaniji. Musolini je na kraju skoro pristao na dvostruke garantije za Albaniju, ali je jugoslovenski vladar odbijao da prihvati odluke iz 1921. Mnogi italijanske diplomate su u julu smatrale da Jugoslaviju ne treba razbiti, već je privoleti k sebi, a ne terati je ka Nemačkoj. Računalo se da se posle sporazuma sa Jugoslavijom mogu dobiti neophodne francuske kolonije. Desni zaokret u Italiji, od leta do jeseni 1932, uticao je na slabljenje francuskog uticaja i na jačanje kampanje za razbijanje Jugoslavije.⁴⁰¹

Posle prekida tajnih pregovora Musolini-Aleksandar, Musolini je u septembru 1932. poručio poslaniku Rakiću, da će do sporazuma Italije i Jugoslavije doći, ali i da se ona mora opredeliti između Francuske i Italije. Od novembra 1932, Musolini je ipak sve energičnije radio na razbijanju Jugoslavije. Posle poverljivih razgovora tokom naučnog kongresa "Volta", koji je organizovala italijanska akademija, predstavniku Ninčiću je saopšteno da se sa nestabilnim beogradskim režimom ne može paktirati, a posle poverljivog sastanka sa predsednikom Rajhstaga, Geringom, kao i sa Rozenbergom, govorilo se da je

³⁹⁸ B. Krizman, "Ante Pavelić i ustaše", Zagreb 1928, str. 68-78

³⁹⁹ B. Krizman, "Vanjska politika jugoslovenske države 1918-1941", Zagreb 1975, str. 60

⁴⁰⁰ B. Krizman, nav. delo, str. 61

⁴⁰¹ V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str. 218

jedina prepreka za francusko-italijanski sporazum francusko-jugoslovenski pakt. Do iznenadnog zaokreta došlo je posle objave novinara Stida da Musolini nudi Nemačkoj podelu sfera, a italijanska zona je Jugoslavija koja se razbija. Smatralo se da je ova izjava Stida bila zasnovana na materijalu kojim su ga snabdeli nacisti, u želji da sabotiraju italijansko-francuske pregovore. Uprkos glasinama o huškanju Francuske da Jugoslavija napadne Italiju, do produženja francusko-jugoslovenskog pakta nije došlo. 1932. godina završena je sukobom, a ne pomirenjem Francuske i Italije, dok je Musolini je žestoko napadao Jugoslaviju. Rezime jugoslovenskih saznanja o navedenim italijanskim ratnim pripremama, bio je izložen u jednom elaboratu, koji je predat francuskom vojnom atašeu, 22-og decembra 1932.⁴⁰²

Upravo tada, došlo je do najveća krize između dve države. Kada je reč o diplomatskoj akciji, naročito je isticana činjenica da se Italija stavila na čelo revanšističkih država, posebno Mađarske i Bugarske, koje su mogle stupiti u akciju u momentu otpočinjanja ratnih dejstava, a tu je bila i Albanija kao snažna italijanska baza. Dok je trajala ova ratna napetost između Italije i Francuske, u tadašnjoj konstelaciji evropskih političkih odnosa, jedini faktor optimizma, predstavljalo je potvrđeno jedinstvo članica Male Antante (decembar 1932), kao i stvaranje njihove homogene zajednice.

Uprkos presudne uloge ekonomskih pitanja tokom 1932, kao i činjenice da je Italija bila najveći kupac jugoslovenskih proizvoda, odnosi između dve zemlje su krajem godine gori nego što su ikada bili. Najznačajnije prepreke za trajno poboljšanje odnosa između dve zemlje nisu prevaziđene. Kralj Aleksandar i njegova vlada, u potpunosti su bili svesni činjenice o potrebi da odnosi sa Italijom počivaju na čvrstim temeljima, i da bi oni u tom cilju bili spremni mnogo toga da žrtvuju, pa čak i savezništvo sa Francuskom. Uprkos jugoslovenskoj pretpostavci da je Italija možda podjednako bila iskrena u svojim izrazima prijateljstva, sve dok se bude držala odluke Konferencije Ambasadora iz 1921, koja joj je davala pravo da interveniše u Albaniji u

⁴⁰² M. Bjelajac, "Diplomatija i vojska, Srbija i Jugoslavija 1901-1999", Beograd 2010, str. 156

slučaju potrebe, ipak se nalazila pred nepremostivom preprekom za miroljubivo sporazumevanje sa Jugoslavijom.

Krajem godine kružile su glasine da je italijanska vlada stupila u pregovore sa albanskom vladom o sklapanju carinske unije, koje su izazvale veliku uznemirenost u Jugoslaviji.

Italijanski stav prema konferenciji u Strezi izložen je oštroj kritici u jugoslovenskoj štampi, a Italija je optužena za podređivanje privrednih odnosa političkim, što se videlo iz njene ranije spremnosti da pomogne Bugarskoj, Mađarskoj i Grčkoj⁴⁰³, nasuprot nespremnosti da pomogne u stvaranju jednog privrednog bloka čiji bi član bila Jugoslavija.⁴⁰⁴

U senci neprestane italijanske opasnosti za nacionalne interese Jugoslavije, delovanje saveznika protiv Mađarske, za Kraljevinu Jugoslaviju se pojavljivalo kao izuzetno dragoceno. Druga važna komponenta ovog savezništva, bila je izražena mogućnošću snabdevanja ratnim materijalom iz Čehoslovačke, a naftom iz Rumunije. Ipak, centralno mesto u strateškom planiranju članica Saveza, predstavljala je luka Solun. Kao važna strateška tačka, grčka luka nije bila samo važna za Jugoslaviju i Rumuniju, već i za snabdevanje Poljske, u slučaju rata i blokade Baltičkog mora.⁴⁰⁵

3.3 Velika Britanija i obnavljanje jugoslovensko-grčkih diplomatskih odnosa

Velika Britanija bila je veoma zainteresovana, da zbog očuvanja svojih pozicija putem sprovođenja politike održanja mira i stabilnih međunarodnih odnosa,

⁴⁰³Μακεδονία, 6/12/1930, "Τι συμβαίνει με το ιταλικόν νταμπινγκ, Ο συναγωνισμός εις την Νότιαν Σερβίαν, Τι πρόβλημα αντιμετωπίζουν οι Έλληνες", str. 1

⁴⁰⁴Ž. Avramovski, "Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938", Zagreb 1986, str. 96-98

⁴⁰⁵Μακεδονία, 1/04/1930, "Η Σερβική Ελευθέρα Ζώνη κατεδικάσθη εις μαρασμών", str. 1

bude odlučujući faktor u održanju evropskog poretka. Jedan od njenih osnovnih principa u spoljnoj politici, koga se držala tokom celog međuratnog perioda, bilo je uspostavljanje političkog ekvilibrijuma u Evropi, što je značilo budno motriti da ni jedna evropska država ne ojača do te mere da bi ugrozila postojeću ravnotežu snaga u međunarodnim odnosima. Italijanska težnja da potisne francuski uticaj u oblasti centralne i jugoistočne Evrope i time naruši francuski status vodeće kontinentalne sile, odgovarala je dvadesetih godina Velikoj Britaniji, tako da je ona u Italiji videla moguću, a potom i stvarnu protivtežu francuskoj hegemoniji. Ovi opšti okviri, u kojima su francusko-italijanske suprotnosti igrale odlučujuću ulogu za Ujedinjenu Kraljevinu, određivali su kretanja britanske politike u međuratnom periodu.⁴⁰⁶

Britanski uticaj u razrešavanju grčko-srpskih (jugoslovenskih) razlika bio je ograničen, ali pozitivan u svakom slučaju. Bez obzira na labave političke veze koje su povezivale Beograd sa Londonom, snažno interesovanje jugoslovenske strane da dobije jedan zajam od Velike Britanije, činilo ju je osetljivom na britanske pritiske. Tokom dugog niza meseci, Foreign Office je kao uslov za ispunjenje ovog jugoslovenskog zahteva, postavljao poboljšanje veza između Beograda i Rima. Ovakva tendencija britanske spoljne politike, predstavljala je deo jednog šireg plana, koji je kao cilj imao implementaciju ekonomskih oruđa, kao sredstvu pritiska za sklapanje niza bilateralnih balkanskih sporazuma. U tom smislu, potreba za ublažavanjem razlika između Beograda i Atine, nije prestajala da zaokuplja britansku vladu, bez obzira na njeno protivljenje da odigra posredničku ulogu u datom procesu.

Od momenta preuzimanja inicijative od strane Venizelosa, britanski vrh, ne prihvatajući posredovanje koje je Atina zahtevala, počeo je da hrabri i daje podršku grčkim pokušajima u cilju prevladavanja nepromenljivog jugoslovenskog stava.⁴⁰⁷

⁴⁰⁶D. Hercigonja, "Velika Britanija i spoljnopolitički položaj Jugoslavije 1929-1933", Beograd 1987, str. 154

⁴⁰⁷F.O.D. 371/12923, Record of conversation with M.Venizelos, October 1, 1928 (Vidi K. Svolopoulos, nav. delo, str. 129)

Posredan uticaj V. Britanije na jugoslovensko-grčke odnose putem pokušaja regulisanja italo-jugoslovenskih odnosa, uočljiv je u italijanskoj diplomatskoj prepisci međuratnog perioda. Galli je u jednom od dokumenata prenosio Musolini-ju da, uprkos britanskoj inicijativi, postoje male verovatnoće da će se glavna linija spoljne politike Jugoslavije promeniti.⁴⁰⁸

Uvid u međunarodni položaj jugoslovenske države, za koju je sukob sa Italijom bio jedan od neprekidno otvorenih problema u međunarodnim odnosima između dva rata, navodi nas na zaključak, da on nije predstavljao samo nerešen sukob bilateralnog karaktera, već je kao takav uticao na složenost celokupnog sistema jugoslovenskih veza sa balkanskim susedima i velikim silama. Sporovi sa Italijom činili su da na specifičan način budu "osetljivi" i odnosi Jugoslavije sa Francuskom, a nerazlučivost francusko-italijanskih suprotnosti od italijansko-jugoslovenskih sukoba, upućivala je na činjenicu, da je usled delikatnog položaja Francuske u celokupnom francusko-jugoslovensko-italijanskom kompleksu, Jugoslavija bila objektivno stavljena u situaciju da u svojoj težnji za sređivanjem odnosa sa Italijom traži, a i nalazi oslonac u Velikoj Britaniji. Sa druge strane, za Veliku Britaniju je sređivanje odnosa dve jadranske države podrazumevalo ostvarenje jednog od osnovnih načela njene međuratne politike-očuvanje mira u Evropi posredstvom održanja ravnoteže sila.⁴⁰⁹

V. Vinaver ukazuje da je Velika Britanija bila prisutna kao stalni arbitar u francusko-italijanskim odnosima. Krajem 1927. i početkom 1928, Italija je doživela poboljšanje ekonomske situacije i stabilizaciju lire. Likvidiran je stari sistem, a fašističkom režimu je sve više smetalo odbijanje koncesija i paktova. Uprkos pregovorima između Francuske i Italije po pitanju kolonija, početkom 1928, Brijan je poručio Beogradu da se francuski stav naspram Kraljevine Jugoslavije neće promeniti, a prisutni su bili i stalni zahtevi za italijansko-

⁴⁰⁸D.D.I., "Il ministro a Belgrado, Galli, al capo del Governo e Ministro Degli Esteri, Mussolini, T.93/29", Belgrado, 7 gennaio 1929, ore 22,20 (per. ore 4,55 dell'8)

⁴⁰⁹D. Hercigonja, "Velika Britanija i spoljnopolitički položaj Jugoslavije 1929-1933", Beograd 1987, str. 153

jugoslovenski detant. Ova francuska inicijativa bila je usmerena na neizazivanje Italije, naročito po pitanju Albanije.⁴¹⁰

Naoružavanje Kraljevine SHS, naročito je privuklo pažnju Britanaca, koji su 1928. godine, kako je već navedeno, igrali ulogu arbitra i u italijansko-jugoslovenskom sporu. Francuska diplomatija je pažljivo pratila aktivnost Britanaca u Kraljevini SHS, a činjenica koja je naročito brinula Francuze, bilo je uverenje da će V. Britanija sasvim spokojno ostaviti slobodno polje Musoliniju kada bude došao trenutak za delovanje. Svi spoljnopolitički pokazatelji datog momenta su ukazivali na interes Britanaca da Italija u italijansko-jugoslovenskom sporu izađe kao pobednica.⁴¹¹

Osam meseci nakon sklapanja francusko-jugoslovenskog sporazuma, francuska obaveštajna služba je u jednoj analitičkoj studiji balkanske situacije, ozbiljno razmatrala faktore rata i mira. Procenjujući da li će rat izbiti ili biti otklonjen smatralo se da "ukoliko Italija želi borbu na dva fronta protiv Jugoslavije, da ona za to nije sposobna, i da dok Jugoslavija može računati na snage Francuske, sumnjivo je da li Italija može računati na snažnu mađarsko-bugarsku pomoć".⁴¹²

Pretpostavke Milana Ž. Milovanovića, koji je došao na položaj načelnika Generalštaba aprila 1929, bile su sledeće:

- 1) Verovanje da postoji italijansko-mađarsko-bugarski vojni sporazum
- 2) Orijentacija Rumunije protiv neutralnosti
- 3) Presija Italije pomoću Poljske da Češka zauzme istu poziciju
- 4) Izolacija Jugoslavije

Uprkos nastojanja da politički konsoliduje odnose sa Italijom, sam Kralj je izražavao nezadovoljstvo držanjem Italije. Osnova za zabrinutost je bilo, a ove sumnje su zasnovane na ubrzanim pripremama prostora (fronta) prema Jugoslaviji, usavršavanju armije, usvajanju ofanzivne doktrine i pojačanom

⁴¹⁰V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str. 131-133

⁴¹¹ M. Bjelajac, "Diplomatija i vojska, Srbija i Jugoslavija 1901-1999", Beograd 2010, str.153

⁴¹² M. Bjelajac, "Vojska kraljevine SHS /Jugoslavije 1922-1935", Beograd 1994, str. 229-235

radu vojne industrije. Opasnost je realno bila povećana, ako se uzme u obzir mišljenje M. Bjelajca, da je period kada se u akciju stupalo nakon objave rata i posle dugotrajne mobilizacije i koncentracije, predstavljao strategiju iz prošlih vremena. Iz tog razloga je svaki veći manevar, transport trupa ili opreme izazivao dužnu pažnju, posebno ako bi usledio nakon nekog incidenta.⁴¹³

Od početka 1929. godine, pred Veliku Britaniju se kao osnovno pitanje postavljalo: slabljenje jugoslovensko-francuskih veza i na taj način uklanjanje, kako se činilo glavne prepreke koja je stajala na putu poboljšanja odnosa između Italije i Jugoslavije. Rešenje je pronađeno u pokušaju davanja stabilizacionog zajma Jugoslaviji, koji bi bio organizovan od strane međunarodnog konzorcijuma, a u kome bi dominirao anglo-saksonski kapital i vođstvo bilo prepušteno londonskoj banci "Rotšild i sinovi", uz obavezno učešće italijanskih banaka. Očigledno, radilo se o ideji da se posredstvom finansijskog vezivanja za anglo-saksonski kapital oslabi jugoslovenska privredna vezanost za Francusku, kojoj bi potom usledila i umanjena politička zavisnost Jugoslavije od njene francuske saveznice.⁴¹⁴

Tokom 1929. godine, britansko-jugoslovenski odnosi su protekli u znaku iščekivanja rezultata pregovora o dodeljivanju zajma Rotšildove grupacije Kraljevini SHS/ Jugoslaviji. Neuspeh pregovora, predstavljao je korak unazad u odnosima dve zemlje. Da su ti pregovori uspešno završeni, britanski trgovinski odnosi bi neosporno bili unapređeni. Nažalost, ovaj neuspeh značio je da će većinu svojih potreba Jugoslavija i dalje zadovoljavati u Francuskoj, čije su pozicije, shodno tome i dalje jačale. Presudna uloga Francuske u Jugoslaviji, kao i činjenica da je ona odobrila ovoj zemlji zajam kako bi je pomogla u finansijskim teškoćama, u znatnoj meri su ograničile britanski uticaj na jugoslovenskim prostorima.⁴¹⁵

⁴¹³ M. Bjelajac, "Vojska kraljevine SHS /Jugoslavije 1922-1935", Beograd 1994, str. 229-235

⁴¹⁴D. Hercigonja, "Velika Britanija i spoljnopolitički položaj Jugoslavije 1929-1933", Beograd 1987, str. 154

⁴¹⁵ Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1921-1930", Zagreb 1986, str. 609-610

Jugoslaviju je zahvatila panika zbog "italijansko-bugarskog venčanja"⁴¹⁶, a posle prekida pregovora o zajmu sa Rotšildovima, vlada u Beogradu se obratila Francuskoj kao jedinom zaštitniku, znajući da će francusko čvrsto finansijsko vezivanje za Jugoslaviju značiti i njeno pritanje u pomoć u slučaju opasnosti.

Nasuprot stava prema Jugoslaviji, Britanska imperija se u tom periodu nešto blagonaklonije odnosila prema Grčkoj. Grčka vlada u Londonu dobila je zajam sa 6% interesa. Francuska nije učestvovala u ovome zajmu, jer je Grcima postavila kao uslov produženje postojećeg trgovinskog ugovora, na šta oni nisu pristali.⁴¹⁷

Prema britanskim izvorima, loši italijansko-jugoslovenski odnosi su bili posledica loših francusko-italijanskih odnosa. Francusko-italijansko rivalstvo u tom periodu odigravalo se oko mađarskih reparacija, a razrešeno je stupanjem na snagu Jangovog plana. Kako bi doprineo rešavanju italijansko-francuskih odnosa, Foreign Office je u ovom periodu pacifizma, ali i govora o razoružanju i miru u Evropi, pokušao da sredi italijansko-jugoslovenske odnose posrednim putem, odnosno borbom za ostvarenje trojnog pakta Pariz-Rim-Beograd. Britanci su još jednom naglašavali, da je glavni uzrok francusko-italijanskog spora Kraljevina Jugoslavija.⁴¹⁸

Za vreme ovih pokušaja sprovođenja nove evropske mirovne politike i diskusija o načinu njene implementacije, Italija je pak nastojala da stupi u što bolje odnose sa Nemačkom. Pogoršavajući odnose sa Francuskom, Musolini je istovremeno nastojao da poboljša odnose sa Jugoslavijom. Jugoslavija je početkom 1930. strahovala od bilo kakvog nepredviđenog Musolinijevog gesta, a na svadbi italijanskog prestolonaslednika, koja je omogućila susret Grandija i Jevtića, došlo je do razjašnjavanja optužbi da je Jugoslavija

⁴¹⁶ Ž. Avramovski, nav. delo, str. 661

⁴¹⁷ Izveštaji Ministarstva Inostranih Poslova Kraljevine Jugoslavije 1931, Beograd 2005, str. 123

⁴¹⁸ Izveštaji Ministarstva Inostranih Poslova Kraljevine Jugoslavije 1930, Beograd 2005, str. 51

francuski satelit, putem Jevtićevog objašnjenja, da ga je francuskom taboru oterao upravo Musolini.⁴¹⁹

Italijanska, a naročito britanska diplomatija su pokušavale da odvuku Jugoslaviju od Francuske. Posebno je London insistirao na davanju Međunarodnog zajma Jugoslaviji, koji ne bi predstavljao prepreku u odnosima sa Italijom.⁴²⁰

U nastupajućem periodu došlo je do italijansko-jugoslovenskog zbližavanja, a knez Pavle je od januara 1930. aktivno učestvovao u pripremi italijansko-jugoslovenskog sporazuma. Tokom 1930. Grandi je vodio pomirljivu politiku, ali je sve vreme isticao Musolinijeve ideje protiv francuskih principa, insistirajući prvo na razoružanju i reviziji i odbijajući pregovore sa Brijanom pre nego što Francuska ustupi kolonije. Pобољшanje odnosa je bilo otežano i zbog Musolinijevog insistiranja da Francuska napusti Jugoslaviju.⁴²¹

Uprkos zalaganju V. Britanije, francusko-italijanski odnosi posle marta 1931. nisu bili dobri i ona je silom smirivala ovu situaciju. I pored pripremljenih planova za francusko-italijanski sporazum, London je ismejavao ideju o deobi Turske. Foreign Office je krajem 1930. smatrao, da nekako može da se ugasi jugoslovensko-francuski pakt. Međutim, otkazni rok nije iskorišćen za njegovo gašenje i ponovo su pravljени planovi da se napravi jedan trojni pakt. Uprkos ponude Pariza i Beograda Rimu tokom decembra 1931. o potpisivanju Trojnog pakta, do njegovog potpisivanja nije došlo.⁴²²

Britanske dileme šta dalje i kako nakon propasti njihove zajmovne koncepcije, određivalo je uverenje Londona, da "dokle god rimska vučica bude tiranisala Jugoslovene, oni će hrliti u naručje Francuskoj". Otuda je diplomatska aktivnost Foreign Offica tokom decembra 1930. bila u znaku napora da dođe do političkog sporazuma između italijanske i jugoslovenske strane, ali bez

⁴¹⁹ V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str. 212

⁴²⁰ Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1921-1930", Zagreb 1986, str. 663-665

⁴²¹ D. Hercigonja, "Velika Britanija i spoljnopolitički položaj Jugoslavije 1929-1933", Beograd 1987, str. 155

⁴²² V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str. 172-182

znanja Francuske, čiji su konačni rezultat bili pregovori Vojislava Marinkovića i Dina Grandija, tokom januara 1931. u Ženevi.⁴²³

1931. godina je predstavljala uvod u početak kraja stare "versajske Evrope", iako njeni savremenici nisu bili toga svesni u potpunosti. Dva međusobno čvrsto isprepletena momenta pojavila su se kao direktna posledica delovanja velike privredne krize u oblasti ekonomsko-političkog života Evrope: a) pojava Nemačke kao faktora sa kojim je od tada i ubuduće trebalo računati u svim evropskim kombinacijama velikih sila, b) otvaranje pitanja Podunavlja i njegove privredne obnove, ali i političke podvojenosti.⁴²⁴

Krajem 1931. Marinković je smatrao da je Nemačka sve opasnija za evropski mir i smatrao je da je neophodan sporazum sa SSSR-om.⁴²⁵

Ekonomska kriza je ubrzala raspad evropskog političkog sistema i sve vlade su se bavile domaćim problemima. Evropska levica je, međutim, verovala da francuska desničarska vlada, podržana od strane socijalističkog lidera Leona Bluma, priprema veliki napad na SSSR.⁴²⁶

Teške diskusije na Konferenciji za razoružanje 1932. godine nisu u Beogradu uzimane suviše ozbiljno, jer se nije shvatalo da se Konferencija za razoružanje polako pretvara u novu konferenciju mira i bezbednosti. U procesu opšteg rušenja evropskog, društveno-ekonomskog-političkog poretka, ova konferencija je rešavala jedan bitan problem, pružajući najpre teorijski uvid u korist nemačkog ravnopravnog naoružanja.⁴²⁷

Prema nemačkom mišljenju, naglašava Vuk Vinaver, 1932. je označavala kraj francuske hegemonije.⁴²⁸ Uprkos nadmoćnom položaju, koji je uprkos

⁴²³ B. Krizman, "Vanjska politika jugoslavenske države 1918-1941", Zagreb 1975, str. 54

⁴²⁴D. Hercigonja, "Velika Britanija i spoljnopolitički položaj Jugoslavije 1929-1933", Beograd 1987, str. 160

⁴²⁵V. Vinaver, "Ugrožavanje Jugoslavije", Vojnoistorijski glasnik ,1/143, Beograd 1968, str. 142-145

⁴²⁶V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str. 214-217

⁴²⁷Izveštaji Ministarstva Inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije za 1932, Beograd 2005, str. 36, 122, 158, 194, 262, 298 (Izveštaji pružaju detaljan uvid u proces razoružanja tokom 1932.)

⁴²⁸V. Vinaver, nav. delo, str. 230

objektivnoj izmeni u svojoj snazi tokom 1932. Francuska zadržala u Kraljevini Jugoslaviji, na Ujedinjenu Kraljevinu se i dalje gledalo kao na jedinu nepristrasnu silu, pa prema tome i kao na najiskrenijeg jugoslovenskog prijatelja i saradnika.

Potrebno je, međutim, primetiti, da je Britanska imperija pred kraj proučavanog perioda počela sa sprovođenjem imperijalne ekonomske politike, što je donekle umanjilo njeno interesovanje za sudbinu privrednog razvoja jugoistočne Evrope, a samim tim i zainteresovanost za položaj Kraljevine Jugoslavije.⁴²⁹

⁴²⁹Ž. Avramovski, "Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938", Zagreb 1986, str. 607-608

4. Diplomatski odnosi Jugoslavije i Grčke u periodu održavanja balkanskih konferencija 1930-1932

Afirmacija politike mirovne saradnje u Evropi, intenzivirana u periodu održavanja balkanskih konferencija, kao i kretanje prema jednom opštem balkanskom sporazumu, nužno su se odrazili na razvoj jugoslovensko-grčkih diplomatskih odnosa u periodu 1930-1932.

Balkanske konferencije održane početkom 30-ih godina, predstavljale su samo završnu fazu pokušaja za "balkanskim ujedinjenjem", primetnim još od druge polovine 19-og veka. Ovaj višedecenijski cilj balkanskih zemalja bio je izražen u težnji o stvaranju jednog balkanskog saveza, koji bi predstavljao potencijalnu protivtežu uticaju velikih evropskih sila na balkanskim prostorima.

Istorija Balkanske antante, defanzivnog pakta između Jugoslavije, Rumunije, Grčke i Turske, privlačila je, tvrdi Živko Avramovski, veću pažnju u drugim zemljama nego u Jugoslaviji, iako je prema rečima autora, "predstavljala značajnu komponentu u međunarodnom položaju Kraljevine Jugoslavije u vreme uspona fašističkih sila i sve bržeg razaranja sistema kolektivne bezbednosti"⁴³⁰.

Još od kraja 1924. godine, kada se stanje na Balkanu komplikovalo zbog zaoštavanja jugoslovensko-grčkih odnosa povodom potpisivanja grčko-bugarskog sporazuma i priznavanja bugarske nacionalnosti makedonskoj manjini od strane Grčke, (što je u Jugoslaviji protumačeno kao neprijateljski

⁴³⁰Ž. Avramovski, "Balkanska Antanta 1934-1940", ISI, Beograd 1986, str. 5

akt, a uslovalo otkazivanje Ugovora o savezu od 1913.), preko ponovnog pokretanja jugoslovensko-grčkih pregovora i njihovog prekida usled nametanja jugoslovenskih zahteva koji su narušavali grčki državni suverenitet, primećena je inicijativa Grčke za sklapanje jednog garantnog pakta na Balkanu na bazi sporazuma o arbitraži. Ovaj predlog je podrazumevao uključenje Grčke, Jugoslavije i Rumunije, dok se bugarsko pristupanje predviđalo za kasniji period. Posle neuspelih razgovora u Ženevi, u jesen 1925, okončanih zaključkom Ninčića da najpre jugoslovensko-grčke odnose treba razrešiti jednim bilateralnim sporazumom, grčka vlada je pozvala i tursku vladu da učestvuje u predviđenom paktu. Međutim, Turska je svoj pristanak usloвила pokretanjem inicijative za stvaranje balkanskog garantnog pakta od strane Kraljevine Jugoslavije, ističući da je ona najveća balkanska zemlja. Suština ovakvog turskog protivpredloga, nalazila se u onemogućavanju sklapanja jugoslovensko-grčkog bilateralnog pakta, koji bi mogao usloviti izolaciju Turske.⁴³¹

U narednom periodu, inicijative za stvaranje balkanskog saveza poticale su od britanskog ministra inostranih poslova, Čemberlena, koji je uzimajući u obzir neuspeh ženevskih pregovora, isticao da balkanske zemlje nisu spremne da same preuzmu inicijativu za međusobni sporazum. U skladu sa iznetim zaključkom, predlagao je Brijan-u i Musoliniju saradnju Britanije, Francuske i Italije u stvaranju jedne koherentne balkanske politike. Naglašavajući problematičnu situaciju na Balkanu, smatrao je da tri sile treba da nastupe kao garanti stabilnosti u regionu. Brojni međusobni pregovori tri sile, za cilj su imali stvaranje jednog "balkanskog Lokarna", a engleska želja je bila, da Jugoslavija odigra glavnu ulogu u proširenju "lokarnskog sistema" na Balkan, insistirajući na opštoj politici koncilijacije između Jugoslavije, Bugarske, Grčke, Rumunije i Albanije.⁴³²

⁴³¹Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1921-1930", Zagreb 1986, str. 293 (28. oktobra 1925. potpisan je i pre kraja godine ratifikovan sasvim formalan ugovor o miru i prijateljstvu između Kraljevine SHS i Turske)

⁴³²V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str. 89-96

Politički odnosi na Balkanu u periodu 1926-1928, obeleženi su sklapanjem brojnih bilateralnih paktova, kako među balkanskim zemljama, tako i potpisivanjem sporazuma, ugovora i konvencija balkanskih zemalja sa velikim evropskim silama. Uprkos ovakvoj tendenciji, inicijativa za stvaranje jednog "balkanskog Lokarna" nije prestala da postoji.

V. Vinaver objašnjava da je francuska spoljna politika tokom mirnog Lokarno perioda bila upravljena na sprečavanje opasnosti od češko-nemačkog zbliženja. Francuski predlozi o novom sistemu Evrope predstavljali su pokušaj da se predupredi dejstvo jugoslovenske struje koja je želela saradnju sa Nemačkom i odobravalala anšlus Austrije.⁴³³

U momentu "spektakularnog nemačko-češkog zbližavanja", koje je uslovalo da Podunavlje i istok pređu u nemačku ekonomsku interesnu sferu, zasedanje članica Male Antante i njenih ministara, u junu 1928, u Bukureštu, bilo je ocenjeno kao neophodnost. Rezultat zasedanja se mogao iskazati kroz iznalaženje rešenja za stvaranje ekonomskog bloka u Srednjoj Evropi. Takođe, za saradnju Austrije i Male antante.⁴³⁴ Primetna je bila politika nezameranja Marinkovića Nemačkoj, kao i pokušaji da Kraljevina SHS u njihovim očima ne izgleda kao francuski satelit.⁴³⁵

Maj i jun 1928. označili su nastavak međunarodnih pregovora za sklapanje opšteg pakta o odricanju od rata. Njihov rezultat, bio je potpisivanje "Kelog pakta", 27/08/1928 u Parizu, kome je uskoro pristupila i Jugoslavija.⁴³⁶

Ideja o emancipaciji balkanskih naroda od velikih sila i međusobnom zbližavanju, novi polet je dobila tokom 1929. godine. Presudan uticaj novom podstreku za balkansko ujedinjenje doneo je Brijanov predlog o panevropskoj

⁴³³ V. Vinaver, nav. delo, str. 138-139

⁴³⁴ Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji", Knjiga I, Zagreb 1986, str. 514

⁴³⁵ V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str. 139-152

⁴³⁶ Ž. Avramovski, nav. delo, str. 510 i str. 524 (Po nalogu svoje vlade, američki poslanik je 28/08/1928, predao notu vršiocu dužnosti ministra inostranih poslova, kojim se vlada Kraljevine SHS poziva da pristupi multilateralnom ugovoru od odustajanja od rata, potpisanom u Parizu 27/08. Reč je bila o Briand- Kellogovom paktu, o odricanju od rata kao oruđa nacionalne politike i korišćenja samo miroljubivih sredstava za rešavanje međunarodnih sporova.)

uniji, koji je od strane balkanskih država okarakterisan kao suprotan njihovim interesima.⁴³⁷

Živko Avramovski smatra da je ideja o sklapanju jedne balkanske federacije upravo iz tog razloga postala naročito intenzivna. Dodatni faktor, koji je uslovio zajednički nastup balkanskih zemalja, bio je i sve jači uticaj ekonomske krize. Želeći da umanje izrazitu zavisnost od izvoza svojih proizvoda na srednjevropsko tržište i da se stvaranjem balkanskog tržišta obezbede od strane konkurencije, balkanske zemlje su pristupile međusobnim pregovorima. Smatralo se da će na taj način biti uspostavljena i politički prisnija veza između balkanskih država.⁴³⁸

Održavanje Balkanskih konferencija u nastupajućem periodu i to: 1930. u Atini, 1931. u Carigradu, 1932. u Bukureštu, odslikavalo je razvitak tadašnje složene međubalkanske situacije, predstavljajući uvod u potpisivanje budućeg pakta između balkanskih zemalja.⁴³⁹

Međubalkanske veze u proučavanim hronološkim okvirima, karakterisala su mnoga nerazrešena sporna pitanja. Takođe, nasleđe prethodnih ratova, u velikoj meri je onemogućavalo lako usklađivanje zvaničnih politika, kao i inicijativu za zблиženje na ekonomskom, socijalnom, kulturnom i političkom planu. Postepeno, međutim, ideja o međubalkanskoj saradnji, dobijala je sve više pristalica u samim balkanskim zemljama, stvarajući tako neophodne preduslove za njihovo postepeno organizaciono povezivanje.⁴⁴⁰

Tokom juna meseca 1929, u Beogradu je formirano "Udruženje za balkansku zajednicu". U drugim balkanskim zemljama, takođe su se javila slična

⁴³⁷ Francuski ministar inostranih poslova, Brijan, 17/05/1930, predložio je stvaranje Evropske ekonomske unije. Ovaj predlog obuhvatao je 27 zemalja, međutim, iako razmatran na konferenciji Male Antante u jesen 1930, nije na kraju realizovan. (Vidi Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji", *AJ/Globus* Zagreb 1986, str. 656)

⁴³⁸ Ž. Avramovski, "Balkanska Antanta 1934-1940", Beograd 1986, str. 30-41 i K. Svolopoulos, "Το Βαλκανικόν συμφωνων και ελληνική εξωτερική πολιτική 1928-1934", *Θεσσαλονίκη* 1977

⁴³⁹ Ž. Avramovski, nav. delo, str. 30-41

⁴⁴⁰ Ž. Avramovski, "Balkanska antanta (1934-1940)", Beograd 1986, str.33

udruženja, koja se konačno povezala u "Međubalkansko udruženje za mir i blagostanje".⁴⁴¹

U septembru 1929, pred savet Međunarodne parlamentarne konferencije u Berlinu, bio je iznet predlog za formiranje zvanične ili nezvanične organizacije na Balkanu. Iz razloga suprotstavljanja Nemačke i Italije, savet je ovaj predlog odbacio. Međutim, za njega se zainteresovala Međunarodna Liga za mir. Tako je, na dvadeset sedmom Međunarodnom Kongresu za mir, održanom u Atini od 6. do 10. oktobra 1929, prihvaćena rezolucija kojom se predviđalo sazivanje balkanskih konferencija.⁴⁴²

4.1 Konferencija u Atini 1930.

"Biro za mir" je 12. maja 1930, uputio poziv svim balkanskim zemljama da uzmu učešće u radu Prve balkanske konferencije. U grčkoj i jugoslovenskoj štampi bili su učestali natpisi o balkanskoj konferenciji i balkanskoj uniji, a i sama grčka vlada se angažovala oko priprema.⁴⁴³

Venizelosovo angažovanje i podrška, kao i saradnja sa Papanastasiuom, nosiocem projekta "balkanske unije", davali su ovom pokretu veliki značaj. Iako je njegovo učestvovanje posredno značilo da održavanje jednog ovakvog skupa nije predstavljalo samo inicijativu Međunarodnog biroa za mir, vlade Jugoslavije, Turske i Bugarske, nasuprot vladi Albanije, nisu gledale sa

⁴⁴¹ Ž. Avramovski, nav. delo, str. 33(Autor upućuje na navode Č. Đurđević, "Kratak pregled Balkanskog pokreta i rada prve tri konferencije, Treća balkanska konferencija", Beograd 1934, str. 6, koji ističe da je jedna grupa intelektualaca 1928, pokrenula pitanje stvaranja jednog Udruženja za balkansku zajednicu, naredne godine izradila pravila Udruženja, koje je podnela na odobrenje Ministarstvu unutrašnjih poslova.)

⁴⁴² Ž. Avramovski, nav. delo, str. 36

⁴⁴³ Ž. Avramovski, " Britanci o Kraljevini Jugoslaviji", AJ/Globus Zagreb 1986, str. 654 ("U toku je bila aktivnost da se stvore uslovi za sklapanje balkanskog pakta, najpre između Turske, Grčke i Bugarske, kome bi kasnije pristupile Jugoslavija, Rumunija i Albanija. Da bi se to postiglo, trebalo je prvo da se prevaziđu jugoslovensko-bugarske suprotnosti. Pošto je glavna smetnja bila u nerazrešenom makedonskom pitanju, Venizelos je izneo predlog da jugoslovenska vlada prizna postojanje manjine u Makedoniji, bez izričitog imenovanja o kakvoj se manjini radi, većamo da prizna manjinu kao Makedonske Slovene")

velikim optimizmom na predstojeću konferenciju. Dodatno, i vlada Turske, pokazivala je veliku rezervisanost prema radu buduće konferencije, a naročito prema konceptu balkanske federacije.⁴⁴⁴

Od 5-og do 12-og oktobra 1930. godine, u Atini je održana Prva balkanska konferencija, uz učešće delegacija iz svih balkanskih zemalja. Jedino pitanje, koje se tokom diskusija učesnika konferencije, nametnulo kao konfliktno, bilo je pitanje manjina.⁴⁴⁵ Posle prvog predloga bugarskog profesora Kirova, podržanog od strane albanske delegacije, koji je zaključio da izveštaji nacionalnih grupa treba da se odnose isključivo na stanje u sopstvenim zemljama, jugoslovenska delegacija iznela je i predlog kojim je zahtevala da se onemogući svako nasilje prouzrokovano političkim razlozima. Na kraju je prihvaćena samo jedna rezolucija, koja je pokrivala sva pitanja razmatrana od strane komisije za političko zблиženje.⁴⁴⁶

Želja učesnika Konferencije bila je :

1) da se ministri inostranih poslova balkanskih zemalja sastaju jednom godišnje i da razmenjuju gledišta, kako bi se najbolje mogla osigurati bezbednost među njihovim narodima

2) da se pristupi pripremi pakta između balkanskih država na sledećim principima:

- a) stavljanje rata van zakona,
- b) raspravljavanje mirnim putem svih razmirica ma kakve prirode one bile,

⁴⁴⁴ Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji", AJ/Globus Zagreb 1986, str. 655

⁴⁴⁵ Izveštaji ministarstva inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije za 1930, Beograd 2005, str. 150-151

⁴⁴⁶ Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji", AJ/Globus Zagreb 1986, str. 655 ("Konferenciji su prisustvovala delegacije sastavljene od nezvaničnih ličnosti iz svih balkanskih zemalja. Iako nezvanične, delegacije su od svojih vlada dobile instrukcije i zastupale stanovišta, koja su bila stanovišta odgovarajućih vlada. Pored razmatranja ekonomskih, kulturnih, saobraćajnih, socijalnih i pravnih pitanja, pokrenuto je i pitanje političkog pakta između balkanskih zemalja")

c) uzajamna pomoć u slučaju povrede obaveze da jedna drugoj ne objavljuju rat.⁴⁴⁷

Konferencija je po izvršenju konstituisanja, takođe, usvojila Statut, koji je predviđao osnivanje Glavne Skupštine, Saveta i Sekretarijata. Bilo je predviđeno i formiranje nacionalnih grupa u svakoj balkanskoj zemlji. Glavna Skupština Balkanske konferencije trebalo je da se sastaje svake godine u oktobru mesecu, naizmenično, u svim balkanskim zemljama.⁴⁴⁸

Komentarišući razvoj situacije na Prvoj balkanskoj konferenciji, Vinaver navodi tvrdnju nemačkog poslanika u Sofiji, Rimelina, da Bugarska "nije hajala za manjine, već ju je isključivo interesovala promena granica". Takođe, predlog jugoslovenskog predstavnika da se nijedna balkanska zemlja nije smela vezati za neku vanbalkansku silu.⁴⁴⁹

Prema podacima iz Izveštaja jugoslovenskog MIP-a, Prva balkanska konferencija svoj rad je završila, donevši nekoliko rezolucija ekonomskog i socijalnog karaktera. Atmosfera u kojoj je konferencija održana, ponekad i dosta burna, pokazala je da teren nije dovoljno pripremljen za oficijelan rad na političkom zbliženju. Ipak, sama činjenica da je konferencija bila održana, kao i da je došlo do razmene mišljenja između neoficijelnih, ali kvalifikovanih predstavnika balkanskih zemalja o aktuelnim ekonomskim problemima, predstavljala je nesumnjiv uspeh.⁴⁵⁰

U planove balkanskog smirivanja od 1930. godine, pored u Atini održane konferencije predstavnika balkanskih zemalja, uklapalo se i sklapanje konvencije između Turske i Grčke. Konvencija je podrazumevala dogovor o

⁴⁴⁷ Ž. Avramovski, "Balkanska antanta (1934-1940)", Beograd 1986, str. 40

⁴⁴⁸ Ž. Avramovski, nav. delo, str. 40

⁴⁴⁹ V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str. 187

⁴⁵⁰ Izveštaji Ministarstva Inostranih Poslova Kraljevine Jugoslavije za 1930, Beograd 2005, str. 150-151

razmeni stanovništva i imovinskim problemima, a 30-og oktobra je potpisan i pakt prijateljstva uz arbitražu i neutralnost.⁴⁵¹

Planovi balkanskog smirivanja doveli su Malu Antantu u stanje uzbune, jer se smatralo da će jedan balkanski pakt smanjiti i italijanski i francuski uticaj.⁴⁵² Pripremna konferencija za razoružanje, sastajala se u Ženevi, tokom novembra i decembra 1930. Tokom diskusija o ograničenju naoružanja, kontroli i vojnim rezervama dobro su se slagale V. Britanija i Francuska, a sa druge strane Italija, Nemačka i SSSR. Izveštaji o spoljnopolitičkoj situaciji Kraljevine Jugoslavije, ukazuju da se rušila francuska hegemonija i da je "Marinković morao da misli na ponovni pokušaj paktiranja sa Italijom".⁴⁵³

Istu informaciju nalazimo i kod Ž. Avramovskog, koji objašnjava da je grčka vlada posle potpisanih sporazuma sa Italijom, Rumunijom i Jugoslavijom nastavila politiku zbližavanja sa Turskom. Rezultat ove politike je bio pomenuti, tursko-grčki pakt o prijateljstvu od 30-og oktobra 1930 godine.⁴⁵⁴

Francuski poslanik u Atini, Simon izjavio je da je iza ove aktivnosti stajala Italija, čiji je cilj bio da Grčku i Tursku uvuče u jedan blok sa Nemačkom, Mađarskom i Bugarskom, a koji se borio protiv Francuske i Male Antante. Venizelos je uveravao Simona da Grčka ne pripada nikakvom revizionističkom bloku, tvrdeći da su grčke simpatije na strani Engleske i Francuske, ali da ona polaže pravo da isto tako dobre odnose ima i sa Italijom.

⁴⁵¹ Izveštaji Ministarstva Inostranih Poslova Kraljevine Jugoslavije za 1930, Beograd 2005, str. 151

(Potpisivanju Ugovora o prijateljstvu, neutralnosti i arbitraži između Grčke i Turske, u oktobru 1930, prethodilo je potpisivan je Ugovor o jednakosti pomorskih snaga, kao i Ugovor o trgovini između dve zemlje u junu 1930. Ugovori su formirani na osnovu ugovornih principa Društva naroda i Brijan- Kelogovog pakta.)

⁴⁵² V. Vinaver, nav. delo, str. 186-188

⁴⁵³ Ž. Avramovski, "Balkanska Antanta 1934-1940", Beograd 1986, str. 40-48 i Izveštaji Ministarstva Inostranih Poslova Kraljevine Jugoslavije za 1930, Beograd 2005, str. 186

⁴⁵⁴ Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji", Knjiga I, AJ/Globus Zagreb 1986, str. 654 (Autor upućuje na navode L. Stavrianos, The Balkans since 1453, New York 1969, str. 666, "Ovim ugovorom grčka vlada je prihvatila na sebe obavezu da plati 450 hiljada funti sterling kao obeštećenje Turcima koji su se iselili iz Grčke, a turska vlada je prihvatila da carigradski Grci ostanu kao stalni stanovnici, turski građani") i A. Tounda-Fergadi, "Σύγχρονα θέματα", "Σκέψεις του Ελευθερίου Βενιζέλου για την ελληνική εξωτερική πολιτική", τεύχος 16, Φεβρουάριος, 1983, str. 63

Po povratku iz Ženeve, grčko-turske odnose, predsednik grčke vlade okarakterisao je kao srdačne, uprkos negodovanju grčkog javnog mnjenja povodom zaključenja grčko-turskog sporazuma, koji je u skladu sa preovlađujućim mišljenjem, donosio korist samo jednoj strani, odnosno Turskoj.⁴⁵⁵

Kao još jednu potvrdu nezadovoljstva grčkog stanovništva potpisanim ugovorima sa Turskom, Avramovski, navodi činjenicu o postojanju velikog nezadovoljstva među mlađim oficirima grčke armije, kao i rekonstrukciju grčke vlade iz koje je "ispao" vojni ministar Sofulis, a taj resor zauzeo sam Venizelos.⁴⁵⁶

Turska i grčka vlada su se nadale da će slične ugovore moći sklopiti i sa Bugarskom, a grčki poslanik Polihroniadis, koji je pre toga bio poslanik u Beogradu, govorio je takođe o naporima za uspostavljanje tripartitnog pakta sa Bugarskom, čime bi bila stvorena jaka sila za očuvanje mira na istočnom Mediteranu.⁴⁵⁷

Odnosi sa Jugoslavijom su, prema rečima Venizelosa bili najbolji, ali daleko od toga da je ona mogla biti pridobijena za ulazak u orbitu buduće "srdačne Antante".⁴⁵⁸

O pitanju grčko-bugarskih odnosa, Dramond je razgovarao 13-og novembra sa grčkim poslanikom u Londonu, Politisom, koji je izjavio da je grčko-turski pakt samo prvi korak ka opštem balkanskom sporazumu, ali i ukazao na činjenicu da bi postojala teškoća ako bi Bugari priznali postojeće granice sa Grčkom, jer bi onda Sofija, nesumnjivo, tražila priznavanje bugarske manjine

⁴⁵⁵ Izveštaji Ministarstva Inostranih Poslova Kraljevine Jugoslavije za 1930, Beograd 2005, str. 89-90

⁴⁵⁶ Izveštaji Ministarstva Inostranih Poslova Kraljevine Jugoslavije za 1930, Beograd 2005, str. 193-194

⁴⁵⁷ Ž. Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji*, Knjiga I, AJ/Globus Zagreb 1986, str. 656

⁴⁵⁸ Ž. Avramovski, "Balkanska Antanta 1934-1940", Beograd 1986, str. 40-48

u grčkoj Makedoniji. Sa druge strane, ovakav razvoj situacije uslovio bi zaoštavanje odnosa sa Jugoslavijom, što je bilo nasuprot grčkim namerama⁴⁵⁹

Uskoro je i Venizelos izneo svoj projekat o pacifikaciji i unifikaciji Balkana, smatrajući da je osnov za stvaranje takvog pakta uklanjanje prepreka između Jugoslavije i Bugarske, kao i da će njihovim prevazilaženjem biti stvoren osnov za postizanje tripartitnog pakta između Turske, Grčke i Bugarske. Ovom jezgru, trebalo je da budu priključene Jugoslavija, Rumunija i Albanija. Jugoslovenska vlada je, u skladu sa mišljenjem Venizelosa, trebalo da prizna postojanje manjine u Makedoniji, a da bugarska vlada prizna granice kao definitivne.⁴⁶⁰

Potvrdu o postojanju plana premijera Venizelosa pruža V. Vinaver, navodeći da su glavne stavke njegovog unifikacionog balkanskog programa bile sledeće: 1) Bugarska da prizna sve granice; 2) Jugoslavija da prizna "bugarsku manjinu"; 3) jugoslovensko-francuski pakt se gasi, a počinje grčko-bugarsko zbliženje (uz francusku, britansku i italijansku pomoć)⁴⁶¹.

Izrazio je i uverenje, da će uspeti da dobije podršku Italije i Francuske za svoju ideju, ali i sugerisati francuskoj vladi, da ne treba da obnavlja pakt o prijateljstvu sa Jugoslavijom od 1927. godine, jer bi pakt o prijateljstvu i uzajamnoj garantiji između balkanskih država bio potpuno dovoljan osnov za očuvanje mirovnih ugovora i teritorijalnog statusa quo u ovom delu Evrope. Čak i uslovna saglasnost francuske vlade predstavljala je argument za odvratanje Italije od daljeg mešanja u balkanske poslove, izuzev ekonomske penetracije.⁴⁶²

Izveštaji britanskog poslanstva u Beogradu, navode da je Venizelosov plan o pacifikaciji Balkana zavisio u mnogome od stava Marinkovića, kome je bilo predloženo sklapanje tripartitnog jugoslovensko-francusko-italijanskog pakta.

⁴⁵⁹ Ž. Avramovski, nav. delo, str.40-48

⁴⁶⁰ Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji", AJ/Globus, Zagreb 1986, str. 654

⁴⁶¹ V. Vinaver, "Francuska i Jugoslavija između dva rata", Beograd 1985, str. 188

⁴⁶² Ž. Avramovski, nav. delo, str. 654

Marinković, koji je u Atini boravio u dogovoru sa francuskim poslanikom, predlog je odbacio (10-14 decembar), a još burnije je odreakovao na predlog o priznavanju bugarske manjine.⁴⁶³

Izloženi argumenti u velikoj meri upućuju na zaključak, da se odnos Jugoslavije prema Francuskoj i Italiji nije mogao rešiti na Balkanu.⁴⁶⁴

Inicijativa Grčke za ostvarivanje balkanske saradnje, tvrdi A. Tounda-Fergadi, bila je posledica trenutne, grčke spoljopolitičke pozicije. Još jednom, do izražaja je dolazila diplomatska veština premijera Venizelosa, koji je od ponovnog dolaska na vlast na svaki način pokušavao da svoju zemlju izvede iz izolacije, koja je karakterisala prethodnu deceniju i obnovi grčki spoljopolitički uticaj i pregovaračku moć.⁴⁶⁵

Navodi Avramovskog, u kojima prenosi izveštaje britanskog poslanstva u Beogradu iz 1930. godine, ukazuju čak da je Venizelos "kako bi ublažio osećanje defetizma i izolacije u kome se Bugarska nalazila, predložio jedno prilično pošteno rešenje za pitanje manjina, koje bi doprinelo smirivanju situacije na Balkanu", nesumnjivo dokazujući stvarne političke tendencije visprenog grčkog premijera, prekrivene "plaštom opštepropagirane balkanske saradnje".⁴⁶⁶

Na prvoj nezvaničnoj međubalkanskoj konferenciji, održanoj u Atini uz odobrenje Venizelosa, jugoslovenska delegacija nije uputila zvaničnog posmatrača, već joj je prisustvovala delegacija sastavljena pretežno od profesora i poslovnih ljudi.⁴⁶⁷

⁴⁶³Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1921-1930", Knjiga prva, Zagreb 1986, str. 654

⁴⁶⁴V. Vinaver, nav. delo, str. 188

⁴⁶⁵A. Tounda-Fergadi, "Σύγχρονα θέματα", "Σκέψεις του Ελευθερίου Βενιζέλου για την ελληνική εξωτερική πολιτική", τεύχος 16, Φεβρουάριος, 1983, str. 63

⁴⁶⁶Izveštaji Ministarstva Inostranih Poslova Kraljevine Jugoslavije za 1930, Beograd 2005, str. 193-194

⁴⁶⁷Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji", Knjiga prva, Arhiv Jugoslavije/Globus Zagreb 1986, str. 655

Balkanski blok, stvoren na temeljima i prevashodno po merama grčke spoljne politike, nije se mogao ostvariti zbog bugarskih zahteva, koji su prema uverenju jugoslovenske strane postavljani samo iz razloga italijanske podrške Bugarskoj.⁴⁶⁸

Iako su, prema oceni istog autora, jugoslovensko-grčki odnosi početkom 1930. bili bolji nego ikada i to zahvaljujući rešavanju svih spornih pitanja, sklapanje grčko-turskog sporazuma, na diplomatske odnose dve susedne zemlje navuklo je senku. Iako je italijanska podrška bila presudna za sklapanje ovog sporazuma, a njegovo potpisivanje stvorilo povoljne uslove za razrešenje grčko-bugarskog spora, uveravanja Venizelosa da se neće priključiti bilo kakvoj antijugoslovenskoj kombinaciji, nisu zvučala uverljivo jugoslovenskoj strani.⁴⁶⁹

Tokom godine uložen je poseban napor da se ostvari čvršća ekonomska saradnja između dve zemlje, a 18-og novembra potpisan je protokol koji je sadržao sporazum o međusobnoj pograničnoj zoni. Nova konvencija je na snagu trebalo da stupi 1-og februara 1931.⁴⁷⁰

Posle zaključenja grčko-turskog sporazuma u Ankari, koji je jedan deo jugoslovenske štampe hteo da predstavi kao akt uperen protiv Kraljevine Jugoslavije, grčka vlada je odlučila, da obavesti jugoslovenskog ministra spoljnih poslova o njihovom smislu i da ga razuveri o postojanju bilo kakve opasnosti za jugoslovensku stranu. Zvanična Atina je iskoristila, takođe, ovu priliku, da naglasi dvogodišnju privrženost grčko- jugoslovenskom prijateljstvu.⁴⁷¹

Dodatno, dopisniku "Avale" u Atini, Venizelos je objasnio da Grčka nije mogla sarađivati sa zemljama koje su tražile reviziju ugovora o miru, kao i da

⁴⁶⁸ Izveštaji Ministarstva Inostranih Poslova Kraljevine Jugoslavije za 1930, Beograd 2005, str. 20-21

⁴⁶⁹ Nav. izvor, str. 89

⁴⁷⁰ Ž. Avramovski, nav. delo, str. 654-655

⁴⁷¹ Izveštaji Ministarstva Inostranih Poslova Kraljevine Jugoslavije za 1930, Beograd 2005, str. 240

su sve vesti lansirane o formiranju bloka između Grčke, Turske, Mađarske i Bugarske bile potpuno tendenciozne. U nastavku je potvrdio da je Grčka bila spremna na tripartitni pakt prijateljstva sa Italijom i Turskom, ali da je sticajem okolnosti došlo samo do sporazuma Grčke i Turske.⁴⁷²

Dodatno, Venizelos je najavio izmene u vladi, dovođenjem novih članova liberalne venizelističke stranke, koji nisu predstavljali opasnost, niti su mogli da izazovu krize cele vlade.⁴⁷³

4.2 Konferencija u Carigradu 1931

Početak aprila 1931, Venizelos je izjavio britanskom poslaniku Remziju, da je imao priliku da razgovara sa kraljem Aleksandrom, koji je odbio mogućnost da Jugoslavija može da ode toliko daleko i isprati Grčku u njenim zahtevima za priznavanje postojanja bugarske nacionalne manjine u Jugoslaviji.

Remzi je grčkog premijera upozorio da bi Jugoslavija u jednom takvom raspoloženju mogla da se osveti Grčkoj otkazivanjem sporazuma o Solunskoj slobodnoj zoni i železničkoj pruzi Đevđelija-Solun, kao i da skrećući svoj bes prema Bugarskoj, primeni drastične mere. Upozoravajući stav britanskog poslanika okončan je čvrstim stanovištem, da bi "napuštena od strane Grčke u glavnom pitanju svoje balkanske politike, Jugoslavija teško mogla da se zadovolji mirnim prećutkivanjem."⁴⁷⁴

Zaključci do kojih se došlo u razgovoru dva državnika, u velikoj meri pružaju objašnjenje i stvaraju osnovu za formiranje budućih stavova grčkog premijera o pitanju balkanskog ujedinjenja. Mogućnost konfrontacije sa severnim susedom, za Venizelosa je predstavljala samo dodatni argument za "grčko

⁴⁷²Izveštaji Ministarstva Inostranih Poslova Kraljevine Jugoslavije za 1930, Beograd 2005, str. 240-241

⁴⁷³Izveštaji Ministarstva Inostranih Poslova Kraljevine Jugoslavije za 1930, Beograd 2005, str. 241

⁴⁷⁴Ž. Avramovski, "Balkanska Antanta 1934-1940", ISI, Beograd 1986, str. 48

držanje po strani“ u sklapanju ovog “oblasnog saveza“, koji je prema njegovom mišljenju,“mogao da prouzrokuje više problema od onih koji bi njegovim nastajanjem bili rešeni“⁴⁷⁵.

Kao potvrdu prethodno navedenog Venizelosovog stava, britansko poslanstvo u Beogradu izveštavalo je o osnovnim crtama grčke spoljne politike, koju je premijer definisao prilikom demantija o sklapanju saveza sa jednom velikom silom, a rezimirao je u principu: što šira prijateljstva, ali ne i savezi. Objasnio je da se paktovi prijateljstva mnogima čine nedovoljno jasni i efikasni, dok ugovori o savezu imaju suviše precizne ciljeve, koji se ne mogu pomiriti sa naporima preduzetim da se eliminišu sukobi između država.⁴⁷⁶

Opreznost grčkog nastupa bila je očigledna i u govoru, koji je ministar inostranih poslova Grčke, Mihalakopulos, 16/08/1931 održao u Solunu, podvlačeći pacifističku spoljnu politiku grčke vlade, a posebno ističući srdačno prijateljstvo koje je Venizelosoza vlada stvorila sa svojim severnim susedom. Naglasio je da odnos sa Bugarskom predstavlja jedini problem u domenu spoljne politike Grčke, i to povodom ekonomskih pitanja.⁴⁷⁷

Poslanik Kraljevine Jugoslavije u Parizu, Spalajković, u svom intervjuu časopisu “ La Revue Balkan“, dao je komentar povodom rada buduće Balkanske konferencije, podvlačeći njen privatni karakter, kao i simpatije sa kojima se na njen rad gledalo u Beogradu.⁴⁷⁸

Sa druge strane, Mihalakopulos, dajući svoju izjavu atinskoj agenciji, izrazio je spremnost Grčke da pored sporazuma o podnošenju spornih pitanja na

⁴⁷⁵K. Svolopoulos, “ Ελευθέριος Βενιζέλος.12 μελετήματα“, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 1999, str. 242-260

⁴⁷⁶Izveštaji Ministarstva Inostranih Poslova Kraljevine Jugoslavije za 1931, Beograd 2005, str. 280-281

⁴⁷⁷Izveštaji Ministarstva Inostranih Poslova Kraljevine Jugoslavije za 1931, Beograd 2005, str. 280-281

⁴⁷⁸K. Svolopoulos, “ Το Βαλκανικών συμφωνιών και ελληνική εξωτερική πολιτική 1928-1934“, Θεσσαλονίκη 1977, str. 147

arbitralno rešenje, sa Bugarskom sklopi i privremeni trgovinski sporazum, koji bi joj pružio beneficije najvišeg stepena.⁴⁷⁹

Analizirajući relacije Atine i Beograda neposredno pred održavanje II balkanske konferencije, poluzvanični list "Elefteron Vima", početkom septembra 1931, iznosio je utiske o političkim i trgovinskim odnosima između Jugoslavije i Grčke. Odnosi, prenosio je list, od 1928. zadržavaju srdačan karakter, a grčko prijateljstvo je veoma važan faktor u spoljnoj politici Jugoslavije. Nesporazumi iz prošlosti su nestali, a u Jugoslaviji su bili veoma zadovoljni načinom na koji su njihovi ekonomski interesi zastupljeni u Solunu.⁴⁸⁰

Potvrdu o dobrosusedskim odnosima u datom momentu nalazimo i u članku "Le Message d`Athenes", organa grčkog ministarstva spoljnih poslova, pod naslovom "Beogradski događaji", koji je krajnje pozitivno komentarisao ponašanje jugoslovenskog kralja i sa puno simpatije pozdravljao donošenje novog ustava.⁴⁸¹

Jugoslovenska periodika, neposredno pred održavanje konferencije u Carigradu, navodeći ciljeve predstojećeg zasedanja, iznosi jedan zanimljiv uvod u drugi, zvanični međubalkanski skup.

Srpski Književni Glasnik iz 1931, prenosio je da: "Ironija sudbine hoće da u Carigradu i pod predsedništvom Turaka, balkanski narodi rade na olakšavanju međusobnih odnosa. Carigrad je bio cilj zavojevanja balkanskih naroda, najpre, a posle središte spleta protivu sloge balkanskih naroda. Jednu četvrtinu veka sultan Abdul Hamid umeo je da drži balkanske narode razdeljene, da kvari pokušaje hrišćanskog bloka na Balkanu. U Abdul Hamidovom dvoru, opasanom visokim zidovima i kasarnama, na domaku

⁴⁷⁹ Izveštaji Ministarstva Inostranih Poslova Kraljevine Jugoslavije za 1931, Beograd 2005, str. 104-105

⁴⁸⁰ Izveštaji Ministarstva Inostranih Poslova Kraljevine Jugoslavije za 1931, Beograd 2005, str. 322-323

⁴⁸¹ Izveštaji Ministarstva Inostranih Poslova Kraljevine Jugoslavije za 1931, Beograd 2005, str. 322-323

Bosfora, predsedava turski delegat Balkanskoj konferenciji, čija je zadaća da sprema službenim predstavnicima čvrstu podlogu za ozbiljni sporazum privredne i političke prirode među Balkancima. Ova Druga Balkanska konferencija, kao i ona lanjska u Grčkoj, formulisala je svoj cilj: izmirivati koliko god je moguće više materijalne i duhovne interese balkanskih naroda, i tim načinom spremati put za aktivnu saradnju, koja bi, korak po korak vodila zbližavanju i najzad sporazumu.“⁴⁸²

Druga balkanska konferencija je zasedala od 20-og do 25-og oktobra 1931. godine u Carigradu. Govoreći o njenom dnevnom redu, treba naglasiti, da je odlučeno, da prvo pitanje treba da bude razmatranje forme političkog pakta, koja bi najviše odgovarala svim balkanskim državama. Najveće teškoće, iskrsele su upravo u radu komisije za politička pitanja. Bugarska i albanska delegacija su istupale sa zahtevima za diskusiju o položaju nacionalnih manjina. Jugoslovenska delegacija je odgovorila podnošenjem svog memorandum, u kome je isticano da je mnogo važnije da se reši pitanje kako da balkanski pakt spreči da pojedine države dospeju pod isključivi uticaj neke velike sile, čime je otvoreno aludirano na albansku podređenost italijanskom uticaju.⁴⁸³

Grčka delegacija je pored projekta političkog pakta iznela i predlog Balkanskog ekonomskog pakta (obrazovanje balkanske privredne komore) koji je predviđao uvođenje preferencijalnog sistema u interbalkanskoj trgovini.⁴⁸⁴

Druga nezvanična Balkanska konferencija, održana u Carigradu, uprkos činjenici da je okupila predstavnike svih šest balkanskih država, ne samo da nije donela nikakav napredak u pravcu smirivanja na Balkanu, već je pružila

⁴⁸² Srpski Književni glasnik, "Balkanske Konferencije", Mart 1931, str. 385

⁴⁸³ Ž. Avramovski, "Balkanska Antanta 1934-1940", ISI, Beograd 1986, str.50-51

⁴⁸⁴ Ž. Avramovski, nav. delo, str. 51

povod za oštra razmimoilaženja oko pitanja manjina. Intervencijom grčkih i turskih predstavnika sprečeno je stvaranje kritične situacije.⁴⁸⁵

Međutim, Srpski Književni Glasnik, u jednom opširnom izveštaju nepoznatog autora povodom održane Konferencije, pored vesti o njenom političkom neuspehu, izlaže i pozitivne rezultate međubalkanskog skupa, predstavljene pre svega, donesenim zaključcima o pravcima i načinima uspostavljanja buduće saradnje u sferi ekonomije, kao načina da se prevaziđu razlike među balkanskim državama.⁴⁸⁶

⁴⁸⁵Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji", Knjiga druga, Arhiv Jugoslavije/Globus Zagreb 1986, str. 22

⁴⁸⁶Srpski Književni glasnik, "Balkanske Konferencije", Mart 1931, str. 385-387

"Do danas je bilo više pokušaja za interbalkanski sporazum-od 1920. do danas. Ali ti pokušaji nisu ostvareni. Jedan predlog o opštem balkanskom paktu, o kome se govorilo najpre u Atini, nije mogao biti načinjen. Bilo je već dvostranih paktova među pojedinim balkanskim državama. Ovi su bili udešeni po starom modelu "pomirljivosti, arbitraži, bezbednosti". Takve paktove za rešavanje međusobica redovnim, miroljubivim sredstvima, sve balkanske države imaju. Jedan takav zajednički pakt je izgledao izlišan. Drugi je bio predlog o Balkanskoj uniji, nalik Evropskoj uniji po Brianovom modelu. I taj nije bio ostvaren, jer je trebala potvrda Lige naroda. Takva unija bi morala doći u okvir Lige naroda. Treći je bio predlog za jednu carinski ili bolje privrednu uniju, privredni sporazum. I taj nije mogao biti ostvaren, jer je trebala potvrda Lige Naroda. Treći je bio predlog za jednu carinsku ili bolje privrednu uniju, privredni sporazum. I taj nije mogao biti priveden u delo. I balkanske male države, kao i velike evropske, nisu se mogle do sada složiti ni sporazumeti iz istih razloga. Politički i privredni, posebni interesi, su još jači od opštih, zajedničkih svima. I na Balkanu kao i u Ženevi, treba vremena da se oni prouče, da se praktički razrade.

Drugim rečima, treba da se sprema narodi na žrtve, da se naviknu na stvarnu kolaboraciju i solidarnost.

Kolaboracija i solidarnost traže ozbiljne žrtve, bez njih prave kooperacije nema. I zato je Carigradska konferencija delegate pobrojanih država dobro radila kada je počela sa proučavanjem balkanskih privrednih mogućnosti: bliži trgovinski odnosi, prirodni optičaj zemljoradničkih proizvoda, poštanska unija, unifikacija privatnoga prava, uredba za saobraćaj i.t.d. Venizelos i Kemal paša su pokazali put kojim u sporazumevanju među balkanskim narodima treba ići. Grčka i Turska su pokazale da ima prećih, jaćih interesa od političkih parničenja, ti su interesi privredni.

Događaji u Evropi, od marta meseca ove godine naroćito, otvaraju postepeno oći i političarima na Balkanu, i upućuju ih na zajednićko stvaranje, da se lakše doćekaju teški dani kojima se ide u sretanje. Ali, iako se događa da od posla u Carigradu neće biti odmah naroćitih praktičnih rezultata, a najmanje međubalkanski sporazum, ipak treba podvući vaspitni deo ove konferencije u Carigradu.

Posao u Carigradu, koliko god se kretao oko informativnih raspravljanja i teorijskih pretresanja o privrednim zblizavanjima, nije uzaludan. Ovakve balkanske konferencije pripremaju rešenja međubalkanskim pitanjima, koja danas nije moguće rešiti. Sutra ili prekosutra novi ljudi na Balkanu neće smatrati da je, na primer pitanje nacionalnih manjina biti ili ne biti za politički život njihovih država, za njihov razvitak i blagostanje. Život će tražiti i nametnuti rešenja bez obzira na manjinska pitanja od kojih živi godinama ćitav jedan red ljudi u Bugarskoj."

Treba naglasiti, da su jugoslovensko-grčki odnosi i posle skupa u Carigradu, zadržali svoj pozitivan ton. Potvrdu prethodnoj tvrdnji daje Avramovski, prenoseći inicijativu Kraljevskog poslanstva u Atini, posle koje je Grčko-jugoslovenska liga, povodom rođendana NJ. V. Kralja, pripremila svečano veče, na kome je na vidan način manifestovano grčko-jugoslovensko prijateljstvo. Posebno je isticana činjenica, da je grčka štampa veoma srdačno propratila ovo veče, ističući potrebu stalnog i čvrstog prijateljstva između dve zemlje, koje su diktirali, ne samo njihovi pojedinačni interesi, već i opšti interesi Balkana.

Ovakvi natpisi, navodi autor, opovrgli su sumnje nametane od strane italijanske, turske i bugarske štampe, koja je navodila novi pravac grčke spoljne politike u periodu posle međubalkanskog skupa u Carigradu, a naročito posle posete bugarskog ministra spoljnih poslova Mušanova, Ankari.⁴⁸⁷

4.3 Konferencija u Bukureštu 1932

Prvih dana decembra 1931. godine, bugarski predsednik vlade Mušanov, posetio je Ankaru. U Sofiji je preovladavalo uverenje da će glavni predmet razgovora biti stvaranje bugarsko-grčko-turske Antante, međutim, Foreign Office-u je to izgledalo nemoguće, iz razloga što bi Jugoslavija mogla smatrati da je takav jedan pakt uperen protiv nje. Kao posledica navedenog događaja, u centar zbivanja je ponovo došlo jugoslovensko-bugarsko pitanje, sa težištem problema na nerazrešenom makedonskom pitanju. Upravo je ovo pitanje,

⁴⁸⁷Izveštaji Ministarstva Inostranih Poslova Kraljevine Jugoslavije za 1931, Beograd 2005, str. 470-471

prema mišljenju britanskih zvaničnika u Beogradu, otežavalo sastanak Saveta Balkanske konferencije od 28. do 31/01 1932.⁴⁸⁸

Nestabilna situacija u Bugarskoj posle dolaska vlade Malinova na vlast⁴⁸⁹, neposredno uslovljavajući odbijanje bugarske nacionalne grupe da učestvuje u radu Treće Balkanske konferencije, pretila je da uzdrma čitav pokret. Grčka vlada se posle druge konferencije prilično ohladila prema celokupnoj zamisli, a odbijanje Bugara pretilo je da naruši ugled nastupajućeg zasedanja. Ipak, rumunski pritisci da se Konferencija ipak održi, naročito izraženi zbog političke izolacije zemlje posle odbijanja da pristupi paktu o nenapadanju sa SSSR-om, uticali su da bugarska nacionalna grupa ipak pošalje svoje predstavnike u Bukurešt.⁴⁹⁰

Treća Balkanska konferencija je radila od 22-og do 26-og oktobra 1932. U uslovima međunarodne ekonomske krize, naročito je apelovano na međusobno zaključenje trgovinskih ugovora.⁴⁹¹

Treba posebno naglasiti nastup jugoslovenske delegacije, koja je insistirala na neprihvatanju određenih klauzula koje su se ticale pitanja manjina. Insistirala je na prihvatanju gledišta o posebnoj jugoslovenskoj naciji.⁴⁹²

Takođe, tražilo se da balkanske zemlje solidarno istupaju prema velikim silama, a da se Društvu naroda postavi zahtev da se sa balkanskim narodima ne postupa kao sa kolonijama.⁴⁹³

Još jednom podvlačimo značaj jugoslovenske inicijative, koja je u sklopu izmenjenog nacrtu budućeg pakta insistirala na pitanju manjina zahtevajući da se manjinska pitanja rešavaju na bazi pravičnosti, "pridržavajući se objektivnih shvatanja o manjinama i odredbi postojećih mirovnih ugovora".

⁴⁸⁸ Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji", Knjiga druga, Arhiv Jugoslavije/Globus Zagreb 1986, str. 22

⁴⁸⁹ Srpski Književni Glasnik, Balkanske Konferencije, Beograd 1931, str. 385-387

⁴⁹⁰ Ž. Avramovski, "Balkanska Antanta 1934-1940", ISI, Beograd 1986, str. 55-56

⁴⁹¹ Ž. Avramovski, nav. delo, str. 56

⁴⁹² Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1931-1938", Zagreb 1986, str. 89-90

⁴⁹³ Ž. Avramovski, nav. delo, str. 102

Suštinski cilj jugoslovenske politike bilo je likvidiranje "makedonskog pitanja", putem tvrdnje da su ne samo narodi Jugoslavije iste nacionalnosti, već i sami Bugari, kao i da svi govore različitim dijalektima istog jezika.⁴⁹⁴

Napetost na evropskoj sceni i promena ravnoteže među osetljivim sistema evropskih saveza, presudno su uticali na tendenciju balkanskih zemalja za povezivanjem i organizovanjem u šire, međudržavne organizacije. Početnu inicijativu Jugoslavije i Rumunije, Atina i Ankara su odmah pozitivno prihvatile, imajući zajedničku težnju za jačanjem međubalkanske saradnje. Uprkos neuspešnoj komunikaciji zemalja u domenu razrešavanja ključnih političkih razlika, tokom održavanja četiri balkanske konferencije u periodu 1930-33, doprinos na polju unapređenja kulturnih, a pre svega trgovinskih odnosa zemalja učesnica, ne može se smatrati beznačajnim.

Zaključujući pregled jugoslovensko-grčkih odnosa u periodu pokušaja stvaranja jednog međubalkanskog saveza, koji hronološki odgovara periodu poslednje vlade Elefteriosa Venizelosa (konferencije u Atini, Carigradu i Bukureštu), treba naglasiti da su diplomatski odnosi između dve zemlje počivali na stabilnim osnovama posle ponovo uspostavljenog jugoslovensko-grčkog saveza od 1928. Još jednom se kao problem između dva suseda pojavila Makedonija, višedecenijska tačka razdora, koju je u periodu uspostavljanja mirovne saradnje na Balkanu, ovog puta Bugarska, vešto pokušavala da iskoristi za sprovođenje sopstvenih političkih ciljeva, namećući rešenje pitanja nacionalnosti makedonske manjine.

Politika grčkog premijera Venizelosa, odnosno trenutne spoljnopoličke potrebe Grčke, koje su prouzrokovale povremene nužne izmene njegove diplomatije i podrške sklapanju bilateralnih saveza, na račun jednog opšteg balkanskog sporazuma, u periodu 1930-32, pokazale su se presudnim za buduću političku scenu Balkana.

⁴⁹⁴ Ž. Avramovski, "Balkanska Antanta 1934-1940", ISI, Beograd 1986, str. 61

5. Promena u odnosima Kraljevine SHS / Jugoslavije i Grčke u periodu 1928-1932 kao uvod u novi balkanski poredak

Neočekivana ekonomska kriza, koja se progresivno razvijala tokom treće decenije 20-og veka, dramatično je doprinela stanju nestabilnosti i neizvesnosti na međunarodnoj političkoj sceni, presudno ugrožavajući održanje mirovnog poretka. Na svom vrhuncu, rezultirala je razarajućim efektima po razvitak evropskih ekonomija. Najuočljiviju negativnu posledicu ovog globalnog ekonomskog fenomena, predstavljalo je neprestano uvećavanje razlika, između, iako naklonjenih mirovnom poretku, oslabljenih demokratskih država sa jedne i samovoljnih, diktatorskih država sa druge strane. Neophodno je primetiti da je ovom opštem pogoršanju međunarodne političke klime, u velikoj meri doprinelo i "urušavanje" političkih inicijativa i planova (ideja Brijan-a o "federativnom ujedinjenju" Evrope⁴⁹⁵), koji su predviđali uspostavljanje međudržavnih temelja stalne i sistematske saradnje u domenima ekonomije i politike. Najznačajnija posledica navedenih događaja, pored ekonomske katastrofe, svakako je bilo i uništavanje sistema kolektivne bezbednosti, kao osnove na kojoj je počivala stabilnost Evrope.

Dunja Hercigonja smatra da je svetska ekonomska kriza snagom svog delovanja predstavljala ključni, prelomni momenat u međuratnom periodu. Uzimajući u obzir njeno razrastajuće dejstvo, dolazi se do zaključka da se njene posledice u sferi međunarodnih odnosa nisu mogle izbeći. Autor tvrdi da u se "veličina i značaj promena koje je ona prouzrokovala u oblasti svetske privrede mogla poistovetiti sa opsegom njenog neposrednog dejstva na političke prilike u svetu"⁴⁹⁶.

⁴⁹⁵ K. Svolopoulos, "Ελευθέριος Βενιζέλος, 12 μελετήματα", Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 1999, str. 258

⁴⁹⁶ D. Hercigonja, "Velika Britanija i spoljnopolitički položaj Jugoslavije 1929-1933", ISI, Beograd 1987, str. 153

Mada se ove posledice na političkoj sceni nisu pojavile istovremeno sa onima koje je kriza izazvala u sferi ekonomskih odnosa, kulminacijom privredne depresije 1931-1932. godine u Evropi, socijalno politički potresi koje je ona izazvala u pojedinim zemljama, preneli su se i na oblast međunarodnih odnosa, naglašavajući sve više postojeće razlike u pogledima na dalju sudbinu Evrope kao celine.

Zaključak koji su nametnuli prethodni navodi, nesumnjivo je uslovio da istoriografska analiza delimičnog zaokreta u diplomatskim odnosima Kraljevine SHS (Kraljevine Jugoslavije) i Grčke, primetnog od momenta ponovnog dolaska Elefteriosa Venizelosa na čelo grčke vlade 1928, (do preuzimanja vlasti od strane njegovog naslednika, predvodnika monarhističkih tendencija u Grčkoj, Panajotisa Caldarisa, posle parlamentarnih izbora sprovedenih u septembru 1932. godine), bude izvedena u skladu sa parametrima i preovlađujućim tendencijama na evropskoj političkoj sceni u navedenim hronološkim okvirima.

Diplomatske odnose Atine i Beograda analizirani su kroz prizmu nekoliko problemskih aspekata, presudnih za konačno razrešavanje međusobnih razmirica i preusmeravanje spoljnih politika dveju susednih zemalja od razrešavanja pojedinačnih bilateralnih sukoba ka pokušajima sprovođenja jedne opšte balkanske politike, sa ciljem uspostavljanja mirovne saradnje u regionu.

Prvi od navedenih aspekata podrazumevao je uzimanje u obzir izmene u unutaranim političkim činocima, koji su uslovili sklapanje prvog srpsko-grčkog ugovora o Savezu iz 1913, ali i spoljnopolitičkih okolnosti na balkanskoj i evropskoj političkoj sceni, različitih od faktora koji su podstakli ponovno oživljavanje jugoslovensko-grčkih diplomatskih veza u oktobru 1928.

Razlika koja je uočena između stavova grčkog premijera izraženih 1924. i spoljašnje politike koju je primenio u periodu 1928-1932, bila je, pre svega

uslovljena, izmenjenom pozicijom Grčke, kako na međunarodnoj, tako i na političkoj sceni Balkana. Potreba za izlaskom iz diplomatske izolovanosti, u kojoj se Grčka nalazila posle neuspeha Maloazijske ekspedicije 1922, prouzrokovala je nove spoljnopolitičke tendencije zemlje, usmerene u početku ka sklapanju pojedinačnih bilateralnih sporazuma, a u kasnijem periodu ka ostvarivanju jedne šire politike balkanskog povezivanja, koju je poziciono ojačana zemlja sebi mogla da priušti.⁴⁹⁷

Grčki premijer je od 1928, pored približavanja Italiji, uslovljenog nužno izmenjenim stavom Musolinija prema Atini, pregovora sa Kraljevinom SHS i Turskom i uspešno potpisanim sporazumima o saradnji, težio i poboljšanju grčko-bugarskih kao i grčko- albanskih odnosa.

Sa druge strane Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Kraljevina Jugoslavija, od samog svog nastanka osporavana i spolja i iznutra kao "veštačka" i "versajska" tvorevina, delila je sudbinu malih i srednjih zemalja u međuratnoj Evropi. Politički život u Kraljevini SHS/Jugoslaviji se tokom dvadesetih i početkom tridesetih godina odvijao u znaku hrvatsko-srpskog sukoba, koji je eskalirao ubistvom hrvatskog prvaka, Stjepana Radića, u Skupštini, kao i uvođenjem šestojanuarske diktature od strane kralja Aleksandra.

Nedugo zatim, (3-eg oktobra 1929), kralj je promenio naziv države u Kraljevina Jugoslavija, doneo novi ustav, ali ni ovaj potez jugoslovenskog vladara, nije uspeo da zaustavi hrvatski otpor režimu.⁴⁹⁸

Na spoljnopolitičkom planu, nova Kraljevina SHS se najpre našla na putu italijanskih interesa na Jadranu (Dalmacija i Albanija), koji su uslovlili dugotrajne sporove sa Musolinijevom Italijom. Italijanska strana pokušavala je da iskoristi srpsko-hrvatski konflikt kao i unutrašnju krizu u Kraljevini

⁴⁹⁷A. Tounda-Fergadi, "Σκέψεις του Ελευθερίου Βενιζέλου για την ελληνική εξωτερική πολιτική", Σύγχρονα θέματα, τεύχος 16, Αθήνα, Φεβρουάριος 1983, str. 6

⁴⁹⁸B. Petranović, M. Zečević, "Jugoslavija 1918-1984", Zbirka dokumenata, Beograd 1985, str. 265-271

Jugoslaviji, nastavljajući sa još agresivnijim pritiskom. Vojni pritisak Italije praćen infiltracijom ustaških grupa i vojnim pokretima na jugoslovenskoj granici, a takođe i otvorenim subverzivnim aktivnostima, predstavljali su samo deo problema na koje je Kraljevina SHS nailazila u odnosima sa italijanskim susedom.⁴⁹⁹ Slični problemi pratili su odnose Kraljevine Jugoslavije sa Mađarskom, koja je izgubivši Trijanonskim sporazumom u Versaju gotovo dve trećine svojih teritorija, postala veoma plodno tle za revizionističke i neohabzburške ideje i pokrete. Upravo ta činjenica podstakla je stvaranje Male Antante, jedne u nizu organizacija u Evropi, nastalih pod pokroviteljstvom Francuske, a u cilju očuvanja versajskog poretka.⁵⁰⁰

Kraljevina SHS/Jugoslavija se sa problemima suočavala i sa Bugarskom, koja, otvoreno podržavajući VMRO, nije krila animozitet prema Jugoslaviji, kao ni svoje otvorene pretenzije prema Makedoniji. Nova Kraljevina našla se na putu i Sovjetskom Savezu i Kominterni, koji su u njoj videli, i to sa razlogom, deo "sanitarnog kordona" usmerenog protiv "prve zemlje socijalizma", uprkos činjenici da se ona nije pridružila zapadnoj intervenciji protiv SSSR-a, čak prihvativši "bele emigrante"⁵⁰¹ od kojih se 40.000 trajno naselilo u zemlji.⁵⁰²

Uprkos tome što su dvadesete i početak tridesetih godina 20-og veka smatrane zlatnim dobom u jugoslovensko-francuskim odnosima, realnost je bila nešto drugačija, a izvesni srpski istoričari smatraju da su ove veze počele da slabe već od Lokarna.⁵⁰³ Razlog ovakvoj situaciji treba tražiti u francuskoj politici ustupaka Musoliniju, koja je u navedenom periodu predstavljala glavnog spoljopolitičkog rivala Kraljevini SHS (Jugoslaviji).

⁴⁹⁹ B. Krizman, "Ante Pavelić i ustaše", Zagreb 1978, str. 68-78, M. Bjelajac, "Diplomatija i vojska, Srbija i Jugoslavija 1901-1999", Beograd 2010, str. 155

⁵⁰⁰ V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", Beograd 1985, str.23

⁵⁰¹ M. Jovanović, "Ruska emigracija na Balkanu 1920-1940", Beograd 2006, str. 43-46

⁵⁰² Ž. Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1921-1930", Arhiv Jugoslavije, Globus Zagreb 1986, str.51 i V. Vinaver, nav. delo, Beograd 1985, str. 30

⁵⁰³ V. Vinaver, nav. delo, Beograd 1985, str. 5

Prethodno izloženi činiooci evropske, ali i komplikovane balkanske situacije upućuju na zaključak, da je potreba za intenziviranjem diplomatskih kontakata između Atine i Beograda, bila uslovljena pozicijama obe susedne zemlje u postojećem političkom miljeu. Za razliku od perioda zaključivanja prvobitnog grčko-srpskog Saveza iz 1913, uslovljenog pre svega upornim intervencijama činjenim od adargoeB enarts⁵⁰⁴, novi sporazum dve susedne zemlje, iako se na prvi pogled može doći do zaključka da je nastao kao rezultat jugoslovenskih potreba i zahteva, čije je nametanje diktirao stav velikih sila, objektivnije je možda posmatrati sa aspekta vešte grčke "otvorene" diplomatije, čije je nastajanje uslovljavao nezavidan položaj zemlje, u kome se nalazila sve do momenta odustajanja od "Velike ideje", nacionalnog programa koji je određivao njen spoljnopolitički nastup. U suštini, ponovno približavanje Atine i Beograda, izražavalo je obostrane potrebe, koje je nametala postojeća politička konstelacija, krajem druge i početkom treće decenije dvadesetog veka.

Analiza narednog aspekta povezana je sa razrešavanjem grčko-jugoslovenskih razlika putem potpisivanja protokola u Beogradu u oktobru 1928, kao i potpisivanjem grčko-jugoslovenskog Sporazuma u martu 1929. Potpisivanje ovog protokola i sporazuma, označavalo je razrešavanje grčko-jugoslovenskih konflikata, bar na papiru, a značajno uticalo i na razvoj događaja u prostoru jugoistočne Evrope.

Posle raskida ugovora o Savezu, nastalog kao posledice priznavanja bugarske nacionalnosti makedonskoj manjini od strane Grčke u novembru 1924, grčko-jugoslovenski diplomatski odnosi do 1928. prošli su kroz mnoge konfliktne faze. Neophodno je da se osvrnemo na brojne pokušaje obnavljanja odnosa između dve zemlje (pregovori u Beogradu 1925, pregovori za vreme vlade Pangalosa, raskinuti sporazumi iz 1926). Tek ponovnim dolaskom Elefteriosa Venizelosa na mesto premijera Grčke, stvoreni su neophodni preduslovi za

⁵⁰⁴ M. Milošević, "Srbija i Grčka, Iz istorije diplomatskih odnosa", Zaječar 1997, str. 5

razrešavanje spornih pitanja između dve susedne zemlje. Od 1928, diplomatski odnosi dveju zemalja, iako ovog puta zasnovani u potpuno drugačijim okolnostima, dobili su podstrek, krećući se, uprkos povremenim oscilacijama, uslovljenim bilo unutarnjim političkim činionicima, bilo trenutnim rasporedom snaga na evropskoj sceni, uzlaznom linijom.

Zbližavanje Italije, Grčke i Turske sa početka 1928. godine, koje je označavalo pokušaje Musolinija za italijanskom ekspanzijom na Balkanu, neposredno je bilo upravljeno ka Jugoslaviji i predstavljalo je uvod u mogući oružani napad protiv nje. U jednoj takvoj situaciji, ponovno oživljavanje diplomatskih kontakata Jugoslavije i Grčke u proučavanom periodu, nastalo pre svega kao rezultat zalaganja francuske spoljne politike, ali i diplomatske inicijative ponovno došlog na vlast grčkog premijera Elefteriosa Venizelosa (uprkos saveza potpisanog sa Italijom u septembru 1928), imalo je izuzetan značaj za uspostavljanje bar privremene ravnoteže i kretanje u pravcu mirnog rešenja diplomatskih razmirica na Balkanu.

Delovanje spoljnopolitičkih faktora (presudni uticaj francuske spoljne politike i sve snažnija pozicija italijanske osvajačke politike) presudno se odrazilo na odnose dve susedne zemlje. Ovaj nezaobilazni aspekt može se označiti kao jedan od najvažnijih momenata koji je uslovio izmenu odnosa između Kraljevine Jugoslavije i Grčke u periodu 1928-1932. Budući pod neposrednim uplivom Francuske sa jedne i Italije sa druge strane, i predstavljajući pogodno tle za afirmaciju bilo francuskih ekonomskih, bilo italijanskih teritorijalnih ekspanzionističkih tendencija, ponovno zbližavanje Jugoslavije i Grčke uticalo je u velikoj meri na ravnotežu između postojećeg francuskog i italijanskog sistema saveza u proučavanim hronološkim okvirima.

Uslovi pod kojima je ponovno sklopljen jugoslovensko-grčki savez, u novim tokovima politike uspostavljanja mirovne saradnje na Balkanu, odrazio se, u nastavku, na tok održavanja balkanskih konferencija u periodu 1930-1932.

Odnosi dveju susednih zemalja zaista su se promenili u periodu poslednje vlade Elefteriosa Venizelosa. Promena smera politike grčke vlade, naročito posle približavanja Grčke Italiji, koja je rezultirala potpisivanjem Protokola i Ugovora o Savezu sa početka istraživanog perioda, doprinela je suštinskom razrešavanju stalno prisutnih nesuglasica koje su dve zemlje razdvajali tokom celokupne predistorije njihovih diplomatskih odnosa, u okvirima jednog novog balkanskog poretka i nove evropske stvarnosti, čije je oblikovanje otpočelo upravo u periodu 1928-1932.

6. Osvrt na pisanje jugoslovenske i grčke štampe o odnosima dve države u periodu 1928-1932

Tokom proučavanja teme grčko-jugoslovenskih odnosa u periodu 1928-1932, suočili smo se sa izvesnim teškoćama, koje se pre svega odnose na nedostatak primarnog arhivskog materijala na našim prostorima, relevantnog za analizu spoljnopolitičkog nastupa jugoslovenske strane u navedenim hronološkim okvirima. Uprkos činjenici da istoriografski podaci, pronađeni u jugoslovenskim arhivima, iako ne brojni, u određenoj meri osvetljavaju problemska pitanja na relaciji Beograda i Atine (Arhiv Jugoslavije, Arhiv SANU), analiza kompleksne balkanske problematike između dva rata zahtevala je nešto sadržajnije istoriografsku argumentaciju. Takođe, metodološki pristup koji je korišćen prilikom istraživanja grčko-jugoslovenskih bilateralnih odnosa, nametnuo je težnju da se što detaljnije prouče diplomatski potezi političkog rukovodstva, kako u Atini, tako i u Beogradu. Povod ovakvom pristupu može se utemeljiti na hipotezi da su upravo potezi grčkog premijera Venizelosa i jugoslovenskog kralja Aleksandra odigrali presudnu ulogu u ponovnom zbližavanju dve zemlje.

Navedeni nedostatak relevantnog primarnog materijala na teritoriji Srbije, kao i činjenicu da je ceo proučavani period karakterisan potezima pojedinih političkih ličnosti, sa naglaskom na diplomatskoj veštini grčkog premijera Elefteriosa Venizelosa, nametnuo je detaljnu analizu međuratne periodike. U pokušaju da se pruži detaljan uvid u diplomatske inicijative dveju susednih zemalja, sa naročitim naglaskom na spoljnopolitičkom nastupu grčkog premijera i njegovoj diplomatiji prema Kraljevini SHS/Jugoslaviji za vreme njegove poslednje vlade, posebna pažnja posvećena je analizi jugoslovenske štampe u periodu 1928-1932.

Uporedo sa nastojanjem da se prenese jugoslovensko viđenje Venizelosove politike, analizom novinskih članaka (Politika, Vreme, Pravda, Trgovinski

glasnik, Slovenec), kao i pisanjem Srpskog Književnog Glasnika, načinjen je pokušaj da se dodatno, pruži i osvrt na prikaze grčke štampe (Μακεδονία, Ριζοσπίνστης, Εμπόρ, Σκρππ) u proučavanim hronološkim okvirima. Pored natpisa posvećenih isključivo odnosima Atine i Beograda, nismo mogli zaobići navode posvećene diplomatskim dešavanjima u širim evropskim okvirima, značajnim za razvitak odnosa dve susedne zemlje, kao i nezaobilazne inicijative za sprovođenje balkanskih mirovnih tendencija u periodu 1928-1932. Iako je cilj ovog poglavlja prevashodno bio da se nadoknadi nedostatak arhivskog materijala sa naših prostora, grčki navodi ne prestaju da budu dragocen izvor podataka o odnosima dve susedne zemlje.

6.1 Jugoslovenska štampa o Venizelosu

Tendencije promene smera grčke spoljne politike, naročito izražene dolaskom Venizelosa na mesto premijera u maju 1928, bile su primetne i za vreme vlade njegovog prethodnika Zaimisa. "Vreme" od 17/01/1928, pored opisa demonstracija pristalica grčke dinastije, povodom parastosa pokojnom grčkom kralju Konstantinu, prenosilo je izjave tadašnjeg ministra inostranih poslova Grčke, Mihalakopulosa. Prikaz novih spoljnopolitičkih orijentira Atine, pored približavanja Italiji, sadržavao je i inicijative ponovnog uspostavljanja dobrosusedskih odnosa sa Kraljevinom SHS. Navodeći kao izuzetno značajne posete Mihalakopulosa Rimu, list je nagoveštavao mogućnost "nekog političkog sporazuma između Grčke i Italije u pogledu akcije na istočnom delu Sredozemnog mora", naglašavajući da su takve vesti samo pretpostavke, koje se izlažu da bi poslužile izvesnom cilju. Nastavljajući sa izražavanjem otvorenih sumnji, ali i straha povodom budućeg odnosa Atine i Rima, članak je opovrgavao već jasno izražene nove tendencije grčke spoljne politike: "Grčka se čuva svake politike, koja bi bila uperena protiv ma koje, male ili velike države. Zemlja, čijoj je obnovi neophodna pomoć svih

velikih sila, ne upušta se ni u kakve znatnije političke obaveze“. Takođe, posete Mihalakopulosa Musoliniju opravdavane su težnjama da se više demonstrativno podvuče mogućnost lakog ostvarenja izvesnih veza, ističući da “ne izgleda da bi ti sporazumi mogli dovesti u pitanje osnove današnje grčke politike“. Govoreći o odnosima sa našom zemljom, Mihalakopulos je prema istom izveštaju govorio o razlozima koji su naveli grčki parlament da odbije konvencije zaključene sa nama za vreme vlade generala Pangalosa, navodeći da je “grčka vlada već dva puta izložila jugoslovenskoj vladi svoje gledište i označila granice do kojih može da se ide sa olakšicama u trgovini. Ona je, dakle, obavestila jugoslovensku vladu koje joj koncesije može učiniti sada grčka vlada, a Grčka čeka taj odgovor stojeći čvrsto na svome gledištu”⁵⁰⁵.

Dalje izlažući svoje viđenje trenutne političke situacije na Balkanu, koje je sadržavalo nagoveštaje italijanske ekspanzije, kao i moguće pravce buduće ravnoteže odnosa među balkanskim zemljama, “Vreme” od istog datuma, u članku “Balkan balkanskim narodima”, prenosi komentare Mađarova, novinara bugarskog lista “Slovo” o natpisima italijanske “Tribune”. “Jedan veliki list, koji često važi za poluzvanični vladin list, izneo je najzad jedan program od 10 tačaka, među kojima i jednu tačku o položaju koji Italija treba da zauzme na Balkanskom poluostrvu prema drugim velikim državama. U toj se tački kaže da Francuska treba da prizna Italiji prvenstvene interese na Balkanu. Fraza kao ova, možda i ne sadrži ničeg što bi moglo da prouzrokuje strah, ali pošto ona nije dovoljno jasna, ni po formuli ni po sadržini, naći će se mnogo ljudi da je protumače nepovoljno po one koji su je lansirali. Iz razloga razumljive osetljivosti izvesnih krugova u pogledu svake slične zamisli, mi se nadamo da će italijanski list dati objašnjenja, koja se neće moći tumačiti u smislu nekadašnjih austrougarskih pretenzija i težnji. To će biti od velike koristi po odnose među samim balkanskim narodima.”

⁵⁰⁵ Vreme, 17/01/1928, “Bučne rojalističke manifestacije u Atini”, str. 6

Donoseći zaključak o neminovnoj izmeni buduće situacije na Balkanu pod uticajem velikih sila, list je podržavao stav bugarskog novinara, izražavajući nadu da će se: “predominantni interesi moći stvarati na Balkanskom poluostrvu ne diplomatskim ugovorima sa činiocima koji su narodima tuđi, nego jedino pojačavanjem trgovinskih odnosa i prijateljskih veza. Druge metode imaće karakter nametanja spolja, a to će biti predmet sumnjičenja i nepoverenja.”⁵⁰⁶

U prilog postojanju inicijativa za obnovu prijateljskih odnosa između Atine i Beograda, neposredno pre dolaska Venizelosa na mesto premijera, “Politika” je prenosila je vest o osnivanju jugoslovensko-grčkog društva u Beogradu, koje je imalo zadatak“ da radi na zbližavanju, upoznavanju i uspostavljanju što tešnjih, intelektualnih, umetničkih i ekonomskih veza između Jugoslavije i Grčke, isključujući svaku politiku iz svog rada.” Ističući da je za predsednika uprave izabran g. Dragutin Anastasijević, profesor za vizantologiju na filozofskom fakultetu, a za počasnog predsednika g. Polihronijadis, poslanik Grčke Republike u Beogradu, list je naglašavao da “iako je grčko-jugoslovensko društvo unapred iz svog programa izbacilo politički momenat, njegov značaj je baš sa gledišta političkog veoma veliki, jer je u posleratnoj nestabilnoj međunarodnoj situaciji, saradnja balkanskih naroda veoma važna za Balkan.” Nesumnjivi dokaz, pre svega, grčkih želja za zbliženjem, ali i najavu predstojećeg zaokreta u grčkoj diplomatiji, sadržala je izjava Polihronijadisa da je “Grčko-jugoslovensko društvo stvoreno radi zadovoljenja potrebe koja se odavno oseća, da se učini jedan korak unapred na međusobnom upoznavanju dva naroda. Istorijski je fakat da se dva naroda geografski tako blizu najmanje poznaju međusobno.”

Predstavljajući jezik kao jedinu prepreku za bliže upoznavanje dva naroda, grčki izaslanik je podvlačio postojanje grčkih simpatija prema Jugoslaviji, ukazujući da bi ekonomska korist od razmene turista, kao jedne od posledica

⁵⁰⁶ Vreme, 17/01/1928, “Balkan balkanskim narodima”, str. 6

zbliženja dveju zemalja bila očigledna. Na drugoj strani, g. Anastasijević, jugoslovenski predstavnik, ukazujući na značaj Udruženja, isticao je nastojanje da se razvijaju kulturne veze između Jugoslovena i Grka.

Članak je ukazivao da se i u Atini pošlo sličnim putem, navodeći da je g. Remundos, predsednik grčke nacionalne komisije za međunarodnu saradnju u Društvu Naroda, izvestio Privrednu upravu Grčko-Jugoslovenskog Društva, da je i tamo preduzeta akcija za osnivanje društva sa identičnim smerom. Izražavana je nada da će: “posle dosadašnjih neuspeha političara i diplomata, zajedničkom akcijom ljudi od nauke i ljudi od posla sa jedne i sa druge strane, moći mnogo više da se učini za zблиženje dva susedna naroda, koji su upućeni na saradnju, ne samo radi odbrane nezavisnosti poluostrva na kome žive, već i radi većeg svoga blagostanja.”⁵⁰⁷

Unutrašnja situacija u Grčkoj početkom 1928. bila je obeležena krizom vlade, koja je, kao što se predviđalo, rešena formiranjem nove vlade Zaimisa. Posle čestih razilaženja između predstavnika umerenijih republikanskih stranaka i Papanastasijua, predstavnika levice u vladi nacionalne unije, prekid je morao uslediti, prema pisanju beogradskog lista “Vreme”. Isticano je, da je Papanastasiju zastupao društvene teorije vrlo bliske boljševizmu.⁵⁰⁸

Intenzivno izveštavanje o situaciji u susednoj zemlji, isti list je nastavljao u svom nedeljnom pregledu spoljne politike. U komentarima o novoj vladi Zaimisa, naglašavano je da u domenu spoljne politike neće biti promena. Zadržavanje tog resora od strane istog ministra, Mihalakopulosa, određivano je kao veoma značajno, jer je on trebalo u svemu da nastavi politiku vlade nacionalne unije. Pored glavnog cilja nove vlade, predstavljenog težnjom o ekonomskom podizanju zemlje, među najhitnije organizacione poslove

⁵⁰⁷Politika, 21/01/1928, “Rad na zблиženju Grčke i Jugoslavije, Izjave g. Polihronijadisa i Dragutina Anastasijevića o ciljevima Grčko-Jugoslovenskog Društva”, str. 3

⁵⁰⁸ Vreme, 10/02/1928, “Liga za grčko-jugoslovensku intelektualnu saradnju”, str. 5

uvršćeno je obrazovanje Senata, finansijska konsolidacija, kao i zakon o zemljoradničkoj banci.⁵⁰⁹

Kao jedno od značajnih dostignuća nove grčke vlade, beogradska štampa navodila je izvođenje generala Pangalosa pred parlamentarnu anketnu komisiju, da odgovara na optužbe iznete protiv njega. Dajući objašnjenja pred komisijom, bivši diktator zadržavao se naročito na optužbi koja je posle njegovog "pada" stalno iznošena, da je u konvencijama zaključenim sa Kraljevinom SHS izdao interese svoje zemlje. Poluzvanično "Vreme" prenosilo je odbranu Pangalosa, tokom koje je naglasio da su trgovinske koncesije date Jugoslaviji bile zaista velike i da su docnije vlade dobro učinile što su odbile njihovu ratifikaciju. Posebno naglašavana privrženost generala Pangalosa Kraljevini SHS, potvrđivana je u njegovim izjavama da je Kraljevina SHS uvek bila lojalan saveznik Grčkoj, i da će u budućnosti pružati punu potporu i saradnju u svim pitanjima grčke međunarodne politike.

U skladu sa novonastalom situacijom, članak je u početku zadržavao oprezan stav, opravdavajući politiku Pangalosa kao nepovoljnu za grčku nacionalnu prevlast. U nastavku, međutim, tendenciozni navodi povodom opovrgavanja "Pangalosovih ugovora", nisu mogli sakriti kritički stav jugoslovenske strane prema novouspostavljenoj vladi Zaimisa, kao i sumnju u budućnost odnosa na relaciji Atina- Beograd.⁵¹⁰

Zabrinutost za buduće odnose dve zemlje isti list je izražavao analizirajući odnose Kraljevine SHS sa Grčkom i Albanijom. Kao naročita opasnost isticano

⁵⁰⁹ Vreme, 19/02/1928, "Deklaracija nove grčke vlade. Nedeljni spoljni pregled", str. 3

⁵¹⁰ Vreme, 11/03/1928, "General Pangalos pred anketnom komisijom", str. 3

"Interesi naših naroda se nikada nisu kosili i svaki uviđavan grčki političar zna da Grčka može biti potpuno slobodna i nezavisna samo kad se naslanja na jednu prijateljsku Jugoslaviju. Inače, ona je osuđena, da samim svojim položajem, postane igračka u rukama sredozemnih sila. General Pangalos je zbog toga radio na prijateljstvu sa našom zemljom. Poznajući prilike i ljude u svojoj zemlji, kao dobar patriota, general Pangalos našao je da konvencije koje je on zaključio ne mogu biti od koristi njegovoj zemlji, ako ljudi koji su na vlasti nisu iskreno raspoloženi za tesnu saradnju sa našom kraljevinom. Ako nema tog duha iskrenog prijateljstva i saradnje onda na svaki način tvrđenje g. Mihalakopulosa, da će one samo povećati trenje i neraspoloženje između naših naroda, dobija pun značaj."

je zbližavanje ove dve zemlje, naročito Grčke sa Italijom, neposrednom pretnjom za jugoslovensko državno ustrojstvo.

“Od otkaza saveza nikako ne možemo da popravimo odnose sa Grcima. Sada oni pregovaraju sa svima, a mi dolazimo u poslednji red. To se pitanje postavlja ne samo zbog izlaza na Belo more, nego zato što se počelo govoriti da se sprema nova konstelacija i nova kombinacija za Bliski istok koje nas najviše interesuju. Mi vidimo da se na istočnoj strani Sredozemnog mora polagano priprema nešto što sigurno nije u našu korist. Ništa u principu ne stoji na putu ovoj saradnji dveju latinskih nacija. One su zajedno potpisale Versajski ugovor, koji je odredio nove granice. G. Musolini je glasno izjavio da na Balkanskom poluostrvu želi status quo.”⁵¹¹

Kao nesumnjivo veoma značajan i događaj od presudnog uticaja za buduće odnose Kraljevine SHS i Grčke, “Politika” je prenosila je ponovni dolazak Elefteriosa Venizelosa na mesto premijera u Atini. List je pružio detaljan uvid u predizborni sukob grčkih opozicionih stranaka, dileme Venizelosa o povratku u državno rukovodstvo, ali i posledice koje je po unutrašnju politiku zemlje mogla imati njegova nova vlada.⁵¹²

⁵¹¹Vreme, 16/03/1928, “Bilans naše spoljne politike, Odnosi sa Grčkom i Albanijom”, str. 1

⁵¹²Politika, 22/05/1928, “Povratak Venizelosa u politiku”, str. 5 (članak u celosti prenosimo u appendix-u arhivskog materijala, str. 252-254)

Politika, 22/05/1928, "Povratak Venizelosa u politiku", str. 5

Poseta Venizelosa Rimu, prilikom koje je potpisan grčko-italijanski sporazum, predstavljala je ostvarenje strahova jugoslovenske strane. Isti list je izveštavao o tumačenjima ovog sporazuma, kao velikog upeha Musolinijeve politike, od strane fašističke štampe.

Objašnjavajući nastanak tog sporazuma kao posledicu stalno dobrog raspoloženja, koje je vladalo već nekoliko godina između Rima i Atine, članak "Politike" ga je definisao ne samo kao početak novih prijateljskih odnosa, već i kao pokazatelj stalnih težnji za utvrđivanjem iskrenog prijateljstva sa Italijom, koje su se u Atini godinama opažale. "To raspoloženje nije izraz politike jedne vlade, već odjek osećaja celog grčkog naroda. Dokaz za to leži u činjenici da su se u Grčkoj vlade menjale, ali je politika prijateljstva prema Rimu ostajala ista". "Popolo d'Italija", prema pisanju beogradskog lista, opravdanje za nastajanje saveza nalazio je u geografskoj blizini, zajednici mora i jakom trgovinskom odnosu dve zemlje, ne uzimajući u obzir, međutim, materijalni momenat kao preduslov za dobre grčko-italijanske

odnose. Godinama prikriveno neprijateljstvo između Grčke i Italije, naročito se zaoštravalo svakim dolaskom Venizelosa na vlast, a težnje za stvaranjem Velike Grčke, u Atini su dolazile do izražaja upravo pod upravom Venizelosa, pisao je italijanski list.

Uprkos sumnji u navedene tvrdnje, članak je izražavao nadu, da Sporazum potpisan 23. septembra nije predstavljao izraz nikakvog dubokog prijateljskog raspoloženja, koje je postojalo između dva naroda, već je bio izraz trenutnih političkih prilika. Sklopljen i objavljen u Rimu, grčko-italijanski sporazum ni malo nije odgovarao namerama Musolinija, u skladu sa pisanjem jugoslovenskih novina. Naročito je isticano, da je on predstavljao samo deo jednog šireg italijanskog plana.

Ipak, zabrinutost vlade u Beogradu, u trenutku navedenog zaokreta u grčkoj spoljnoj politici, nije mogla biti sakrivena.⁵¹³

U nastavku, međutim, istaknuta je jedna izjava Venizelosa koja je izgleda naročito povredila osetljivost fašističke Italije. Kada su ga novinari pitali da li namerava slične sporazume da potpiše sa Engleskom i Francuskom, on je odgovorio da to ne smatra za potrebno, jer je Grčku za te zemlje vezivalo staro i trajno prijateljstvo.

“Venizelosu svakako nije bila namera da odnos Grčke sa Italijom potcenjuje, ali je smatrao za korisno da Rimu baš sad podvuče stare prijateljske veze

⁵¹³ Politika, 2/10/1928, “Grčko-italijanski sporazum. Njegov pravi značaj”, str. 1

“Sporazum rimski u opštim potezima svojim liči na sporazume koje je Italija sklopila sa drugim državama, pa i sa našom Kraljevinom. On sam po sebi nema mnogo značenja nabolje. Značenje njegovo zavisiće od opšte politike koju će svaka potpisnica u budućnosti voditi. Po sebi se razume, da sporazum rimski nije dodirnuo pitanje Dodekaneza. Prema jednom telegramu iz Rima, Venizelos je najavio novinarima, da je rešenje toga pitanja ostalo za docnija, bolja vremena. On je međutim, uveren, da će posle utvrđenog sporazuma, talijanska politika prema grčkom stanovništvu na tim ostrvima biti prožeta većim poverenjem. Ni u samoj Italiji, već ni sada ne polažu neku osobitu vrednost zaključenom sporazumu. Listovi ne ističu značaj sadržine, već da je to prvi sporazum te vrste koji je Grčka zaključila sa jednom velikom silom. Osim toga, oni naročito podvlače, da je na svom putu u Evropu, Venizelos najpre posetio Rim. Ovo isticanje “prvog sporazuma” i “prvog puta” čini se fašističkoj štampi neophodno, zbog toga što je Venizelos izjavio da će on uskoro i sa drugim državama napraviti slične ugovore. Prema toj izjavi grčkog predsednika vlade, rimski sporazum ne sme da znači stvaranje nikakvog naročitog, izuzetnog političkog odnosa između Atine i Rima.”

zasnovane na dugoj istorijskoj saradnji. To naglašavanje ranijeg prijateljstva činilo mu se utoliko važnije što je u toku bilo potpisivanje jednog pomorskog sporazuma englesko-francuskog.“ navodio je članak. Posebno je isticano da je grčki premijer potpisanom sporazumu pridavao isti značaj kao sporazumu grčko-jugoslovenskom ili grčko-arbanaškom.⁵¹⁴

515

Na neosporni značaj ponovnog grčko-jugoslovenskog približenja, ukazivala je velika pažnja i brojni natpisi jugoslovenske štampe posvećeni diplomatskoj delatnosti grčkog premijera. Pišući o prethodnim sporazumima Marinkovića i Venizelosa i najavljujući nastavak razgovora sa Šumenkovićem, "Politika" od 8/10/1928 najavljivala je dolazak u Beograd predsednika grčke vlade, u pratnji direktora političkog odeljenja u Ministarstvu inostranih dela, Joanisa Politisa i njegovih sekretara, Lambrosa i Stefanu.⁵¹⁶

⁵¹⁴ Isti izvor, str. 1

⁵¹⁵ Isti izvor, str. 1 (Venizelos potpisuje pakt. Desno od njega je Musolini)

⁵¹⁶ Politika, 8/10/1928, "G.Venizelos danas stiže u Beograd", str. 8

"Poznato je da je u Parizu između g. Marinkovića i g.Venizelosa postignut načelni sporazum o bazi na kojoj će se rešavati sporna pitanja. Isto tako je rešeno u načelu da se zaključi i jedan pakt prijateljstva i nenapadanja, kao i konvencija o arbitraži na širokim bazama. Svi ti detalji treba da budu rešeni ovde u Beogradu. Posle konačnog sporazuma između g. Venizelosa i naših predstavnika, eksperti dveju vlada, otpočeće izradu konvencija po nerešenim pitanjima. U Parizu je ugovoreno da eksperti imaju da završe svoj posao u roku od 15 dana, s pravom da taj rok produže najviše za idućih 15 dana, ako ne budu u stanju da završe predviđeni posao.

Prema informacijama grčkih izvora, jer se od naših nikakva informacija nije mogla dobiti, oni su za bazu uzeli pregovore našu konvenciju sa Grčkom iz 1923.godine, za koju je g.Venizelos izjavio da je prima, iako nju nije ratifikovao grčki parlament.

Pitanja koja imaju rešiti u detaljima jesu pitanje zone i železničke pruge Đevđelija-Solun.Opet iz grčkih izvora saznajemo da je g. Marinković izjavio g.Venizelosu da se on u svojim

Članak je prenosio diskusije u jugoslovenskim političkim krugovima, posvećene pitanjima predstojećih jugoslovensko-grčkih pregovora o međusobnom paktu, kao i gledište povodom potpisanog italijansko-grčkog pakta. Isticanjem da sporazum Atine i Rima ne daje nikakvog povoda za uznemirenost u Beogradu, list je izražavao nadu da će novi grčko-jugoslovenski pakt posle definitivnog prečišćavanja diferencija dovesti do stvarnog učvršćivanja beogradske politike.

U nastavku, kao naročitu senzaciju, navodilo se usvajanje Venizelosovog predloga o smanjenju pomorskog naoružanja između Grčke i Turske na osnovu pakta koje bi one zaključile.⁵¹⁷

Tok novih grčko-jugoslovenskih pregovora u Beogradu, jugoslovenska štampa je pomno pratila. Izveštavajući o završetku preliminarnih sporazuma, "Politika" je navodila izjave Venizelosa grčkim novinarima, povodom zaključaka iz razgovora sa Šumenkovićem: "Na bazi konvencije o Slobodnoj zoni u Solunu iz 1923, razgovori su vođeni i o osiguranju transporta prugom Devđelija-Solun, kao i o proširenju naše slobodne zone u pristaništu. Poznata je naša potreba da se zona proširi u toj meri da zadovolji potrebe naše uvozne i izvozne trgovine."

Najavljeno je sastavljanje protokola, a Šumenković je pregledajući projekt sporazuma učinio izvesne dopune i izmene, a sa Politisom je dogovorio da Venizelos izvrši njihovu finalnu redakciju, po kojoj bi usledilo njihovo potpisivanje. Glavne crte svoje buduće spoljne politike, grčki premijer je izložio ističući da: "Glavno je što sam se sporazumeo sa g.Marinkovićem. Mogu vam reći da sam veoma zadovoljan rezultatima koje već predviđam u odnosima sa Kraljevinom SHS, a to je nastavak moje stare politike. Pokušaćemo da istu stvar uradimo sa Bugarskom i Turskom. Rekao sam već, i

zahtevima ograničava samo na tehničke olakšice, bez ikakvih političkih namera, koje bi mogle da vređaju suverenitet Grčke.

Sa iste strane saznajemo da je u Parizu zaključeno da se sada ne govori ni o kakvim drugim pitanjima, koja bi mogla da vređaju osetljivost bilo koje druge pregovaračke strane."

⁵¹⁷ Isti izvor, str. 8

ponavljam, da smo Bugarima spremni da damo prolaz za njihovu trgovinu preko Soluna. To bi bilo skoro isto što i za Jugoslovane, izuzev što neće imati svoju zonu, jer Solun ne možemo da podelimo između balkanskih država. Ja verujem, da će ceo svet biti zadovoljan politikom prijateljstva koju vodimo sa susedima. Dodao bih da moja politika nije protivna onoj koju je vodio g. Mihalakopulos, jer posle pakta sa Italijom, napravićemo i pakt sa Turskom. Ja čak verujem da je g. Mihalakopulos pri kraju bio izmenio političku liniju zaključenja orijentalnog pakta.“⁵¹⁸

Venizelos, predsednik Ministarskog Saveta grčke republike i Šumenković, zastupnik ministra Inostranih dela Kraljevine SHS, sporazumeli su se da će pitanja o funkcionisanju Slobodne Zone u Solunu i uopšte o tranzitu i trgovini, biti uređena konvencijom od 1923. i Protokolima koji su joj priključeni. Da bi se precizirao način primena izvesnih odredaba Konvencije i protokola od 1923. god, i da bi se regulisale izvesne pojedinosti čije je docnije rešenje bilo predviđeno Ugovorom od 1923, grčka vlada je saopštila vladi Kraljevine SHS, 1-og juna 1926. godine, pet projekata dopunskih protokola. Vlada u Beogradu je izjavila da će biti u stanju da saopšti grčkoj vladi za 20 dana, da li se slaže sa sadržinom ovih projekata, pri čemu bi odmah pristupila potpisivanju onih po kojima je sporazum postignut. U slučaju da je imala da predloži izmene ovih projekata, ili samo izvesnih među njima, bilo bi odmah pristupljeno neposrednoj izmeni gledišta. Potpisani protokoli bili bi odmah stavljani na snagu uzajamnim odobrenjem obeju Vlada, datim u obliku izmenjenih nota. Takođe je ugovoreno, da će srpsko-hrvatska-slovenačka zona moći biti upotrebljavana samo za tranzit i trgovinu srpsko-hrvatsko-slovenačku, odnosno da će roba biti izvožena u Grčku, kroz slobodnu zonu i obratno. Obe ugovorne strane utvrdile su da će istovremeno sa potpisom dopunskih protokola, pristupiti zaključenju jednog pakta o Prijateljstvu i

⁵¹⁸ Politika, 12/10/1928, "Mi opet postajemo prijateji iz najboljih vremena", str. 1

Miroljubivom rešenju svih sporova. Ovaj pakt trebalo je da ima trajanje od 5 godina.⁵¹⁹

Optimistični izveštaj beogradskog lista, završavan je međutim, veću o povratku Venizelosa u Atinu, praćenom negativnim komentarima grčkih novina povodom potpisanih protokola. "Katimerini" se žalio na tajnu diplomatiju. List je izražavao sumnju u zadovoljstvo Kraljevine SHS, komentarišući da zbog toga Grčka nema razloga da bude zadovoljna. "Skrip" je izražavao mišljenje da Venizelos nije popustio pred jugoslovenskim zahtevima ni pored francuskog pritiska, već samo iz razloga što se Italija energično protivila da Grčka prihvati jugoslovenske zahteve. Pisano je da je Venizelosu na prolazu kroz Milano, predato Musolinijevo pismo protiv zahteva Beograda, kao i da je italijanski poslanik u Beogradu, prema energičnim instrukcijama iz Rima, radio u istom pravcu. Jedino je opoziciona "Proia" pisala lojalno prema vladi i hvalila držanje jugoslovenske strane.⁵²⁰

Venizelosoza politika unapređenja bilateralnih odnosa sa susednim zemljama nastavljena je i u narednom periodu. Pisanje jugoslovenskih listova upućivalo je na očuvanje grčko-italijanskih veza. "Vreme" je izveštavalo je o poseti italijanskog podsekretara za spoljne poslove, Grandija, Grčkoj, u cilju uzvraćanja posete koju je neposredno pre toga Venizelos učinio Musoliniju. List je isticao da ova poseta Grandija, kao ni njegova ranija poseta Ankari, nije trebalo da budu od naročito političkog značaja.⁵²¹

Nespokojsvo Beograda povodom grčko-italijanskih relacija, bilo je očigledno u učestalom pisanju jugoslovenske štampe o svakom potezu i komunikaciji između Atine i Rima, u periodu koji je prethodio potpisivanju najavljenog grčko-jugoslovenskog sporazuma. "Vreme" je pisalo o poseti Grandija Atini i njegovim razgovorima sa Karapanosom.

⁵¹⁹ Politika, 12/10/1928, "Protokol sporazuma sa Grčkom", str. 4

⁵²⁰ Politika, 12/10/1928, "Protokol sporazuma sa Grčkom", str. 4

⁵²¹ Vreme, 12/01/1929, "G. Grandi dolazi danas u Atinu", str. 12

“Ja verujem, rekao je Karapanos, da ćemo u primeni jedne politike tako dobro shvaćene danas u jednoj intimnoj saradnji, moći da priđemo svima problemima koje nam politika mira bude podnela. Poseta Rimu, a za njom i ova u Atini, otvara eru u kojoj uzajamno razumevanje, treba da pruži solidan osnov bratskim osećanjima dvaju naroda.

Italijanski podsekretar, odgovarajući Karapanosu, rekao je između ostalog: “Priateljstvo koje postoji između dve zemlje dobilo je svečanu potvrdu ugovorom koji su nedavno potpisali u Rimu g. Venizelos i g. Musolini. Taj ugovor će učvrstiti na svaki način česte odnose koji spajaju na svim poljima naše dve zemlje upućene svojim položajem da teže zajedničkim ciljevima i brane iste interese.”⁵²²

Naslovne strane jugoslovenskih listova, ustupale su znatan prostor stavovima velikih evropskih sila, izraženih povodom izmenjene balkanske situacije. Krajem januara, i početkom februara 1929, balkanski događaji su živo interesovali francusku javnost. Kao najznačajnijim momentima za zvanični Pariz, “Vreme” je izveštavalo o odlasku generala Blkova u Rim, grčkoj epizodi Grandijeve misije, isticanju jugoslovensko-italijanskog pakta, zaključivanju trgovinskih ugovora između Pariza i Beograda, kao i očekivanom ostvarenju rumunske stabilizacije uz pomoć Francuske. Nepohodnost francuske podrške Kraljevini SHS, naglašavana je navodima o razvoju trgovinskih odnosa dve zemlje kao neizostavnom zaključku međusobnog političkog sporazuma, “još potrebnijeg u vreme kada narodi, kao i pojedinci podležu zahtevima interesa”. List je, takođe, prenosio pozitivan stav Engleske, o razvoju situacije u Beogradu, koja se kretala ka ukidanju parlamentarizma.⁵²³

⁵²²Vreme,18/01/1929,“Gđin Grandi se vratio u Rim. Govori izmenjani u Atini. Italogrčki odnosi”, str. 1

⁵²³ Vreme,13/02/1929,“Francuska pred balkanskim problemima”, str.1

“ U londonskim odlučujućim političkim krugovima, rad nove jugoslovenske vlade, prati se sa najvećim interesovanjem. Englesko javno mišljenje simpatično gleda na reforme koje vlada ima u programu na administrativnom i ekonomskom polju. Premda je Engleska do sada važila kao zemlja najizrazitijeg i najpotpunijeg parlamentarizma, kao država koja je upravo stvorila parlamentarizam, raspuštanje beogradske skupštine, nije izazvalo ovu kritiku koja bi se inače ovde mogla očekivati. Razlozi su za to dvojaki. Prvo, jugoslovenski kralj u svima

Intenzivna diplomatska komunikacija na relaciji Atina-Beograd, predstavljala je glavnu karakteristiku perioda neposredno pre potpisivanja grčko-jugoslovenskog sporazuma. Razgovori Karapanosa i Polihronijadisa sa Kumanudijem i jugoslovenskim poslanikom u Atini, Popovićem, za cilj su imali diskusiju o stabilizaciji teksta pakta prijateljstva.

“U Beogradu, ministar će imati da završi razgovore započete sa g. Kumanudijem oko zaključenja pakta prijateljstva i da potpiše pakt koji će posle zaključenja solunskih sporazuma dati našim odnosima sa Grčkom određeniji oblik. Pakt prijateljstva između Grčke i naše zemlje biće na prvom mestu akt mira, potvrđujući već primljene međunarodne obaveze o nenapadanju. To će biti pakt dobrog susedstva otklanjajući neopravdano osećanje nesigurnosti, koje je tako često mutilo politički vid naše južne susedke. Samim tim, ovaj pakt će biti pakt saradnje koji iziskuju pravi, zdravo shvaćeni ekonomski i politički interesi dve zemlje. Pakt prijateljstva, kao nova formula političke saradnje, sadržavajući samo obaveze pasivne prirode, ne angažuje, kao savezi, aktivnu politiku zemalja. Jednim paktom ove vrste, Grčka nama ostavlja određene ruke za našu politiku na Balkanu, a tako isto i mi njoj. Ali to ipak ne znači da će stara i prirodna politika naše saradnje na Balkanu, u prošlosti potvrđivana savezima i sporazumima, promeniti ovim paktom. Pakt će, kako se veruje, biti uži nego onaj potpisan između Italije i Grčke, ali će se njim postaviti osnovne obaveze, koje obično proističu iz ugovora ove vrste.”⁵²⁴

slojevima engleskog naroda uživa neobično visok ugled, jer engleski narod još uvek nije zaboravio svoga hrabrog saveznika u svetskom ratu, drugo, u Engleskoj se oseća opšte opadanje i diskreditovanje parlamentarizma u Evropi.”

⁵²⁴ Vreme, 6/3/1929, “Sastanak Kumanudis-Karapanos”, str. 1

(Grčkog ministra inostranih dela očekivali su dr. Kumanudi, zamenik Ministra Inostranih poslova Boško Jevtić, Ministar Dvora i pomoćnik ministra Inostranih Dela, kao i administrativni pomoćnik Bakotić, Tihomir Popović, naš poslanik u Atini, Polihroniadis, grčki poslanik u Beogradu, potpukovnik Ventiris, grčki vojni ataše, Argiropulos, sekretar poslanstva, Jerakaris, pomoćnik grčkog vojnog atašea, viši činovnici Ministarstva inostranih dela, Pelivanović, Šaponjić, dr. Vojislav Jovanović, Miodrag Lazarević, Boško Hristić, članovi grčko-jugoslovenske lige sa profesorom Univerziteta Anastasijevićem i članovi grčke kolonije. Simplonom je doputovao i direktor atinskog lista “Elefteron Vima”, Lihnos, a isto tako i urednik, Hestis Konstantinides)

List je u istom broju prenosio komentare engleske i grčke štampe, posvećene predstojećem paktu prijateljstva, između Beograda i Atine. Povodom potpisivanja grčko-jugoslovenskih konvencija "Tajms"-ov uvodni članak, nakon čestitki jugoslovenskom i grčkom ministru inostranih poslova povodom okončavanja pregovora po pitanju slobodne zone, iznoseći istorijat ovih pregovora, kao i brojne pokušaje od 1914. za zaključenje konvencija o slobodnoj zoni, isticao je da će novi sporazum omogućiti slobodan trgovinski saobraćaj između solunskog pristaništa i jugoslovenskog zaleđa. (očevidno u interesu obeju država, jer će jugoslovenski saobraćaj doprineti aktivnosti solunskog pristaništa). Isticano je, takođe, da bi tadašnji poboljšani odnosi između Jugoslavije i Grčke, mogli biti zgodno dopunjeni, ako bi posle solunskih konvencija usledio pakt prijateljstva između obeju država.⁵²⁵

Grčka štampa smatrala je potpisivanje grčko-jugoslovenskog protokola događajem koji obeležava važnu etapu u sređivanju mira na Blížem istoku.

"Elefteron Vima" je, navodeći razne okolnosti koje su pratile duge i mučne pregovore prenosio: "Događaj dobija sasvim naročitu važnost, zbog činjenice da se sada Venizelos nalazi na upravi u Grčkoj, dok kralj Aleksandar lično drži u svojim rukama upravu politike susedne zemlje. Ta činjenica je i stavila pregovore u okvir koji je neophodan za rešavanje sporova, veze poverenja i prijateljstva, koje su još iz ratnih godina vezivale šefa grčke vlade."

"Imerisios Tipos" je iznosio uverenje da će potpisani sporazumi predstavljati početak ere nove saradnje između dve susedne zemlje, kao i da će saradnja otpočeta zaključenjem pakta prijateljstva i arbitraže, biti proširena na sve odnose između dveju zemalja. Pozitivan stav iznosio je i "Akropolis" : "Nije preterano reći da će ceo grčki narod pozdraviti sa istinskim olakšanjem potpisivanje pakta koji će pojačati već tesne veze između Grčke i Jugoslavije, sa kojom grčki narod želi da ide ka mirnoj obnovi Balkana." Čak je i opozicioni list "Proia" navodio, da se potpisivanje protokola moglo posmatrati

⁵²⁵ Vreme, 6/3/1929, "Sastanak Kumanudis-Karapanos", str. 1

samo kao napredak u pravcu ostvarenja miroljubivog programa sadašnje vlade, što je bilo u saglasnosti sa stavovima svih Grka nezavisno od stranačkog opredeljenja.

Rezimirajući pozitivan stav grčkog suseda povodom predstojećeg intenziviranja prijateljskih odnosa, članak je donosio izjavu predsednika Grčke, Venizelosa: "Želim da izrazim svoju veliku radost povodom srećnog završenja pregovora o olakšicama, koje smo po ugovoru od 1913. godine, bili obavezni da damo jugoslovenskoj trgovini koja ide preko Soluna. Pregovori su trajali više godina i nailazili su na nesavladive smetnje. Oni su svojim neuspehom ili prosto kakvim lošim rešenjem mogli da neizlečivo zatruju odnose između dveju zemalja, koje je u prošlosti vezivalo prijateljstvo i čiji je savez za vreme balkanskog i svetskog rata tako korisno poslužio interesima obeju zemalja".

Pored zadovoljstva ponovo uspostavljenim prijateljstvom sa Beogradom, grčki premijer je isticao značaj obnovljenih odnosa i sa ostalim susedima Grčke, određujući još jednom na taj način pravac grčke spoljne politike.⁵²⁶

⁵²⁶ Vreme, 6/3/1929, "Sastanak Kumanudis-Karapanos", str. 1

"Iskreni grčko-jugoslovenski sporazum sačinjavao je blizu 20 godina, bitnog činioca balkanske ravnoteže. Sve okolnosti omogućuju verovanje, da sada dve zemlje, pošto su uklonile male nesporazume koji su mogli da ih razdvoje u pacifičnom planu svoje politike nalaze ono isto srdačno prijateljstvo koje je krunisano u trenucima velikih opasnosti i zajedničkog prolivanja krvi. Grčko-jugoslovenski sporazum može da bude dragoceni činilac za sporazum sviju balkanskih naroda, o kome sanjaju svi oni koji kao mi žele nepokolebljivi mir na Balkanu, jer je taj mir neophodan namučanim narodima da bi se razvijali u blagostanju i civilizaciji. Vreme će pokazati da li je ova nada zasnovana na činjenicama. Što se nas tiče, mi imamo sve razloge da osetimo najveću radost što je Grčka potpisavši u roku od jedne godine paktove prijateljstva sa Rumunijom, Italijom i Jugoslavijom, potpuno uspostavila svoju situaciju na Balkanu i što Grčka sada nema nerešenih sporova osim sa Turskom i Bugarskom, za čije se rešenje upotrebljava sva dobra volja Grčke. Ako se i sa tih strana bude pokazala ista takva dobra volja, ništa neće smetati pametnom sporazumu sa tim državama."

Vreme, 6/3/1929, "Sastanak Kumanudi-Karapanos", str. 1

Posao oko izrade tekstova pakta o prijateljstvu nastavljen je po povratku grčkog ministra inostranih dela u Beograd, pošto je Karapanos primio naknadne instrukcije od Venizelosa iz Atine. Članak lista "Politika", naglašavao je nade koje je Grčka zasnivala na potpisivanju sporazuma dve zemlje.⁵²⁷ Odgovorom Venizelosa predsedniku kraljevske vlade, takođe objavljenom u članku, isticana je tendencija obnove dobrih međususedskih odnosa: "Iskreno vam zahvaljujem na vašim srdačnim čestitkama. Srećan sam što mogu konstatovati, da su potpisivanjem Ženevskog sporazuma i predstojećim potpisivanjem pakta prijateljstva, veze tradicionalnog prijateljstva između naših dveju zemalja, ponovo srećno uspostavljene".⁵²⁸

"Vreme" je takođe prenosilo rezultate pregovora između Karapanosa i Kumanudija. List je komentarisao da su pregovori završeni sa uspehom,

⁵²⁷Politika, 27/03/1929, "Danas se potpisuje Grčko-jugoslovenski pakt", str. 2 (Govor Karapanosa u celosti prenosimo u appendix-u arhivskog materijala, str. 280-281)

⁵²⁸ Isti izvor, str. 2

kao i da će u Beogradu biti potpisan pakt prijateljstva i nenapadanja između jugoslovenske Kraljevine i Grčke, kojim će se završiti delo otpočeto u Ženevi. Pored programa posete g. Karapanosa Beogradu, koja se sastojala od polaganja venca na grob Neznanog junaka na Avali, ručka grčke delegacije kod "Srpskog kralja", posete grčkog ministra inostranih dela Topoli, list je najavljavao skoro potpisivanje grčko-jugoslovenskog pakta. Po završetku potpisivanja pakta, od odeljenja za štampu zvanično je dato saopštenje o toku pregovora i potpisu pakta⁵²⁹

U svom izdanju od narednog dana, isti list je izveštavao o svečanoj audijenciji grčkog Ministra Inostranih dela, Karapanosa, kod Nj.V. Kralja.⁵³⁰

Prikaz razvoja unutrašnje i spoljašnje politike u Grčkoj, prenosila je "Politika" početkom 1931. godine. Izjava ministra spoljnih poslova i potpredsednika grčke vlade, Mihalakopulosa, ukazivala je na izmene smernica grčke spoljne politike:

"Što se tiče međunarodne političke situacije, može se reći, da će 1931. godina biti od izuzetnog interesa. U toku te godine biće postavljene baze za konferenciju za opšte razoružanje, koje će se održati početkom 1932. godine. Jasno je da će to dati povoda diskusijama, prepirkama, pa čak i vrenju. U momentu, kad prelazi prag 1931. godina, Grčka zauzima dobro mesto u

⁵²⁹Vreme, 27/03/1929, "Danas se potpisuje pakt prijateljstva između naše Kraljevine i Grčke", str. 3

"U toku pregovora, koji su u poslednje vreme vođeni između grčke vlade i vlade Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, konstatovano je i sa jedne i sa druge strane da veze iskrenog prijateljstva, istovetnosti interesa i uzajamnog poverenja srećno sjedinjuju dve susedne zemlje. Pošto je pitanje srpsko-hrvatsko-slovenačkog tranzita i prometa preko slobodnih zona u Solunu rešeno protokolima koji su potpisani u Ženevi 17-og ovog meseca, vlade dveju zemalja, prožete podjednakom brigom za održanje stanja mira i političke stabilnosti, smatrale su svojom dužnošću da više ne odlažu zaključenje jednog svečanog pakta prijateljstva".

⁵³⁰ Vreme, 28/03/1929, "Ručak u Dvoru", str. 1

(Članak je prenosio prisustvo članova grčke delegacije za vreme ručka u Dvoru: g. Karapanosa, g. Polihronijadesa, Politisa, Papajanisa, pukovnika Vendirisa, prvog sekretara poslanstva Argiropulosa, drugog sekretara poslanstva, Surlasa i pomoćnika vojnog atašea kapetana Jerakarisa. Sa jugoslovenske strane prisutan je bio predsednik vlade i Ministar Unutrašnjih dela, general Petar Živković, zastupnik Ministra inostranih dela K. Kumanudi, Ministar Pravde Srškić, pomoćnik Ministra Inostranih dela g. Bakotić, šef protokola B. Hristić, sekretar Ivan Subotić i Kosta Pavlović.)

međunarodnoj zajednici. Naši odnosi tradicionalnog prijateljstva sa Francuskom i Engleskom, kojima se od pre nekoliko godina pridružila i Italija, zadržali su svoju srdačnost i iskrenost.“

Još jedna potvrda izmenjenom spoljnopolitičkom nastupu zemlje, bila je očigledna u nastavku njegove izjave: “Ne težeći kakvoj višoj međunarodnoj ulozi od one koja joj pripada po njenom geografskom položaju, Grčka je proširila veze još dalje sa prijateljstvom sa Čehoslovačkom, Poljskom, Austrijom, Mađarskom, Španijom i Belgijom. Sa Rumunijom, naši odnosi su isto tako najsrdačniji.”⁵³¹

Prateći diplomatske kontakte grčkog premijera, beogradske novine su, redovno izveštavale o njegovim putovanjima. Tako, “Politika” prenosi da je austrijski savezni kancelar, Ender, priredio u čast predsednika grčke vlade večeru, kojom prilikom je održao zdravicu, pozdravivši njome grčkog ministra predsednika kao “značajnog državnika, koji je umeo da sa čvrstinom i mudrošću upravlja sudbinom svoje otadžbine kroz mnogobrojne teškoće našeg vremena”. Ender je u svom daljem govoru pozdravio u Venizelosu “predstavnik plemenitog grčkog naroda”, ističući pri tom zahvalnost, koju svi narodi duguju grčkoj kulturi, “majci svih civilizacija u ovom delu zemlje”, ali i uverenje da će ova razmena instrumenata ratifikacije grčko-austrijskog ugovora o prijateljstvu, nesumnjivo doprineti da se ove veze još tešnje uspostave.⁵³²

Članak je dodatno isticao značaj sporazuma Grčke sa Turskom, ističući da je isti “uspeo da sretno reši jedan od vitalnih problema vekovne istorije naroda sa istočne obale Sredozemnog mora, a u kome je g. Venizelos u zajednici sa svojim saradnicima, rukovođen patriotskom voljom i idealom unošenja mira u svet, dao zadivljujući primer jedne moderne koncepcije velikog državnika.”⁵³³

⁵³¹ Politika, 2/01/1931, “G. Mihalakopulos o međunarodnom položaju Grčke”, str. 4

⁵³² Politika, 5/01/1931, “G. Venizelos u Beču”, str. 2

⁵³³ Isti izvor, str. 2

Nastavljajući sa izveštajima o delatnostima grčkog premijera, "Politika" je prenosila rezultate njegove posete Rimu. Dolazak Venizelosa, italijanska štampa je pozdravila, međutim sa dosta rezervisanosti, analizirajući rezultate njegovog konferisanja sa Musolinijem i Grandijem.

"Dornale d'Italija" je isticao da je posle važnih događaja u kojima se angažovala grčka spoljna politika, svakako bilo potrebno da se Venizelos susretne sa Musolinijem i da se utvrde direktive italijanske i grčke spoljne politike, koje su u svoje vreme dovele do zaključenja pakta o prijateljstvu između Grčke i Turske.

"Tribuna" je navodila činjenicu da je Italija poduprla svojom diplomatskom akcijom zaključenje pakta o prijateljstvu između Grčke i Turske. Takođe se pozivala na poslednje Musolinijeve govore o novoj godini, tvrdeći da je Italija u Evropi stalan garant mira. Članak je iznosio kao važnu činjenicu podatak, da u italijanskim novinama nisu objavljene zdravice koje su objavljene na svečanom banketu, a koji je Musolini dao u "Grand hotelu" u počast Venizelosu. Izostala su i uobičajena saopštenja o rezultatima konferisanja Venizelosa sa italijanskim državicima.

Govoreći o rezultatima svojih poseta evropskim prestonicama, Venizelos je, prema pisanju članka, isticao da su rezultati njegovoga puta u Beograd, Varšavu, Beč i Rim bili veoma dobri. Tendenciozno pisanje italijanskih novinara isticalo je "kako je grčkog državnika naročito prijateljski susret sa italijanskim državicima uverio kako svetski mir ni od koga više nije ugrožen". Osvrnuvši se na diplomatsku potporu koju je italijanska vlada ukazala u cilju da se požuri zaključenje pakta o prijateljstvu između Turske i Grčke, Venizelos je istakao da je to nov dokaz da italijanska vlada radi na učvršćenju mira. Odlazeći iz Rima, Venizelos je napravio kratak osvrt na svoju posetu,⁵³⁴ a zatim izložio glavne smerove grčke politike, ukazujući na

⁵³⁴ Politika, 10/01/1931, "G. Venizelos u Rimu. Italijanska štampa o pacifizmu Italije", str. 2

"Radostan sam što mi se na ovom putu ukazala mogućnost da svratim u Rim i da se sastanem sa predsednikom italijanske vlade Musolinijem i ministrom spoljnih poslova Grandijem. Izmena mišljenja između predstavnika država koji podržavaju prijateljske veze je

opravdanost svojih izjava i prijateljskog ophođenja Grčke prema Italiji.⁵³⁵ Na kraju se osvrnuo i na odnose između Grčke i Bugarske: "Kao što smo zaključili ugovor o prijateljstvu sa Turskom, tako želimo da se raščiste i sva nerešena pitanja između nas i Bugarske, kako bi i sa te strane bio omogućen sporazum."⁵³⁶

Dok je spoljašnji položaj Grčke na međunarodnoj sceni bio itekako ojačan putem Venizelosovih inicijativa za sklapanje bilateralnih zaveza, ali i sprovođenjem mirovne politike u širim evropskim okvirima, unutrašnje stanje u zemlji nije išlo u prilog stabilnosti njegove pozicije. Kao što je na početku njegove vlade 1928. bilo poznato, inicijative grčkog premijera na spoljnopolitičkom planu, uprkos pozitivnih rezultata koje su donosile, često su bile u suprotnosti sa stavom grčkog javnog mnjenja, a naročito jakog opozicionog fronta. Prenoseći utiske o stanju na unutrašnjem planu grčke politike, "Politika" je navodila mogućnost ponovnih izbora, iniciranih iz Soluna. "Za ove izbore vlada veliko interesovanje u svim političkim krugovima. Kad se ima u vidu da je g.Venizelos na poslednjim opštinskim izborima u Solunu dobio 13 000 glasova, dok su pocepani rojalisti dobili preko

uvek korisna. Dugo sam konferirao sa Musolinijem i Grandijem. Pri tome smo, ispitujući razne aktuelne probleme, konstatovali da grčko-italijansko prijateljstvo, učvršćeno ugovorom zaključenim 1928. godine, naprotiv, nije oslabljeno. Naši odnosi će se i dalje lepo razvijati. Započeli smo aktivnu privrednu saradnju i učinili smo znatne porudžbine za našu ratnu mornaricu kod italijanskih brodogradilišta. Prema italijanskim trgovačkim i industrijskim preduzećima u Grčkoj, postupićemo isto onako prijateljski, kao prema engleskim i francuskim preduzećima u našoj zemlji. Ja sam uostalom detaljno prikazao pravac grčke politike prema Italiji još 1928. godine, kada sam u Rimu potpisao grčko-italijanski pakt o prijateljstvu. Sada sam ponovo na sastanku sa Musolinijem i zadovoljan sam što je predsednik italijanske vlade Musolini mogao da konstatuje da je pravac grčke politike prema Italiji ostao nepromenjen. Konstatovali smo takođe, da su politike koju vode naše vlade u istočnom sektoru sredozemnog mora, skoro identične i da smo oboje prožeti željom da se mir održi u toj važnoj zoni."

⁵³⁵ Isti izvor, str. 2

"Grčka danas ne misli na ostvarenje bilo kakvih revandikacija, jer joj je potreban mir, da se u unutrašnjosti uredi i obnovi. Zato ona mora da vodi prijateljsku politiku prema svim državama, a naročito prema svojim susedima. Za osiguranje svog mirnog razvitka, Grčkoj se pre svega nameće potreba da se ne priključi nekom bloku država, nego da sa svima bude u prijateljskom odnosu. Odnosi Grčke sa Malom Antantom su vrlo dobri, ali naše prijateljstvo sa Malom Antantom ne može da dovede do nekih posebnih ugovora, jer Mala Antanta je jedan organizam koji razvija svoju delatnost u Srednjoj Evropi, dok Grčka nema interesa u toj oblasti."

⁵³⁶ Politika, 10/01/1931, "G.Venizelos u Rimu. Italijanska štampa o pacifizmu Italije", str. 2

15 000 glasova, ta borba za upražnjeno senatorsko mesto biće veoma žučna. Izgubivši opštinu, rojalisti su povelili akciju za izmirenje i uspostavu jedinstva stranke.“⁵³⁷

Uverenost Caldarisa o kompaktnosti antivenizelističkih stranaka, potvrđivana i od ostalih vođa opozicionih stranaka, Papanastasijua, Zavicijanosa i Kafandarisa, ukazivala je na to da će Venizelos morati da vodi borbu protiv cele opozicije i da njegov položaj neće biti lak. On je, međutim, bio optimista, a odmah po povratku iz inostranstva izjavio je novinarima: “Radujem se što je opozicija stvorila zajednički front, da bi izbori predstavljali veliku borbu između nje i vlade. Ovo vam izjavljujem, čak i u slučaju da Republikanska Unija definitivno bude u zajedničkom frontu. Moja lična želja je da g. Papanastasiju ne saraduje sa ostalim antirežimskim strankama“.⁵³⁸ Pominjanje Papanastasijua u ovoj izjavi, iako u formi pretnje, imalo je drugu konotaciju. Venizelos je osećao da i pored svoga optimizma i vere u pobjedu može na ovim izborima propasti, posle čega bi morao da podnese ostavku vlade. Stoga je želio da za svaku eventualnost pridobije Republikansku Uniju za sebe, (na solunskim izborima ona je dobila oko 5000 glasova).

Zvanični “Messenger d`Athenes” nije verovao da će u opoziciji doći do potpunog sporazuma, naročito u određivanju zajedničkog kandidata. Rojalisti, iako najjači u Solunu, želeli su da kandiduju svog čoveka. Upravo pitanje ličnosti pogodne za kandidata, moglo je usloviti da se na njemu razbije sporazum opozicije, iako su opozicione partije u načelu pristale na zajedničku saradnju.⁵³⁹

Poziciono i diplomatski ojačan nastup Grčke na međunarodnoj sceni, podsticao je živo interesovanje za politiku grčkog premijera među predstavnicima fašističkog propagandnog novinarstva. “Politika” od

⁵³⁷ Politika, 12/01/1931, “Opozicioni front protiv g. Venizelosa”, str. 3

⁵³⁸ Isti izvor, str. 3

⁵³⁹ Politika, 12/01/1931, “Opozicioni front protiv g. Venizelosa”, str. 3

23/01/1931, prenosila je komentare fašističke štampe o Venizelosovoj poseti Rimu.

Fašistički listovi pozdravljali su dolazak Venizelosa, isticali njegove zasluge za obnovu Grčke, kao i njegovu državničku dalekovidost, koja je omogućila da se između Grčke i Italije uspostavi prijateljska saradnja. Njegova poseta Rimu, navodio je "Ďornale d'Italija", bila je logična posledica ove politike, jer je Venizelos hteo da razmeni mišljenje sa predstavnicima italijanske vlade o svim pitanjima koja će biti pretresana na konferenciji za razoružanje, a eventualno i na konferenciji za reparacije. Zainteresovanost Venizelosa za navedene teme bila je podstaknuta argumentom da bi u slučaju brisanja reparacija ili samo njihovog snižavanja, Grčka bila oštećena. Njen efektivni gubitak u tom slučaju, iznosio bi oko 100 miliona drahmi. Iako Grčka nije osećala posledice svetske krize u onoj meri kao ostale države, za nju ovaj gubitak nije mogao biti indiferentan. Iz tog razloga, Venizelos je naglašavao da grčka vlada ne može primiti nikakva ograničenja ili sniženja grčkih reparacionih potraživanja, ako ne bi dobila ekvivalentnu naknadu koja bi neutralizovala njen gubitak u reparacijama. Nije bilo teško pretpostaviti da je Venizelos na sastanku sa Grandijem i Musolinijem upozorio da su ovim povodom tražene mogućnosti da Grčka dobije naknadu.⁵⁴⁰

Stanje u Grčkoj, tokom cele 1932. godine, bilo je okarakterisano teškom finansijskom situacijom. Opozicija se držala rezervisano prema finansijskoj politici Venizelosove vlade i zamerala mu što nije na vreme preduzeo efikasne ekonomske mere. Optuživala ga je, takođe, da je svojim neograničenim optimizmom zaveo, kako Parlament, tako i narodne mase.

Natpisi jugoslovenske štampe posvećeni grčkoj tematici tokom 1932. godine, sa spoljnopolitičkih tema preusmereni su na problematiku unutrašnje politike u susednoj zemlji. Ovaj zaokret u jugoslovenskom novinarstvu, bio je uslovljen, pre svega, teškom finansijskom situacijom koju je Grčka prolazila, a koja je znatno uticala da vlada Venizelosa izgubi pređašnji uticaj i moć.

⁵⁴⁰ Politika, 23/01/1931, "Fašistička štampa o putu g. Venizelosa", str. 5

“Politika“ je početkom 1932. prenosila jedan memorandum, koji je Venizelos podneo Parlamentu. Glavnu temu sednice Parlamenta predstavljao je ovaj analitički izveštaj grčkog premijera, posvećen svetskoj ekonomskoj krizi i njenim posledicama na finansijsko i privredno stanje Grčke.⁵⁴¹

Pribejavajući svojoj dobro poznatoj diplomatskoj veštini, a u želji da impresionira javnost svojom navodnom širokogrudošću, premijer je pred grčko javno mnjenje postavio dilemu o primeni odluka Finansijskog komiteta Društva naroda, pokušavajući istovremeno da ispita i stavove monarhističke stranke. Međutim, ova politička varka nije bila od velike pomoći. Usled teških ekonomskih prilika, poverenje u Venizelosovu vladu bivalo je sve manje. Uprkos tome, u datom momentu uspeo je da ubedi glasače o neophodnosti svoga prisustva, kao jedine ličnosti koja je zemlju mogla izvući iz katastrofe prema kojoj se kretala. Finansijska kriza kroz koju je zemlja prolazila prouzrokovala je nestabilnost na unutrašnjoj političkoj sceni kao i insinuacije o mogućoj smeni Venizelosove vlade, kao načinu za prevazilaženje teške situacije u Grčkoj.

Prema pisanju beogradskih novina, 29-og marta 1932, otpočelo je drugo zasedanje saveta šefova političkih stranaka pod predsedništvom Zaimisa. Caldaris je tom prilikom izjavio, da narodna stranka, čiji je on šef, ne može da učestvuje u vladi nacionalne sloge, objasnivši opširno razloge zbog kojih ta stranka odbija da učestvuje u jednoj takvoj vladi. Šefovi ostalih političkih stranaka su izjavili da je uzaludno, pošto je nemoguće da se obrazuje vlada nacionalne sloge, da se dalje traže druge forme za izlaz iz sadašnje situacije.

⁵⁴¹ Politika, 7/03/1932, “G. Venizelos o finansijskom položaju Grčke“, str. 3

“Pored drugih mera, grčka vlada namerava da preduzme najenergičnije mere u cilju ograničenja uvoza koji u 1931. godini iznosi 24 000 000 funti sterling i svede ih na 17 000 000 funti sterling. Vlada isto tako namerava da izmeni svoju dosadašnju trgovinsku politiku, pošto je položaj Grčke samim tim olakšan, što njen uvoz premašuje njen izvoz. Ako međunarodna solidarnost, nije prazna reč, ona će se, ja sam ubeđen, manifestovati i prema Grčkoj. Ako se finansijski odbor Društva naroda, složi u svojim odlukama sa gledištima grčke vlade, vlada će uskoro raspisati parlamenatrne izbore i tražiti da novi mandatar upravlja zemljom. Ako se pak ova predviđanja ne ostvare, vlada bi u tom slučaju podnela ostavku da dopusti jednoj vladi široke koncentracije, primenjivanje nove politike koju bi iziskivale posledice ovako teškog stanja i nemogućnost zemlje da obezbedi servis svojih dugova“

Predsednik vlade, Venizelos, izjavio je potom, da on ne razume zbog čega Caldaris smatra da bi obrazovanje vlade nacionalne sloge značilo političko nastavljanje sadašnje vlade, a zatim je opširno izložio sve koristi koje bi zemlja imala u slučaju da se uspe sa obrazovanjem jedne takve vlasti. Takođe je u nastavku upozorio, da bi u slučaju obrazovanja jedne vlade sastavljene od činovnika, politički svet na taj način pokazao potpunu nesposobnost. Najzad, uzimajući u obzir sve prethodne razloge i zaključujući da su napori za obrazovanje vlade nacionalne sloge dali negativan rezultat, Parlament je doneo odluku da vlada Venizelosa i dalje ostane na upravi zemlje.⁵⁴²

Odluka grčkog Parlamenta o nastavku mandata Venizelosoze vlade, nije međutim značila prestanak nezadovoljstava i stranačkih borbi u Grčkoj. Posle burne opštinske sednice od 1-og aprila, kada je Venizelos izložio opširno svoj rad za poslednjih 10 godina, monarhistička stranka iskoristila je priliku da podvrgne oštroj kritici njegova tvrđenja. Beogradsko "Vreme" izveštavalo je o stavu grčkih opozicionih listova, koji su Venizelosa naročito osuđivali što je tokom svog izlaganja preveo diskusiju sa glavnog pitanja, trenutnog političko-ekonomskog položaja Grčke, smatrajući da nije momenat da se ponovo raspaljuju strasti podsećanjem na žalosnu prošlost.⁵⁴³

U ovome osuđivanju grčkog premijera naročito su se isticali monarhistički listovi "Proia" i "Politia", koji su otvoreno izjavljivali da je predsednik vlade namerno skrenuo pažnju na političke borbe u prošlosti, kako bi se ublažio mučan utisak, koji je u javnosti izazvala njegova neuspela finansijska politika. U vezi sa ovim pisanjem opozicione štampe, jugoslovenski list je kao veoma karakteristično isticao pisanje lista "Estia", oruđa Mihalakopulosa, za koga se verovalo da je potpuno odan tadašnjoj vladi. U dva značajna članka, ovaj list osuđivao je Venizelosa što je zašao u pitanje istorije, prilikom žučne raspravke sa šefom populističke stranke, Caldarisom. Smatrajući da je Venizelos učinio

⁵⁴² Politika, 30/03/1932, "G. Venizelos ostaje", str. 1

⁵⁴³ Vreme, 6/04/1932, "Situacija u Grčkoj posle sukoba između g. Venizelosa i Caldarisa. Organ g. Mihalakopulosa osuđuje predsednika grčke vlade zajedno sa monarhističkim listovima", str. 1

jedan ispad kao odgovorni državnik Grčke, "Estia " je isticala da je takav postupak mogao imati ozbiljnog uticaja na dalji razvoj unutrašnje situacije u zemlji.⁵⁴⁴

Paralelno sa unutrašnjim krizom na grčkoj političkoj sceni, odvijale su se promene i u političkom rukovodstvu Kraljevine Jugoslavije u Beogradu. Celokupna grčka štampa, uprkos alarmantnom stanju u Atini, donosila je opširne komentare o povlačenju generala Živkovića i obrazovanju nove vlade od strane dr. Marinkovića.

Tako je "Etnos" donosio uvodnik političkog urednika lista, Lihnosa, u kome se između ostalog navodilo: "Povlačenje generala Živkovića iz politike je vrlo značajna činjenica. Odan Kruni i odlikujući se naročito među vojničkim krugovima, silinom svoje koncepcije i snagom svoga karaktera, general Živković, postao je prvi i izvršni organ Kralja Aleksandra, kada je kralj uviđajući da je put, kojim je vodio zemlju jedan parlamentarizam prožet regionalističkim interesima, bio rđav, odlučio da uzme sam na sebe odgovornost i spase zemlju. General g. Živković nije se pokazao samo kao veran službenik Doma Karađorđevića, već se i u rešavanju spoljnih problema prikazao kao dostojan poverenja koje mu je poklonio kralj Aleksandar. U pogledu uspeha režima u spoljnoj politici, naročito podvlači regulisanje odnosa sa Grčkom, koje isto politički ljudi nisu mogli regulisati za sve vreme parlamentarnih vlada, kao i poboljšanje jugoslovensko-italijanskih odnosa." Obrazovanje nove vlade od strane Marinkovića, list je označavao kao postepeni povratak normalnom političkom životu u Kraljevini Jugoslaviji.⁵⁴⁵

Nestabilnost unutrašnje politike zemlje, koja je neminovno uticala na formiranje novih spoljnopolitičkih stavova Kraljevine Jugoslavije, mogla se uočiti i u pisanju lista "Elefteron Vima", koji je govoreći o obrazovanju nove vlade u Beogradu, komentarisao: "Dolazak jugoslovenskog političara g.

⁵⁴⁴ Isti izvor, str. 1

⁵⁴⁵ Vreme, 9/4/1932, "Grčka štampa o povlačenju generala Živkovića i o novom predsedniku vlade g. V. Marinkoviću", str.1

Marinkovića na čelo nove jugoslovenske vlade, znači treći i poslednji stupanj političkog ozdravljenja susedne Jugoslavije. Posle uvođenja novog jugoslovenskog ustava i novih zakonodavnih tela, uspostavljanje čisto parlamentarne vlade učinilo je kraj periodu izvanrednih mera, koje je Kralj morao da nametne radi spasenja zemlje.“⁵⁴⁶

Prenoseći uporne inicijative Venizelosa da izvuče zemlju iz teške finansijske situacije, "Vreme" je isticalo je izjavu grčkog ministra finansija, Marisa, lokalnoj grčkoj štampi o nemogućnosti zemlje da od 1-og maja odgovori svojim finansijskim obavezama u inostranstvu. Uz konstataciju, da je malo verovatno da će iz inostranstva stići neophodna finansijska pomoć, (usled odlaganja radova Saveta Društva naroda izveštaj finansijske komisije nije mogao biti odobren), kao jedini izlaz iz tadašnje situacije navođena je inicijativa Društva naroda, kojom bi zemlji bilo dozvoljeno da obustavi plaćanje kupona na inostrane zajmove. U slučaju neuspeha Venizelosa da nametne jedno ovakvo rešenje, Grčka je bila prinuđena da putem sopstvene inicijative, preduzme radikalne mere. Sa druge strane, pariski "Ekselzior" je prenosio od svoga korespondenta iz Ženeve obaveštenje, da će Venizelos izjaviti u Društvu Naroda, da Grčka nije u stanju da odgovara svojim finansijskim obavezama prema inostranstvu i da će obustaviti sva plaćanja počev od 1-og maja te iste godine.⁵⁴⁷

Ista novina, u narednom broju davala je izveštaj o povratku grčkog premijera u Atinu, njegovo zadovoljstvo držanjem Saveta Društva Naroda, kao i nameru da sadašnja vlada ostane na vlasti. Članak je dodatno isticao da je Venizelos za naredni dan sazvao skupštinu najvažnijih finansijskih ličnosti, na kojoj će se raspravljati o finansijskoj situaciji Grčke.⁵⁴⁸

Put grčkog premijera prema zapadnim prestonicama smatran je odlučujućim za njegov opstanak na vlasti. Odluke Finansijskog komiteta Društva naroda

⁵⁴⁶Isti izvor, str. 1

⁵⁴⁷Vreme, 14/4/1932, "Težak finansijski položaj Grčke. Misija Venizelosa u Ženevi. Izjava grčkog ministra finansija o obustavi plaćanja na strani", str. 1

⁵⁴⁸ Vreme, 21/4/1932, "Posle povratka Venizelosa", str. 1

proizvele su težak utisak u celoj zemlji, a naročito na vladine krugove, jer su, u suštini, značile odbijanje finansijskog plana koji je Venizelosova vlada podnela Velikim silama, a njegovu primenu smatrala jedinim izlazom iz kritične situacije. Venizelosu i njegovoj vladi dobijanje zajma je bilo od izuzetnog značaja, jer su na taj način mogli održati obećanja data 1928, po svom dolasku na vlast.⁵⁴⁹

Sednica grčkog Parlamenta, održana po povratku premijera Venizelosa u Atinu, kao glavni predmet, imala je njegov govor, koji se, između ostalog, dotakao i svetske krize, koja je Grčku zatekla u punom jeku njene privredne i finansijske reorganizacije i čiji je krajnji cilj bio da se obezbedi ravnoteža budžeta i trgovinskog bilansa koji je uvek bio pasivan. Kao glavnu vest "Vreme" je prenosilo izjavu Venizelosa da su se svi nadležni faktori složili da Grčka ne može zadržati zlatno važenje. U vezi sa ovim naveo je, da će napuštanje zlatnog važenja od strane Grčke, doprineti većem izvozu grčkih proizvoda u inostranstvu, dok će razlika od 25 odsto biti upotrebljena za izvoz pšenice.⁵⁵⁰

Nemogućnost Venizelosa za iznalaženje rešenja teškom stanju u zemlji, uslovljavala je neprestano slabljenje pozicije njegove vlade. U takvoj situaciji, grčki premijer je pribegao jednom, kako će se u narednom periodu pokazati, pogubnom potezu za opstanak na vlasti. Zahtevao je da se ukine sloboda štampe, a kao argument je u jednom svom govoru naveo, da je sloboda štampe zagantovana ustavom, rđavo shvaćena od strane opozicionih listova, koji su svojim pisanjem štetili interesima naroda i rušili autoritet vlade, a pošto on nije bio u stanju da zakonom ograniči slobodu štampe, predao je Predsedniku Republike ostavku vlade. "Vreme" je u svom članku podvlačilo, da je Venizelos, Predsedniku Republike lično izneo razloge svoje ostavke, savetujući mu sastav jedne koncentracione vlade.⁵⁵¹

⁵⁴⁹Vreme, 27/4/1932, "G. Venizelos govori o finansijskoj situaciji Grčke", str. 4

⁵⁵⁰ Isti izvor, str. 4

⁵⁵¹Vreme, 23/5/1932, "G. Venizelos se neće primiti sastava nove vlade bez znatnog ograničenja slobode štampe", str. 1

Pojedini ministri počeli su da napuštaju Venizelosa, a kao iskusni političar, grčki premijer odlučio je da izazove krizu, dok je još bio apsolutni gospodar parlamentarne situacije i dok je imao vojsku uz sebe. Privremeno se povukao, a izbor za novog mandataru pao je na Papanastasijua, i to zahvaljujući veštom manevrisanju grčkog premijera. Na ovaj način stvorena vlada, imala je potpuno vezane ruke, nalazeći se pod velikim uticajem Venizelosa. Novinski natpisi su pak prenosili, da je usled velike zamorenosti, zbog preteranih napora u vršenju državnih poslova, Venizelos po savetu svojih lekara, bio primoran da ne napušta kuću. Trebalo je da napusti Grčku i otputuje u neku stranu banju.⁵⁵²

Kao izuzetno interesantnu vest, članak je dodatno navodio, da je i list "Estia", oruđe Mihalakopulosa, nalazio rešenje krize u raspuštanju skupštine i sprovođenju novih izbora u julu. Pisanje lista je ukazivalo da će rešenje za grčku krizu biti obrazovanje jedne koncentracione vlade, koja bi uzela odgovornost za današnje stanje zemlje.⁵⁵³

Pregled izveštaja jugoslovenskih novina posvećenih politici grčkog premijera Venizelosa, nametnuo je neophodnost da istaknemo njegovu diplomatsku

⁵⁵² Vreme, 24/05/1932, " Kriza grčke vlade.G.Venizelos će napustiti Grčku", str. 2

"Samo nekoliko dana ranije g. Venizelos je uveravao prijatelje da će ostati na vlasti dok se ne ispuni četvorogodišnji ustavni rok sadašnje grčke skupštine. Neočekivano, on je prekjue podneo ostavku svoje vlade pretsedniku grčke Republike, g. Zaimisu, motivišući istu, činjenicom da je razuzdanost štampe učinila njegov položaj neizdrživim. G. Mihalakopulos, stari saradnik Venizelosa, objašnjavajući motive ostavke vlade u skupštini, kazao je, između ostalog, da se ostavka sadašnje vlade nameće kao nepohodnost, kako bi se dalo oduška nezadovoljstvu koje se manifestuje u bezočnoj kampanji opozicione štampe. Što se tiče ostalih uzroka, rekao je Mihalakopulos, ostavci vlade g. Venizelosa su doprineli posredni i neposredni napadi iz vladinih redova na sadašnji politički pravac vlade g. Venizelosa.

"Proia", organ umerene opozicije u ovdašnjem broju, komentarišući ostavku grčke vlade, kaže između ostalog da je g. Venizelos izgubio narodno poverenje i da je naglasio pretsedniku republike prilikom podnošenja svoje demisije, da on ne može da upravlja Grčkom bez jednog strogog zakona o štampi i da će ako ponovo bude preuzeo vlast u svoje ruke, zahtevati da se Ustav prilagodi "sadašnjim potrebama", dok on u stvari želi da postane stvarni diktator sa prividnim ustavnim slobodama.

U stvari, kaže list, on je definitivno izgubio poverenje ne samo narodnih masa nego i svojih najbližih prijatelja. Sa druge strane, opozicija koju u glavnome predstavlja g. Caldaris sa svojih 19 poslanika, traži raspuštanje skupštine, promenu izbornih zakona od 1928, da se do izbora novih poslanika poveri sastav koncentracione vlade g. Caldarisu, koji nije samo šef jedne partije, nego i vođa struje koja traži povraćaj monarhističkog režima u Grčkoj."

⁵⁵³ Isti izvor

veštinu kojoj je pribegao u periodu neposredno pre potpunog povlačenja sa političke scene Grčke. Delimičan uvid u njegove poteze, posle ostavke i odlaska iz zemlje, možemo dobiti na osnovu jedne njegove izjave koju je prenelo beogradsko "Vreme" u broju od 2/06/1932.⁵⁵⁴

Potvrdu promišljenosti prethodno opisanih poteza grčkog političara, pronalazimo, takođe, u članku lista "Vreme", koje je prenelo vest, da je Venizelos prihvatio mandate za obrazovanje nove vlade. U novu vladu je ušao Mihalakopulos, koji je pored potpredsedništva vlade zauzeo i portfelj ministarstva inostranih poslova, kao i Vasvaleskos, koji je zauzeo ministarstvo finansija.⁵⁵⁵

Istu tu vladu tokom juna 1932, Venizelos je oborio, nemajući poverenje u ponašanje Papanastasijua, koji je umesto namenjene uloge marionete, potpuno zavistan od Venizelosove većine, odlučio da nastupi samostalno, iznoseći svoje predloge Parlamentu. Ponovno preuzimanje vlasti od strane Venizelosa, posle obaranja vlade Papanastasijua, smatra se krupnom, možda

⁵⁵⁴ Vreme, 2/06/1932, "Venizelos daje izjavu o današnjoj situaciji Grčke", str. 3

"Ja sam odmah posle pogoršanja svetske finansijske situacije osetio da se situacija u Grčkoj, mora neminovno da pogorša. Zato mi je glavni cilj bio očuvanje drahme, oko čega sam uložio sav svoj napor. Kada sam osetio da moja vlada sama, vlastitom snagom, u jednoj ovakvoj atmosferi nepoverenja i diskreditovanja svakog autoriteta, koju je stvorila štampa, neće moći izdržati, tražio sam sve mogućnosti oko stvaranja jedne koalicione vlade, u kojoj bi ja lično učestvovao. Kada to nije uspelo, morao sam da se povučem da omogućim koalicionu vladu bez mene. Pre nego što sam podneo ostavku, hteo sam da u skupštini javno istaknem sve razloge, koji me rukovode. Među tim razlozima naveo sam i pitanje slobode štampe, koja nažalost nije slobodna štampa, već zloupotreba i karikatura svake slobode.

Nažalost, sa ovakvom slobodom štampe, ne može više da se upravlja državom. Moram u ovim svojim godinama naročito da naglasim, da je sloboda štampe, onako kako se danas shvata, grob jedne države i političkog organizma i grob slobode. To više nije sloboda. To je trka za tiražom i za pojačanjem trgovačkih poslova. Posle moje ostavke, smatrao sam apsolutno potrebnim da se bez mog učešća pokuša sastaviti jedna velika koaliciona vlada, u koju bi ušli svi šefovi republikanskih partija, pa i šef monarhističke stranke g. Caldaris. U tom smislu, dao sam potrebne savete i predsedniku republike.

Kako prva kombinacija nije uspela, ja sam zatim tražio kombinaciju sa 4 republikanska šefa, g Papanastasiom, Kafandarisem, Kondiliosom i Zavicianosom i kada ta kombinacija nije uspela, onda je bilo sasvim prirodno da se išlo ka jednostranoj kombinaciji sa vladom g. Papanastasijua".

⁵⁵⁵ Vreme, 5/06/1932, "Venizelos prihvatio mandate o obrazovanju nove vlade, Politička kriza u Grčkoj", str. 2

čak i sudbinskom greškom grčkog premijera. Okružen neiskusnim političarima, izuzimajući ovde Mihalakopulos, Venizelos je zapao u izuzetno tešku poziciju. Uključivši u vladu Gonatas, što je shvatano kao znak vladine nesigurnosti i potrebe da se osloni na vojsku, javnosti je postala jasna tesna spregu premijera sa vojnim faktorima u zemlji.

Počela je javna kampanja protiv Venizelosa pod optužbama da se sprema zavođenje diktature. Grčki parlamentarni izbori, sprovedeni su 25-og septembra 1932. Porast broja monarhista i komunista, bio je pokazatelj narodnog nezadovoljstva Venizelosovom vladom. Pošto je Venizelos podneo ostavku vlade, mandate za sastav nove vlade dobio je monarhista Caldaris.

6.2 Grčka štampa o Kraljevini SHS/ Jugoslaviji

Osvrt na grčku štampu u proučavanim hronološkim okvirima sproveden je sa ciljem upotpunjavanja historiografskih podataka pronađenih u primarnom arhivskom materijalu sa grčkih prostora, kao i stvaranja jedne celovite predstave o stavu koji je grčki sused zauzimaao prema jugoslovenskoj strani. Pregled grčkog novinarstva pruža nešto drugačiji uvid u dešavanja na diplomatskoj sceni Balkana, kao i u odnose Grčke i Kraljevine SHS (Jugoslavije) u vreme poslednje vlade grčkog premijera, Elefteriosa Venizelosa, u odnosu na preovlađujući stav jugoslovenske štampe istog perioda.

Pristup tematici grčko-srpskih (jugoslovenskih) odnosa, kojom su se bavili dnevni grčki listovi (Μακεδονία 1911-1981, Εμπρός 1896-1969, Ριζοσπάστis 1917-1983, Σκρui 1893-1963), varira ne samo u zavisnosti od političke orijentacije svakog od njih, već i u zavisnosti od mesta njihovog izdavanja

(Atina ili Solun).⁵⁵⁶ Ova činjenica, još jednom nas upućuje na zaključak o nekoherentnosti grčke unutrašnje politike, koja je nesumnjivo, uticala i na spoljnopolički nastup zemlje. Izuzetak predstavlja period u kome otpočinje ponovno zblizavanje Atine i Beograda, od dolaska premijera Venizelosa na vlast polovinom 1928, kada grčka štampa u svojim komentarima nastupa "ujedinjena u opštem nacionalnom cilju", izlaženja zemlje iz diplomatske izolovanosti i obnavljanja njene moći na Balkanu.

Analizirajući odnos grčkog novinarstva prema susednoj Kraljevini SHS /Jugoslaviji, dolazimo do zaključka, da su grčki listovi samo u momentu zvaničnog obnavljanja dobrosusedskih odnosa (27/03/1929), pružali jednu skoro idealizovanu sliku severnog suseda, uz retke objektivne komentare spoljnopoličkog nastupa Beograda. (prevashodno reagovanja na nerealne teritorijalne pretenzije Beograda prema Solunu). Raniji (1928-1929), kao i kasniji period, (1930-32), karaterišu nešto realističniji natpisi, kao i ponovno razmatranje makedonske problematike sa svim njenim elementima, koja je uprkos razrešavanju određenih pitanja, nastavila da predstavlja spornu tačku, kako tokom navedenog, tako i tokom cele istorije diplomatskih odnosa dveju zemalja.

Kao ilustraciju uticaja pitanja Makedonije na tadašnje balkanske prilike, solunski list "Makedonija" polovinom 1928. navodi problemska pitanja na relaciji Sofije i Beograda, tvrdeći da do tada uloženi naponi za razrešavanje

⁵⁵⁶ Μακεδονία (1911-1981) je najstarija politička novina severne Grčke. Ovaj solunski list je svojim člancima podržavao priključenje Soluna novostvorenoj grčkoj državi. Do 1915, zvanično nije zastupao interese ni jedne političke partije, kada se priključuje struji koja se stavila na stranu Elefteriosa Venizelosa. Takav stav zadržala je u celom međuratnom periodu. Εμπρός (1896-1969), atinski dnevni list osnivača Δημ. Οικ. Καλαποθάκης, jednog od osnivača Makedonskog Komiteta, ogorčenog borca protiv bugarizacije stanovništva Makedonije Ριζοσπάστης (1917-1983) je politički list koji predstavlja oruđe Centralne komisije Komunističke partije Grčke. U početku izdavan u Solunu, 1917 se seli u Atinu, gde je sedište zadržao sve do 1936, kada je ukinut. 1944. počinje ponovo da se izdaje sve do 1947, kada je ponovo zabranjen. Od 1974. pa do danas redovno izlazi. Tokom svoje duge tradicije, list je uglavnom bio na listi nepodobnih, retko se mogao naći u slobodnoj prodaji, a njegovo funkcionisanje pomagao je podmladak KPG. Σκριπ (1893-1963), atinski list, u početku satirična ovina, kasnije prerasta u dnevni politički list. Njegov osnivač Ευάγγελος Κουσουλάκος osuđivan je pod optužbom ismevanja grčkog kralja. Njegov saradnik, Κωστής Χαρόπουλος, 1903, nakon smrti Κουσουλάκος-a, osniva list "Χρόνος", provenizelističke orijentacije.

odnosa Srbije i Bugarske nisu dali rezultate, iz razloga što su bili nesistematični i neorganizovani. Ukazuje da u tadašnjoj situaciji ekonomski činioци nisu mogli razrešiti probleme političke prirode, kao i da je samo uz sporazum dveju zemalja bilo moguće ostvariti smirenje na Balkanu.⁵⁵⁷

Pitanju oživljavanja prijateljskih odnosa između Kraljevine SHS i Grčke, kao što je već objašnjeno, celokupna grčka štampa posvećivala je veliku pažnju. Pored pisanja "Makedonije" koja je prenosila pozitivne rezultate razgovora Marinkovića i Venizelosa u Parizu 2/10/1928: " Jugoslovenski izaslanik izjavio je da Kraljevina SHS iskreno želi sklapanje sporazuma o prijateljstvu sa Grčkom, kao i da Grčka nacionalna prevlast ni na koji način nije ugrožena i da ne postoje jugoslovenske tendencije za teritorijalnim proširenjem"⁵⁵⁸, grčki listovi su prenosili i navode jugoslovenske štampe, koja je u napetoj atmosferi priprema za potpisivanje grčko-jugoslovenskih protokola, iznosila kritike na račun južnog suseda. Tako "Rizospastis" izveštava o napadu jugoslovenske štampe na politiku Venizelosa, za koju se tvrdi da opslužuje interese Musolinija i italijanske tendencije prodora na Balkan. "Sklapanje italijansko-grčkog sporazuma i neuspeh pregovora Marinkovića i Venizelosa, okrenuo je Beograd u toj meri protiv Grčke da se govori o predstojećem jugoslovensko-grčkom ratu." Dodatno, naglašavana je zabrinutost Beograda zbog neuspeha pregovora, ali i uverenja da će prava Jugoslavije u Solunu biti narušena, jer "nažalost Grci ne uzimaju obzir da će Italijani na svaki način pokušati da spreče ostvarenje jugoslovenskih pretenzija."⁵⁵⁹

"Skrip" je navodio postojanje jugoslovenskih pretenzija prema Makedoniji, kao otežavajućeg faktora u ostvarenju željene obnove međususedskih odnosa. Sprovodeći etnološko istraživanje na teritoriji Makedonije, prenosio je postojanje "jugoslovenskih fanatazija o Makedoniji", kao i da "jugoslovenska

⁵⁵⁷Μακεδονία, "Η κίνησης των γειτόνων μας. Η συνεννόησης Σερβίας και Βουλγαρίας. Κροάται και Σλοβένοι υπέρ αυτής. Του κολλήμα του Μακεδονικού ζητήματος", 10/6/1928, str. 1

⁵⁵⁸Μακεδονία, "Οι ανακοινώσεις του Μαριγκοβιτς. Θα συνταξιδέψει μετά του Βενιζέλου", 2/10/1928, str. 6

⁵⁵⁹Ριζοσπάστης, " Η Σερβία επιμένει εις την σύναψην συμμαχίας, Σφοδρά πολεμική του Τύπου του Βελιγραδίου κατά της Ελλάδος", 3/10/1928

nacionalistička ambicija nikada nije prevazišla okvire Kosova i Stare Srbije“.⁵⁶⁰ Uprkos kritici upućenoj spoljnoj politici Beograda, list je u istom broju prenosio, da će u cilju usaglašavanja poslednjih razlika, biti održani pregovori sa Kraljevinom SHS, usmeravajući dve zemlje u pravcu potpisivanja jednog protokola o saradnji.⁵⁶¹

Neposredno pred potpisivanje protokola u Beogradu, atinski “Embros” je insistirao na ostvarenju grčkih zahteva, smatrajući da je u navedenom procesu grčka strana potpuno zapostavljena.

“ Niko ne diskutuje prava Grka u Kraljevini SHS. U periodu pred sklapanje jednog sporazuma, svi se bave samo jugoslovenskim pravima. Postavlja se pitanje da li će se Venizelos uopšte setiti da zatraži neki ustupak od jugoslovenske strane. Da li će pomenuti škole u Bitolju, crkve u Bitolju, da li su granice u Đevđeliji odgovarajuće za bezbednost Soluna? Trebalo bi uprkos mnogobrojnim pitanjima da se zabavi bar pitanjem stanovništva u Bitolju.”⁵⁶²

Neposredno po potpisivanju protokola, solunska “Makedonija” je diskutovala proceduru srpsko (jugoslovensko)-grčkih pregovora i sadržaj navedenih sporazuma, navodeći posebno značaj intervencije kralja Aleksandra na njihovo povoljno okončavanje. “ Kraljevina SHS treba da odgovori u roku od dve nedelje. Najavljeno je ograničenje Srpske Zone. Postupaće se u skladu sa konvencijama iz 1923. Uprkos nesporazumu, zahvaljujući ličnoj intervenciji kralja Aleksandra, sporazum je konačno postignut. Venizelos zadovoljan rezultatima.”⁵⁶³

U broju od narednog dana, isti list prenosi da je grčki premijer iz Beograda “otišao sa osećanjem dubokog prijateljstva koje mu je tokom njegovog boravka usadila kraljevska vlada“. Takođe, da je uputio telegram Šumenkoviću, u kome se navodi zahvalnost i zadovoljstvo rezultatima

⁵⁶⁰Σκριπ, “Αι σερβικαι αξιώσεις επί της Μακεδονίας”, 5/10/1928, str. 1

⁵⁶¹Σκριπ, “Θα διεξαχθούν συνεννοήσεις διά των τελευταίων διακανονισμών μετά της Σερβίας διαφορών”, 5/10/1928, str. 1

⁵⁶²Εμπρός, “Ο Βενιζέλος οφείλει να ζητήσει την προστασίαν των ελληνικών πλυθησμών της Σερβίας εις αντάλλαγμα των ευκολιών εις την Θεσσαλονίκη”, 8/10/1928, str.1

⁵⁶³Μακεδονία, “Το ιστορικό των διαπραγματεύσεων. Ηπειλήθη διακοπή των συνεννοήσεων”, 12/10/1928, str. 6

međusobne saradnje, koju je odlikovalo uzajamno poverenje i srdačnost.⁵⁶⁴ Solunska novina, u istom broju analizirala je najznačajnije tačke potpisanog Protokola, tranzitnu trgovinu preko Soluna i Slobodnu carinsku Zonu sa svim njenim elementima (pomorska trgovina, železnički saobraćaj). Naročito je isticana uloga kralja Aleksandra tokom procedure njegovog potpisivanja i njegovo insistiranje da Venizelos ne ode bez potpisanih Protokola, “iz razloga što se u njega više ne može imati ni zrnice sumnje. On se pokazao kao dragocen prijatelj u kriznim momentima, koji će ostati veran dogovoru napravljenom ovom prilikom”.⁵⁶⁵

Po isteku jedne nedelje, “Embros” je donosio vest da su savetnici u jugoslovenskom MIP-u ubrzano pravili plan odgovora na grčke predloge o budućem Sporazumu, koje je trebalo da podnesu Marinkoviću na odobrenje. Pitanje jugoslovenske zone u Solunu, komentarisao je list, nije bilo uvršćeno na spisak stavki koje je trebalo razmotriti.⁵⁶⁶

Smatrajući zahteve jugoslovenske strane nerealnim, kao i da nastup Beograda ugrožava grčku nacionalnu prevlast u oblasti Soluna, list “Makedonija” je polovinom novembra 1928, objavio jedan članak u kome su Srbi (Jugoslaveni) nazivani šovinistima, a stvarno prijateljstvo dve zemlje je bilo podvrgnuto sumnji.

“Srbi su bili poznati kao šovinate. Već smo imali priliku da se uverimo da iskorišćavaju prijatelje. Kada je Grčka pomagala Srbiji, bila je prijatelj i saveznik. Čim je Grčka izgubila uporište u Maloj Aziji, Srbija ju je napustila i čak tražila još veće ustupke. Nije potrebno biti mudar da bi se došlo da takvog zaključka. Ako neko pročita tekst Pangalosovih ugovora, može se uveriti u namere Srbije prema Grčkoj. Nema sumnje, da su Grci tada zapamtili srpski

⁵⁶⁴Μακεδονία,“ Η διαδρομή Βενιζέλου από Βελιγραδίου μέχρι Θεσσαλονίκης. Αι εκδηλώσεις θαυμασμού και αγάπης των εν Σερβία Ελλήνων και των χωρικών της Μακεδονίας”, 13/10/1928, str. 4

⁵⁶⁵Μακεδονία,“ Ανάλυσης των σπουδαιότερων σημείων της συμφωνίας μετά της Σερβίας, Διαμετακομιστικών εμπορίων, Η Ζώνη, Η ακτοπλοία, οι σιδηροδρόμοι. Ο βασιλεύς Αλέξανδρος ηξήωσε να μη φύγει ο Βενιζέλος ωρίς την συμφωνίαν “, 13/10/1928, str. 4

⁵⁶⁶Εμπρός, “ Το σχέδιον της σερβικής απαντήσεως εις τα ελληνικά σημειώματα”, 21/10/1928, str. 1

nastup i da su tražili prvu priliku za revanš. Da li je Venizelos sada uspeo da se okoristi ukazanom prilikom, to znaju samo Srbi.

Nama je jedno poznato- o prijateljstvu se ne priča, već se pokazuje, kada prijatelj za njime ima potrebu. Prijatelj se ne iskorišćava, a Srbi rade upravo to. Kada se nalaze u teškoj situaciji, okreću se nama i predlažu nam povezivanje po osnovi slovenskih veza i na osnovu načela "Balkan balkancima". Žele dakle da nas iskoriste kao strašilo, a ne da uspostave sa nama stvarno prijateljstvo. Srbi treba da prestanu da sebe smatraju najpametnijim i najjačim narodom na Balkanu. Bilo bi dobro da se osveste. Pozivamo ih da priznaju našu korist i naša nacionalna prava, pa ćemo onda moći da razgovaramo o mogućnosti savezništva."⁵⁶⁷

Razmatrajući činioce koji su uslovljavali agresivan nastup jugoslovenske strane, grčki listovi su analizirali spoljopolitičke faktore koji su presudno ugrožavali opstanak Kraljevine SHS na političkoj sceni Balkana. Tako, "Makedonija", razmatra jugoslovensko-italijanske, ali i jugoslovensko-bugarske odnose krajem 1928.

Uprkos pokušajima italijanske vlade, da uspostavi jednu stabilnu politiku prema Jugoslaviji, njeni političari nisu bili svesni, da je neophodno da se naprave izvesni ustupci, u cilju razrešavanja odnosa dveju zemalja. Izražavano je uverenje da bi se odnosi ustalili kada bi zaista bile primenjivane odredbe Netunskih konvencija, ali i ako bi Italija prestala da primenjuje načelo "zavadi pa vladaj". Takođe, kada ne bi pokušavala da razdvoji Jugoslaviju od Bugarske, ali i Makedoniju od Jugoslavije kako bi pripojila Albaniju, sigurno bi se primetio napredak u odnosima dve zemlje. Nažalost, raspoloženje Italije naspram Jugoslavije, nije moglo biti okarakterisano kao iskreno, zaključivao je članak.⁵⁶⁸

Pored spoljopolitičkih pretnji, Kraljevina SHS je bila rastrzana i unutrašnjim problemima krajem iste godine. "Rizospastis" u članku "Krizna situacija u

⁵⁶⁷Μακεδονία, "Οι Βούλγαροι ζητούν ανταλλάγματα παρά των Σέρβων δια να συμπράξουν ,ετ' εκείνον εναντίον της ελληνικής πολιτικής, Αποκαλυπτικόν περί των σωβινιστών της Σερβίας", 11/11/1928, str. 1

⁵⁶⁸Μακεδονία, " Αι προσπάθειαι διά την συνεννόησιν Σερβίας -Ιταλίας και Σερβίας - Βουλγαρίας. Που προσκόπτει η πραγματοποίησή τους", 17/12/1928, str. 6

Jugoslaviji. Prema uspostavljanju vojne diktature“, komentariše političke trzavice u susednoj zemlji, ukazujući na moguća rešenja za prevazilaženje krize: “Postoje tri moguća rešenja današnje situacije- opstajanje postojeće vlade, sa učešćem sve 4 partije, izuzimajući jedino Davidovića, drugo, obrazovanje vlade od samo tri partije, treća i najverovatnija varijanta, uspostavljenje vojnog režima“⁵⁶⁹

Početak 1929, karakterisali su nešto optimističniji navodi grčkih listova, prevashodno posvećeni opisu priprema za potpisivanje grčko-jugoslovenskog sporazuma, praćenih komentarima rezultata očekivanih njegovom primenom. “Embros“ je najavljivao skoro sklapanje Sporazuma prijateljstva i sudske arbitraže, ističući da: “Uprkos činjenici da je tokom prekjučerašnjeg popodnevnog radnog sastanka u Ženevi, Karapanosa i njegovog jugoslovenskog kolege Kumanudija, odlučeno odlaganje potpisivanja protokola, a pod pretpostavkom da su isti juče uveče prerađeni i dopunjeni, potpisivanje Sporazuma i Protokola biće moguće danas, petka 15/3/1929.“⁵⁷⁰ Isti list uskoro je donosio navode o konačnom obliku “grčko-jugoslovenskog sporazuma“, naglašavajući da je u njenoj konačnoj verziji naročita pažnja bila posvećena pitanju tranzicione trgovine ratnim materijalom u Slobodnoj zoni.⁵⁷¹

Izmenjenu atmosferu na relaciji Atina-Beograd potvrđuje pisanje “Makedonije“, neposredno posle sklapanja grčko-jugoslovenskog sporazuma. U svome članku, “Neistinite optužbe na račun Jugoslavije“, solunski list štiti interese vlade u Beogradu, optužujući taktiku italijanske štampe, propagandnog oruđa italijanske imperijalističke politike.⁵⁷²

⁵⁶⁹Ριζοσπάστης, “Κρίσιμος η κατάσταση εις Σερβίαν, Προς κυβέρνησιν στρατιωτικήν“, 28/12/1928, str. 1

⁵⁷⁰Εμπρός, “Σήμερον υπογράφονται τα ελληνο-σερβικά πρωτόκολλα και το σύμφωνον φιλίας και διατησίας“, 15/3/1929, str. 4

⁵⁷¹Εμπρός, “Αι διαπραγματεύσεις δια την τελικήν διατύπωσιν του ελληνοσερβικού συμφώνου, Ο κ. Καραπάνος φθάνει εις Βελιγράδιον την Παρασκευή“, 20/3/1929.σελ.4

⁵⁷²Μακεδονία, “Το πλαστόν και δόλιον δημοσίευμα κατά της Σερβίας, Δεν προετιμάζεται πόλεμος, αλλά υποδόλοσις Αλβανίας, Αι καταγγελίαι των Ιταλών και αι αποκαλύψεις των Σέρβων“, 18/4/1929, str. 1

“Javno mnjenje u Srbiji se nalazi u stanju uzbune zbog taktike italijanske štampe, naročito Dornale d`Italija, zbog objavljivanja poznatog dokumenta, kojim se izlažu kritici određene

U istom broju, list daje uvid u funkcionisanje Slobodne Zone u Solunu nakon sklapanja sporazuma dveju zemalja, navodeći da je poseta Nastasijevića vladinoj Komisiju za Slobodnu Zonu i njenom predstavniku, Mavrokordatosu, okončana zaključkom o konačnom razrešenju bilateralnih razlika, kao početku nove epohe plodne saradnje dve zemlje. Dodatno, analizirana je funkcionalnost Zone, njeno novo ustrojstvo posle sporazuma potpisanog 27/3/1929, i izraženo zadovoljstvo načinom njenog funkcionisanja.⁵⁷³

U narednom periodu, koji je bio obeležen privremenim smirivanjem odnosa na relaciji Atine i Beograda, iz razloga razrešavanja glavnih problemskih pitanja između dve susedne zemlje, pažnju grčkih novina okupirali su spoljni odnosi Kraljevine Jugoslavije, naročito napete relacije između Beograda i Rima.

“Rizospastis” je potvrđivao postojanje italijansko-jugoslovenskih razmirica, prenoseći međusobno optužujuće natpise italijanskih i jugoslovenskih novina povodom postojanja tajne južnoslovenske organizacije, koja se bavi nelegalnim poslovima na teritoriji Italije. (Politika, Giornale d'Italia).⁵⁷⁴ Takođe, izveštavao je o velikom interesovanju italijanskih fašističkih novina za nove upravne mere koje je sprovodio kralj Aleksandar.⁵⁷⁵

Komentarišući spoljnu politiku susedne zemlje, “Makedonija” je naročitu pažnju, pored već navedenih italo-jugoslovenskih, obraćala na odnose Jugoslavije i Bugarske, neizostavnog činioca buduće politike mirovne saradnje na Balkanu, čije je tendencije grčka strana zastupala u godinama koje su

inicijative srpske vlade. Novine “Vreme”, umešane u celokupni slučaj, navode da italijanski cilj ni u kom slučaju nije ostvaren, a ova novinarska ujudurma, nikako ne može optužiti Srbiju da je naoružana napadačkom taktikom, naročito sada kada kada sve državne službe rade u cilju ostvarenja mira. Italijanska štampa na ovaj način pokušava da utiče na albansku nacionalnu manjinu, kako bi pod uticajem Grandija prihvatila fašističku dikaturu i zaštitila se od navodne srpske opasnosti. Srpska vlada opvrgla je navedene izjave u italijanskoj štampi, karakterišući ih kao falsifikate, a mi ih u najmanju ruku nazivamo lažnim.”

⁵⁷³Μακεδονία, “Χθεςινή ημέρα του Σέρβου υπουργού, Σε ποιο σημείο εβρίσκεται η ζώνη, Το διαμετακομιστικόν εμπόριον Θεσσ/ικης. Οι αντιλήψεις του εμπορικού κόσμου”, 18/4/1929, str. 1

⁵⁷⁴ Ριζοσπάστης, “ΟΙ εντάσεις των σχέσεων μεταξύ Ιταλίας και Σερβίας”, 18/4/1929, str. 6

⁵⁷⁵Ριζοσπάστης, “Ενδιαφέρον των ιταλών φασιστών διά την καταάστασιν εις την Σερβίαν”, 6/10/1929, str. 4

sledile. Izražavajući zabrinutost zbog stanja na Balkanu, list je izveštavao o natpisima u bugarskoj štampi, koja je objavljivala veoma stroge članke upravljene protiv Jugoslavije. Analizirajući paralelno italijansko jugoslovenske odnose, podvlačeno je "da je italijanska napadačka strategija protiv ovog slovenskog naroda do te mere uzuburkala strasti, da postoji mogućnost da se on oružano okrene protiv Italije". Takođe, da "dok su relacije ove dve zemlje napete, a imaju za dalji cilj latinizaciju slovenskog naroda na teritoriji Italije, sličnu politiku sama Jugoslavija sprovodi protiv Bugarske. Predvođena generalom Živkovićem, želi da ostvari načelo "Balkan balkanskim narodima", međutim, pod prevlašću jugoslovenskog naroda."

Članak je izražavao sumnju u mogućnost postojanja mira na Balkanu, u uslovima kada Italija vrši pritisak na Jugoslaviju, a Jugoslavija na Bugarsku i sve to zarad ostvarivanja imperijalističkih ciljeva.⁵⁷⁶

Odnosi Kraljevine Jugoslavije i Bugarske su zaokupljali grčku pažnju naročito tokom 30-ih godina, periodu intenziviranja grčkih inicijativa za sprovođenje politike mirovne saradnje na Balkanu. "Makedonija" je izveštavala o nepremostivom jazu i nemogućnosti pronalaženja rešenja po pitanju manjina između Beograda i Sofije, početkom 1930.⁵⁷⁷

⁵⁷⁶Μακεδονία, "Αι βαλκανικαί διαταραχαι, Σφοδραί Βουλγαρικές επιθέσεις εναντιον της Γιουγκοσλαβίας, το όνειρο της Μεγάλης Σερβίας, Αι πιέσεις της Ιταλίας", 30/10/1929, str.1

⁵⁷⁷Μακεδονία, "Αδύνατος η συννεύση μεταξυ των Σέρβων και Βουλγάρων, Το άσμα των καταχθώνων μηχανών", 14/3/1930, str. 1

"Važeći ugovori nemaju nikakvog značaja kada ne odgovaraju realnim okolnostima i interesima dveju ugovornih strana, kao što nikakvu suštinu nemaju ni diplomatske predostrožnosti u situaciji proizvoljnih pojedinačnih reakcija.

Ovakvu istinsku sliku daju nam nedavni događaji između Bugarske i Jugoslavije, iako su na papiru odnosi dve zemlje naj snažniji mogući. Povod za izmenu raspoloženja predstavilo je jedno zasedanje Društva Naroda u Briselu, na kome se naširoko raspravljalo o manjinama.

Polemiku je izazvala diskutabilna izjava srpskog predstavnika da "u Jugoslaviji ne postoje manjine, već su svi stanovnici Jugosloveni, kao i da ne postoji nezavisna makedonska država, pa u skladu sa tim ne postoje ni potčinjeni Makedonci, dakle nema manjina."

Bugarski predstavnici bili su uvređeni ovakvom izjavom. Usledila je objava zvanične bugarske novine "Makedonija" od narednog dana, pod naslovom "život ili smrt", koji je navodio da uspavana diplomatija u Društvu naroda treba brzo da se probudi, kako bi prenela da "Makedonci žive i da se neće posrbiti."

Postavljeno je pitanje o funkcionalnosti srpsko-bugarskih sporazuma od strane srpske vlade, a takođe, konsatovano da je "jugoslovensko-bugarska epizoda oživela stare balkanske problem, koji su predstavljali razočarenje za vizionare "Balkanske ideje".

Solunski list je upućivao da je kompleksna balkanska situacija uticala i na status Slobodne Zone u Solunu. U svom članku "Jugoslovenska Slobodna Zona osuđena na propadanje", list detaljno analizira faktore koji su uslovljavali izmene u načinu funkcionisanja luke u Solunu, kao i promene trgovinske orijentacije balkanskih zemalja.⁵⁷⁸

Problemi u Slobodnoj Zoni u Solunu, beleženi su i u narednom periodu. Ilustraciju mnogobrojnih prekršaja jugoslovensko-grčkih konvencija, predstavljalo je falsifikovanje uputstava namenjenih funkcionisanju Jugoslovenske Slobodne Zoni i njihovo slanje u grčki deo od strane jugoslovenskog otpravnika poslova. "Makedonija" je navodila da je imala pristup brojnim dodatnim optužujućim činionicima o nepoštovanju pravila tranzitne trgovine posredstvom luke u Solunu.⁵⁷⁹

Diskutujući mogućnost implementacije balkanske ideje na prostoru Makedonije, solunski list je izveštavao da su diskusije povodom ideje formiranja Balkanske zajednice imale potpuno drugačiji ton na navedenom prostoru iz razloga nerešenog pitanja manjina. Naročito je bugarska štampa

⁵⁷⁸ Μακεδονία, " Η Σερβική Ελευθέρη Ζώνη κατεδικάσθη εις μαρσαμών", 1/04/1930, str. 1
"Jugoslavija korača prema napuštanju svog ekonomskog izlaza na Egejskom moru., za čije je zadobijanje toliko napora uloženo u prošlosti. Ovaj događaj nije bez značaja, niti je vest o napuštanju bukvalna, ali priznanje određenih ekonomskih krugova iz Beograda da Jugoslovenska Slobodna Zona ne odgovara potrebama jugoslovenskeske trgovine, je dovoljan pokazatelj da ova teritorija samo pravno postoji za vlasti u Beogradu.

Jugoslavija je ima ozbiljne razloge da promeni mišljenje. Prvo, iz razloga što je za buduće korišćenje zone neophodno izvesti radove u vrednosti od nekoliko stotina miliona dinara, a drugo jeste predlog Poljske o njenom povezivanju putem nove železničke linije sa Solunom.

I ranije je bilo diskusija o ovom predlogu Poljske koja je tražila odobrenje Rumunije za izgradnju jednog mosta duž Dunava. Tražila je učešće Grčke i Bugarske, koje bi takođe imale koristi od jedne ovakve konstrukcije. Poljski i bugarski izvoz bi delimično koristili solunsku luku, čime bi trgovine obe zemlje na neki način dobile izlaz na Egejsko more.

Povrh svega, nova železnička linija koju Poljska predlaže, za Grke bi bila od velike važnosti. Ona bi međutim bila oslobođena od jugoslovenske nadležnosti, koju inače imaju nad jedinom železničkom linijom koja povezuje Solun sa Evropom.

Na plan Poljske sigurno neće blagonaklono gledati ni Rumunija iz čisto ekonomskih razloga, dok su argumenti Jugoslavije čisto političke prirode. Iz tog su razloga stavovi obe zemlje prema predlogu Poljske bili negativni. Beogradska štampa pozdravlja rumunsku inicijativu (osnivanje slobodne zone u Konstanci).

Možemo zaključiti da Jugoslavija napušta Jugoslovensku Slobodnu Zonu u trgovinskom smislu, a da će je zadržati samo u pravnoj formi. Ako se realizuje, rumunski plan će ozbiljno ugroziti luku u Solunu, izuzev ako Poljska, Bugarska i Grčka ne odreaguju protiv ovog jugoslovensko-rumunskog trgovinskog dogovora.

⁵⁷⁹ Μακεδονία, " Το σκάνδαλον της Σερβικής Ελευθέρης Ζώνης. Αποκαλύπτομεν γεγονότα και αριθμοί ", 24/05/1930, str. 1

ove ideje doživljavala kao utopističke, smatrajući da “sve dok se ne zadovolje zahtevi bugarske manjine koja živi pod jugoslovenskom prevlašću“, vizija zajednice balkanskih naroda nema nikakvu realnu osnovu.⁵⁸⁰

Natpisi grčkih novina, tokom 1931. i 1932, upućuju na zaključak da se situacija u Makedoniji zaoštravala, a da su suštinska pitanja, razrešena prethodno postignutim sporazumima, ponovo dolazila u prvi plan. Ponovo pokretanje pitanja metoha manastira Hilandar,⁵⁸¹ kao i pitanje tretmana slavomakedonskog stanovništva u okolini Bitolja⁵⁸², koji su punili naslovne strane solunske štampe, bili su pokazatelji kompleksne balkanske situacije navedenog perioda, ali i odnosa Grčke i Kraljevine Jugoslavije, na papiru razrešenih u prethodnom periodu. Njihova ekonomska komponenta, sudeći po prijateljski nastrojenom pisanju “Makedonije“ o funkcionisanju jugoslovenskog dela Slobodne Zone u Solunu, tokom 1931. nije predstavljala značajan problem: “U vezi sa pisanjima o smanjenju funkcionisanja grčke Slobodne Zone u Solunu, jer je navodno aktivnost prenesena u Jugoslovensku Slobodnu Zonu, informisani smo o sledećem: Aktivnost u grčkom delu nastavlja da bude normalna, a smanjenja koja se pojavljuju, nastala su shodno ekonomskoj krizi koja je svuda prisutna. Što se tiče povećanja prometa u Jugoslovenskoj Slobodnoj Zoni, on se dešava ne zato što je jugoslovenski deo oduzeo deo prometa od grčke, već iz razloga što je proteklih meseci zabeležena povećana eksploatacija rudnika u Južnoj Srbiji, od strane stranih kompanije koje u tranzitu prema Evropi koriste teritoriju Jugoslovenske Slobodne zone. U svakom slučaju, ovaj uvećani promet odgovara i nama, jer se za tranzitnu trgovinu koristi luka u Solunu.“⁵⁸³

⁵⁸⁰Μακεδονία, “Οι ολαβόφωνοι της Σερβικής Μακεδονίας κηρύσσονται υπέρ της ελληνικής διοικήσεως. Το υπόμνημά των προς την Κοινωνίαν των Εθνών“, 24/05/1930, str. 1

⁵⁸¹Μακεδονία, “Οι Σέρβοι εκπρόσωποι του Πανολαβισμού επιβουλεύονται την ελληνικότητα του Αγ. Όρους. Ζητούν να καταλάβουν τα κτήματα των Αγ. Μονών στηριζόμενοι εις εν νόθον χρυσόβουλον“, 29/3/1931, str. 1

⁵⁸²Μακεδονία, “Ένα θλιβερόν επεισόδιον. Πώς απηλάθησαν οι Έλληνες εκ Σερβίας. Αι Αρχαι Μοναστηρίου και τα διαβατήρια“, 14/8/1931, str. 1

⁵⁸³Μακεδονία, “Η σύγκρισις της κινήσεως των δύο ελ. Ζωνων, δεν παρατηρείται αύξησις εις την Σερβίαν“, 10/08/1931, str. 1

Pružajući osvrt na kriznu situaciju kroz koju je prolazila Kraljevina Jugoslavija tokom 1932, grčka štampa je tražila objašnjenje za tretman stanovništva Makedonije, pozivajući na zaštitu prava nacionalnih manjina. Pored pisanja lista "Rizospastis", koji je potencirao postojanje makedonske manjine, a ne jugoslovenskih, bugarskih i grčkih Makedonaca,⁵⁸⁴ "Makedonija" je svom članku "Jugoslavija, država terora", iznosila oštre optužbe na račun etničkog jedinstva susedne države, "kralja i sluge diktature, koja vrši neizdrživ pritisak svojim zastarelim načinom upravljanja." Istican je momenat vršenja pritiska na stanovništvo Bosne i Crne Gore, a posebno južne Srbije, o čijem je tretmanu pisala i engleska štampa komentarišući "posrbljavanje makedonskog stanovništva, postavljanje Srba na sve rukovodeće pozicije, činjenicu da makedonsko stanovništvo mora da menja imena, kao i zabranu grčke i bugarske štampe." List je izveštaj završavao navodima o jugoslovenskoj propagandi: "Mir i redovno stanje o kome pričaju Jugosloveni su priče za malu decu, a treba biti veoma naivan da bi se poverovalo u ciljane izveštaje beogradske štampe, koje Jugosloveni plasiraju u inostranstvu."⁵⁸⁵

⁵⁸⁴ Ριζοσπάστης, "Υπεράσπιση των εθνικών μειονοτήτων, Με τους Μακεδόνες στη Μακεδονία, Ένας λαός που βασανίστηκε από έλληνες αντάρτες και βούλγαρους, Πως εξελενιονται βιαια οι μακεδονικοι πλυθισμοι", 24/11/1932, str. 1

⁵⁸⁵ Μακεδονία, " Σερβία, κράτος του τρόμου", 2/12/1932, str. 1

Zaključak

Tema diplomatskih odnosa Kraljevine (SHS/Jugoslavije) i Grčke u periodu poslednje vlade Elefteriosa Venizelosa, 1928-1932, proučavana sa aspekta opšte evropske i balkanske spoljne politike u navedenim hronološkim okvirima, predstavlja samo segment ukupne problematike grčko-jugoslovenskih bilateralnih odnosa u periodu između dva svetska rata.

U nameri da se pruži što objektivniji uvid u relacije dve zemlje i donese sud o izmenama, koje su njihove odnose karakterisale od ponovnog dolaska grčkog premijera na vlast 1928, napravljen je pokušaj, da se u dosadašnjoj literaturi uobičajeni (u srpskoj, a naročito grčkoj), političko-ekonomski prikazi odnosa Atine i Beograda, zamene nešto drugačijim pristupom istoriografskoj analizi odnosa dve zemlje. Ova tendencija, iskazana je nastojanjem da se veze Kraljevine SHS/ Jugoslavije i Grčke prikažu kroz prizmu diplomatskog delovanja njihovih državnika, uslovljenog činocima pojedinačnih unutrašnjih politika, ali i nezaobilaznim faktorom uticaja velikih sila na svaku od njih.

Još od 1923. godine, a tokom celog međuratnog perioda, grčka spoljna politika je prolazila kroz novu fazu preusmeravanja svojih ciljeva. Teritorijalno zaokruženje i ostvarivanje nacionalnog ekspanzionističkog ideala, putem "oslobođenja pokorenih sunarodnika", koji su tokom skoro celog jednog veka predstavljali osnovne činioce grčkih spoljnopolitičkih težnji, zamenjeni su drugačijim orijentirima u grčkom nastupu na međunarodnoj sceni. Prevažodni cilj grčke diplomatije, postalo je očuvanje sigurnosti i teritorijalne celovitosti zemlje. Paralelno, Grčka se aktivno uključila u međunarodni pravni sistem, predstavljen Društvom Naroda, težeći da se priključi sistemu međunarodnih ugovora. Insistiranje na "nacionalnom ostvarenju" (Jonska ostrva, Severni Epir, Kipar), prilagođeno je novim spoljnopolitičkim smernicama i u suštini je potisnuto.

Razvoj događaja na međunarodnoj sceni pokazao je, međutim, da je sistem kolektivne bezbednosti, kome se Grčka sa ostalim manjim zemljama

priklonila, u stvarnosti bio nedovoljan za obezbeđivanje njenih životnih interesa, kao i za ostvarenje trajnijeg mira.

Nemogućnost institucija Društva Naroda da podrži mehanizme kolektivne bezbednosti, usmerio je zemlju prema novim strateškim ciljevima, uspostavljanju prijateljskih veza sa međunarodnim okruženjem, kao i intenziviranju inicijativa za sklapanje pojedinačnih, bilateralnih sporazuma. Upravo u periodu 1928-1932, spoljni odnosi zemlje zasnovani su na drugačijim osnovama, a približavanje Kraljevini SHS/Jugoslaviji, predstavljalo je realizaciju tendencija nove grčke spoljne politike.

Govoreći o grčkoj spoljnoj politici, od 1928. ponovo predvođenoj iskusnim diplomatom Venizelosom, može se primetiti da su sve njene inicijative bile upravljene ka pokušajima da se zemlja izvuče iz diplomatske izolovanosti, u kojoj se nalazila posle propasti Maloazijske ekspedicije iz 1922, kao i odustajanju od ideje ostvarivanja "Velike Grčke", koja je karakterisala prethodni period njene spoljnopolitičke aktivnosti. Uspešno ostvarivši nužno približavanje sa Italijom, a zatim i sa Jugoslavijom, sklapanja pakta sa Turskom (što je u velikoj meri omogućilo ponovno uspostavljanje prijateljskih odnosa sa Jugoslavijom), Venizelos se okrenuo implementaciji ideje o pacifikaciji Balkana, rešavanju "makedonskog pitanja", a na jednom širem planu, pokušajima da se međubalkanski odnosi otrgnu od presudnog uticaja velikih evropskih sila, putem potpisivanja jednog pakta među balkanskim državama.

Sa druge strane, period između dva svetska rata značio je za Kraljevinu Jugoslaviju prolazak kroz burne događaje na unutrašnjem političkom planu (pokušaji decentralizacije od strane Hrvata, nemio događaj ubistava u jugoslovenskoj Skupštini 1928, kao i ukidanje parlamentarizma i uvođenje jednog novog sistema vlasti- monarhističke diktature, zavedene od strane kralja Aleksandra 1929). Paralelno, na spoljnopolitičkom planu, zemlja je neprestano bila izložena osvajačkim pretenzijama Italije, njenim tendencijama

ka razbijanju jugoslovenske države, kao i neprestanom političko-vojnom pritisku italijanskog vođe, Musolinija (bez obzira na povremeno smirivanje odnosa i čak i zaključivanje međusobnih paktova o prijateljstvu), da se Jugoslavija odvoji od intenzivnog oslanjanja na francusku spoljopolitičku podršku (francusko-jugoslovenski pakt o prijateljstvu sklopljen je 1927).

Ponovno diplomatsko približavanje Kraljevine SHS/ Jugoslavije i Grčke, putem potpisivanja Protokola iz 1928, kao i Sporazuma iz 1929, nesumnjivo je doprinelo pokušajima uspostavljanja novog poretka na Balkanu, predstavljenog nastojanjima balkanskih zemalja da uspostave međudržavnu saradnju, uz tendencije udaljavanja od uticaja Velikih sila. Iako su navedeni pokušaji okončani političkim neuspehom, ne može biti zanemaren njihov nesumnjivi doprinos u domenu ekonomskog i kulturnog povezivanja balkanskih zemalja. Prevažodni pravci međubalkanskog približavanja na polju socijalne politike, kulture i trgovine, predstavljali su kamen temeljac saradnje balkanskih zemalja i osnov za suprotstavljanje predstojećem prodoru fašizma.

Iako je grčko-jugoslovensko zbližavanje predstavljalo samo jedan korak na putu ostvarivanja inicijativa za novu mirovnu politiku na Balkanu, njegov značaj u promeni uspostavljene ravnoteže između francuskog i italijanskog sistema saveza, bio je veoma važan.

Očigledna promena u diplomatskoj komunikaciji Kraljevine Jugoslavije i Grčke, ostvarena razrešavanjem ključnih konfliktnih pitanja, koja su dve zemlje razdvajala tokom celokupne predistorije njihovih uzajamnih odnosa, ostvarena je, pre svega, zahvaljujući intervenciji Elefteriosa Venizelosa i jugoslovenskog kralja Aleksandra. Diplomatski potezi dvojice državnika, uprkos tome što su u velikoj meri bili uslovljeni stavovima velikih sila, odigrali su ključnu ulogu u jugoslovensko-grčkom zaokretu i uspostavljanju novog kursa međudržavne saradnje, koja je od tada beležila znake prosperiteta.

Iako uvid u istoriografski materijal navedenog perioda (primarni i sekundarni izvori), može navesti na zaključak da je zvanična obnova bilateralnih odnosa Atine i Beograda, ostvarena na račun ustupaka jugoslovenske strane (odustajanje od visokih zahteva koje je političko rukovodstvo Kraljevine SHS nametalo u periodu 23-28), detaljnija analiza ovog procesa, ukazuje na obostrane kompromise, činjene u cilju međusobnog približenja, u nastojanju da se ispune zahtevi mirovne politike, koju je nametala tadašnja evropska politička konstelacija.

Neophodno je naglasiti značaj "otvorene diplomatije", kojoj je za vreme svoje poslednje vlade, pre svih, pribegao grčki premijer, Venizelos. Uprkos činjenici da je njegova spoljna politika fluktuirala (u meri koja je nametnula uvođenje i definisanje termina "Venizelosome politike"), shodno trenutnim interesima Grčke, neosporan je njen doprinos u procesu stabilizacije političke scene Balkana.

Iako na kraju okončane neuspehom, mirovne tendencije grčkog političara, još jednom su ukazale na značaj nerazrešene balkanske problematike. Kako se pokazalo, uprkos razrešenim glavnim konfliktinim pitanjima, "makedonska problematika", nije prestala da narušava odnose dva suseda, ni u ovom periodu istorije njihovih diplomatskih kontakata.

Objektivna ocena efekata politike Venizelosa u vreme njegove poslednje vlade, nametnula je, pored analize promena u spoljnopolitičkom pozicioniranju Grčke (u okviru nje i zaokret u diplomatskoj komunikaciji sa Kraljevinom SHS/ Jugoslavijom), i razmatranje izmena koje su njegovi spoljnopolitički potezi proizveli na planu grčke unutrašnje politike.

Pored toga što je politika grčkog premijera usloвила dolazak više od 1,5 miliona izbeglica, sa nesagledivim posledicama po grčku ekonomiju (faktor koji je nametnuo sprovođenje agrarne reforme u državi), kao i monetarnu stabilizaciju (nešto stabilnija monetarna politika Grčke u odnosu na onu sprovedenu pre 1928), ne može se zanemariti činjenica su da njegovi pokušaji

da zemlja povrati svoj ugled na međunarodnoj sceni, uslovlili deficit u javnom budžetu, (usled vojnih zajmova), kao i stvaranje klime nepovoljne za investicije.⁵⁸⁶

Pitanje koje se nameće kao hipoteza za moguće dalje proučavanje politike Venizelosa, odnosi se na bilans uspeha grčke spoljne politike u periodu 1928-1932, odnosno definisanje ravnoteže između uspeha Grčke na spoljnopolitičkoj sceni i njenih posledica na unutrašnju situaciju u državi. Razmatranje navedenog pitanja, prevazilazi isključive okvire izučavanja domena diplomatske komunikacije zemlje, a zahteva dodatno, detaljnije istraživanje političke, ekonomske i kulturne dimenzije odnosa Grčke sa balkanskim susedima, između njih i sa Kraljevinom SHS/Jugoslavijom.

Zaključak, na koji nas nesumnjivo upućuje ovo istraživanje jeste, da su diplomatski odnosi Grčke i Kraljevine SHS (Jugoslavije), uprkos činjenici o zvaničnoj obnovi prijateljskih odnosa početkom proučavanog perioda i napretka u relacijama zvanične Atine i Beograda, primetnog sve do momenta otpočinjanja implementacije ideja o zajednici balkanskih naroda od 1930, (zahvaljujući prisutnoj balkanskoj problematici, latentnom izvoru nesuglasica, koja do izražaja dolazi upravo u periodu održavanja balkanskih konferencija), u suštini ostali samo delimično razrešeni.

Globalna ekonomska kriza kao glavni faktor nestabilnosti, pojedinačni unutrašnji nacionalnopolitički sukobi, ali i povećana pretnja koju su predstavljali Italija, Nemačka i njihovi sateliti u jugoistočnoj i centralnoj Evropi, uslovlili su stagniranje u diplomatskoj komunikaciji dve zemlje, u periodu koji je usledio posle potpisivanja Protokola (1928) i Sporazuma (1929), kao i povratak na problematiku (iako u nešto izmenjenom obliku), koja je relacije dve zemlje karakterisala tokom celokupne istorije međusobnih diplomatskih odnosa.

⁵⁸⁶S. Tzokas, "Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και το εγχείρημα του αστικού εκσυγχρονισμού, 1928-1932", Αθήνα, Θεμέλιο 2002, str . 28

IZVORI I LITERATURA

Primarna građa

Neobjavljeni izvori

ΥΠΕΞ- Diplomatski Arhiv Grčkog Ministarstva Inostranih Poslova

1918

1918 A/4/II(1) Επιχειρήσεις στο Μακεδονικό μέτωπο

(Operacije na Solunskom frontu)

1918 A/5/V(1) Περί βαλκανικών κρατών- Σερβία

(O balkanskim državama -Srbija)

1918 A/15 Τελικοί σκοποί του πολέμου- Ελληνικαί βλέψεις

(Konačni ratni ciljevi-grčke tendencije)

1919

1919 A/5(1) Τελικαί ενέργειαι και ειδήσεις , Γενικαί εκθέσεις, ελληνικαί

βλέψεις, ψηφίσματα υποδούλων Ελλήνων

(Konačne akcije i vesti, generalni izveštaji, grčke tendencije,

glasanje potčinjenih Grka)

1919 A/5/V(10) Περί βαλκανικών κρατών -Σερβία

(O balkanskim državama-Srbija)

1919-1921 A/5/V x 2 Ειδικός φάκελος Μοναστηρίου

(Posebni fond o Bitolju)

1921

1921 Κεντρική υπηρεσία, φάκελος 16, υποφάκελος 2, τμήμα 1, 2,3

(Centralna služba, fond 16, fascikla 2, delovi 1,2,3)

1922

1922 Κεντρική υπηρεσία φάκελος 17, υποφάκελος , τμήμα 1,2,3

(Centralna služba, fond 17, delovi 1,2,3)

1923

1923/52/5 Συμβάσεις περί ελεύθερης ζώνης Θεσσαλονίκης

(Ugovori o Slobodnoj Zoni u Solunu)

1923/90/2 Προετοιμασίες ανατροπής του καθεστώτος στην Ελλάδα και η στάση των άλλων

(Pripreme za izmenu državnog ustrojstva u Grčkoj i stavovi drugih)

1924

1924-25/Γ/61/α/6 Ελληνοσερβικές συνεννοήσεις

(Grčko-srpski sporazumi)

1924-25/Γ/61/δ Ελληνοσερβικές σχέσεις

(Grčko-srpski odnosi)

1925

1925/Γ/61/α/2 Ελληνοσερβικές συνεννοήσεις, Διαπραγματεύσεις Βελιγραδίου (Μαίος - Ιούνιος)

(Grčko-srpski sporazumi, Pregovori u Beogradu (Maj-Jun))

1925/Γ/61/α/6 Διαπραγματεύσεις, Ελληνοσερβικές διατησίες

(Pregovori, grčko-srpska arbitraža)

1927

1927 /12/1/1 Ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις (Grčko-jugoslovenski odnosi)

1927/12/1/2 Ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις (Grčko-jugoslovenski odnosi)

1927/13/1/1,2 Ελληνοσερβικές σχέσεις (Λιμένας Θεσσαλονίκης, απώριψη των επί του Παγκάλου ελληνοσερβικών συμφωνιών από το Ελληνικό Κοινοβούλιο)

(Grčko-jugoslovenski odnosi, Luka u Solunu, odbacivanje grčko-srpskih sporazuma iz perioda vlade Pangalosa od strane grčkog Parlamenta)

1927/13/2/1,2,3 Ελληνοσερβικός Τύπος (Grčko-srpska štampa)

1927/24/2/1,2 Δελτία Τύπου με θέμα :“ Ανακίνηση Μακεδονικού ζητήματος“

(Novinski natpisi sa temom: “rononno pokretanje makedonskog pitanja“)

1927/30/2 Εμπόριον μετά της Γιουγκοσλαβίας (Trgovina sa Jugoslavijom)

1927/30/1,3 Περί Σερβίας (O Srbiji)

1928

1928 Κατάταξη 2.1

Εκθέσεις των ελληνικών πρεσβειών Σοφίας, Βελιγραδίου, Λονδίνον για τις σερβοβουλγαρικές σχέσεις

Α`πολιτική Α/3/5

(Izveštaji grčkih ambasada u Sofiji, Beogradu i Londonu o srpsko-bugarskim vezama)

1928 Κατάταξη 7.1

Ελληνοσερβικές διαπραγματεύσεις μετά της Εταιρίας του Λιμένος

Θεσσαλονίκης

Α`πολιτική, Α/3^α, Α/5/1

(Grčko-srpski pregovori o luci u Solunu)

1928 Κατάταξη 7.3

Ειδικός φάκελος Μικράς Συννενοήσεως

Α`πολιτική, Α/3^α

(Posebni fond o Maloj Antanti)

1928 Κατάταξη 13.2

Φάκελος Σερβίας

Α/5

(Fond o Srbiji)

1928 Κατάταξη 13.4

Φάκελος οικονομικών Σερβίας

Α/5/II

(Fond o ekonomskim pitanjima Srbije)

1928 Κατάταξη 14.1

Ελληνοσερβικά κείμενα

Α πολιτική

Α/5/1

(Grčko-srpski tekstovi)

1928 Κατάταξη 14.2

Δίφορα ελληνοσερβικά

A πολιτική

A/5/1

(Različiti grčko-srpski tekstovi)

1928 Κατάταξη 15.1

Σχόλια Τύπου περί Ελληνοσερβικής φιλίας, Παλαιό θέμα

Σύνολο υποφακέλων 2

A/5/1

(Komentari štampe o grčko-srpskom prijateljstvu)

1928 Κατάταξη 15.2

Ελληνοσερβικές σχέσεις-Ελεύθερη ζώνη Λιμένος Θεσσαλονίκης

Απόψεις επί Πρωτοκόλλων

A/5/1

(Grčko-srpski odnosi-Slobodna zona u Solunu- Stavovi o protokolima)

1928 Κατάταξη 15.3

Ελληνοσερβικές και ελληνοβουλγαρικές σχέσεις

A/5/1

(Grčko-srpske i grčko-bugarske veze)

1928 Κατάταξη 15.4

Ελληνοσερβικός Σύνδεσμος φιλίας

ΑΓ/5

(Grčko-srpsko udruženje prijateljstva)

1928 Κατάταξη 17.2

Διάφορα Γιουγκοσλαβίας περι Ιταλίας

A/4/II

(Stavovi Jugoslavije o Italiji)

1928 Κατάταξη 18

Ειδικός φάκελος Σερβίας

(Poseban fond o Srbiji)

1928 Κατάταξη 18.1

Ελληνοσερβικές σχέσεις ,Δημοσιεύματα ελληνικών, γιουγκοσλαβικών
και άλλων εφημερίδων, Ελεύθερη ζώνη Θεσσαλονίκης, Βαλκανικό
Σύμφωνο

(Grčko-srpski odnosi, Objave grčkih,jugoslovenskih i ostalih novina,
Slobodna Zona u Solunu, Balkanski sporazum)

1928 Κατάταξη 18.2

Φάκελος Σερβίας

A/5

(Fond o Srbiji)

1928 Κατάταξη 18.3

Ειδικός φάκελος Σιδηροδρόμων Σερβίας

(Poseban fond o železnici Srbije)

1928 Κατάταξη 36.2

Καταγγελία Ελληνοσερβικής Συμμαχίας- Παραπομπή Πάγκαλου στην

Κοινοβουλευτική ανακριτική επιτροπή (Παλιό θέμα)

A/19

(Raskidanje grčko-srpskog savezništva, izlaganje Pangalosa pred arbitražnom komisijom grčkog Parlamenta)

1928 Κατάταξη 54.3

Φάκελος Μοναστηρίου

B` πολιτική B/58

(Fond o Bitolju)

1928 Κατάταξη 66.3

Κείμενα Γιουγκοσλαβίας

A` πολιτική

(Tekstovi o Jugoslaviji)

1928 Κατάταξη 71.3

Σερβο-ελληνικά επεισόδια συνόρων

A/1/II

(Srpsko-grčki pogranični incidenti)

1929

1926-27-28-29-30-31

Φάκελος σερβικής μονής Χιλανδαρίου (Fond srpskog manastira Hilandara)

1929 A/5/1

Σερβο-ελληνική ζώνη Θεσσαλονίκης (Srpsko-grčka Zona u Solunu)

1929 A` πολιτική

Γιουγκοσλαβικόν δάνειον και διάφορα άλλα σχετικά με την Γιουγκοσλαβία

(Jugoslovenski zajam i drugi podaci o Jugoslaviji)

1929 A/3/5γ

Βουλγαρία-Σερβία (Bugarska-Srbija)

1929 A/3/22β

Σχέσεις Σερβίας-Τουρκίας-Ιταλίας (Odnosi Srbije- Turske- Italije)

1929 A/5, A` πολιτική

Περί Σερβίας

Η τηλεγραφία ασύρματα στο Βασίλειο της Σερβίας-Κροατίας-Σλοβενίας

(O Srbiji, Telegrami uručeni Kraljevini SHS)

1929 A/5/I

Ελληνοσερβικός Τύπος (Grčko-srpska štampa)

1929 A/5/II

Ελληνοσερβικός Τύπος (Grčko-srpska štampa)

1929 A/5/1

Ελληνοσερβικές διαπραγματεύσεις (Grčko-srpski pregovori)

1928-1929-1930 A/5/1

1929 A/3/α

Μικρά Entente- A` πολιτική

1929-1930

Ελληνοσερβικά επεισόδια συνόρων A/1/II (Grčko-srpski pogranični incidenti)

1929 Α` Πολιτική

Οικονομικά Σερβίας Α/5/II (Ekonomska pitanja Srbije)

1930

1928-1929-1930 Α/5/1

Ελεύθερα ζώνη Θεσσαλονίκης (σερβικής στατιστικής)

(Slobodna Zona u Solunu u skladu sa srpskim statistikama)

1930

Μικρά Entente Α/32

1931

1931 Α/28/5

Οικονομικά ζητήματα περί Γιουγκοσλαβίας

(Ekonomska pitanja u vezi sa Jugoslavijom)

1931 Α/29/V

Περί Σερβίας (Ο Srbiji)

1931 Α/29/5

Φορολογικά ζητήματα μετά Γιουγκοσλαβίας

(Poreska pitanja u vezi sa Jugoslavijom)

1931-32 Α/33/5

Περί των ελληνογιουγκοσλαβικών εμπορικών σχέσεων

(Ο grčko-jugoslovenskim trgovinskim vezama)

1931 Α/5/1

Ελληνοσερβικά ζητήματα, ελεύθερα Σερβική ζώνη Θεσσαλονίκης

(Grčko-srpska problematika, Slobodna Zona u Solunu)

1931 A/35/5

Εμπόριον μετά Γιουγκοσλαβίας (Trgovina sa Jugoslavijom)

1931 A/40/5

Οικονομικά μετά Γιουγκοσλαβίας (Ekonomska pitanja u vezi Jugoslavije)

1931 A/43/5

Στατιστικά Γιουγκοσλαβίας (Jugoslovenska statistika)

1931 A/45/5

Διάφορα μετά Γιουγκοσλαβίας (Razno o Jugoslaviji)

1931 A/I/II

Ελληνοσερβικά επεισοδία συνόρων (Grčko-srpski pogranični incidenti)

1931 A/3/5

Σχέσεις Βουλγαρίας και Σερβίας (Odnosi Bugarske i Srbije)

1931-32 A/5

Φάκελος Γιουγκοσλαβίας (Fond o Jugoslaviji)

1931 A/5

Σερβικός Τύπος Φ2 (Srpska štampa)

1932

1932 A/5

Περί του γιουγκοσλαβικού εκλογικού Νόμου

(O jugoslovenskom izbornom zakonu)

1932

Ελεύθερα Σερβική ζώνη Θεσσαλονίκης A/5/1

(Srpska slobodna Zona u Solunu)

1932

Κείμενα των συμφωνιών μεταξύ Ελλάδος και Γιουγκοσλαβίας (Αθήνα 1932)

(Tekstovi sporazuma izmedju Grčke i Jugoslavije)

1932 A/J

Ελληνογιουγκοσλαβικά επεισόδια συνόρων

(Grčko-jugoslovenski pogranični incidenti)

1932 A/I/II

Ελληνοσερβικά επεισόδια συνόρων

(Grčko-jugoslovenski pogranični incidenti)

1931-32 A/5/1

Ελληνοσερβικές σχέσεις

(Grčko-srpske veze)

1932

Οικονομικά ζητήματα Γιουγκοσλαβίας A/28/3

(Ekonomska problematika Jugoslavije)

1932 A/39

Στατιστικά Ελεύθερα ζώνη Θεσ/νίκης

(Statistika Slobodne Zone u Solunu)

1932 B/39/1

Πατριαρχία Ρουμανίας και Σερβίας (Patrijaršije Rumunije i Srbije)

Istorijski arhiv Muzeja "Benaki"

Αρχείο Ελ. Βενιζέλου 173 -(Arhiv El. Venizelosa 173)

Φάκελοι 18,19, 14,23,27- (Fascikle 18,19,14,23,27)

Αρχείο Α. Ρωμανού 443- (Arhiv A.Romanosa 443)

Φάκελοι 23,24,25,26- Συνέδριο Ειρήνης

(Fascikle 23,24,25,26- Konferencija o miru)

ΕΛΙΑ-Grčki književni i istorijski arhiv

Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου (Arhiv Elefteriosa Venizelosa)

Φάκελος 9- Συνδιάσκεψη ειρήνης -Θράκη, Μ.Ασία, διάφορα υπομνήματα
1912-1920

(Fond 9-Konferencija o miru- Trakija, Mala Azija, različiti memorandumi
1912-1920)

Υποφάκελος 9.2- έκθεση Μαζοράκη για την χάραξη των ελληνοσερβικών
συνόρων 1919

(Fascikla 9.2- izveštaj Mazorakisa o utvrđivanju srpsko-grčkih granica 1919)

Φάκελοι 15,16 (Fondovi 15,16)

Υποφάκελος 13.4- Εφημερίδες 1911-1949 (Fascikla 13.4- Novine 1911-1949)

Φάκελος 15-16-(φάκελος 3-επιστολές διάφορων (1914-1941)

(Fond 15-16- različite poslanice (1914-1941)

Diplomatski Arhiv MIP-a Jugoslavije

AJ/334/I-1, Ministarstvo Inostranih Poslova, Političko Odeljenje

AJ/65 Ministarstvo Trgovine i Industrije

AJ/72 Narodna Skupština Kraljevine Jugoslavije

AJ/74 Kraljev dvor

AJ/138 Ministarski Savet Kraljevine Jugoslavije 1918-1941

AJ/379 Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Atini

AJ/305 Privatni Arhiv Popović Đura

AJ/37 Zbirka Milana Stojadinovića 1914-1944

AJ/38 Centralni Press biro Predsedništva Ministarskog Saveta 1929-1941

AJ/341 Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Londonu 1919-1945

AJ/370 Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Turskoj, Carigrad-Ankara 1919-1945

AJ/373 Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Italiji-Rim 1918-1941

AJ/388 Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Francuskoj, Pariz 1918-1941

Istorijski Arhiv SANU

14387 , Ministar Dvora Milan Antić (beleške, izveštaji)

Objavljeni izvori

Αρχείο Θεοδώρου Παγκάλου, τόμος β', 1925-1952, Αθήνα 1953

(Arhiv Teodora Pangalosa)

“Ελληνικά διπλωματικά έγγραφα 1919-1940”, Υπ. Εξωτερικών ,Αθήνα 1996

Živko Avramovski, “Britanci o Kraljevini Jugoslaviji: godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938” Knjiga1-2,Arhiv Jugoslavije, Beograd/Globus, Zagreb 1986

Izvori za istoriju međunarodnih odnosa, Izveštaji Ministarstava inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije za 1930, 1931, 1932,1933. godinu, Arhiv Srbije i Crne Gore, Beograd 2005

I Documenti Diplomatici Italiani, Settima serie (1922-1935), Vol. V- VIII, Roma 1967

Sekundarna građa

Periodika

Grčka periodika:

“Σύγχρονα θέματα“, Α. Τούντα-Φεργάδη, "Σκέψεις του Ελευθερίου Βενιζέλου για την ελληνική εξωτερική πολιτική", τεύχος 16, Φεβρουάριος, 1983

“Ελευθεροτυπία“, Α. Χασιώτης, “Αντάντ των Βαλκανίων“, 4 Ιουλίου 2002

“Ελευθεροτυπία“, Β. Παναγόπουλος, “Ιστορικά “,4. Ιουλίου 2002

“Κλειώ-περιοδική έκδοση για τη νεώτερη ιστορία“, Π.Ε. Καραγιάννης, “Ο Ελ. Βενιζέλος και η κυπριακή εξέγερση του Οκτωβρίου του 1931: Η στάση του αθηναϊκού τύπου“, τ/χ2 (άνοιξη 2006), Αθήνα 2006

"Αντίβαρο", Ε. Κωφός, "Εννέα απαντήσεις για το Μακεδονικό ζήτημα", Απρίλιος 2008

"Ιστορία", " Η ελληνική οικονομία και η κρίση του μεσοπολέμου", Μάρτιος 2010, Πάπυρος 2010

"Μεγάλες Μορφές του Παρελθόντος", Κ. Τσοπάνης, "Μουσσολίνι, Ο ιδρυτής του Φασισμού", Περισκόπιο 2010

"Ιστορία", Σ. Πετρόπουλος , "Η ελληνική οικονομία και η κρίση του Μεσοπολέμου", τεύχος 501, Μάρτιος 2010

"Ιστορικά θέματα", Ι.Β.Δ., "Το Έλληνο -ιταλικό σύμφωνο φιλίας Βενιζέλου - Μουσσολίνι και το Δωδεκανησιακό Ζήτημα (1928)", Ιανουάριος 2012 , Πάπυρος 2012

Jugoslovenska periodika:

Srpski književni glasnik, "Politički pregled, Balkanske konferencije", Beograd, Mart 1931, str. 385-387

Strana periodika:

"Slavonic and East European Review", R.W. Seton-Watson, "The Question of Minorities", Vol.14 (1935/1936), 73.

"Slavic Review", A. Rossos, "British Foreign Office and Macedonian National identity 1918-1941", Vol.53, number 52, Summer 1994

Novine

Grčke novine:

Αγγελιοφόρος

Εφημερίς των Βαλκανίων

Ελεύθερον Βήμα

Μακεδονία (1911-1981)

Ριζοσπάστης (1917-1983)

Εμπρός (1896-1969)

Σκριπ (1893-1981)

Μακεδονικά Νέα

Πρωΐα

Φως

Le Messager d' Athènes

Progrès

Jugoslovenske novine:

Politika

Vreme

Trgovinski Glasnik

Slovenec

Pravda

Radnik

Samouprava

Dnevnik

Literatura na grčkom jeziku :

-Κ.Ι. Αμαντος, "Οι βόρειοι γείτονες της Ελλάδας (Βούλγαροι-Αλβανοί-Νοτιοσλάβοι", Αθήνα 1966

-Γ. Ανδρικόπουλος, "Η Δημοκρατία του Μεσοπολέμου (1922-1936)", Αθήνα 1987

-Ε. Βαρίκα , "Η Εξέγερση των Κυριών: η γένεση μιας φεμινιστικής συνείδησης στην

Ελλάδα 1833-1907", Κατάρτι, Αθήνα 1996.

- Γ.Χ. Βασιλιάδης, Αυτ/χου Μηχανικού ε.α., Μέλους Κεντρικής Επιτροπής Ελληνικών δικαίων, "Το ελληνικόν πρόβλημα (έως το κατανοούν οι βόρειοι Έλληνες), Η προδοσία της Γιουγκοσλαβίας έναντι ανταλλαγμάτων και το ολοκαύτωμα της Ελλάδας δια να μη προδώση), Αθήνα, Νοέμβριος 1948.
- Γ. Βεντήρης, "Η Ελλάς του 1910-1920", Αθήνα 1970.
- Ν. Ν. Βλάχος, "Ιστορία των κρατών της Χερσονήσου του Αίμου 1908-1914", Αθήνα 1954.
- Δ. Γατόπουλος, "Ανδρέας Μιχαλακόπουλος 1875-1938", Αθήνα 1947.
- Γ. Δαφνής, "Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων (1923-1940)", Αθήνα 1955.
- Θ. Καλαφάτης, "Νόμισμα- πίστη- οικονομική ανάπτυξη- ελληνική οικονομία, 1830-1930", Ι.Σταμούλης, Αθήνα 1989.
- Ι. Κολιόπουλος, "Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945. Από τη Γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β' παγκόσμιο πόλεμο", Θεσσαλονίκη 1987.
- Δ. Ι. Κοράντης, "Διπλωματική ιστορία της Ευρώπης 1919-1933", ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1968.
- Α. Κούλας, "Οι ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις από το 1923 έως το 1928", ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2007.
- Α. Κλάφης, "Ο Ανδρέας Μιχαλακόπουλος και η Ελληνική εξωτερική πολιτική 1926-1928", Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2009.
- Κ. Κωστής, "Αγροτική οικονομία και γεωργική τράπεζα, όψεις της ελληνικής οικονομίας στο Μεσοπόλεμο (1919-1928)", ΜΙΕΤ, Αθήνα 1990.
- Α. Κύρος, "Οι Βαλκανικοί γείτονες μας", Αθήνα 1962
- Σ. Θ. Λάσκαρη, "Διπλωματική ιστορία της Συγχρόνου Ευρώπης (1914-1939)", Θεσσαλονίκη 1954.
- Γ. Μαργαρίτης, "Ελληνική Ιστορία", Τόμος Γ', Ε.Α.Π., Πάτρα 1999.
- Σπ. Β. Μαρκεζίνης, " Πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος", Πάπυρος, Αθήνα 1968, Τόμος 3 (1909-1922), Τόμος 4 (1922-1964)
- Μ. Mazower, "Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου", ΜΙΕΤ, Αθήνα 2002.
- Ι. Δ. Μιχαηλίδης, "Μετακινήσεις ολαβόφωνων πληθυσμών (1912-1930): Ο πόλεμος των στατιστικών", Αθήνα 1993.

- Δ. Μιχαλόπουλος, "Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και το γιουγκοσλαβικό ζήτημα", Αθήναι 1991.
- Ε. Μπάρκερ, "Η Μακεδονία στις διαβαλκανικές σχέσεις και συγκρούσεις", Θεσσαλονίκη 1996.
- Γ. Αθ. Λόης Νεκτάριος, "Ιστορία του Μακεδονικού ζητήματος", Αντίβαρο, Αθήνα 2008.
- Β. Παναγιωτόπουλος, "Ιστορία του νέου ελληνισμού 1770-2000", Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2003.
- Δ. Γ. Παπαμιχαλόπουλος, "Η Ελευθέρα Σερβική Ζώνη Θεσσαλονίκης", Αθήνα 1953.
- Μ. Πεγκλίδου, "Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδος σε σχέση με τις βαλκανικές χώρες: Γιουγκοσλαβία, Βουλγαρία και Αλβανία κατά τη χρονική περίοδο 1928-1932", μεταπτυχιακή εργασία για το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1998.
- Π. Ν. Πιπινέλη, "Ιστορία της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδος 1923-1941", Αθήνα 1948.
- Ρ. Ristelhueber, "Ιστορία των βαλκανικών λαών", Αθήνα 1995.
- Ε. Γ. Ρόζος, "Ο Βενιζέλος και η εποχή του. Ο Βενιζελικός κόσμος (1889-1936)", Αθήνα 1996.
- Κ. Σβολόπουλος, "Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900-1941", Θεσσαλονίκη 1980.
- Κ. Σβολόπουλος, "Το Βαλκανικών συμφωνιών και ελληνική εξωτερική πολιτική 1928-1934", "Εστία", (Παράρτημα- Διευθέτηση των σχέσεων Σερβίας και Ελλάδος, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1928), Θεσσαλονίκη 1977.
- Κ. Σβολόπουλος, "Η ελληνική εξωτερική πολιτική μετά τη Συνθήκη της Λοζάνης, Η κρίσιμος καμπή, Ιούλιος-Δεκέμβριος 1928", Θεσσαλονίκη 1977.
- Κ. Σβολόπουλος, "Ελευθέριος Βενιζέλος; 12 Μελετήματα", Αθήνα 1999.
- Ε. Σκοπετέα, "Το Πρότυπο Βασίλειο και η Μεγάλη Ιδέα, Όψεις του Εθνικού Προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)", Πολύτυπο, Αθήνα 1988.

- Γ. Στεφανίδης, "Η Μακεδονία του Μεσοπολέμου", σε Ι.Σ. Κολιόπουλος & Ι.Κ. Χασιώτης (επιμ.), "Η Νεότερη και Σύγχρονη Μακεδονία (Ιστορία-Οικονομία-Κοινωνία-Πολιτισμός)", Θεσσαλονίκη 1992.
- Σ. Σωτηρίου, "Έλληνες και Σέρβοι", Αθήνα 1996.
- Α. Τούντα-Φεργάδη, "Ο Ρολος των Μακεδόνων Πληρεξουσίων στην απόριψη του Πρωτοκόλλου της Γενεύης από την Ελληνική Εθνοσυνέλευση", Επιστημονική Επετηρίδα Π.Α.Σ.Π.Ε., Αθήνα 1980.
- Α. Τούντα-Φεργάδη, "Ελληνοβουλγαρικές μειονότητες, Πρωτόκολλο Πολίτη-Καλφώφ 1924-1925", ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1986.
- Α. Τούντα-Φεργάδη, "Θέματα ελληνικής διπλωματικής ιστορίας (1912-1934)", Θεσσαλονίκη 1986.
- Α. Τούντα-Φεργάδη, "Μειονότητες στα Βαλκάνια. Βαλκανικές διασκέψεις 1930-1934", Θεσσαλονίκη 1994.
- Α. Τούντα-Φεργάδη, "Σχόλια, εκτιμήσεις και αλήθειες για τη διακοπή των διαπραγματεύσεων του Βελιγραδίου (Σύγκριση των απόψεων του που διατύπωσε σε έκθεση του το 1924 και της πολιτικής που εφήρμοσε το 1928-1930", Ελληνική Ιστορική Εταιρία, Πρακτικά, Θεσσαλονίκη 2008.
- Σ. Τζόκας, "Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και το εγχείρημα του αστικού εκσυγχρονισμού, 1928-1932", Αθήνα 2002.
- Ε. Χατζηβασιλείου, "Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, η ελληνοτουρκική προσέγγιση και το πρόβλημα ασφάλειας στα Βαλκάνια 1928-1931", Θεσσαλονίκη 1999.
- Κ. Ι. Χασιώτης, "Η Ελλάδα και οι διαβαλκανικές σχέσεις, Ιστορική παράδοση και σύγχρονες προεκτάσεις", Εταιρία 1992.
- Λ. Χασιώτης, "Ελληνοσερβικές σχέσεις 1913-1918, Συμμαχικές προτεραιότητες και πολιτικές αντιπαλότητες", Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2004.
- Ε. J. Hobsbawm, "Η Εποχή των Επαναστάσεων, 1789-1848", Μ.Ι.Ε.Τ, Αθήνα 2000.
- Δ. Δ. Ζαγκλής, "Η Μακεδονία του Αιγαίου και οι Γιουγκοσλάβοι", Αθήνα 1975.

Literatura na srpskom (srpsko-hrvatskom) jeziku:

- Ž. Avramovski, "Balkanske zemlje i velike sile 1935-1937", Beograd 1968.
- Ž. Avramovski, "Balkanska Antanta 1934 – 1940", ISI, Beograd 1986.
- Bdin, "Srbinstvo u evropskoj Turskoj", Beograd 1903.
- M. Bjelajac, "Srpsko (jugoslovensko) - francuska saradnja u 20.veku ", ISI, Beograd 1993.
- M. Bjelajac, "Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslavije 1922-1935", INIS, Beograd 1994.
- M. Bjelajac, "Diplomatija i vojska, Srbija i Jugoslavija 1901-1999", Odbrana, Beograd 2010.
- J. Cvijić, "Geografski i kulturni položaj Srbije", Sarajevo 1914.
- V. Ćorović, " Borba za nezavisnost Balkana", Beograd 1937.
- Ž. M. Čalić, "Socijalna istorija Srbije 1815-1941", Clio, Beograd 2004.
- F. Čulinović, "Jugoslavija između dva rata", Vol. 1, Zagreb 1961.
- O. Davičo, " Među Markosvim partizanima", Beograd 1947.
- Lj. Dimić, "Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941", "Društvo i država", I deo, Beograd 1997.
- Lj. Dimić, "Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941", "Škola i crkva", II deo, Beograd 1997.
- Lj. Dimić, "Kulturna politika u kraljevini Jugoslaviji 1918-1941", "Politika i stvaralaštvo", III deo, Beograd 1997.
- T. Đorđević, "Iz Srbije kneza Miloša, Stanovništvo-naselja", Beograd 1924.
- V.Đorđević, "Srbija i Grčka 1815- 1893. Prilog za istoriju srpske diplomacije pri kraju 19. veka", Beograd 1923.
- Č. Đurđević, "Kratak pregled Balkanskog pokreta i rada prve tri konferencije, Treća balkanska konferencija", Beograd 1934.
- B. Gligorijević, "Kralj Aleksandar Karađorđević 1-3", Beograd 2002.
- M. Geler, A. Nekrič, "Utopija na vlasti. Istorija Sovjetskog Saveza", Podgorica 2000.
- M. Grol, "Iskušenja demokratije", Službeni glasnik, Beograd 2005.

- I. Ivanić, "Mačedonija i Mačedonci, Opis zemlje i naroda", Putopis, knjiga II, Novi Sad 1908.
- D. Hercigonja, "Velika Britanija i spoljnopolitički položaj Jugoslavije 1929-1933", ISI, Beograd 1987.
- E.J. Hobsbaum, "Doba Ekstrema", Beograd 2002.
- V. Jovanović, "Osnovi snage i veličine serbske", Novi Sad 1870.
- M. Jovanović, "Ruska emigracija na Balkanu 1920-1940", Beograd 2006.
- D. Kljakić, "Izgubljena pobeda generala Markosa. Građanski rat u Grčkoj 1946-1949 i KPJ", Beograd 1987.
- B. Krizman, "Vanjska politika jugoslavenske države 1918-1941", Zagreb 1975
- B. Krizman, "Ante Pavelić i ustaše", Globus, Zagreb 1928.
- T. Kuljić, "Fašizam. Sociološko-istorijska studija", Beograd 1988.
- A. J. Kumanudi, "Srbija i Grčka u 19. veku, Odnosi Karađorđevi i Miloševi sa Grcima 1804-1821", Beograd 1907.
- D. Lapčević, "Cincarstvo u Srbiji", Beograd 1924.
- E. Milak, "Italija i Jugoslavija 1931-1937", ISI, Beograd 1987.
- A. Mitrović, "Srbija u Prvom svetskom ratu", Beograd 1984.
- A. Mitrović, "Jugoslavija na konferenciji mira 1919-1920", Beograd 1969.
- A. Mitrović, "Prodor na Balkan 1908-1918", Beograd 1982.
- A. Mitrović, "Vreme netrpeljivih", Podgorica 1998.
- O. Milosavljević, "U tradiciji nacionalizma, ili stereotipi srpskih intelektualaca XX veka o "nama" i "drugima", Beograd 2002.
- M. Milošević, "Srbija i Grčka, iz istorije diplomatskih odnosa", Zaječar 1997.
- B. Μουγράκης, "Nejiska Konvencija o recipročnoj i dobrovoljnoj razmeni stanovništva između Grčke i Bugarske 1919-1932", Beograd 1997.
- S. Novaković, "Balkanska pitanja i manje istorijsko- političke beleške o Balkanskom poluostrvu 1886-1905", Beograd 1906.
- A. Pećinar, "Stvaranje Kraljevine SHS i zaokret u grčkoj "srpskoj" politici 1918-1922, Od grčko-srpskih ka grčko-jugoslovenskim odnosima", neobjavljeni magistarski rad, Filozofski fakultet, Beograd 2009.

- B. Petranović, "Istorija Jugoslavije 1918-1978", Nolit, Beograd 1981.
- B. Petranović, M. Zečević, "Jugoslavija u periodu 1918-1984", RAD, Beograd 1985.
- B. Petranović, "Jugoslovensko iskustvo srpske nacionalne integracije", Službeni list, Beograd 1993
- R. Radić, "Hilandar u državnoj politici Kraljevine Srbije i Jugoslavije 1896-1970", Sluzbeni list, Beograd 1998.
- M. Radojević, "Myths and stereotypes of the nationalism and communism in ex Yugoslavia", Institute for historical justice and reconciliation-Salzburg, Centar za istoriju, demokratiju, pomirenje, Novi Sad 2008.
- M. Radojević, "Udružena opozicija 1935-39", ISI, Beograd 1994.
- M. Ristović, "Nemački "novi poredak" i jugoistočna Evropa 1940/41-1944/1945. Planovi o budućnosti i praksa", Beograd 1991.
- M. Ristović, "Dug povratak kući, Deca izbeglice iz Grčke u Jugoslaviji 1948-1960", Beograd 1998.
- S. Sretenović, "Francuska i Kraljevina SHS", 1918-1929, ISI, Beograd, 2008.
- Đ. Đ. Stanković, "Nikola Pašić i jugoslovensko pitanje", I-II, Beograd 1985.
- Đ.Đ. Stanković, "Nikola Pašić i Hrvati (1918-1923)", Beograd 1995.
- T. Stojkov, "Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929-1935", Prosveta, Beograd 1996.
- A. Dž. P. Tejlor, "Istorija Habzburške monarhije", Clio, Beograd 2001.
- S. Terzić, "Srbija i Grčka (1856-1903), Borba za Balkan", Istorijski Institut SANU, Beograd 1992.
- D. Todorović, "Jugoslavija i balkanske države 1918-1923", ISI, Beograd 1979.
- V. Vinaver, "Ugrožavanje Jugoslavije 1919-1932", Vojnoistorijski glasnik 1/143, Beograd 1968.
- V. Vinaver, "Jugoslavija i Francuska između dva rata", ISI, Beograd 1985.
- M. Vojvodić, "Putevi srpske diplomatije, ogledi o srpskoj spoljnoj politici u 19. i 20. veku", Beograd, Clio 1999.
- S. Vukmanović Tempo, "O narodnoj revoluciji u Grčkoj", Beograd 1950.
- F. Šabo, "Istorija Italije", Nolit, Beograd 1978.

- D. Šepić, "Italija, saveznici i jugoslavensko pitanje 1914-1918", Zagreb 1970.
- C.F. Ware, "Dvadeseto stoljeće" 1-4, Zagreb 1969.

Literatura na drugim jezicima:

- J. Ancel, "Les Balkans face à l' Italie", Paris 1928.
- P. Bartl, "Albanien, Vom Mittelalter bis zur Gegenwart", Regensburg 1995.
- E. Barker, "Macedonia and its place in Balkan power politics", Royal Institute of International Affairs, London 1950.
- M. Bucarelli, "Musollini e la Jugoslavia 1922-1939", Bari 2006.
- G. Castellan, "History of the Balkans", Athens 1991.
- R. Clogg, "A Concise history of Greece", Second edition, Cambridge University Press 2002.
- Conte C. Sforza, "Fifty years of war and diplomacy in the Balkans", New York 1940.
- R. Crampton, "Eastern Europe in the 20th century", Rutledge, London and New York 1994.
- Lj. Dimić, "Influence culturelle française dans le royaume de Yougoslavie", M. Pavlović- J. Novaković, Relations franco-serbes 1904-2004, Belgrade 18-20.10.2004, Belgrade 2005.
- P. Dertilis, "La zone franche de Salonique et les accords Greco-Yougoslaves", Paris 1928.
- J. Dois, M. Vais, "Diplomatie et outil militaire 1871-1991", Editions du Seuil, Paris 1992.
- T. Dutton, "The politics of diplomacy: Britain and France in the WWI", I. B .Tauris, London 1998.
- D. Đorđević, "Revolutions nationales des peuples balkaniques 1804-1914", Beograd 1965.
- J. Evans, "Great Britain and the creation of Yugoslavia, negotiating Balkan nationality and identity", London 2007.
- T. Galant, "Modern Greece", Brief Histories, Toronto 2001

- “Great Serbia; Truth Misconceptions, Abuses“, The Serbian Academy of sciences and Arts, Belgrade 2004. (Editorial board: D. Ćosić, M. Ekmečić, V.Đ. Krestić, R. Ljušić, M. Marković, D. Medaković, K. Mihailović, Č. Popov, S. Terzić)
- E. Hatzivassiliou, “Greek policy in the Balkans, 1923-1981: Towards a synthesis of Greek bibliography“, *Modern Greek Studies Yearbook*, 12/13 (1996-1997)
- J. Held, "The Columbia History of Eastern Europe in the 20th century", Columbia University Press 1992.
- B. Jelavich, "History of the Balkans in the 20th century", Columbia University Press 1983.
- K. Karamanlis, "Elefterios Venizelos and the External Relations of Greece 1928-1930", Papazisis editions, Athens 1995.
- P. Kitromilides, "Elefterios Venizelos, The Trials of Statesmanship", University Press, Edinburg 2006.
- E. Kofos, "Nationalism and Communism in Macedonia", Thess/niki 1964.
- J. Lampe, M.R.Jackson, "Balkans' economic history 1558-1950", Bloomington 1982.
- G. Manolikakis, "E.V. and his unknown life", Athens 1985.
- D. Mack Smith, "Mussolini's roman empire", Penguin books 1976.
- G. Mavrogordatos, "Stillborn Republic: Social Coalitions and Party Strategies in Greece, 1922-1936", Berkeley 1983.
- M. Mazower, "The Balkans", Weidenfeld and Nicolson, London 2000.
- S. K. Pavlowitch, "Yugoslavia", London 1971.
- S. K. Pavlowitch, "A History of Balkans 1804-1945", Clio, Beograd 2004.
- S. K. Pavlowitch, "Serbia: The history behind the name", London 2002.
- J. H. Psomiades, "The Foreign Policy of Theodoros Pangalos 1925-1926", *Balkan Studies*, 13 (1972)
- S. Romano, "Storia d'Italia dal Risorgimento ai nostri giorni", "Filip Visnjić", Beograd 2006.
- L. S. Stavrianos, "The Balkan since 1453", Equilibrium, Beograd 2006.

Povratak Venizelosa u politiku

“Ministarska kriza do koje je došlo ponovnim ulaskom g.Venizelosa u politiku, može se smatrati događajem, koji će imati kritičnih posledica za političku situaciju u Grčkoj. Poznato je da se od prvog povlačenja njegovog iz politike 1920, i posle njegovog drugog odlaska iz zemlje 1924, politički život u Grčkoj počeo stvarati na novim bazama i da je politička orijentacija modernija i svojstvenija stvarnim potrebama zemlje. Tako je provalija, koja je za režima g.Venizelosa i kralja Konstantina razdvajala dva

politička logora u Grčkoj, počela da iščezava i venizelisti i antivenizelisti posle smrti kralja Konstantina i odlaska g. Venizelosa, počeli su da se približuju jedni drugima, a rezultat ove nove situacije bila je saradnja venizelista i njihovih protivnika rojalista u kabinetu Narodnog ujedinjenja pod predsedništvom Zaimisa.

S druge strane, stišavanje političke mržnje, omogućilo je stvaranje novih stranaka, u koje su ušli političari iz nekadašnjih protivničkih stranaka. Može se reći da je politički svet u Grčkoj krenuo putem evolucije ka periodu mira, uz pomoć naroda ogorčenog borbom stranaka u prošlosti. Narod je u više navrata izrazio želju da se stranke pomire. Tako su se obrazovale republikanske i monarhističke stranke, ali sve umerene u svojim političkim potrebama:

Logor republikanaca (stari venizelisti liberali), obuhvatao je:1)stranku liberal progresista pod predsedništvom Kafandarisa. Stranka je sastavljena od starih pristalica g.Venizelosa i novih političara koji su prišli programu Venizelosa,2) stranku republikanske unije koju predvodi Al. Papanastasiju. Ova stranka je formirana od venizelističkih pristalica sa levičarskim tendencijama. Pristalice su prekinule svoj kontakt sa venizelistima i čak su i opozicija Venizelosu, 3) partiju republikanaca-konzervativaca pod predsedništvom g. Andreje Mihalakopulosa. Ova stranka je sastavljena od bivših venizelista konzervativaca i umerenih antivenizelista koji su prišli republikanskom

režimu, 4) grupu nezavisnih venizelista pod predsedništvom g. Sofulisa, predsednika skupštine. Ova grupa još uvek gaji nadu da će g.Venizelos ponovo doći na vlast i iz tog razloga nije htela da pristupi ni jednoj drugoj grupi, 5) partiju nacionalnih republikanaca pod generalom Kondilisom, koja je novostvorena uz pomoć izbeglica, koje se nadaju svome povratku u Malu Aziju posle rata protiv Turske.

Logor antivenizelista broji: 1) narodnu stranku (Gunariste) pod vođstvom g.Caldarisa. To je monarhistička umerena stranka, 2) grupu nepomirljivih monarhista pod vođstvom g.Vozikisa, 3) stranku slobodnih mislilaca podđstvom g. J.Metaksasa .Ova monarhistička stranka, pre plebiscita za republiku, izjavljuje da prima novi režim.Većina njenih pristalica su republikanci.

Može se reći da su političke stranke u Grčkoj, koja se nalazila u veoma teškom položaju tokom nekoliko proteklih godina, uspele pri svemu tome da poprave ruine posle katastrofe u Malij Aziji, kao i od raznih vojničkih diktatura i da zemlja krene nabolje. U ovom trenutku oporavljanja Grčke, dolazi da interveniše u politici g.Venizelos. Njegov povratak u politiku je bio veliko iznenađenje, čak i za njegove prijatelje, koji su bili uvereni u njegovu čvrstu odluku da se u politiku više ne meša.

Čemu se dakle može pripisati ova njegova odluka o povratku?

Za one koji su dobro poznavali odluke g.Venizelosa, bilo je jasno da su njegove izjave, kako se više neće mešati u politiku bile suprotne njegovoj volji. G.Venizelos je uvek imao ambiciju da doprinese preporodu Grčke i da uloži svoj trud i prestiž u korist zemlje. Ovo raspoloženje g.Venizelosa, ohrabрили su njegovi stari prijatelji. On se uvek bojavao rđave impresije u javnosti. Pokret koji je podsticao njegov ponovni dolazak na vlast podstakao je sukob između g.Kafandarisa i g.Venizelosa, upravo iz razloga njegovog stalnog mešanja u poslove vlade. G. Kafandaris ne priznaje mešanje g.Venizelosa u svojstvu

cenzora i intervenciju u državnim poslovima. Izjavio je da je uvek spreman da primi savete svog bivšeg šefa, ali nikada naredbe.

G. Kafandaris je čak postavio dilemu pred Venizelosa: da li da se konačno uzdrži od intervencija u državne poslove ili da ponovo preuzme upravu nad strankom. Izgleda da je g.Venizelos podstaknut od svojih prijatelja pretpostavio ovo drugo rešenje i zbog toga je g. Kafandaris demisionirao sa vođstva liberalne stranke. Posledica ovoga događaja, je bila i ostavka sadašnje vlade, pod vođstvom Zaimisa.

Ne zna se kakvo će se rešenje dati krizi, ali je izvesno da će natsupiti raspuštanje parlamenta kao i novi izbori, ako g.Venizelos obrazuje vladu.

Posledica povratka g.Venizelosa biće rasturanje tolikih stranaka koje su stvorene iz stare liberalne stranke i ujedinjenje svih liberala pod g.Venizelosom. Samo će stranka g. Papanastasijua ostati neokrnjena, pošto se njegove pristalice protive namerama g.Venizelosa.

Na kraju treba zabeležiti da će vlada g.Venizelosa biti jaka, jača čak nego blok republikanskih stranaka, i da će usluge koje će ona učiniti zemlji biti takođe velike, ali da će i intervencija g.Venizelosa biti znak za obnavljanje ogorčenih borbi sa monarhistima i mržnje u narodu.To je nesreća za Grčku koja je pretpostavljala da vidi Venizelosa daleko od politike.To je istina.

Još nešto, intervencija g.Venizelosa u politici vraća za nekoliko godina unazad politički život u zemlji i bilo bi potrebno da posle njegove smrti ponovo otpočne stvaranje novih stranaka rasturenih u današnjem momentu zbog pojave g.Venizelosa na političkoj pozornici.

“Ιστορικά θέματα”, “Το Ελληνο-Ιταλικό σύμφωνο φιλίας Βενιζέλου - Μουσολίνι και το Δωδεκανησιακό Ζήτημα (1928)” , 17/01/2012 (protipisivanje italo- grčkog sporazuma 28/9/1928)

Beleške i izveštaji o toku grčko-jugoslovenskih pregovora 1928

“6.oktobra 1928. godine pozvan sam hitnim telegramom da odmah dođem u Beograd. Znao sam da me pozivaju zbog Venizelosove posete Beogradu, koja je tih dana zakazana. Pošao sam 7-og, a u Beograd stigao 9-og, oko 11 časova. Međutim, tog istog dana u Beograd je stigao i Venizelos.

Došavši u ministarstvo, otišao sam prvo pomoćniku Lukoviću, koji mi je potvrdio da me je g. Šumenković pozvao zbog sastanka Venicelosa. Pored ostalog pitao me u prijateljskom razgovoru zašto smo od Pangalosa tražili tako velike koncesije, koje su izazvale opšte negodovanje u grčkom narodu.

Odgovorio sam, postavljajući njemu pitanje: šta bi radio da je Pangalos ponudio takve koncesije. Situacija je bila takva da je Pangalos zbilja, idući za svojim planovima koje mi nismo znali, niti pak postignutim sporazumom ma u kom pogledu, favorizovali da nam ponudi i da pristane na čak veće koncesije.

Kakve je planove imao, kazao je sam u intervju-ima, koje je dao grčkoj javnosti, iz zatvora u Izedinu.

Da li je zbilja Pangalos imao ideju kada je sa nama pregovarao, da sporazum sa nama iskoristi u svojim agresivnim namerama prema Turskoj, ili je to bio pokušaj da se zbog koncesija opravda pred grčkim narodom, koji je zbog toga bio uzbuđen, i da ga je unutrašnja situacija prinudila na popuštanje prema nama, to su pitanja koja će rasvetliti sama istorija.

Međutim, ja sam posle toga Lukoviću postavio pitanje da nije bilo zgodnijeg momenta od kako je g.Marinković ...da je Mihalakopulos u nekoliko mahova pokušavao da otpočne razgovore sa Marinkovićem, ali je Marinković te predloge uvek odbijao.

Tek posle grčkih pokušaja, Mihalakopulos se definitivno odlučio da prihvati italijansku orijentaciju i otišao posle sastanka Društva Naroda u Milano, gde su postavljene baze za italo-grčki razum, a isto tako vođeni razgovori o grčko-

turskom sporazumu, koji je mogao biti potpisan istovremeno sa italo-grčkim ugovorom.

G. Luković, naravno, nije mi ništa odgovorio.

G. Šumenković mi je zakazao sastanak istog dana u 4 po podne, pošto je pre podne imao da ide na stanicu radi dočeka Venicelosa.

Posle podne, ispričao sam g. Šumenkoviću istorijat celog pitanja. Pomenuo sam, da su Grci u više navrata nudili osiguranje tranzita ratnog materijala, prilikom zaključenja specijalne konvencije, o čemu ima traga u arhivi ministarstva. Ali, kako je Venicelos zaključio grčko-italijanski sporazum, dolazi u Beograd iz Rima, pitao sam g. Šumenkovića, nije li i on mišljenja kao i ja da bi grčko odobrenje prevoza ratnog materijala na Solun, bilo u kontradikciji sa novopotpisanim italo-grčkim sporazumom.

G. Šumenković je odgovorio da je rešenje tog pitanja sada otežano.

G. Marinković je u Beogradu razgovarao sa g. Venizelosom i o tom razgovoru u Beograd poslao iscrpan izveštaj. Venizelos je morao zaključiti sporazum sa Italijom, zato što je Italija vršila presiju na Grčku, a kad se Grčka obratila Londonu i Parizu i pitala da li bi Engleska i Francuska pomogle Grčku u slučaju opasnosti, dobila je negativan odgovor. To tvrđenje Venizelosa, potvrdio je g. Marinković i Bertelo. Grčka je popustila toj italijanskoj presiji i definitivno ustupila Dodekanez Italiji, a u zamenu dobila ugovor sa Italijom, obećanje Italije da će je pomoći protivu nas, da će isto tako pronaći rešenje svih spornih pitanja između Grčke i Turske. U prvom momentu nisam mogao verovati da će Venicelos ustupiti Dodekanez Italijanima, ali me je interesovalo kakvu agresiju, ako ne po tom pitanju Italija može vršiti na Grčku.

Italija je ponovo primenila istu taktiku, da saveznike kupuje silom. Francuska nalazi da je došao momenat da se sa Venicelosom zaključi sporazum, pa i po cenu većih žrtava sa naše strane.

G. Marinković ostaje u Parizu, g. Šumenković treba da razgovara sa Venicelosom o granicama. Šumenković je oprezan i obazrivo i diskretno daje izraze svoga nezadovoljstva sa g. Marinkovićem. Njegova je ideja da sa Venicelosom sklopi što širi pakt o prijateljstvu, da bi podvukao razliku koja postoji između srpsko-grčkih i italo-grčkih odnosa.

Posle ovog izlaganja g.Subotića uzeo sam reč ja i izneo mišljenje o celoj ovoj stvari.

Što se tiče momenta za pregovore, nalazim da će sada biti nađeno rešenje mnogih tehničkih pitanja, a naročito pitanje tranzita ratnog materijala, s obzirom na težak momenat i potrebu zaključenja sporazuma, moramo popustiti u mnogim tehničkim pitanjima i to za vreme Venicelosoovog boravka u Beogradu, a u manje važnim stvarima ostaviti utisak dobre volje da definitivno okončamo pregovore, da se ovoga puta u Beogradu ne angažujemo da definitivno okončamo pregovore, već da u principu odredimo izvesni sporazum, a da kasnije detaljnije razgovaramo.

Upotrebivši takvu taktiku, mogli bismo videti raspoloženje ostaloga sveta, a naročito naših prijatelja, a isto tako i držanje Italije.

O svemu ovome izvestili smo g. Šumenkovića, koji je tog dana imao sastanak sa g.Venicelosom u grčkome poslanstvu.

Pregovori sa g.Venicelosom su završeni 11.oktobra i izdat je poznati komunike.

Prilikom pregovora, Venicelos je odlučno odbio rešenje Hilendarskog pitanja prema našem predlogu, odbio rešenje pitanja po našem predlogu, odbio da nam dopusti podizanje stanice železničke u zoni, energično odbio dozvolu za prevoz ratnog materijala i tranzit trećih država preko naše solunske zone, energično je tražio sanitetsku kontrolu u zoni za grčke vlasti, na čemu je pretio prekidom pregovora.

Za Hilandar predlagao je da će nam priznavati onaj status koji je postojao pod turskim režimom, mada je taj statut neodređen.

U pogledu spornih podanika, priznao bi naše podanstvo za sto pedeset lica, uključujući muslimansku zamenljivu populaciju (ovo je ubačen termin iz dopisnog ugovora, koji nema nikakve veze sa istorijatom ovog daljeg pitanja, a reč je u praktici o najbogatijim osporenim muslimanskim podanicima u Solunu)

Što se tranzita ratnog materijala u Solunu tiče, kazao je da je o tome bilo reči u Rimu i da je u tom pogledu dao obećanje Italiji, što se tiče sanitetske kontrole, on smatra da je to pitanje koje direktno zaseca u grčka suverena prava i da će pre otići iz Beograda ne rekavši ništa, nego da na njemu popusti.

Venizelos je kazao Šumenkoviću da će ga pismom po tome obavestiti, a Šumenković je odgovorio, da prima pisma. Sa kopijom tog pisma koje mu je Venizelos odmah predao, Šumenković je otišao u Dvor, da referiše Kralju.

Kralj je naredio Šumenkoviću da ode u grčko poslanstvo kod Venizelosa, da mu saopšti kako on ceneći veliko prijateljstvo Venizelosa prema našoj državi i u želji da se sva sporna pitanja jednom reše, odustaje od našeg zahteva.

Venizelos je kraljevom pažnjom bio dirnut, i odgovorio Šumenkoviću da mu Kraljev govor laska, a da u zamenu za Kraljevo prijateljstvo, izraženo njemu i preko njega grčkom narodu, čini koncesiju našoj državi i dopušta slobodan izazov iz naše zone u grčka pristaništa i obratno.

U našem komuniqueu, po mome savetu, naglašeno je da je postignut sporazum u načelu po svim pitanjima, o kojima je u njemu reč, tj. da se iz komuniquea može videti da postoje još otvorena neka pitanja koja nisu u komuniqueu spomenuta.

U tehničkim razgovorima, između naših raznih tehničkih lica, nisam hteo učestvovati, ne želeći uopšte da se aktivno angažujem u ovim pregovorima.

Međutim, glavna je ideja bila kod svih tih lica, da se nađe jedna formula, koja bi dopustila uvoz našeg ratnog materijala preko zone. Docnije sam video, da je o toj našoj brizi i o tom našem staranju učinjena indiskrecija, jer je ta naša želja bila izneta u nekim našim i grčkim listovima.

Arhiv SANU, 14 387/ 8996, Ministar Dvora Milan Antić (beleške, izveštaji)

“Esperini“, “Makedonija“ i “Ellinikos tahidromos“ od 11-og, “Patris“ od 12-og, pod gornjim naslovima i podnaslovima donose vesti da se boje da će se skoro okončati srpsko-grčki pregovori usled promene režima i što su im poznati pogledi srpskih vojnih faktora, kao i njihove pretenzije na solunsko pitanje. Odlazak g. Marinkovića u inostranstvo radi lečenja smatra se kod diplomatskih krugova kao dokaz da će zaista, u Kraljevini Srba Hrvata i Slovenaca, doći do pozitivne promene u spoljnoj politici.

“Patris“, od 12-og ovog meseca, dodaje: francuski politički i diplomatski krugovi veoma opširno komentarišu odlazak g. Marinkovića i vele da nije po sredi bolest ministra inostranih dela, nego želja srpskoga kralja da se pođe novim putem u spoljnim odnosima Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

Što se tiče evolucije grčko-srpskih pregovora, veruje se da će ova promena u Srbiji veoma ozbiljno uticati da se što pre okončaju nerešena pitanja između obeju zemalja, koja postoje odavno i da se dođe do sklapanja grčko-srpskog pakta. Pomenuti krugovi baziraju svoje koncepcije na velikom interesovanju, koje je pokazao kralj Aleksandar prilikom posete g. Venizelosa Beogradu, kada je izjavio grčkom predsedniku da želi videti što skorije da se vaspostave potpuno prijateljski odnosi između obeju zemalja.

Postoje vesti, da će Atina u toku dana biti obaveštena o ovome.

Arhiv SANU, 14 387/ 8996, Ministar Dvora Milan Antić (beleške, izveštaji)

ПОЛИТИЈА

ПРИМЕРИ И ДИИ.

ГЕ. ТЕФОНИ Администрација 6-50
Уредништво: 60-00 42-03 42-04

Београд, Четвртак 11 Октобар 1928
Број 7345 — Година XXV

ПРЕПЛАТА ЗА ЈЕДАН МЕСЕЦ
За вашу земљу 20 За стране земље 48 дина

ПОЛИТИКИ
Говорачева 33

Гани-бег и Ахмед Зогу

— Брат Цена-бег Гани-бег био је принуђен да напусти Албанију и пређе у Југославију — Политике Италије у Албанији — Погрешке Југославије

Баловина, 1 октобра
Већ несомнено знам били се у Баловини код своје породице Гани бег Припоглавић, брат поједног Цена бег и бившег председника Краља Зогуа. Улога Гани бег у успостављању режима Ахмеда Зогуа, 1925 године, па и у његовим догађајима била је прво значајна. У то време, укључивши велико поверење председника албанске републике, он је био посвећен у све постојеће у Албанији и у све дипломатске тајне.

Међутим, дошнје он је као и многи други албански патриоти био у невољи, да најзад буде потпуно одстранен од своје послата и са своју положаја. И баш због тога сматрао сам да потребно, док сам се бавио у Баловини, да га као старог познатика посетим и да га замолим за обавештења о приликама у Албанији и о циљу његовог доласка у нашу земљу.

Гани бег је био изненађен мојом посетом, али у исто време и захвалан, што сам дошао да га видим. У току разговора у симпатичном салону Цена беговог куће, заинтересовао сам се за његов изненадни доласак и то баш у тренутку проглашења краљевине.

— Ах, оставите то, молим вас, одмах! То је резултат ратног Гани бег. Кад би ми само знали право расположење албанског народа... У томе и јесте несрећа што су сада у Албанији заволадали само они, који су Ахмед Зогуа и одвели у италијанско напуштење. Албански народ, међутим, види своје интересе на другој страни, и види своју слободу, и гарантује за своју независност у правном и искреном пријатељству са Југославијом.

Читао сам у београдским листовима саопштења албанског председника о величанственим зборима, о великом одушевљеном походу народа према италијанској краљевини. И верује да људи који познају ствари, који знају како је то изгледало, све то изгледа смешно. То учинило није били зборници већ томили људи, које је Ахмед бег веома поштовао и који никако и ни чим не предлажују право расположење албанског народа. Јер политика коју вои Ахмед Зогу са једном групом својих пријатеља, која је имала зарађивања албанског народа, то је служење италијанским интересима.

Видео је то изгледа, у последње време и сам Ахмед Зогу и хтео би сад пошто-што да се опорочи од италијанске збављивши и пријатељства, али је до краја Италијански заграда је и сутрешне јак, толико јак да у њему може да се издигне. И уколико се Италијани све више улаче у Албанију и све више освајају позиције, албански народ у толико више страхује за своју слободу.

Прво је дошао капитал који је Албаније економски заробио, а сад Италијани освајају и друге позиције. Почели су са војним интервенцијама, а сад њихови официри постају и команданти путева и шифри поделних надлежности. Албанија је, ако се овако настави, дигнута у скоро на италијанску колонију. Дошао је тренутак да и ја будем на одрезу.

Људи који су Ахмед Зогуа довели 1925 године у Тирану, на вели представници албанског пра-

рода и опробани патриоти сада су им сасвим одстранени од државних послова или су утиснути у јужну Албанију на најнезависније положаје. И, ево, дошло је време да и ја посетим и земље за чије сам стварале доста жртвовао. Пошто сам са братом Хасан бегом народним послаником, јер сам још краткио време остао у Тирани, ја знам да не би постигли судбину Цена беговог. Спасио смо се пуштом у ризи, захваљујући нашим многобројним пријатељима.

— Изгледа да се Краљ Зогу сад врати да је то могуће. Дајте дајте жену веку своју принцезу?

— Којешта, молим вас. Зар ми мислите да је то могуће. Ко ће њему дати принцезу?

— Претлачи брзо са тог штања Гани бег се поново враћа на своје место у Италији и Албанији и са горчилом у главу каже:

— Али што је Ахмед Зогу био потпуно под италијанском утицају има много краљевине и државних послова. Верује ми да се није он без велике нужде решио да се обрати Италији.

— По својој резолуцији 1925 године, када се поново вратио у земљу, Ахмед Зогу се нашао у врло лошом положају, јер је земља била потпуно дезорганизована и без финансијских средстава. Сем тога и војскот Баррам Цура и Кривели представљају је не малу опасност за земљу.

Под таквим околностима тадашња албанска влада је прво затражила помоћ на у каквој форми од Југославије. То је уосталом било сасвим разумљиво. Али ваља Албаније та а код вас нико није разумео. Покушали се још једном, на још једном, али неуспешно.

Тада се јавља идеја о наслону на Италију и та идеја била је само спонтаност народног од оног тренутка, када се јавила идеја Коосовског Комитета, која је ништа за рупљеним била. Али пошто ни тада није било код вас разумевања за наше надаје, примљена је италијанска помоћ. То је био увод у оно што је после наступило.

Покушали се још једном по својим путем са наслонем на Југославију, тражећи је улазак Албаније у Малу Антанту, Одборници нас. Први пријатељ албанског народа, са мојим братом Цена бегом на челу, учинили су последњи напор да увере наше меродавне факторе у потребу пријема Албаније у Малу Антанту. Уверљивајући да је противом Албанија била пријатељна да се обрати Италији, јер свакако не може остати у самљени. Међутим, код вас се тада ресло: То нас не ваља. У томе нешто успели, јер је Италија везана о нама наком пријатељства.

Тиранин пакт био је у ствари готов још почетком 1926 године. Требао је само да се оспори о све наше моабне, па да он буде и формално потписан.

Д. Кузмић

Неуспешне конвенције ступају на снагу

Рим, 10 октобра
Данашње службене новине објављују декрет владе, по коме ступају на снагу италијанско-југословенски пакт у Ништроту и све остале конвенције које су склопиле између Италије и Краљевине СХС.

Г. Венизелос у Београду

На путу споразума

— Конференције за састанцином министра иностраних дела —

Г. Е. Венизелос на гробу Незнамог Јунака на Авали

Приликом првог контакта између г. Венизелоса с једне и г. Корочија и Шумениковића с друге стране, после вестере у грчком послатству отпочео је обострано залагање становника. Наши председници веома упознали је том приликом детаљно о свему. О грчком политичку г. Корочија је упознао сам г. Венизелос. И одмах после овога првог разговора, и код наших и код Грка могло се констатовати расположење за брзом окончавањем преговора. Била је нађена још у Паризу и у толико је далих топ преговора г. Корочија и г. Шумениковића и олакшао.

Независно од наших заједничких питања, г. Венизелос је г. Корочија и Шумениковићу објаснио и прави значај грчко-италијанског пакта, што је већ раније учињено у Паризу, и у Лондону. Грчки премијер је сматрао за потребно да се на овоме питању задржи што дужи и да потпуно изнесе све што је било у вези са закључењем овога пакта, који улази у оквир споразума препоручених од Друштва Народа као гаранција за развијање добрих односа и што трајнијег мира међу државама.

Никаких других споразума, сви оних обавезаних (пакт о пријатељству и конвенцијама) г. Венизелос није потписивао у Риму.

И пошто су се наши представници сагласили са г. Венизелосом да јуче наставе разговору у детаљима, грчки председник и састанцини намет миштра иностраних дела настајали су у подне разговоре. Конференција, прекинута у подне настављена је и по подне у Министарству Иностранних Дела. И г. Шумениковић и г. Венизелос учували су се преко целог дана од претерано оптимистичких обавештења штампи, али ипак нису прикивали своје задовољство, које је очигледан резултат повољног тога преговора.

Г. ВЕНИЗЕЛОС НА АВАЛИ

Тачно у 11 часова председник грчке владе г. Венизелос кренуо је са својом пратњом аутомобилом из грчког послатства да посети гроб на гроб Незнамог Јунака на Авали.

У пратњи г. Венизелоса пошлаци су министри Полихронидис и Полигис, виши чиновници грчког послатства и пратња коју је одредило Министарство Иностранних Послова.

Г. Венизелос однео се на Авалу Краљевим аутомобилом, који му је стављен на располагање да време његовог баљева у Београду.

На Авали г. Венизелос је разгледао споменик који је сада презрљив многобројним венцима, које су поднели разне делегације приликом свог баљева у Београду о прослави десетогодишњице пробоја Солунског фронта. Затим је сам подигао венча, и поставио га на подножје споменика.

Два војника која сањивају почасну стражу подига су венча и ставили га на врх споменика.

На трами венча стојало је: „Незнамом Јунаку, председнику грчке владе — Венизелос“

Пошто је повољно венча, г. Венизелос се задржао кратко време у разговору са пратњом. Нарочито се заинтересовао зашто је споменик подигнут баш на том месту, тако детаљно о двароши, кад с ујем осталим земљама слични споменици подигнути уред престонице.

Када му је објашњено да је тај споменик подигао сам народ из околине у знак захвалности, г. Венизелос је израдио своје задовољство и констатовао да је то једна врло симпатична појава и да сама та чињеница даје оном споменику, ипак великом, још већи значај.

Г. Венизелос је пробио у шкратно време на Авали, разгледајући околнину и дивно се асноу виднук.

У 11 и по часова г. Венизелос је напустио Авалу и однео се са својом пратњом у Београд.

ПРВА КОНФЕРЕНЦИЈА У МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ДЕЛА

По повратку с Авале грчки посланици г. Полихронидис и г. Венизелос у Министарству Иностранних Дела, где га је г. Шумениковић већ дочекао. Тачно у подне председник грчке владе ушао је у кабинет министра иностраних дела.

Конференција између г. Венизелоса и г. Шумениковића трајала је до један час по подне, кад су оба министра прешла у салон где су их очекивали фотографи.

Силазиња из Министарства г. Венизелос се није могло обрину од поштања који су га засипали питањима о разговору са г. Шумениковићем. Састанак је био првостепености, па је онда доста пратњом расположен, рекао:

„Данас у подне наставили смо разговоре започете синоћ у грчком послатству. По подне смо пројектири конференцију, а исто тако и сутра. Ја се надам да ћемо доћи до добрих резултата“.

Одмах после ове изјаве, г. Венизелос се у пратњи г. Полихронидиса однео у грчко послатство.

РУЧАК И ЗАВРШЕЦ

Председник владе г. др. Корочија прихватио је јуче и данас у част своја грчког колеге. У хотел „Паласт“ у засебној двароши сервиран је ручак за три зест и две званнице.

На ручку су били, поред два председника владе, још председник Народне Скупштине г. Н. Петрић, чланови владе г. А. Станић, г. Спахо, г. С. Хаџић, г. Шумениковић, г. Г. Аџић, новинар и г. Гроз, грчки посланик г. Полихронидис и пуномоћни министар г. Полигис; пошлаци г. Р. Луковић; пуномоћни министар г. А. Бакоћин; дирек-

го одлења за штату, г. Ђ. Хацићовић; шеф Протокола, г. Б. Христић; директор по политичко одлењу, г. Пешичковић; генерални консул у Солуну, г. В. Настасијевић; г. Марчетић, шеф кабинета председника владе, шеф персоналног одлења, г. Гласниновић; шеф кабинета, г. Адемковић; г. Арсенијевић, први секретар грчког посланства; г. Ваклићковић, помоћник подполкога заставника; г. Јамброс и Стрбић, секретари грчког посланства; г. Берковић, помоћник подполкога заставника; г. Јамброс и Стрбић, секретари Министарства Иностранних Дела и г. К. Павловић, приправник.

За време пуца председник владе г. Корочевић подигао је заштитну линију и своје грчко колело.

Г. Венизелос му је такође кратко одговорио, захваљујући му на поздраву и лепом пријему.

По завршеном ручку г. Венизелос се одвезао у грчко посланство.

Г. ВЕНИЗЕЛОС У ШЕЋИ

У пратњи г. Полихристева, г. Венизелос се јуче по подне навео аутомобилом у околину Београда.

ПРИЈЕМ СТРАНИХ ПОСЛАНИКА

Јуче пре подне г. Венизелос је примио посланика Америчког Сједињених Држава г. Принса и румунског г. Филарета.

По подне, после шесте аутомобилом, г. Венизелос је примио и француског посланика г. Дара а после њега и чехословачког г. Шебу.

Страни посланицима грчки председник је изложио циљ своје посете у Београду и обавестио их о току досадашњих преговора са г. Шумениковићем.

— У календару је до 11 и по часова.

СИНОТНИ ИВАБЕ Г. ВЕНИЗЕЛОСА

Г. Венизелос примио је синоћ у 6 и по часова представнике наше и стране штампе у Грчком Посланству. Том приликом рекао им је:

— Не верујем да ћу имати много шта да вам кажем вечерас. Сутра можда. Данас сам у подне био сат и четврт у разговору са г. Шумениковићем. Могу вам рећи да је разговор са г. Шумениковићем текло у најпријатљивијем духу, и у тоју потпуно обостраном поверљивости.

Ми ћемо можда још и вечерас, а сутра сигурно, наставити разговоре, да бисмо дошли до позитивних закључака. Не треба инсистирати да још вечерас знамо све детаље, јер, као што рекох, сутра ће, надам се, бити све готово и свида ћемо вам моћи рећи све. У осталом, тако смо се договорили са г. Шумениковићем.

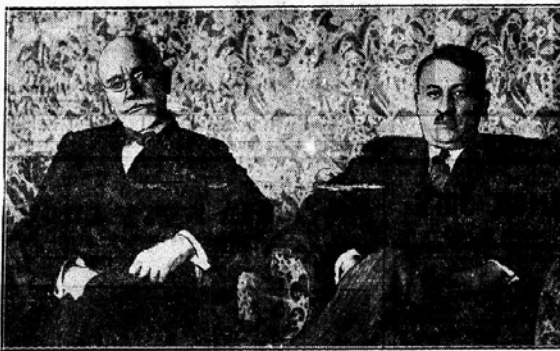
На наше питање да ли г. Председник може рећи шта год о обавештења која је дао на своме путу у Рим и о закључку пута у Београд, г. Венизелос нам је одговорио:

— Ја сам и вашим државним чинама као и у Риму и Лондону дао обавештења о грчко-талијанском плану и могу вам рећи да се та обавештења и одде као и у Паризу и Лондону сматрају довољним. Све онога што је обављено, нема никаквих других споразума између Грчке и Италије, споразум који би био управљен било против Француске, Енглеске или наше земље.

После тога г. Венизелос је говорио поштом да је очигледно напредом који је констатован у Београду од негодовног председника долази на до знање. По речима г. Венизелоса Београд је учинило огроман напредак и он се нада да ће на на престоници убрзо по својој срећној чини из великих европских престоница.

ПЛАН О ПРИЈАТЕЉСТВУ

Заступник министа иностраних дела г. др. Шумениковић вастајно је јуче по подне

Г. Венизелос и г. др. И. Шумениковић

у Министарству рад са референтима око припремања материјала за деље преговора са г. Венизелосом по питањима која још нису била претресана у детаљима. У припремању тога материјала г. Шумениковић се задружио синоћ дошао, тако да је задолжио ови потпуно праведан захтев Срба учинио на нас мучан утисак. У Призрену је грчки живља веома малобројна, док се у целом оном епархијском крају налази у великој откопаној живља којој припада српском народу. Захтев овога живља да има у Призрену своје крај и језика нама се чини да је потпуно оправдан и у погледу правном, а с друге стране тај захтев повреша ни из далека наше националне интересе, пошто се овај крај налази ван сферичног и национистичких националних аспирација. Још увише, ми смо потпуно уверени да ће овај оправдан захтев православаца потпуно служити интересима Велике Цркве у борби против бугарског шизматичког егзархата. Српски митрополит, који бугарски епархијски патријарх, изабрао екумениски патријарх, био сигурно у могућности да се у својој подручју епархијског одлучи максималнома бугарског егзархата, него један грчки митрополит, који своје народности и националног језика неће никада моћи тако јаким да утисне на своју наставу.

Уосталом до овога времена односи између грчког и српског народа бити су врло слободни и ми не можемо да разумемо из каквих интереса треба да одлучимо ове односе и да омогућимо напредак бугарском егзархату у Македо

нији, на штету муслиманске, грчке и српске популације у о воме крају. Можда бисмо могли и оправдати одлење Патријархата да се са одолном овај прерада и одлучан захтев бугарског српског народа само тако да именоване једног митрополита стране крај и језика противно црквеним канонима. Али, како то именоване није противно, не можемо да разумемо смисао несудачности која би могла да спречи остварење јарко и потпуно оправдане жеље једног бугарског народа. Најзад, не знамо зашто бисмо таквим ставом признавали опасност да будемо одговорни за стварање једног новог српског егзархата, поред бугарског, шизматичког егзархата Велике Цркве и трепећи се о основне каноне Цркве, или ју рали српски живља из северозападних крајева Македоније у кризу бугарског егзархата који би можда био вољан да изведе на светот српског живља.

Видећу да говоримо о једном питању које не додирује директно локалне интересе, али у којима се једног и другог народа Велике Цркве, верујемо да смо имали право да изразимо своју живу жељу да ово питање буде решено правилно и сходно добро судбојним интересима Велике Цркве. Неправилно решење овога питања може у будућности створити једну нову народну катастрофу, због које ће отоманскошћу припаца бити врло велика.

Елефтериос Венизелос

Само у границама Устава

Н. В. Краљ Александар

Лондон, 10 октобра. „Дели Телеграф“ доноси разговор свога дописника Барклетта са Краљем Александром. Краљ Александар изјавио је да се помаже у Југославији после догађаја у Скупштини опет смирило. Он је уверен да овај случај неће сметати стран

нама да се опет нађу у заједничком раду, али раду који се сме извршити само у границама Устава. Три дела југословенске породице уједињени су се тек 1918 године, па су умели своје властите идеале у нови народни дом. Беше због тога потребно извесно време да се поједини делови науче да се међусобно, споразумевашу да се реше важни привредни проблеми у Југославији.

Смечана прослава пробоја Солунског фронта направила је једно принудно затицање у политичком животу. Из тога затицања није се ни током јучерашње више изишло иако је само још два дана било до састајака Народне Скупштине. То је било у првом реду због тога што овлашности нису потпуно завршене због забављена г. Венизелоса.

Према томе и јучерашњи дан је био неупућен само разговорима који јесу били од великог значаја. Политички људи, у којима нису били изазвани питањима која су у вези са свечаностима (још и јуче Београд је имао доста гостину из народа,

а највећи део тих људи хтео је да испривава многе послове код својих посланика или код министара, ограничавали су се само на изјављивање и разматрање. Кружниша питања остављена су за доцније док се искупи већи број позитивара, а нарочито док се искупе посланички клубови.

У радикалним редовима повратак г. Аце Станојевића очигледан је тек крајем ове недеље.

Вођа муслиманца и министар трговине г. др. Спахо посетио је јуче пре подне шефа демократске странке г. Давидовића.

ОНО ИЗБОРА НОВОГ ПРЕДСЕДНИШТВА СКУПШТИНЕ

У радикалном посланичком клубу још увек се изабавља да се говори о личности кандидата за новог председника Народне Скупштине. Пошто г. др. Норђи ни у ком случају не жели да се и даље изјављује на свом досадашњем положају, радикали имају да одреде за то важно место другог кандидата.

У прво време, када је ово питање отворено, спомињан је г. М. Вучић, министар правде, као кандидат за председника Скупштине. Грлоло се чак да је он најопакији кандидат. Међутим, од јуче се у радикалним редовима, нарочито у редовима оних радикала за које се зна да су блиски г. Вукчевићу, почело говорити да кандидатину г. Вучића не треба сматрати баш као сигурну. Дато се приметити да пројект г. Вучића као кандидата за председника Скупштине постоји извесно негодовање. Говорило се да он није погодан за то место и додavano се да то место треба дати коме важи граница предатне Србије. Чак се и препричавало и тврдило да ће то место добити један салаши и министар који је бичан ван Србије и који није Србинац.

Детаљније се о овоме није говорило јер се изговарало да ваљда треба сачекати да се види расподеливање посланичких клубова, а да не бити када се посланици искупе због сазива Скупштине.

У радикалним редовима се још говорило да ће оних латини у Двор у аудиторнији председник радикалног клуба г. Вукчевић.

Што се тиче осталих владиних група, оне су за сада изабавале да говоре о питању избора новог скупштинског председника. У тим групама сматра се да је још рано о томе говорити, и да ваљда треба сачекати да се искупе клубови.

КОНФЕРЕНЦИЈА МИНИСТРА ПРИВРЕДНИХ РЕСОРА

Јуче у подне у председништву владе одржана је конференција министара привредних ресурса. После тога конференција је јавноста да лето ово значајно савишесте.

„Данас у подне одржана је под председништвом председника владе г. др. Корочевића конференција на којој су присуствовали министри привредних ресурса г. Станић, Марковић, Андрић, Суботић, Амбелчиновић и Барбић.

Разговарано се о привредним питањима о којима ће у скоро време решавати влада.“

Како је народ у многим крајевима у великој оскудини потпуно потреба да му се што пре помогне. Због тога је питање те помоћи предмет разговора чланова владе, на је било предмет и ове конференције. Народу ће се у првом реду помоћи на тај начин што ће се присутници многим редовима (грађење железница, оправка путева ит.д.) и о подели и извођењу тих редова воде се разговори између министара привредних ресурса.

СЕДНИЦА МИНИСТАРСКОГ САВЕТА

Синоћ од 8 до 9 и по часова Министарски Сав догража је седницу. Према изјавима свих чланова владе на овој седници

Memorandum Venizelosa o pregovorima u Beogradu (oktobar 1928)

“Stigavši u Beograd u podne 9-og oktobra, primljen sam po podne istog dana, od strane Kralja. Izneo sam mu naše stavove povodom spoljnopolitičkih pitanja, izjavljujući da ćemo srpskoj trgovini pružiti svaku vrstu olakšica, pod uslovom da se od nas ne zatraže stvari koje bi ugrozile našu nacionalnu prevlast, naše životne interese, ili bi se naprosto sukobljavale sa našom nacionalnom celovitosti. Dodao sam Nj.V., da se još iz prošlosti pa sve do današnjih dana, mogao uveriti u moju čvrstu posvećenost ideji grčko-srpskog prijateljstva i da shodno tome treba da bude uveren u iskrenost mojih neskrivenih namera.

Nj.V. mi je potvrdio, da je uveren u moja osećanja prema Srbiji, da deli moja uverenja, kao i da je izdao neophodne preporuke Vladi, u uverenju da ćemo okončati sklapanje jednog sporazuma. Tada sam ga toplo zamolio da ponovo pozove Ministra Inostranih poslova i da mu obznani svoja uverenja, pre nego što sa njim stupim u shodne pregovore, što je Nj.V. prihvatilo i učinio.

Iste večeri, posle prijema koji mi je priređen u našoj ambasadi, tokom koga sam razgovarao sa premijerom Korošecom, kao i Ministrom Inostranih poslova, Šumenkovićem, izlažući im sporna pitanja i ukazujući im na činjenicu da ona nisu razrešena u dosadašnjim pokušajima, izneo sam opšte crte politike koja bi omogućila sadašnje približenje, međutim, nisam stekao pozitivan povratni utisak.

Nastupajućeg 10-og oktobra, imao sam novi susret sa Ministrom Inostranih poslova, prilikom koga sam ponovo izložio da su za nas neprihvatljivi zahtevi koji bi ugrozili našu nacionalnu prevlast. Rekao sam da što se srpske trgovine tiče, da bi garancije mogle da se utemelje na sadržaju Sporazuma iz 1923, ali da bih po tom pitanju imao da ukažem na određena pojašnjenja određenih članova, koje je iz razloga nejasnoće, bilo moguće protumačiti na način suprotan načelima poštovanja nacionalne prevlasti i naših suštinskih interesa,

koji su proizilazili na osnovu prethodno vođenih pregovora. Istovremeno sam priložio nacrt protokola u osnovnim crtama, predlažući njegovo potpisivanje.

Gospodinu Šumenkoviću sam naglasio da Sporazum iz 1923, sam po sebi prevazilazi početno preuzete naše obaveze, kao i da smo putem njih, dostigli krajnju tačku mogućih ustupaka. Podsetio sam da Sporazumi iz 1923 nikada nisu doživeli zvaničnu potvrdu grčke Skupštine, izuzev što su tokom opšteg referenduma bile odobrene njegove tačke sve do diktature iz 1923, a pošto ni do danas među nama nije postignut dogovor, bio sam u situaciji da smatram, da ova konvencija iz 1923 ni na jedan način ne obavezuje Grčku, Takođe, da u slučaju da se vratim bez vidljivih rezultata u Atinu, da ću biti prinuđen da Kraljevsku vladu obavestim da je taj sporazum nevažeći, kao i da se vraćamo na početnu tačku Sporazuma iz 1913, preuzimajući na sebe veoma ograničenu odgovornost.

Utisci posle ovog drugog razgovora su bili nešto povoljniji u odnosu na prvi. Ministar je obećao da će razmotriti naše stavove, kao i da će nam zajedno sa svojim saradnicima izložiti nacrt svojih poteza u budućnosti.

Uistinu, nakon zasedanja Ministarskog Saveta, koje je održano tokom popodneva istog dana, Ministar me je pozvao na sastanak u ambasadi, gde su teme detaljno diskutovane. Odmah je prihvaćeno, da Sporazum iz 1923, predstavlja polaznu tačku. Takođe, nakon ispravki, prihvaćeno je da se povodom ovih konvencija razmotri sledeće:

- 1) Srpska Zona neće biti korišćena za međunarodnu tranzitnu trgovinu
- 2) U Srpskoj Zoni manipulacija robom ne podrazumeva i pravo industrijalizacije iste
- 3) U Sporazumu iz 1923 učinjeni ustupak o uveženim primarnim sirovinama odnosi se samo na proizvode namenjene upotrebi u okviru Zone

Što se tiče četvrtog od zahteva, najvažnijeg, koji se tiče brodova koji se kreću u Srpskoj Zoni u skladu sa prethodno utvrđenim pravilima grčkih lučkih vlasti,

naišao sam na ozbiljno suprotstavljanje od strane Ministra, koji je protivurečio navedenom ograničenju, objašnjavajući da on dolazi u potpuni sukob i skoro poništava osmi član Protokola tri iz Sporazuma od 1923.

Objasnio sam da se ovde radi prevashodno o nadležnosti sanitetske službe, o primeni osnovnog pravila prevlasti, koje međutim, predstavlja jedino sredstvo u očuvanju lokalnog, nacionalnog zdravlja, pa mi je stoga bilo nemoguće da učinim ustupak po tom pitanju. Tada je Ministar zatražio, da se pronađe način, da se posebno naglasi sanitetska nadležnost grčkih vlasti. Zahtev je prihvaćen, uzimajući u obzir da je u odnosu na preostala zaduženja lučkih vlasti, ovo bilo uređeno putem posebnih odredbi Sporazuma iz 1923(O sprovođenju pravila grčkog zakonodavstva od strane policije, kao i putem člana 9 Protokola tri itd.)

Pored ovoga Ministar je ponovo pokrenuo i druga problemska pitanja. Zatražio je potvrdu prava, kao što je već bilo odobreno ranijim ustupcima, da u Srpskoj Zoni funkcioniše ista železnička stanica. Ovaj zahtev sam kategorično odbacio, pre svega kao neosnovan, iz razloga koji su se podrazumevali, bez obzira što je ovaj ustupak već bio sadržan u Sporazumu iz 1923. Kao drugo, zatražena je dozvola za osnivanje srpske škole u Solunu, za decu srpskih državljana naseljenih u Solunu. Istakao sam, međutim, da istobrojni grčki državljani u Beogradu, kao i u Bitolju, nisu imali pravo na sličan ustupak, pa ću, posledično, samo na osnovu recipročnosti, moći da ispitam takav zahtev. Posle ove primedbe, Ministar je, sasvim prikladno, povukao postavljeni zahtev.

Kao treće, Ministar je izložio poznati slučaj pravljenja izvesnih ustupaka Udruženja Istočnih železnica, na štetu grčke vlade, istorodnom srpskom udruženju, u zamenu za 20 miliona francuskih franaka i zatražio povraćaj navedenog iznosa, kao i odustajanje od svakog prava na železničku liniju. Ministar mi je objasnio, nešto što je njemu već bilo poznato, da putem navedene radnje, udruženje o kome je bilo reč, nikakva prava nije steklo nad pomenutom linijom, već je samo osetilo napade i optužbe, kao posledice ovih

zahteva. Izjavio sam da nisam u mogućnosti, usled nedostatka informacija, da u bilo kojoj formi diskutujem predloženu temu, a da sam jedino bio u mogućnosti da obećam, da ću po povratku u Atinu, ispitati zahtev ponovo. Ministar je time bio zadovoljan.

Potom je Ministar izneo na dnevni red temu poseda onih srpskih državljana, koji su bili pod polugarancijom, zahtevajući uvećanje. Odgovorio sam da ću rado ispitati zahtev, ali i da su postojali slični slučajevi Grka koji su posedovali imanja u Srbiji, koji su lišeni prava njihovim slobodnim raspolaganjem na različite načine, već neko vreme, i da se, potpuno prirodno, paralelno nameće ispitivanje i rešavanje njihovih slučajeva. Na osnovu ove odluke i reciprocnosti sačinjena je na kraju Protokola 2 dodatna klauzula.

Što se železničkog saobraćaja tiče, Srbi su se odrekli svih starih, dobro poznatih zahteva o mešanju u upravu. Nisu negodovali čak ni povodom mog ranijeg predloga o odredbi o usklađenju, niti su želeli da se ona dalje postavlja, ostavljajući, međutim, da se podrazumeva njihova sumnja o potrebi njene primene, ostavljajući nama da odlučimo da li će ova uredba biti obuhvaćena, ali ipak vodeći računa da postoji izlaz iz takve situacije, ako bi u budućnosti postojala potreba da se pokrene pitanje mogućih razlika u tehničkom domenu funkcionisanja železnice.

Posle ovoga, Ministar je nametnuo poznato pitanje srpskog manastira Hilandar, na Svetoj Gori, navodeći ponovo poznate istorijske argumente o osnivanju manastira i zainteresovanost javnog mnjenja. Zatražio je, da se monasima u ovom manastiru prizna srpsko državljanstvo. Naveo je da se kao veoma mučno javnom mnjenju učinilo to što Srbin koji se zamonaši na Svetoj Gori mora da se odrekne srpskog državljanstva, opravdavajući ovaj zahtev i činjenicom, da je većina tadašnjih monaha imala srpsko državljanstvo, da su došli iz Srbije, i da ne uočava, zašto bi Grčka bila uznemirena ako bi oni zadržali svoje srpsko poreklo.

Ukazao sam odmah na neprihvatljivost ovog zahteva, podsetivši ga da od osnivanja Svete Gore i na osnovu njenog Tipika, koji predodređuje pravila ove zajednice, a koji je monasima obznanjen i odobren još u vreme Otomanske imperije, čiji smo mi bili naslednici, takođe i u skladu sa odredbama Berlinskog kongresa, izričito bilo utvrđeno, da svako ko se zamonaši u oblasti Atosa, zadobija ipso facto, tursko, a danas, posledično, grčko državljanstvo, odbacujući svako drugo. U skladu sa tim, nismo posedovali bilo kakvo pravo da menjamo odredbe jednog takvog ustrojstva. Međutim, da stvari i drugačije stoje, sagledavajući običan aspekt, bilo bi nemoguće da prihvatimo ovaj zahtev Srba, jer bi slično pravo onda pokušale da ostvare i monasi drugih nacionalnosti, a imajući u vidu njihov veliki broj, cela zajednica počela bi da predstavlja inostranu instituciju koja bi imala rukovodeću funkciju, a samim tim monasima priznavala privilegovani status. Posle ovakvog obrazloženja, odbačen je i ovaj zahtev srpskog ministra.

Na kraju, postavljeno je pitanje još jedne obaveze, koju je na sebe prihvatila diktatorska vlada iz 1926, a koja se ticala priznavanja srpskog državljanstva za otprilike 450 glavešina porodica, sa obrazloženjem da su oni poticali iz krajeva stare Srbije, a u skladu sa srpskim zakonodavstvom, polagali pravo na srpsko državljanstvo. Oni su bili bivši državljani Austrougarske monarhije, čije su eparhije pripojene Srbiji, a na taj način imali pravo srpsko državljanstvo. Malobrojni, stekli su ga na različite načine (uglavnom im je dodeljivana od strane srpske vlade, u periodu kada je ona imala sedište na grčkom tlu). Objasnio sam Ministru da nisam u mogućnosti da prihvatim ovaj zahtev, jer je kao u većini ostalih slučajeva, on bio lišeni opravdane osnove, kao i da je od početka pregovora za obnovu savezništva, grčka vlada u jednom kompromisnom duhu, prihvatila ustupke po ovom pitanju, u jednom ograničenom obimu međutim, tačnije, za 150 osoba. Danas se pitamo kako je moguće da se broj zahteva u ovoj kategoriji povećao u tolikoj meri, ali i da u momentu kretanja prema obnovi savezničkog ugovora ne želimo u potpunosti da povučemo dato obećanje, pod uslovom da se zahtev ograniči

na početne razmere, kao i da na neki način bude argumentovan. Imajući sve ovo u vidu, uzdržao sam se da dam konačan odgovor.

Završavajući tako diskusiju po svim stavkama, a kako su predložili predstavnik srpskog Ministarstva Inostranih poslova sa jedne i gospodin Politis sa druge strane, kroz zajedničku saradnju pronađena su prava rešenja za oblik za protokola

Tako je, sledećeg 11-og oktobra ovlašćeni predstavnik došao u ambasadu i postignut je sporazum po svim tačkama. Što se tiče pitanja spiska državljana, Srbi su prihvatili da se pitanje ograničava na 150 lica, a biće primenjeno i na njihove supruge, ćerke i muškarce ispod 18 godina, ali pod uslovom da budu prihvaćene osnove na kojima zasnivaju svoje zahteve za srpskim državljanstvom, kao i da će procedura biti obavljena regularno, posle odobrenja nadležnih Službi, s obzirom da je prednost imalo pitanje tursko-grčke razmene stanovništva.

Pored navedenog, ovlašćeni predstavnik je potpuno neočekivano, ponovo naveo kao pitanja za razmatranje, sledeće teme 1) nadležnost naših zdravstveno-higijenskih vlasti u sanitarnoj kontroli teretnih brodova u Srpskoj Slobodnoj zoni 2) postavljanje stanice u ovoj zoni 3) pitanje državljanstva monaha manastira Hilandar.

Iako sam izjavio da ni jedno od ovih pitanja ne mogu prihvatiti za ponovnu raspravu, pre svega iz razloga što je u međuvremenu okončan tekst predloga, a povodom koga je Nj.V. nameravalo da se oglasi tokom predstojećeg ručka, navodeći u zdravici da je postignut sporazum između dve strane, ukazao sam da se tako nešto, bar u ovom momentu, nije poklapalo sa trenutnom situacijom, a sve to mi je ukazivalo na mogućnost da će zdravica biti izostavljena, sve dok se ne utvrdi da li smo se stvarno sporazumeli ili nismo.

Tokom ručka koji je odmah usledio, Nj.V. me je pitalo, i to ne bez iznenađenja, iz kog razloga se nisam sporazumeo sa Vladom. Misleći da će biti od koristi da prikažem kako je tekao razvoj situacije, i srpsku žalopojku, istakao sam

jutarnju saradnju dvaju predstavnika, kao i apsolutnu nemogućnost da prihvatim zahteve potpuno suprotne stavovima koje sam izložio Nj.V., a čiju je ispravnost i sam potvrdio. Na kraju, Kralj me je uverio da će ponovo postaviti zahteve, nakon kojih bi trebalo da usledi potpuni sporazum.

Posle njega, Ministar Inostranih poslova je predložio da gore navedene problematične stavke ostanu izvan protokola, koji predstoji da bude potpisan, a da mi on uruči memorandum u kome bi bilo navedeno da srpska vlada zadržava oprez i da će ih ponovo razmotriti.

Tokom susreta koji je usledio, rekao sam Ministru, da prema mom shvatanju, ova pitanja treba da se posmatraju kao nerazrešena, kao i da bismo bili dosledniji i iskreniji prema javnom mnjenju, kada bismo odložili potpisivanje bilo kakvog dokumenta, i kada bismo odložili sačinjavanje bilo kakvog sporazuma, sve do konačnog razrešenja problematičnih tačaka, pošto ih smatramo suštinskim. Ali, u slučaju da on odobrava potpisivanje Protokola po ostalim članovima o kojima je postignut sporazum, onda ću ja biti prinuđen da uputim ovaj memorandum, u kome bih izjavio da sam bio obavezan da ostanem pri svojim stavovima kod tri nerazrešena pitanja, a da potpisujem protokol prema usaglašenim članovima, sa izuzetkom da po ostalim pitanjima nije došlo do sporazuma u skladu sa mojim stavovima, drugi protokol bi bio smatran nepostojećim. Nisam propustio da dodam, da po mom mišljenju, bilo prvo, bilo drugo rešenje, predstavljaju ništavan rezultat naših pregovora, i da nisu srazmerni očekivanjima javnog mnjenja.

Naglašavajući da je nama nemoguće da napravimo ustupke, zatražio sam ponovo, da se pruži istinski primer njegovog kompromisnog raspoloženja kojim prihvata moje stavove i čini mogućim okončanje dogovora.

Posle drugog razgovora sa Kraljem, Ministar inostranih poslova me je posetio u ambasadi, prenoseći mi da je Nj.V. primio k znanju naše razgovore odgovarajući doslovno: " Vu la personne de M.Veniselos et les grands services qu`il a rendus non seulement a la Serbie, mais la a liberte des Balkans

vous devez vous arranger et refaire l'amitié Greco-serbe". Ministar mi je izjavio da istinski želi da dođe do potpunog sporazuma pre mog odlaska, kao i da prihvata moje stavove povodom ključnih problemskih pitanja. Nakon toga, sastavljanje dva protokola A i B bilo je izvodljivo, a njihovo potpisivanje učinjeno u deset uveče pre mog odlaska.

Pored gore navedenih tema, ministar me je podsetio na obavezu koju sam na sebe preuzeo, pisanje memoranduma, koji je trebalo da bude upućen tadašnjem Ministru Inostranih poslova, g. Rufosu, o tome kako polazem sumu od 2, 5 miliona drahmi na ime odštete 92 srpske porodice, koje su emigrirale 1925. Informisan je od strane naših službi, da je ovo pitanje bilo predstavljeno na sledeći način. Kada su turske izbeglice pristizale i samoinicijativno i indiskretno se naseljavale na posede tamošnjih muslimana i emigriranih Bugara, slavomakedonske porodice, u strahu od takvog iseljavanja, izrazile su nameru da emigriraju u Srbiju, pod uslovom da im se nadomesti vrednost napuštenih nepokretnosti. To su prihvatile i naše vlasti, a u usmenom dogovoru sa srpskom ambasadam, koji je usledio, određeno je da će porodicama koje su odlazile biti utvrđen iznos sume za isplaćivanje. Istovremeno me je uputio na činjenicu da je najviša određena suma odgovarala stvarnoj vrednosti nepokretnosti. Nakon toga, prihvaćeno je, ponavljam, isplaćivanje sume kroz istovremeno potpisani memorandum.

GMIP, 1928 Κατάταξη 36.2, Καταγγελία Ελληνοσερβικής Συμμαχίας-Παραπομπή Πάγκαλου στην Κοινοβουλευτική ανακριτική επιτροπή (Παλιό θέμα) Α/19, Συνομιλίες Βενιζέλου στο Βελιγράδιον 9,10,11/10/1928 (Memorandum Venizelosa o pregovorima u Beogradu)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΑΣ ΖΩΝΗΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

1083 ✓

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῆ 1 Ὀκτωβρίου 1928

Επιτοβουλία

Π Ρ Ο Σ

Ἀριθ. Πρωτ. 99

ΤΟΝ ΚΥΡΙΟΝ ΥΠΟΥΡΓΟΝ ΕΠΙ ΤΩΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

10959
6-10-28
4511

Α Θ Η Ν Α Σ

Κύριε Ὑπουργέ,

Ἡ Ἐπιτροπεία Ἐλευθέρας Ζώνης Θεσσαλονίκης θεωρεῖ ὑποχρέωσιν τὴν στιγμὴν ταύτην, καθ' ἣν ἀνταλλάσσονται σχέψεις μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Γιουγκοσλαβικοῦ Κράτους περὶ τοῦ ὀριστικοῦ διακανονισμοῦ τοῦ ζητήματος τῆς Σερβικῆς Ἐλευθέρας Ζώνης ἐν Θεσσαλονίκῃ, νὰ ὑποβάλῃ ὑμῖν τὰς ἐν προκειμένῳ ἀπόψεις τῆς.

Τὰς ἀπόψεις ταύτας ἡ Ἐπιτροπεία διεδόρφωσε τόσον ἐκ τῆς πείρας ἣν ἀπέκτησε κατὰ τὸ τριετὲς διάστημα τῆς διοικήσεως τῆς Ἐλευθέρας Ζώνης Θεσσαλονίκης, ὅσον καὶ ἐκ τῆς στενῆς ἐπαφῆς εἰς ἣν εὐρίσκεται μὲ τὸν Ἐμπορικὸν Κόσμον Θεσσαλονίκης, ὅστις, καὶ λόγῳ τῶν ἐπαγγελματικῶν του συμφερόντων, εἶναι καὶ ὁ ἀμεσώτερον ἐνδιαφερόμενος διὰ τὴν ἐξέλιξιν, ἣν θὰ λάβῃ τὸ ζήτημα τοῦτο.

Δὲν γνωρίζομεν ἐπὶ τίνων βάσεων πρόκειται νὰ διεξαχθῶσιν αἱ συζητήσεις. Φρονοῦμεν ἐν τούτοις ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς καὶ τῶν προηγουμένως συναφθεισῶν συμβάσεων μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ τοῦ Σερβικοῦ, ὡς καὶ αὐτῆς ταύτης τῆς συμβάσεως τοῦ 1923 ἦτο ἀποκλειστικῶς ἡ διευκολύνεις τοῦ διὰ τῆς Σερβικῆς Ζώνης καθαρῶς Σερβικοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου, τούτέστιν ἡ διάβασις διὰ τῆς Σερβικῆς Ζώνης τῶν καθαρῶς Σερβικῶν προϊόντων, τῶν προοριζομένων διὰ ξένας χώρας καὶ τὰνάκαλιν, τῶν ξένων προϊόντων τῶν προοριζομένων διὰ

-2-

Αριθ. Πρωτ.

τὸ Κράτος τῶν Σερβο-Κροατο-Σλοβένων.

Εἴμεθα τῆς γνώμης ὅτι ἐκ τῆς συμβάσεως ταύτης οὐδὲν δικαίωμα προκύπτει διὰ τὴν ὑπὸ τῆς Γιουγκοσλαβίας χρησιμοποίησιν τῆς Σερβικῆς Ζώνης πρὸς διαμετακόμισιν ἐμπορευμάτων ξένων Κρατῶν, οὔτε διὰ τὴν πώλησιν ἐκ τῆς ἐν λόγῳ Ζώνῃ Σερβικῶν προϊόντων εἰς τὸ Ἑσπερικὸν τῆς Ἑλλάδος. Πᾶσα τοιαύτη παραχώρησις εἶναι προωρισμένη ἀσφαλῶς νὰ πλήξῃ καὶ ριψάτα τὰ συμφέροντα τοῦ Ἐμπορικοῦ Κόσμου ὄχι μόνον τῆς Θεσσαλονικῆς ἀλλὰ καὶ ἀπάντων τῶν λοιπῶν ἐμπορικῶν κέντρων τῆς Ἑλλάδος ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ Σερβικοῦ Ἐμπορίου.

Ἐν συνεχείᾳ νομίζομεν οὐχὶ ἄσκοπον ὅπως ἐνδιατρίψωμεν ἰδιαιτέρως εἰς ὠρισμένα ἄρθρα τῆς συμβάσεως τοῦ 1923, ἅτινα ἐνέχουν οὐσιωδέστατα μειονεκτήματα τόσον ἀπὸ καθαρῶς ἐμπορικῆς ὅσον καὶ ἀπὸ γενικωτέρας ἀπόψεως.

Ἄρθρ. 1ον καὶ 2ον. Δὲν διαφαίνεται σαφῶς ἐὰν διὰ τῶν ἄρθρων τούτων ἀποσκοπεῖται ἢ ἐν τῇ Σερβικῇ Ζώνῃ ἱδρύσει Τελωνείου Σερβικοῦ, προσριζομένου νὰ ἐνεργῇ πραγματικοὺς ἐκτελωνισμοὺς τῶν διὰ τὴ Σερβίαν ὑπὸ διαμετακόμισιν ἐμπορευμάτων, ἢ μόνον ἢ εἰς στασις Τελωνειακῆς Ὑπηρεσίας διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν συναφῶν πρὸς τὴν διαμετακομὴν ἐν στοιχειωδῶν διατυπώσεων.

Ἐρρονοῦμεν ὅτι τὸ δικαίωμα τῆς ἱδρύσεως Τελωνείου ἐν τῇ Σερβικῇ Ζώνῃ δὲν θὰ ἔπρεπε κατ' οὐδένα λόγον νὰ ἐπιτραπῇ καὶ διότι εὐρίσκόμεν ὅτι ἡ ὑπαρξίς ξένης ἐπιπέμου Κρατικῆς Ἀρχῆς ἐπὶ Ἑλληνικαῖς ἀκτῆς εἶναι γεγονός ἐγένετο τὴν ἑνωσίαν τῆς Ἑθνικῆς Κυβερνήσεως καὶ διότι διὰ τῆς παραχωρήσεως ταύτης θὰ ἐτίθετο τὸ Ἑλληνικὸν διαμετακομιστικὸν ἐπὶ τῆς Σερβίας ἐμπόριον ἐν καταστάσει μειονεκτητικῇ θέσει.

-3-

Αριθ. Πρωτ. _____

Άρθρ. 4ον. Φρονούμεν ὅτι τὸ ἐργατικὸν προσωπικὸν ὅσον ν' ἀποτελεῖται ἀπαρτιτῆτος ἐξ ὑπηκόων Ἑλλήνων, κινδύσον διὰ τῆς συμβάσεως τοῦ 1923 τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος παραχώρησε μὲν εἰς τὴν Βερβικὴν Ζώνην εὐκολίας ἐμπορικῆς, εὐχὴ ὅμως καὶ τὸ δικαίωμα νὰ καταστῇ αὕτη κέντρον ἐργασίας διὰ τοὺς ὑπηκόους τοῦ Βερβικεῦ Κράτους εἰς βάρος τῆς Ἑθνικῆς Ἐργασίας.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν μεταβίβασιν τῶν καθηκόντων τοῦ Ἑλληνος Λιμενάρχου (δικαίωμα πλοηγῆσεως, διαταγὴ προσεγγίσεως τῶν πλοίων, ὑγειονομικαὶ διατυπώσεις κτλ.) ἦν οὐσιαστικῶς συνεισάγεται τὸ παρὸν ἄρθρον, φρονούμεν ὅτι ὅσον παντὶ τρόπῳ νὰ ἐπιδιωχθῇ κατὰ τὴν συζήτησιν ἢ διαπραγμῆ αὐτῆς ὡς θίγουσα κατασῶρας τὰ Ἑθνικὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα.-

Τὸ δικαίωμα τοῦ ἐλέγχου, ὅπερ ἀναγνωρίζεται εἰς τὸν Ἑλληνα Λιμενάρχην, θὰ δυσχεράνη μᾶλλον, κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν, τὴν κατέστασιν, ἐὰν ἢ ἀνωτέρω διατάξεις ἐφαρμοσθῇ ὡς ἔχει, λόγῳ τῶν προστριβῶν ἃς θὰ προκαλῆ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν. Τὰ δικαιώματα τοῦ Ἑλληνος Λιμενάρχου ὅσον νὰ παραμείνωσιν ἔντελῶς ἀμείωτα καὶ διὰ τὴν Βερβικὴν Ζώνην.

Άρθρ. 5ον Ἐὰν τυχὸν ἐν τῇ ἐράσει "Πάσης εὐσεως ἐμπορεύματα" ἐξυπακούωνται καὶ τὰ τελεμοσόδια, ἢ Ἐπιτροπεία θεωρεῖ αὐτὴν ἀναρμοδίαν ἵνα ἐκφράσῃ γνώμην.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν κρεχασμένην διὰ τοῦ αὐτοῦ ἄρθρου ἐπέλκει ἐν τῇ ἐκδόσει, τῶν προσριζομένων διὰ τὸ προσωπικὸν τῆς Βερβικῆς Ζώνης, φρονούμεν ὅτι τοῦτο κατατελεῖ ἕξιμασον τρόπον ἐπιτέξεως ἐν αὐτῇ τὰ ἐπισημασθέντων ἡμερησιεθίων εἰς βάρος τῆς Ἑλληνικῆς

Ἄγιθ. Πρωτ.....

-4-

ζώνης. Ἐκτός τούτου τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος εἰς ἐπίστατα παραδείκνυται
ζημίαν ἐκ τῆς ἀπαιθείας τοῦ εἰσαγωγικοῦ βαροῦ τῶν χρηματομένων
εἰς τὸ Ἑργατικὸν κρεατικὸν τῆς Βερβικῆς ζώνης τεσσάρων.

ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΝ Α΄.

Ἐπειδὴ πρόκειται περὶ τεχνικῆς φύσεως ζητημάτων, ἡ Ἐπι-
τροπὴ δὲν νομίζει ἑαυτὴν ἁρμοδίαν ὅπως ἐκφράσῃ ἰδίως ἰσχυρίσ.
Ὁὐκ ἦτοιν εἰσηγεῖται ὅπως, ἐὰν ἐν τῇ συναθερισμένη συμμάσει λη-
φθῆ πρόνοια ὅπως παρακληθῶσιν εἰς ὠριμένα εἶδη ἐμπορευμάτων
τοῦ Βερβικοῦ Κράτους εὐκολίαι, ἦται μείωσις τιμολογίων, τρόποι
μεταφορᾶς κτλ., προστατευθεῖσι διὰ τῶν αὐτῶν προνομίων καὶ ὠρι-
μένα εἶδη Ἑλληνικῶν προϊόντων τὰ ὅποια κατέχουσι πρωτεύουσαν
θέσιν ἐν τῇ Ἐθνικῇ ἡμῶν Οἰκονομίᾳ.

Ἡ Ἐπιτροπὴ ἀποστέλλει νῦν ἐκφράσῃ εἰς ἀνδράστο γνώμην ἐπὶ
τῶν τεχνικῶν λεπτομερειῶν, διότι ἐλπίζει ὅτι ἐ κ. Β. Δημητρίου*,
Ἀρχιμηχανικὸς τῶν Σιδηροδρόμων Μακεδονίας - Θράκης, Μέλος τῆς
Ε.Ε.Ζ.Θ., ὅστις συμμετέσχεν εἰς ἰσχύσεως τῆς μέχρι σήμερον καταρ-
τιθείσης ἀποστολῆς καὶ ἐπιτροπῆς διὰ τὸ ζήτημα τῆς Βερβικῆς
ζώνης ὡς τεχνικὸν μέλος, θέλει συμμετάσχει καὶ αὐτοῖς ὡς τεχνικὸν
μέλος κατὰ τὰς διεπραχθενομένης νέας διαπραγματεύσεις.

ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΝ ΑΒ΄.

Παρατηροῦμεν ὅτι ἡ κληθεῖς ἐκ μέρους τῆς Βερβικῆς ζώνης
τοῦ τηλεφώνου καὶ τηλεγράφου τῆς ἐπιπέσεις ἐπιμενουμένων ἀδ-
μετὶ τοῦ ἐσέως τοῦ Βασιλείου τῶν Πέρσων, Κροατῶν καὶ Ἑτα-
λοῦ, εἰς θέσει εἰς ἀεισθητικὴν μετῶν τῆν ἀετῶν ζώνην ὡς
τῆς ἀηροσφαίρας τῆς ἐνοικιασεύσεως καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐμπερῶς
εἰς τῆς ἐνένοια γινώσται ἀνοῦν εἰς τῆς κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς
ζώνης συναλλασσομένης.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΤΕΡΙΚΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ
ΑΠΑΡΧΕΙΩΝ Η ΜΕ ΟΠΙΟΙΔΗΤΕ ΜΕΣΟ
ΑΝΑΡΧΕΙΩΝ ΤΟΥ ΟΛΟΥ Η ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ
ΕΠΙΓΡΑΦΟΥ ΜΟΡΙΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΑΔΕΙΑ ΤΟΥ
ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

Ἀριθ. Πρωτ. _____

ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΝ Β΄.

Ἐν τῷ Πρωτοκόλλῳ τούτῳ, ἀφορῶντι τὴν λειτουργίαν τῆς Κτηνιατρικῆς Ὑπηρεσίας ἐν τῇ Σερρικῇ Ζώνῃ, δὲν καθορίζεται ὅτι ἐκτελεῖται ἔστω καὶ στοιχειώδης ἔλεγχος κτηνιατρικῆς πρὸς ἀποφυγὴν μεταδόσεως τῶν λοιμωδῶν νόσων ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους, ὡς καὶ τοιοῦτος διὰ τὰ ἐξερχόμενα ἐκ τῆς Σερρικῆς Ζώνης ζῶα διὰ τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἐφρονούμεν ὅτι ὅσον νὰ ἐπιβληθῇ ἀπαραιτήτως ὁ ἐν λόγω κτηνιατρικὸς ἔλεγχος. Σχετικῶς τούτου ἀναφέρομεν ὅτι κατὰ τὸ τελευταῖον Παρβαλκανικὸν Κτηνιατρικὸν Συνέδριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὸ ὁποῖον ἀντεπροσωπεύθησαν ἐπισημῶς ἅλα τὰ Βαλκανικὰ Κράτη, ἐγένετο παμπῆρρὸν δεκτὸν -μὴ ἐξαιρουμένου καὶ τοῦ Σέρρου- ἀντιπροσώπου- ὅτι εἰς τὰ σύνορα ἐκάστου Κράτους θὰ ἐνηργεῖτο κτηνιατρικὸς ἔλεγχος ἀλλοῦς μὲν κατὰ τὸ δυνατόν, ἀλλ' ἱκανὸς νὰ προστατεύῃ κάθε Κράτος ἀπὸ τὴν ἐπιζωστίαν. Ἀντιθέτως εἰς τὸ ἄρθρον 6 τοῦ ὑπ' ἔψιν πρωτοκόλλου τοῦ Ἑλληνικὸν Κράτος οὐδεμίαν ἔχει ἀνάμειξιν εἰς τὰ ἐκ Σερρίας διὰ Θεσσαλονικὴν μετακομιζόμενα ζῶα, ὡσεὶ νὰ ἀνεγνωρίζετο σιωπηλῶς ὅτι ἡ διαδρομὴ ἀπὸ Γευγαλιῆς μέχρι Θεσσαλονίκης ἐγένετο ἐπὶ Σερρικῷ ἐδάφει.

Ἐκ τοῦ ἄρθρου 4 τοῦ αὐτοῦ Πρωτοκόλλου ἐξοπακούεται τὸ θέμα τῆς παλῆσεως ζῶων καὶ ποσειρικῶν ἐκ τῆς Σερρικῆς Ζώνης πρὸς ἐσωτερικὸν τῆς Ἑλλάδος. Ἐφρονούμεν ὅτι ἂν τὸ τοιοῦτον εἰσώμα παρεκλήθη, ταῦτα ἐγένετο εἰς τὴν ἐστὴν τῆς Ἑλλάδος τῆς συνάσεως ὅταν ἐλαί τοῦτοι ἀκόμη ἡ Ἑλληνικὴ Ζώνη, ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐξέσεως ἐπὶ τὴν ἐν αὐτῇ ἐξοπαρῆται ἀποκρίνοντες ἐπὶ τὴν ἐξοπαρῆται τῶν ζῶων τοῦ Σερρικῶν Κράτους.

Ἀριθ. Πρωτ. _____

-6-

Σήμερον ὄμως ἤτε λειπορρεῖ τὰς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ζώνῃ μετὰ
πλήρων ἀγκυρωτάσεων καὶ χάραξ ἀπορροῶν Σπούλων, ἐνδείκνυται
ἐναντιορρήτως καὶ τὸ δικαίωμα τοῦτο τῆς καλήσεως ἔχον διὰ τὸ
ἑσωτερικὸν τῆς Ἑλλάδος, περιορισμένης τῆς Βαλτικῆς Ζώνης καὶ
ἐν τῇ περιπτώσει κούπη εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν μόνον τοῦ καθαρῶς
διωμετακομιστικοῦ ἐμπορίου τῶν ἔχων, κούλικων κλπ.

ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΑΣΤΗΝ Β΄

Προκειμένου περὶ τελωνειακῶν ζητημάτων δὲν ἔχομεν νὰ κάμω-
μεν εἰδικὰς παρατηρήσεις. Αἱ κλειῖται τῶν διατάξεων τοῦ Πρωτο-
κόλλου τούτου δύνανται, κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν, νὰ ἐφαρμοσθῶσιν
ἐφ' ὅσον εὐδὲ πρόκειται περὶ ἐμπορευμάτων τοῦ καθαρῶς διωμετακομι-
στικοῦ βαλτικοῦ ἐμπορίου.

Ἐπὶ τοῦ ἄρθρου 8 ἐν τούτοις ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι
πρέπει ἀπαραιτήτως, ὡς ἐτονίσωμεν καὶ ἀνωτέρω, ἡ ἄδεια τῆς ἐκφορ-
τώσεως τῶν πλοίων νὰ διδῆται ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Λιμενάρχου μετὰ
τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑγειονομικῶν διατυπώσεων.

Ἐπίσης τὰ ἄρθρα 10 καὶ 11 δεόν νὰ τροποποιηθῶσιν εἰς τρό-
πον ὥστε τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος νὰ ἐπιβουλίσῃ ἑαυτῷ τὸ δικαίωμα
τῆς συνάψεως ἰδιαιτέρας συμβάσεως ὀψέποτε ἡ ναυσιπλοΐα διὰ τοῦ
πρωταμοῦ Ἀξιοῦ, καὶ σταμένους πλωτοῦ, ἤθελε πραγματοποιηθῆ.

Αἱ, ὡς ἀνωτέρω, συνοπτικαὶ ἀπόψεις τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐλευ-
θέρων Ζώνης Θεσσαλονίκης ἐπὶ τῆς συμβάσεως τοῦ 1923 ἔχουσιν ὡς
ἐπισημαστικὸν σκοπὸν τὴν κατοχύρωσιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐλευθέρου
Ζώνης ἐναντι τοῦ συναγωνισμοῦ, ὅν μοιραίως κούπη εὐδὲ ἀποσπῆ ἐκ
τῆς Βαλτικῆς Ζώνης, ἅμα τῇ ἐνέργει τῆς λειπορροῦς κούπης.

-7-

Ἀριθ. Πρωτ. _____

Ἐάν ἡ σύμβασις τοῦ 1923 ἐφαρμοσθῆ ὡς ἔχει, ὁ συναγωνισμὸς οὗτος δὲν θέλει ἀναπτυχθῆ ἀλλῶς μεταξὺ τῶν δύο γειτνιαζουσῶν ζωνῶν, ἀλλὰ καὶ θέλει γενικευθῆ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Σέρβων Ἐμπόρων, τὰ ἐκ υποδείξεόντι παρ' ἡμῶν τρωτὰ τῆς συμφύσεως τοῦ 1923, ὅσα τοῦλάχιστον διαίδομεν, θέτουσιν ἀκριβῶς τοὺς Σέρβους ἔμπορους εἰς πλεονεκτικὴν θέσιν ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων Συνεδελφῶν των καὶ προδικάζουσι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀγῶνος ὑπὲρ τῶν Σέρβων ἔμπόρων, εἰς οὓς θὰ περιέλθῃ οὕτω τὸ μετὰ τῆς Ὁμόρου Ἐπικρατείας ἐμπορίου καταναλώσεως τῶν Σερβικῶν προϊόντων ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν ἀγορῶν.

Τὸ ἀλέθριον τοῦτο κακὸν δὲν δύναται, νομίζομεν, νὰ προληφθῆ δι' ἄλλης εὐνοϊκῆς ὑπὲρ τῶν Ἑλληνικῶν ἀπόψεων ἐρμηνείας τῆς συμφύσεως τοῦ 1923, ὅσον εὐρεῖα καὶ ἄν νοηθῆ ἡ εὐνοϊκὴ αὕτη ἐρμηνεία, ἀλλὰ καθίσταται ἀπαραίτητος ἡ ριζικὴ τροποποίησις καὶ διαγραφή τῶν ἐπιβλαβῶν διὰ τὰ Ἑλληνικὰ συμφέροντα διατάξεων τῆς ἐν λόγω συμφύσεως.

Μετὰ πλείστης ἀιμῆς

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

Κοινοποιεῖται

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΘΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΠΡΕΣΒΕΙΑΝ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΝ ΒΕΛΓΙΤΡΑΔΙΣ
ΚΥΡΙΑΝ ΚΑΛΙΔΟΝΣΙΑΟΝ, ΥΠΟΥΡΓΟΝ
ΓΕΝΙΚΟΝ ΔΙΟΙΚΗΤΗΝ

ПОЛИТИКА

ПРИМЕРАН 1 ДИМ.

ТЕЛЕФОНИ Администрација 8-50
Уредништво: 60-00 42-03 42-04

Београд, Недеља 14 Октобар 1928
Број 7348 — Година XXV.

ПРЕТПЛАТА ЗА ЈЕДАН МЕСЕЦ
За нашу земљу 20. За стране земље 48 дина

ПОЛИТИКА
Покренува 33

После посете Венизелосове — Пред новим преговорима са Грчком —

У многобројним расправама и комитирима, којим је српска јавност пронашла пут Венизелосову пре Европи, стално се је, на прво место истичући важност односа Грчке према нашој Краљевини. И кад је било говора о значају пакта грчко-италијанског, и кад су се обележиле изјаве Венизелосове у Паризу и Лондону, и кад се је он прено Београда кренуо за Атину. Свака и у овоме било је речи највише о томе, како ће сва та нова дипломатска акција Венизелосова утицати на наше узajамне односе са споразумом. Из свега овога ласна европских лигистова добија се утисак, да они за средине нашога новог шема грчке владе сматрају, утврђивање грчко-југословенског пријатељства. Сам Венизелос покушава је, да објерти јачању политичког света на однос, који се Римским пактом ставља у источној делу Средоземног мора. И неоспорно је, да је и тој страни његове међународне политике придала извесна важност. Али, Средоземно море је поприште јаке борбе између Великих Сила, а учешће Грчке у њој, губи се према напорима, који саме оне развијају. И тако је и сам римски споразум, који је требало да обезбеди почетак италијанско-грчког пријатељства, сарања у томе мору, комитирисан у западној штампи поглавито с погледом на балканске прилике. Још довољно несређени односи између наше Краљевине и Италије, главни су повод тога груписања пакте европске јавности ка тој страни. Ги односи завимају последњих година, само политички свет, и изненада појави се Венизелос у Атини, природно се је довела у везу са суштинским, које постоје између Београда и Рима. Нико не сме заборавити Венизелоса што се брани од новинарских комбинација, према којима његова акција има стварању неке улоге балканске солидарности. Али, са друге стране оштре се комбинације тако природно намећу сваком државнику и новинару, који је изде у везу са овоме питању. Кад се на све стране говори о отпору против сваког грчког надирања на наше полуострво, о улози Венизелосовој у будућности сме постојати само једно мишљење. Велики Кришанин се не јеси пуштати дамо у спор, који ми водимо са Италијом, али ће он без устезања ставити на браник балканске самосталности, чим она буде доведена у питање.

Г. Е. Венизелос

После време много од своје жељесте и да ће он у новим преговорима са Грчком играти мање важну улогу. У саопштењима, која су дала после састанка Маринковића са Венизелосом, спомиње се још увек и решене питања о Солунској Зони као претуслов за утврђивање уговора о пријатељству. Само та саопштења кажу, да ће се о тој зони у будућности расправљати са чисто привредног гледишта и да ће о њој довести свој суд експерти. Стоји дакле намера, да се питању о Солунској Зони одузме сваки политички значај, који јој је од 1913 године стало придаван. Па ипак и у тако обликованој обинку то питање садржи извесну опасност за наш споразум са Грчком, јер код нас и код наших суседа на југу, Солунска Зона је постоја једна од оних крилатица, које забубују јавно мишљење. У ствари, од 1923 године, кад је споразум о тој зони пријављен, интерес за њу јак је попустио, пошто она нема никаквог значаја за узajамни саобраћај какав је имао у тренутку стварања. Највероватније, грчка влада покушала се је, да оснује, поред наше зоне, једно слободно пристаниште, које је ставила на располагање свима земљама на северу. Тим се пристаништем, разуме се, служи и наша трговина, те је за њу у главном нестало свиљу оних великих препрека, које су се одмах после рата јављале на југу. Затим, у време стварања Солунске Зоне,

наша трговина пробијала је тек путеве за светска тржишта и извоз наш били су у неспорној травици, мало повољно за срећне захтеве. Тодом времена, трговина је постала сталовитија, сванјачи то не осећа данас више у толико мери сваку и најмању измјену, која јој се раније чинила неспављивом. Али, најважније је кажда, што је у Грчкој самој дошло до политичког срећности, која и наш трговинском свету је дошла јавности утисак извесно поверења. За то је најбољи доказ чињеница, да је баш уважени орган наших трговаца, „Трговински Гласник“, поводом посете Венизелосове Београду известио један читав свој проширени број данашњој Грчкој и њеној влади. Свакако да ће се о Солунској Зони још морати говорити и добро је што ће разговору о њој предокити техничкој изради споразума о пријатељству. Преко је потребно да се то питање дефинитивно скине са дневног реда, али је крајње време и да се о њему расправља са више поверења и уз мање нервозности. Оне крилатице, које су заносиле грчке и наше политичаре и новинаре пуних десет година, при свима разговорима о Солунској Зони, не одговарају више никаквим стварним односима. Та зона постоји и њена употреба зависне у будућности не толико од писаних споразума, колико од оне судске предуредивости, која је израза преведеног схватања узajамних интереса. Ипачице је дакле претресати, да ли су наши захтеви представљају одиста веку опасност по суверенитет Грчке, главно је да су их у Атини тако схватили и због тога стало одбајати. Покућено, који смо стели и Грци и ми у саобраћају од Београда до Солуза, довољно ће бити за процену и наших тежњи и грчке непоуступљивости. То ће искуство свакако служити за основу у преговорима који се имају ускоро повести и за које се везују велике наде на обе стране.

МОЋ НАВИКЕ и Маборска је потписала Келогов пакт

УЛАН САМ: Хајде над рећ хоћеи, потписи и ти, само немој да фелсификујеш потпис, па после да кажеиш како не вреди.

стали поволнији благодарећи у Срединском мору, јер је та важност очигледна за сваког ко се поте бани међународном политиком. Али се све до долаза Венизелосовог на владу није у Европи у опште такмо знало, на који ће начин, и према којој ће страни, Грчка да исполни и испороти ту своју важност. Венизелос је се само подига значај њен у међународним односима, него и јасно обележио правни њен спављивост политичке и тиме омогућило, да се и код нас са њом чинило као са једним стајним чињеницом. Тиме се објашњава свакако та непоуступљивост наша у преговорима са Атином, коју истиче орган Венизелосов. Јер је пригодно за се јачајући изјави да се њиме расположеном за споразумом него што ми се прихватило пре три године. Доклади Венизелосов у Београду, после скоро додних изјава које је лао свуда о римском пакту, створило је сасвим нову атмосферу чинило поверења, која је неопходно за утврђивање правог пријатељства. Иако што се је у ранијим преговорима због несавлада томе поверују предивавања важност извесних захтева тако ће се у будућности нестало последним грчком пријатељским путем, који је изражен у балканској солидарности.

Пре 13 година Пад Београда 1915.

Готово пола 1915 године живело се безбрижно. Што су Аустријанци новинарш припуштали 1915 године ратом, то није није за ратом. Штаб аутомобила, и једна јавна био је у сафани „Бурда“, а ту је сарањав сваки његов познати и онд за кога је дуго морало да га заступа кроз викарије, и припуше: ама, човече, во беше ти! Узалуд овај догађаје да се „оказо знају“ и „ама се обате над ово дождер“. — додеи га Лешјански пресине: ама да већи, брате, колаш!

— Е, јес!

— Па кажи, брате Србине, што се толико пренемажеш и узавиш. Јер омак трамажи вису радиле. Желевачка станица била је језро време у Точевару, а не у Београду, а доцнија у Раковици. И ко догура долазе водем, треба да прегура веша, нову, до Београда. И зато су желии и многи скарбали да се распитују за адрале „а Лешјанско“ и да узгред заможе за кола. Већ о Врховној Команди и да не говоримо. То се по вла-

дажности достављало за коју Ма даме да изаљу кола на станицу. Нека лето забављали, а нека боре и пошине: Зар на ово да се воли једна пуковнички, а Лешјански изматорисани ковајни да пошудати „ама евои, ресево, лебо је кад има и ово.“ И реса седа, али важе да је да „рапортира“ чим се врати, каже ту „ако досада.“

Но ово ту није сартило да руга и ветра и вала „Бурда“ извад није боље радиле. Све омак, усити, док не стигне вола, а „а Лешјански сартило.“

Омак је менажа кошта с паљем три гроба и триес пара. Чом била четари гроба али четари и маријан, а Лешјански по три так се пограпа да ратува што је тако окуро.

— Говорим ли ја, да не зардавајете свакога — одговорно ће му шеф менаже поволи Першић и „Славне“ и пошудати за стале морио, али ипачице није менаж због труба, као да је био у другом стању.

— Е, брате сарти, ово аље „амак“ пошудати, да да та на оваку кашну зартаван стравар, него из сваког багрена венторе по један гост на четару — одговара пуковник г. Лешјански. — Наго види ти други пут... че извои пред сваког ово мени из фелати... Ту је збори... Ово кад деје Мале Крчи, менаж менио!

Митраљесна комера била је у овој комери кући прено пута прене, а у Кошутинску је било пријателство.

Где је била пуковничка комера — до даме је остало непознато, јер менаж командира, капитана г. Јошу Немањковића, савлажет артиљерију, као и испријатељску артиљерију, био је готово немоторисан прошаји где су изматорисани. Већ кога испријатељског тог и њене-фене, протраје се где је изматорисан, али Јошу Немањковића што није успео да прене.

— Ама где је командир, ако Боса Леваји, — упитало би пуковник г. Лешјански при објашњају кола.

— Код друге деле комера, објашњава његов шеф Никола Парчевић, који је сматрао да ће бити изматорисан вола. Врховној Команди.

“Danas se potpisuje Grčko-jugoslovenski pakt”

“Ja dolazim iz Pariza, kaže on, video sam g.Brijana, sa kojim sam razgovarao o našim pregovorima sa Jugoslavijom. Imao sam takođe duge razgovore sa g. Bertlom i mogao sam se uveriti da se napori od naše strane u cilju uređivanja naših odnosa prate u Parizu sa najživljom pažnjom. Vama su izvesno poznati komunikei koje smo objavili posle objave protokola. Mi smo tada rekli, sve što smo mogli reći. Uostalom, tekst ovog sporazuma će uskoro biti objavljen. Grčki parlament treba odmah da se sazove i pošto vlada drži mnogo do toga da ga obavesti o ishodima naših pregovora sa Jugoslavijom, mi želimo da objava bude izvršena pre početka rada Skupštine. Ja se još nisam o ovoj stvari savetovao sa g. Kumanudijem, ali ne vidim kakve bi primedbe ovim povodom mogle da se učine.

Što se tiče sporazuma koji regulišu pitanja jugoslovenskog izlaza u solunskom pristaništu, mogu vam samo reći, da smo uzeli za bazu naše pregovore i konvencije iz 1923. godine.

Moram vam isto tako reći, da je beogradska vlada isto tako učinila što je spontano napustila privilegije koje su joj bile zagantovane konvencijom potpisanom za vreme režima Pangalosa. Izvesne klauzule ove konvencije krnjile su očigledno ne samo prava suverenost Grčke, nego još i uz to i ponos Grčke. Jugosloveni su priznali da su pregovori od 1926. išli mnogo daleko i njima su postigli prekomerno.

Na ovoj lojalnosti ja vam izražavam svoje poštovanje. Trebalo je ponovo preduzeti pregovore, pošto se učinila tabula raza. Mi smo prema tome usvojili konvencije iz 1923, ali smo u isto vreme modifikovali izvesne svoje stipulacije, usvojivši u načelu sve što je bilo utvrđeno protokolom koji su zajednički potpisali u Beogradu prošle godine, oktobra meseca g.Venizelos i g. Šumenković. Od starih konvencija mi smo jedino sačuvali klauzule, koje bi korisno mogle poslužiti jugoslovenskoj trgovini preko Soluna, čuvajući pri tom suverena prava Grčke.

Pregovori su bili prilično dugi jer mi nismo hteli da primena zaključenih sporazuma docnije podigne ili prouzrokuje teškoće ili osporavanja.

Što se pak pakta prijateljske arbitraže tiče, mogu vam reći da smo uglavnom završili nacrt tačne redakcije teksta. Pakt će biti potpisan sasvim verovatno ovde u Beogradu.

Mi smo mogli potpisati ovaj pakt i pre nego što smo ostvarili sporazum o solunskoj zoni, ali smo mislili da će definitivno biti najbolje, pre svega urediti pitanja ekonomske prirode, smatrajući da potpis Pakta treba u neku ruku da bude samo potpis naših pregovora.

Po mome uverenju, solunski sporazum sačinjava glavnu tačku programa našeg rada.“

Politika, 27/03/1929, “ Danas se potpisuje Grčko-jugoslovenski pakt“,str.2

Izveštaji Politisa Grčkom Ministarstvu Inostranih poslova iz Pariza

Imam čast da vam objavim da borbeni i ratni govori Musolinija, izgovoreni u Milanu i Firenci, nisu mnogo uznemirili francuske krugove, utoliko su izazvali duboko osećanje u ovoj zemlji, protiv koje se italijanski diktator neskriveno okrenuo i izrazio pretnje koje prevazilaze sve granice. Uistinu, bez obzira na umerenost i razumevanje mitova, francusko javno mnjenje je prihvatilo italijanske izazove i strogo je zadržalo politiku prema francuskoj štampi, da na određene izazove ne odgovara napadno i da ni jedan odgovor ne sadrži izazove francuske strane za nove napade. Ne postoji sumnja da je u Francuskoj uklonjena ozbiljna zabrinutost, povodom razvoja ovog od Francuske uplašenog i ratno nastrojenog fašističkog društva. Zabrinutost je, jedino počela da dobija određene razmere, povodom ubrzanog povećanja francuskog naoružanja. Primećeno je povećano kretanje u francuskim fabrikama naoružanja, koja neprestano proizvode ratnu opremu. Vredno je zabeležiti da su veliki francuski industrijalci, čiji su poslovi na rubu propasti, naglo povećali delatnost usled nadolazeće opasnosti za Francusku, podstičući francusku vladu na prekomerne porudžbine, koje uostalom podstiče i Glavni Štab.

Francuski krugovi ne razumeju u potpunosti, koji je cilj fašističke vlade i povodom toga stvaraju brojne pretpostavke. Prema opštem utisku, Musolini putem svojih vatrenih govora jednostavno želi da ohrabri italijanski narod i da oživi entuzijizam svojih legija, a verovatno i da prikrije ozbiljne ekonomske nevolje u kojima se nalazi njegova vlada. Veruje se, međutim, da se igra vatrom i da preti da izazove izbijanje požara, što u suštini i priželjkuje. To se poklapa sa shvatanjem istaknutih italijanskih političara, neprijateljski nastrojenih prema diktatoru, od kojih mi je jedan pričao da Musolini u suštini ne želi rat, ali da će mu vođenje pomenute politike onemogućiti da ga izbegne.

Poslednje što se iz tih političkih krugova čulo, jeste da italijanska vlada teži sporazumu sa Nemcima, kao što je u datom slučaju napala Francusku, računajući na pasivan stav Engleske, i zapleta koji bi u ovom slučaju susreli saveznici Francuske od strane Rusije, Mađarske i Bugarske, ako bi Francuska bila smrvljena. Međutim, ako u Italiji uistinu preovladavaju ovakva razmišljanja, gore navedeni predračuni Italije su malo preuveličani, pošto su snage koje je Francuska svrstala među Saveznice, mnogo brojnije od onih kojima bi raspolagao italo-mađarsko-bugarski savez i jedan takav pokušaj bi sigurno bio okončan na štetu Italije. Kao što obično biva, postojanje ovakvih misli u Italiji, dovodi u opasnost mir u Evropi. Novi, međutim, evropski rat bi značio opštu i potpunu katastrofu, i kakav god bi bio ishod sukoba, došlo bi do prevlasti komunizma i zavladao bi anarhija, a pobedničke sile se ne bi nalazile u boljoj situaciji od poraženih. Toga se upravo plaše mislioci u Francuskoj, plašeći se prevlasti fašističke politike kao i novog evropskog rascepa. Veruju da u slučaju i da prevlada francuska sila, da će stradati celokupna francuska civilizacija, pa i sama Francuska. Međutim, ovu francusku zabrinutost prati krajnja slabost koja se odnosi na uspostavljenje regularnih veza sa Italijom kao i na očuvanje mira u Evropi. Van svake je sumnje da je francuska civilizacija čuvar mira, ali naspram histerične politike koju stvara vladar Italije, Francuska se danas pita koji je put koji na najsigurniji način vodi ka ostvarivanju ovog mirovnog ideala, a koji se sa druge strane poklapa sa očuvanjem njenih životnih interesa.

GMIP, Εκθέσεις Γαλλίας 1930, Πολίτης προς το ΥΠΕΞ, Αρ. Πρωτοκόλλου 2160, Παρίσι 6/06/1930

Izveštaji Marketisa grčkom MIP-u, A` političkom odeljenju (Pariz, 19. septembar 1930)

Imam čast da vas upoznam sa rezultatima prošlonedeljnih nemačkih izbora, koji su imali odjeka u francuskom javnom mnjenju. Uistinu, ovi rezultati su prevazišli očekivanja i najvećih pesimista. Jer, iako se očekivalo jačanje

krajnjih partija i Hitlerova fašistička premoć, pomeranje navedenog od 809.771 glasova prema izborima iz 1928, na 6.401.210 i od 12 izbornih mesta na 107, a kao drugo napredak komunističke partije na 4 587 708 glasova nasuprot 3 miliona 263354 i 76 izbornih mesta na 54, izazvali su opšte raspoloženje. Iz tolikog jačanja ove dve partije, koja su se kao što je poznato izjasnila se protiv Sporazuma i sprovođenja plana Jang, neprijatan utisak ostavlja, paralelno, slabljenje narodne partije, koju je sve do svoje smrti, zastupao svojom mirovnom politikom vođa Strezeman, kao i značajno smanjenje takodje mirovno nastrojene i za sprovođenje sporazuma Demokratske partije.

Iako je iznenađenje bilo opšte, utisak je, ipak ostavila činjenica o raznolikosti političkog sveta.

Za potpuno razumevanje krajnjih shvatanja, treba ukratko sagledati stav različitih partija u Francuskoj, u vezi i naspram nemačke politike.

Poznato je da, sa izuzetkom komunista, iz razloga opovrgavajuće propagande, ne prestaju protesti protiv mirovnih ugovora, i da im plan Jang nije simpatičan. Politički svet u Francuskoj se deli na dva tabora:

Na pripadnike politike gospodina Brijana, njegovog političkog približavanja Nemačkoj, učvršćivanju postojećeg stanja, kao i smirivanju Evrope putem razvijanja sigurnosti i paralelno sa tim postojećeg razoružavanja sa jedne strane, kao i sa druge strane nametanje političke nepoverljivosti prema Nemačkoj, što je štetno za zemlju, koja tako povučena sanjarenjima miroljubaca, prestaje da bdi nad ovim poslom.

Suprotni odeljak koncentriše pripadnike partija desnog centra, desnice i naravno krajnje desnice.

Odjek rezultata nemačkih izbora, moguće je u skladu sa gore navedenim kategorijama, opisati na sledeći način:

1) Komunisti, kao institucija su proslavili uspeh bratske partije u Nemačkoj, smatrajući to dokazom protivljenja nemačkih radnika savezima i planu Jang. I sam tok prošlonedeljnih izbora ih je učinio srećnim.

2) Socijalisti su kao nenadan utešni događaj okarakterisali to što je nemačka socijalistička partija, koja predstavlja najsnažnijeg predstavnika nekadašnje Republike Rin, ostala otprilike pri svojim stavovima. Pobeda krajnjih partija pripisuje se razlozima spoljašnje politike, sve težoj nemačkoj ekonomskoj nemoći, dan za danom uvećanom broju nezaposlenih, kao i iz svih navedenih razloga prisutnoj društvenoj nesreći. Kao dokaz se predstavlja činjenica da je partija Arijevaca, kao krajnjih predstavnika redefinisanja Ugovora, doživela strašnu katastrofu. Primećuju da je nova situacija u potpunosti neprijatna, ali ne i zastrašujuća za novo demokratsko uređenje i mirovnu politiku. Vladina politika poražena na državnom osnovu, nije u mogućnosti da održi vlast, sem u slučaju da saveznici Hidenburga ne požele da vladaju diktatorski. Dakle, jedina iz ovog krila je iz izborne borbe izašla netaknuta i neznatno ojačana, katolička partija centra, koja je na osnovu svojih stavova bila predodređena da odigra značajnu ulogu u nastupajućem političkom razvoju, a obavezna je da se okrene protiv svih ostalih vladinih saveza. Nemoguće je da će ova partija poželeti da napravi savez sa partijom Hitlera i njenim šizofrenim programom koji je u velikoj meri neodgovarajući. Još jedan izlaz: koalicija sa socijalistima, saradnja sa narodnom partijom i ostalim manjim partijama srednjeg i desnog centra. Takvo rešenje će održavati situaciju iščekivanja propasti Hitlerovih vojnih jedinica, koji je neizbežan i čini se skor. Pod pretpostavkom poboljšanja, naravno, ekonomske situacije u Nemačkoj.

3. Otprilike sličan je i stav radikala, koji naročito naglašavaju dva činioca: da mišljenje nemačkog naroda ne ugrožava spoljašnju politiku, kao i da demokratsko uređenje u Nemačkoj nije izloženo ozbiljnom riziku.

4. Što se tiče pripadnika srednjeg centra, reakcije se opisuju kao manje jasne: sa jedne strane za primer, obojenost novina "Kruna", koja je poznata kao oruđe ekonomskih i industrijskih krugova, a koja hladnokrvno ispituje novu

situaciju, koju ne smatra beznadežnom, već naprotiv, odbacuje bez predrasuda entuzijazam koji se tiče politike Brijana, i naglašava najzdravija shvatanja povratka

5. Na kraju, oni naklonjeni desnom centru, predstavljali su rezultate nemačkih izbora kao prvu posledicu uništavajuće politike gospodina Brijana, a kojoj su u Ministarstvu Inostranih poslova uspeli da umanje vrednost. Pokušavajući da koncentrišemo gore navedene podatke, dolazimo do zaključka da francusko javno mnjenje u svojoj većini, sa gorčinom i zabrinutošću, ali i besom, primećuje da nekoliko meseci posle, nemački narod kao nikada pre ojačava partije koje su podržavale neispunjavanje uslova Saveza, kao i obaveza iz Jangovog plana.

Predsednik kancelarije za politička pitanja ondašnjeg Ministarstva inostranih poslova, bez obzira na uzdržanost koju je morao da pokaže, nije mi krio nezadovoljstvo zvaničnih francuskih krugova povodom rezultata nemačkog približenja, kao što naravno nije bilo prirodno da objavi nemačko-francusko približavanje, kao ni gorčinu povodom poraza onih koji su hteli da sarađuju sa Francuskom i partijom Strezemana. Izrazili su utoliko mišljenje, da ne postoji razlog za zabrinutost, imajući u vidu da Hitlerova partija, bez obzira na izuzetan uspeh, nema izgleda da odigra aktivnu ulogu u nemačkoj spoljnoj politici.

Inače, čak i usled neverovatne mogućnosti, kada bi ona zadobila vlast u Vladi, ova partija bi se nalazila u nemogućnosti da sprovede svoj neprilagodljivi program, koji, kao što je između ostalog poznato, podrazumeva ukidanje Versajskog ugovora i plana Jang.

Na moje pitanje, da li rezultati nemačkih izbora mogu uticati na sudbinu Jangovog plana, moj sagovornik je izrazio uverenje, da se normalno sprovođenje mirovnog plana nalazi u opasnosti. Marketis.

GMIP, Εκθέσεις Γαλλίας 1930, Μαρκέτης προς το ΥΠΕΞ, Αρ. Πρωτοκόλλου 3197, Παρίσι 19/09/1930

Izveštaji Politisa grčkom MIP-u (Pariz, 1/05/1931)

Gospodine predsedniče,

Povodom moje poslednje posete, a posle mog skoro tromesečnog odsustva, utisak je na mene učinila promena u stanju duha, a koja se tiče procene međunarodnog položaja zemlje.

U političkim i novinarskim krugovima, pojačao se protest protiv Brijana. Priča se da je njegova politika u potpunosti propala, iz razloga što se čini da je italijanska pomorska politika propala, iz razloga što je usled francuskog povlačenja pred njom, Nemačka odgovorila nepromenljivošću stavova po pitanju carinske Unije sa Austrijom, kao i iz razloga što Engleska podstiče na račun Francuske prijateljske težnje prema njenim neprijateljima. U ovim krugovima vlada pesimizam koji se odnosi na održanje evropskog mira na duže vreme i nameće se kao neophodna potreba povlačenja Brijana, kao i korenita promena spoljašnje politike.

Napadi protiv Brijana su postali snažniji i učestaliji, pošto se proneo glas, da njegovi prijatelji deluju, u cilju njegovog izbora u predsedništvo Republike.

Smatrao sam da je dobro da ga posetim i da saznam kako posmatra celokupnu situaciju, kao i da saznam da li je, kako se priča, razočaran zaokretom u razvoju događaja na spoljnopolitičkom planu.

Gospodin Brijan me je prihvatio na dugačak razgovor. Izrazio sam mu svoje utiske povodom pisanja i stava relevantnog dela štampe, kao i mojih razgovora sa brojnim političkim činiocima. Gospodin Brijan mi je hladnokrvno odgovorio, uverio da evropska situacija nije ružičasta, ali i naglasio da razloga za neku ozbiljniju brigu nema. Pomorski problem dobija zaoštreni oblik, kao posledica odlučujućih i osmišljenih ograničenja, koja pružaju nadu da je posle propasti ugovora sa Italijom moguće, da će prestati da važe postojeći ugovori, kao i da će otpočeti sloboda u naoružavanju. U tome kao saveznike imaju velike industrijalce, koji nisu prestali sa

otkupljivanjem štampe i koji su čak stigli do otkupa organ kao što je de WENDEL. Faza do koje je danas došao ugovor sa Italijom, nema stvarnu vrednost, jer treba da se odluči da li će obnavljanje starih jedinica biti moguća do 1936.

Ako zavisi samo od mene, Brijan je to smatrao simboličnim. Nemačka je nepromišljeno odreagovala i stvoren je problem od koga nije imala nikakve koristi, iz razloga što će cela situacija biti postavljena kao pitanje pred Savetom Društva Naroda, gde će biti data odgovarajuća objašnjenja. Francuska vlada je već napravila celokupan program sveevropskih ekonomskih reformi. Ovaj program će biti razmatran u Ženevi i biće dokazano da se korist Nemačke poklapa sa interesima drugih evropskih država u njegovoj primeni.

Brijan borbeno odgovara na želju svojih protivnika da onemoguće njegov verovatni izbor u Predsedništvo Države. Kategorično mi je izjavio da nije, niti će biti kandidovan i da ni po koju cenu neće prihvatiti da bude izabran sem u slučaju hitne potrebe. Smatra da ima dužnost da ostane na poziciji na kojoj se nalazi i da nastavi sa svojom desničarskom politikom, koju javno mnjenje u zemlji, u velikoj većini toplo podržava.

Politis

GMIP, Εκθέσεις Γαλλίας 1931, Πολίτης προς το ΥΠΕΞ, Αρ. Πρωτοκόλλου 1305, Παρίσι 1/05/1931

“O kraljevoj šestojanuarskoj diktaturi i oktroisanom ustavu iz 1931”

“Kralj je u deklaraciji od 6-og januara obećao narodu da će mu vratiti sva oduzeta prava. Međutim, novi akti su ga udaljavali od tog obećanja i da su se prilike razvijale po njegovim intencijama, sve bi se više od toga udaljavao. Sve je uradio, da pretvori parlamentarnu vladavinu u diktaturu jedne ličnosti, i

jedne partije. Tek kad je uvideo da njegovi šestojanuarski privrženici ne saraduju lojalno na preobražaju države i ne zaboravljaju svoju raniju partijsku pripadnost, počeo je da se vraća vladi partija.

Oktroisan ustav od 1931. predstavljao je diktatorsku ustavnost koja se najrečitije manifestovala u naredbi Uzunoviću preko mene, da nastavi rad vlade bez obzira na to što je u Skupštini, prilikom glasanja ostao u manjini, kao da Skupštine nema, pošto njeno glasanje ne povlači nikakve pravno-političke posledice. Kraljevska diktatura, nije isto što i diktatura građanska i plebejska. Jedna je posredna i manje efikasna, a druga neposredna i borbena.“

Arhiv SANU, 14387/8643 “O kraljevoj šestojanuarskoj diktaturi i oktroisanom ustavu iz 1931“, Ministar Dvora Milan Antić (beleške i izveštaji)

Biografija

Mr Aleksandra M. Pećinar (1979, Čačak). Diplomirala je 2002. godine na katedri za Novogrčki jezik i književnost Filološkog fakulteta u Beogradu, kao jedan od najboljih studenata Univerziteta u Beogradu (Godišnja stipendija Ambasade Kraljevine Norveške za 2001). Tokom studija, više puta je boravila na studijskim usavršavanjima na grčkim univerzitetima (Aristotelov Univerzitet, Solun, Univerzitet u Patri, Patras), a tokom 2001. dobitnik je stipendije Ministarstva Vera i Kulture Republike Grčke. Karijeru otpočinje prevodilačkom aktivnošću. (Nagrada Udruženja književnih prevodilaca Grčke, 2002)

Od 2005. živi i radi na relaciji između Grčke i Srbije. Pored prevodilačke aktivnosti (saradnik "Instituta Puškin", Atina od 2007, zvanični sudski tumač za grčki jezik Ministarstva Pravde Republike Srbije od 2008), svoju delatnost usmerava, takođe, na promociju srpske kulture na teritoriji Grčke (savetnik u "Club for UNESCO of the Department of Pireaus and Islands", Atina 2006)

Od 2008. saradnik je i prevodilac "Grčkog Udruženja za Očuvanje Istorijskih Arhiva u periodu 1940-1974" (ΕΔΙΑ, Atina). Od 2009. saraduje sa Grčkim Nacionalnim Optičkoakustičkim Arhivom (The Hellenic National Audiovisual Archive, Athens).

Magistrirala je 2009, na katedri za Opštu savremenu istoriju Filozofskog fakulteta u Beogradu, na temu " Stvaranje Kraljevine SHS i zaokret u grčkoj "srpskoj" politici 1918 - 1922". Iste godine upisuje doktorske studije istorije na istoimenoj katedri Filozofskog fakulteta, usmeravajući svoj istraživački rad na diplomatske odnose Kraljevine SHS (Kraljevine Jugoslavije) i Grčke u periodu poslednje vlade grčkog premijera Elefteriosa Venizelosa (1928- 1932).

Dobitnik je stipendije Grčkog Ministarstava Inostranih Poslova za 2010. godinu.

Glavno područje njenog naučnog interesovanja, predstavlja diplomatska istorija balkanskih naroda tokom prve polovine 20-og veka, sa naročitom koncentracijom na diplomatske odnose Srbije (Kraljevine SHS/Jugoslavije) u navedenim hronološkim okvirima.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Александра М. Пећинар

број уписа 51090008

Изјављујем

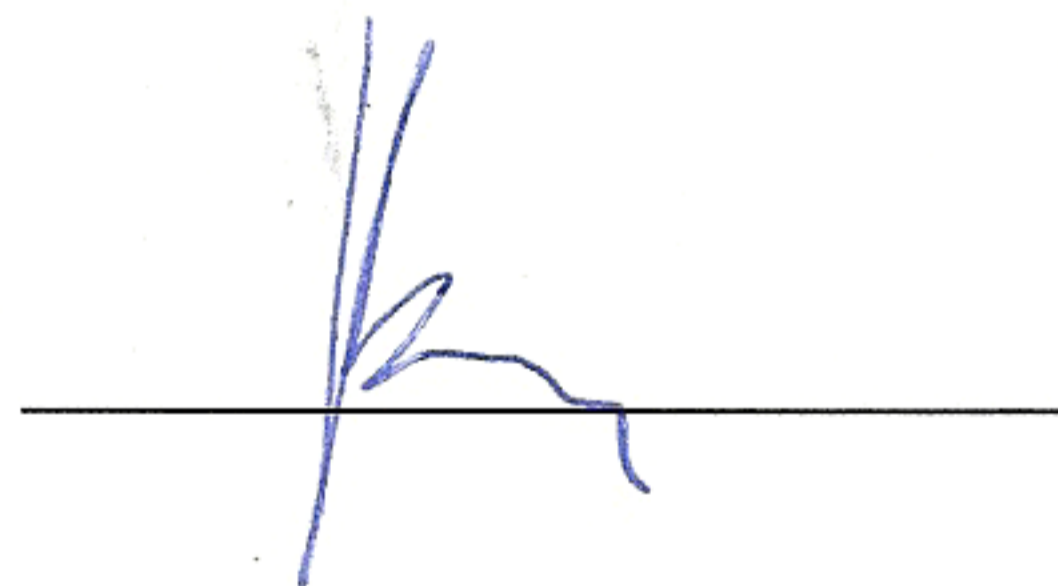
да је докторска дисертација под насловом

**Дипломатски односи Краљевине Југославије и Грчке у периоду последње
владе Елефтериоса Венизелоса (1928-1932)**

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 10/07/2012

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Александра М. Пећинар

Број уписа 51090008

Студијски програм докторске студије историје

Наслов рада

**Дипломатски односи Краљевине Југославије и Грчке у периоду последње владе
Елефтериоса Венизелоса (1928-1932)**

Ментор Проф. Др Милан Ристовић

Потписани АЛЕКСАНДРА М. ПЕЋИНАР

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 10/07/2012

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Дипломатски односи Краљевине Југославије и Грчке у периоду последње владе Елефтериоса Венизелоса (1928-1932)

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

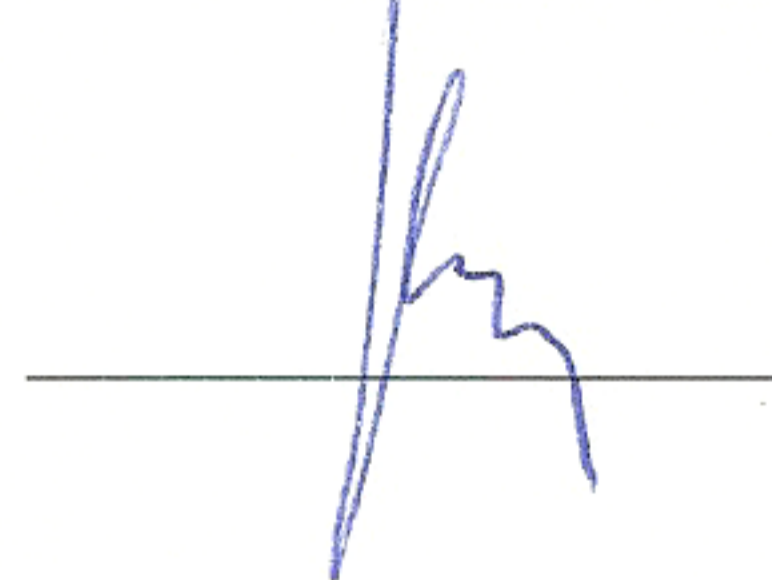
Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 10/07/2012

Потпис докторанда

1. Ауторство - Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. Ауторство - некомерцијално – без прераде. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. Ауторство - некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. Ауторство – без прераде. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.